

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XIV 3 • 2018 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
0 3
9 771336 629708

POĽSKÍ KŇAZI NA HORNEJ ORAVE V ROKOCH 1939 – 1945

VYUČOVANIE NÁBOŽENSTVA NA SLOVENSKU V ROKOCH 1948 – 1953

PROCES SO SLOVENSKÝMI BISKUPMI V PROREŽIMNEJ TLAČI

AKTUÁLNE VÝZVY VYUČOVANIA DEJEPISU

Druhý ročník seminára pre učiteľov, ktorý organizuje Ústav pamäti národa (ÚPN) a Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ) v spolupráci s Európskou sieťou Pamäť a solidarita (ENRS), sa tento rok presunie do Košíc. Podujatie sa uskutoční v dňoch 4. – 5. decembra 2018 na pôde Filozofickej fakulty UPJŠ. Prvý deň programu, ktorý je vyhradený pre metodický workshop podľa súčasných didaktických trendov, budú viesť hostia, doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, PhD. z Filozofickej fakulty UK spolu s PaedDr. Alžbetou Bojkovou, PhD. z Filozofickej fakulty UPJŠ. Druhá časť seminára bude pozostávať z výstupov jednotlivých inštitúcií, ktorých prezentácie budú zamerané na priblíženie podporných aktivít pri výučbe dejepisu. Motivačný a inšpiratívny záver seminára ponúkne učiteľom dejepisu možnosti, ako nájsť podporu pre konkretizáciu metodických modelov. Svoje aktivity predstaví Ústav pamäti národa, o. z. Post Bellum SK, o. z. Nenápadní hrdinovia, European Network Remembrance and Solidarity (Hi-story lessons) a Innovative Teaching Group. Podrobný program podujatia bude dostupný na webovej stránke www.upn.sk.

Peter Borza,
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,

pamäť nášho národa je veľmi dôležitá. Zdanlivo jednoduché tvrdenie má hlboký význam aj pre poznanie minulosti, ako aj pochopenie súčasnosti a tvorbu vízií pre budúcnosť. Svätý Ján Pavol II. v roku 2005 publikoval svoju poslednú knihu *Pamäť a identita*, v ktorej zdôraznil dôležitosť vytvárania pamäti národa. V knihe môžeme čítať: „*Historickosť človeka vyjadruje schopnosť objektivizácie dejín, ktorá je preňho príznačná. Človek nielen podlieha toku udalostí, nielen určitým spôsobom koná jednak ako jednotlivec, jednak príslušník istého spoločenstva, ale navyše má aj schopnosť reflexie o vlastných dejinách a objektivizácie, opisovania navzájom súvisiaceho sledu udalostí. Ľudské spoločnosti a najmä národy, podobne ako ľudský jedinec, sú obdarené pamäťou.*“ Náš časopis sa k vytváraniu tejto pamäti snaží zodpovedne prispievať sprostredkovaním výsledkov vedeckého výskumu obdobia neslobody.

Na stránkach najnovšieho čísla prináša pohľad do problematiky pôsobenia cirkvi v konfrontácii s režimami, ktoré sa ich snažili ovládnuť alebo zničiť. Dôležitý priestor je venovaný úsiliu totalitného režimu o vytlačenie učenia cirkvi zo vzdelávacieho procesu, zdiskreditovanie ich predstaviteľov a napokon ideologické ovládnutie obyvateľstva. Reakciou na útlak v oblasti náboženstva bola aktivizácia skrytých foriem náboženského života a vzdelávania. Okrem obdobia vlády komunistického režimu sa časopis zameriava aj na prvé roky neslobody vymedzené trvaním slovenského štátu a prináša zaujímavé informácie o postavení poľských kňazov na hornej Orave a záchrancoch prenasledovaných Židov. Smutný osud židovských spoluobčanov sa stal najtragickejším mementom pre akékoľvek hodnotenie režimu prvej Slovenskej republiky. Čitateľov, ktorí sa zaujímajú o činnosť bezpečnostných zložiek, iste upúta materiál o príslušníkoch 1. správy ZNB.

Reflexia minulosti obdobia neslobody na stránkach najnovšieho vydania časopisu *Pamäť národa* poukazuje na prínos cirkvi v zápase o slobodu. Zdôrazňuje odvahu jednotlivcov pri záchrane životov rasovo prenasledovaných osôb a analyzuje činnosť obidvoch režimov v tomto vzájomnom nerovnom súboji, kde na jednej strane bola skoro neobmedzená moc a na druhej pravda i odvaha bezmocných, ktorá napokon viedla k víťazstvu.

ŠTÚDIE

- 3 MARTIN GAREK
Poľskí kňazi na hornej Orave v rokoch 1939 – 1945
- 23 PAVOL JAKUBČIN
Začiatky „ideologického zápasu o dušu dieťaťa“. Vyučovanie náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1953

DOKUMENTY

- 35 MARTIN GAREK
Pracovný tábor Ústie nad Oravou 1943 – 1949
- 54 PAVOL JAKUBČIN
Slávenie sviatkov jari a organizovanie tzv. odpútačiacich akcií

MATERIÁLY

- 62 BLAŽEJ BELÁK
Proces so slovenskými biskupmi v dobovej prorežimnej tlači a publicistike
- 78 MARTIN GABČO
„Protikomunistické“ aktivity košickej Rodiny v rokoch 1948 – 1953
- 90 STANISLAV GRYM:
„Jamesové Bondové“ ve službách Hlavní správy rozvědky Sboru národní bezpečnosti aneb morálně politický stav jejich příslušníků

SPRAVODLIVÝ MEDZI NÁRODMI

- 100 PAVOL MAKYNA
Pavel Chorvát (1905 – 1970)
- 102 ANOTÁCIE
- 105 ÚPN INTERNE
- 111 SPOMÍNANIE

Pamät' národa

3 • 2018
ročník XIV
vychádza 4 x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Andrea Kluknavská, Ph.D., LL.M.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
PhDr. Marek Syrný, PhD.
doc. PhDr. Míchal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Dekan Karol Hudáč počas vyučovania náboženstva v národnej škole vo Veľkom Slavkove, školský rok 1949/1950 (Zdroj: SNA)

Objednávky časopisu zasielajte na adresu vydavateľa.

Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2018
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
9. novembra 2018

POĽSKÍ KŇAZI NA HORNEJ ORAVE V ROKOCH 1939 – 1945

MARTIN GAREK

Obdobie druhej svetovej vojny prinieslo pre Slovenskú republiku aj inkorporáciu územia, ktoré v rokoch 1920 až 1938 pripadlo k Poľsku. Slovenská vláda venovala danému územiu značnú pozornosť, ktorá sa prejavila aj v opatreniach voči poľskému duchovenstvu farností, ktoré sa nachádzali na hornej Orave a severnom Spiši. Osudy poľských kňazov farností hornej Oravy boli rôznorodé, keď časť sa ihneď po začatí druhej svetovej vojny vysťahovala z daného územia a časť zotrvala na svojich miestach počas celého sledovaného obdobia. Prirodzeným spôsobom im náležitú pozornosť venovali jednak svetské úrady, a jednak biskupský úrad.

Obce hornej Oravy¹ a severného Spiša sa stali v dvadsiatom storočí viackrát predmetom sporu medzi Poľskom a Československom, resp. v rokoch 1939 – 1945 Slovenskou republikou. Na území, ktoré pripadlo Poľsku v 1920, sa nachádzalo z cirkevno-administratívneho hľadiska 18 farností: 9 farností na Orave začlenených do Trstenského dekanátu (Nižná Lipnica, Vyšná Lipnica, Bukovina-Podsklie, Chyžné, Vyšná Zubrica,

Jablonka, Orávka, Pekelník, Podvlk) a 9 farností na Spiši patriacich do Nedeckého dekanátu (Fridman, Jurgov, Kacvín, Krempachy, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Belá, Tribš a Vyšné Lapše).² Podľa správy z 9. januára 1922 pre Svätú stolicu boli v týchto farnostiach na Orave nasledujúci kňazi a počty farníkov (pozri tabuľku č. 1).³

Bolo potrebné upraviť aj cirkevno-administratívne pomery. Administratívu obcí odstúpených Poľsku mal

už v septembri 1921 prevziať krakovský metropolita Adam Stefan Sapieha, ktorý bol aj vymenovaný Svätou stolicou za apoštolského administrátora. Ten prevzal administratívu oboch dekanátov až koncom januára 1922.⁴ Nadalej si však určitý vplyv na týchto územiach udržiaval aj spišský biskup Ján Vojtaššák, keďže medzi Poľskom a Vatikánom nebol ešte uzatvorený konkordát. Tento bol uzatvorený až 10. februára 1925 a situáciu odstúpených farností riešila

Tab. č. 1

Počty farníkov a mená kňazov v oravských farnostiach z januára 1922

Farnosť	Kňaz	Počet katolíckych veriacich
Bukovina-Podsklie	Jozef Ziemba	672
Nižná Lipnica	Karol Machay	2 480
Vyšná Lipnica	Ján Maslák	1 383
Vyšná Zubrica	Martin Jablonský	2 093
Chyžné	Eugen Sikora	1 680
Jablonka	Štefan Hatiar	2 493
Orávka	Ján Kecera	832
Pekelník	Jozef Smolko	1 016
Podvlk	Ján Schelling ⁵	1 931

- Hornou Oravou v tomto prípade rozumieme územie obcí, ktoré v roku 1920 boli odčlenené od slovenského územia a pripadli Poľskej republike. Patrili tam obce Srnie, Podvlk, Harkabúz, Vyšná Zubrica, Nižná Zubrica, Orávka, Bukovina-Podsklie, Pekelník, Jablonka, Chyžné, Vyšná Lipnica a Nižná Lipnica.
- CHALUPECKÝ, Ivan. *Biskup Ján Vojtaššák. K jeho verejnej a politickej činnosti*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 113 – 114.
- Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Polonia, anno 1921 – 1924, pos. 8, fasc. 9, f. 56r. Za poskytnutie dokumentu ďakujem HEDr. Ľuboslavovi Hromjákovi, PhD.
- Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (ďalej AMZV) v Prahe, fond (ďalej f.) II. sekce – 1, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 7, číslo jednania (ďalej č. j.) 34283/22.
- V dokumentoch aj ako Šelling.

pápežská bula *Vixdum Poloniae unitas* z 28. októbra 1925.⁶ Vtedy správu definitívne prevzal krakovský arcibiskup a farnosti na pričlenených územiach boli organizované v dvoch dekanátoch, ktoré vystupovali pod názvami Oravský a Spišský dekanát.

Postupne sa v týchto farnostiach na hornej Orave a severnom Spiši presadili poľskí duchovní, keď slovenskí kňazi, ktorí prejavili záujem boli z týchto farností preložení na Slovensko, resp. zomreli vo svojich farnostiach.⁷

K ďalšej zmene na hornej Orave a severnom Spiši došlo následkom Mníchovskej dohody a jej výsledkov. Poľské nároky boli zahrnuté i do samotnej Mníchovskej dohody, ktorá v dodatkoch určovalo Československu povinnosť, aby do troch mesiacov vyriešilo cestou dohody problém poľskej menšiny.⁸ Poľsko začalo už koncom prvého októbrového týždňa 1938 vystupovať s požiadavkami voči Slovensku, konkrétne v oblasti Oravy a Spiša. Svoje nároky Poliáci prezentovali len ako malé korektúry hraníc v záujme lepšej komunikácie. Dňa 25. októbra 1938 došlo k zmene poľského postoja. V tento deň Józef Beck poslal slovenskej vláde v Bratislave nótu, ktorá rozširovala doterajšie požiadavky o územia v okolí Čadce, časti tatranských končiarov, Javoriny a ďalších drobných korektúr hranice v prospech Poľska. Bratislava predložené požiadavky odmietla, avšak súčasne oznámila, že sa

Spišský biskup J. Wojtaššák v prítomnosti ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša na slávnostnej prehliadke pešieho pluku 1 na Paziči pri Spišskom Podhradí, 20. september 1939 (Zdroj: SNA)

nevyhýba rokovaniam o úprave hraníc, ale pri plnom rešpektovaní etnického princípu.⁹ Tento etnický princíp sa neuplatnil, napriek skutočnosti, že obyvateľstvo obcí, o ktoré išlo, vehementne dávalo najavo svoj protipoľský postoj. Rokovania slovenskej a poľ-

skej delimitačnej komisie sa uzatvorili 1. decembra 1938 v Zakopanom, kde obidve delegácie podpísali záverečný protokol. Poľsku boli odstúpené časti obcí Čierne, Skalité a Svrčinovec, Suchá Hora a Hladovka, Javorina, časť katastra Ždiaru a Lipnice, Lesnica

6 CIĄGWA, Józef. Kościół Krakowski a prawa językowe mniejszości słowackiej na Spiszu w latach 1925 – 2005. In: *Cuius regio, eius religio? II*. Lublin: Wydawnicwo KUL, 2008, s. 268.

7 Československá strana ani nemala v niektorých prípadoch záujem o presun týchto kňazov na Slovensko z dôvodu, že sa niektorí kňazi počas príprav na plebiscit, ktorý mal rozhodnúť o rozhraničení týchto území, prejavovali propoľsky, resp. promadžarsky. Podobne boli niektorí títo kňazi označovaní za prívržencov slovenskej autonómie a z toho dôvodu ich odmietali prijať na Slovensko. Schôdza dôverníkov plebiscitnej komisie v Tvrdošine navrhovala už 4. septembra 1920 Msgr. Mariánovi Blahovi, aby farári Ján Šelling a Ján Kecera neboli prijatí na československé územie a aby boli ponechaní na svojich miestach v Poľsku. Podobne kriticky sa vyjadrili aj na adresu kňazov: Hatiar v Jablonke, Hric v Zubrici, Jablonský vo Vyšnej Lipnici a Karol Machay v Nižnej Lipnici. Štátny archív (ďalej ŠA) v Žiline, f. Oravská župa II., šk. č. 769, č. j. 2341/1920. Podobne aj ministerstvo zahraničných vecí v Prahe sa v roku 1921 vyslovilo voči zriadeniu poľskej cirkevnej správy vo farnostiach pridelených Poľsku pozitívne, pod podmienkou, že budú tamojší kňazi prevzatí do poľskej cirk. služby, resp. že niektorých z nich (Machaya, Keceru, Urvaya, Hrica, Sikoru) vôbec nemožno prijať na územie Československa pre ich protištátne chovanie v čase plebiscitu. AMZV, f. II. sekce – 1, šk. č. 7, č. j. 7191/21 pres.

8 VESELÝ, Zdeněk. *Československá zahraniční politika 1914–1945 (Dokumenty)*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000, s. 183 – 186.

9 GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939*. Praha: Paseka, 2004, s. 154 – 155.

a územie pri Cígelke. Spolu 226 km² a 4280 obyvateľov.¹⁰ Na základe týchto udalostí boli k pripojené k Poľsku aj jednotlivé farnosti v daných odstúpených obciach, pričom dovtedy tam pôsobiaci slovenskí kňazi boli, napriek protestom obyvateľov, prinútení odísť na Slovensko.

CIRKEVNOPRÁVNE VYSPORIADANIE INKORPOROVANÝCH ÚZEMÍ

Vypuknutie nemecko-poľskej vojny v septembri 1939 znamenalo ďalšiu zmenu pre obce z hornej Oravy a severného Spiša. Na základe zmluvy medzi Nemeckom a Slovenskom zo dňa 21. novembra 1939 boli územné časti pripadnuté v rokoch 1920 – 1938 k Poľsku opätovne pripojené k Slovensku.¹¹ K legalizácii došlo schválením ústavného zákona č. 325 z 22. decembra 1939 o inkorporácii územia, ktoré po roku 1918 bolo pripojené k bývalej republike Poľskej.¹²

Spišský biskup Ján Vojaššák sa obrátil už dňa 12. septembra 1939 na berlínsku nunciatúru so žiadosťou, aby mu bola vrátená jurisdikcia nad územím farností, „odstúpených v minulom roku Poľsku“, ktoré bolo prinavrátené Slovensku. Nuncius Cesare Orsenigo telegramom zo dňa 16. septembra informoval o tejto žiadosti, „splnomocniť slovenského biskupa, aby spravoval spomenuté farnosti, ktoré sú

už jeho, ak nedôjde k inému usporiadaniu“, štátneho sekretára kardinála Luigiho Maglioneho a nakoniec štátny podsekretár Msgr. Giovanni Battista Montini predložil 17. septembra prosbu pápežovi Piovi XII., ktorý sa rozhodol vyhovieť žiadosti.¹³ Kladná odpoveď biskupovi Vojaššákovi prišla 18. septembra 1939,¹⁴ čím Svätá stolica učinila dočasné a interné opatrenie vo veci pastorácie a cirkevnej správy rímsko-katolíckych farností odtrhnutých v 1938, ktoré podriadila Spišskému biskupstvu.¹⁵ Biskup Vojaššák nebol prirodzene spokojný s takýmto vývojom, keď mu Svätá stolica udelila jurisdikciu iba nad farnosťami odstúpenými Poľsku v roku 1938, a preto požiadal 20. septembra 1939 o „právo administrovať aj dva dekanáty odtrhnuté od diecézy v novembri 1925 apoštolským ustanovením a dnes (?) prinavrátené Slovensku“. Postup bol identický s predchádzajúcim prípadom, cez berlínsku nunciatúru Štátnemu sekretariátu Svätej stolice.¹⁶ Dvadsaťdruhého septembra Svätá stolica podriadila Spišskému biskupstvu aj farnosti odčlenené od diecézy v roku 1925.¹⁷

Situácia sa ani následkom týchto rozhodnutí úplne neupokojila. Už 29. septembra žiadal kardinál Maglione berlínskeho nuncia Orseniga o spresnenie informácii ohľadne farností a území vrátených pod administratívu

slovenských biskupov (k Slovenskej republike boli navrátené aj farnosti na Kysuciach odstúpené v roku 1938, tieto patrili pod jurisdikciu nitrianskeho biskupa Karola Kmečka, ktorý však požiadal o ich návrat do svojej správy až 13. novembra 1939).¹⁸ Túto správu mal nuncius zasať Svätej konzistoriálnej kongregácii, a mal v nej uviesť presný zoznam farností, alebo ich častí, ktoré boli zverené slovenským prelátom a taktiež mená dvoch dekanátov pričlenených k Spišskej diecéze.¹⁹ V tomto okamihu sa zapojila aj slovenská diplomacia, a to prostredníctvom cirkevného radcu Slovenského vyslanectva pri Svätej Stolicy Msgr. Jozefa Kapalu, ktorý pred touto funkciou pôsobil ako tajomník biskupa Vojaššáka, a tak dokonale poznal situáciu na daných územiach. Dňa 3. októbra 1939 odovzdal Msgr. Tardinimu, sekretárovi Kongregácie pre mimoriadne záležitosti, údaje týkajúce sa poľských území, ktoré prešli pod jurisdikciu slovenských prelátov. Vo svojej správe poukázal na skutočnosť, že cirkevná správa sa v predmetných územiach s dvadsiatimi farnosťami uskutočňuje len s veľkými ťažkosťami, „keďže za súčasných politických zmien ľud a klérus nemajú možnosť udržiavať kontakt s Krakovským ordinariátom, ktorého jurisdikcii doteraz podliehali“.²⁰

Vzhľadom na sťažnosti z Krakovskej arcibiskupskej kúrie a aj pápežského

10 Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, f. Krajský úrad v Bratislave, prezídium (1920) 1928 – 1938 (1940), šk. č. 265, č. j. 76.790. Ďalšie poľské nároky boli predložené verejnosti v brožúre *Spisz, Orawa i ziemia Czadecka w świetle stosunków etnicznych i przeszłości dziejowej*. Kraków, 1939.

11 SNA, f. Ústredná rozhraničovací komisia, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 16, č. A.1. 2.

12 *Slovenský zákonník 1939*, č. 325, s. 648. Obyvateľstvo týchto území s radosťou vívalo návrat k Slovensku. Bližšie pozri LACKO, Martin, ed. *Proti Poľsku. Odraz ťaženia roku 1939 v denníkoch a kronikách slovenskej armády*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2007, 253 s.

13 KAMENEC, Ivan, PREČAN, Vilém, ŠKORVÁNEK, Stanislav. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1992, dok. č. 9, s. 29.

14 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 10, s. 30.

15 SNA, f. Ministerstvo školstva a národnej osvety 1938 – 1945, šk. č. 19, inv. č. 87, č. 27653/1939.

16 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 11, s. 30 – 31.

17 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 12, s. 31; CHALUPECKÝ, I. *Biskup Ján Vojaššák. K jeho verejnej a politickej činnosti*, s. 117.

18 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 18, s. 38.

19 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 13, s. 31 – 32.

20 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 14, s. 32 – 33.

chargé d'affaires Msgr. Giuseppeho Burzia, nariadila Svätá stolica 5. októbra 1939 preskúmanie pomerov vládnucích na pripojenom území. Bolo to podmienené aj pochybnosťami, či pohnutky biskupa Vojšašáka neboli aj nacionálneho charakteru, keď bol v jednej správe označený za „významného politika“ a vyjadroval sa na adresu politického vývoja.²¹ Týmto vyšetrovaním bol poverený tajomník berlínskej nunciatúry Msgr. Raphael Forni, ktorý potvrdil, že Vojšašák žiadal jurisdikciu len nad tým územím, ktoré kedysi patrilo k jeho diecéze.²² Kardinál Maglione otázku jurisdikcie predmetných území (tentoraz aj farnosti nachádzajúcich sa na Kysuciach) prerokoval opätovne s pápežom Piom XII. a ten potvrdil svoje predchádzajúce rozhodnutie a berlínsky nuncius dostal pokyn pripraviť a vydať dekréty v predmetných veciach slovenským biskupom.²³ Toto riešenie bolo ale len provizórne na obdobie počas vojny.

Slovenský vyslanec vo Vatikáne Karol Sidor žiadal 21. októbra 1941 Msgr. Tardiniho, „aby prinavrátené častky Oravy a Spiša boli aj cirkevne vtelené do Spišskej diecézy“, pričom argumentoval potrebou spolupráce medzi svetskými a cirkevnými vrchnosťami na tomto území, ktorá „nie je možná pre prílišné vystupovanie jednotlivých poľských kňazov“. Tardini na túto žiadosť vyhlásil, že „Vatikán nemôže vo vojnových časoch pristúpiť k inému než provizórnemu riešeniu, ktoré z cirkevného hľadiska poskytu-

je pánu biskupovi spišskému vlastne plnú moc nad týmto územím“.²⁴ Ako vyplýva aj z tejto správy, poľskí kňazi zotrvali na svojich farách.²⁵ Napriek tomu, že cirkevná správa bola Vatikánom zverená biskupovi Vojšašákovi, títo kňazi podliehali Krakovskej kúrii. Aj vzhľadom na túto nepriaznivú situáciu sa snažila riešiť slovenská vláda otázku ďalšieho zotrvania poľských duchovných na týchto územiach. Pokúsime sa najskôr opísať všeobecné okolnosti a opatrenia týkajúce sa poľských duchovných na hornej Orave a následne rozpracovať osudy týchto kňazov jednotlivo.

POĽSKÍ KŇAZI V ROKU 1939 A ICH PRECHOD POD SLOVENSKÚ SPRÁVU

Prechod frontu v septembri 1939 viedol aj k tragickým osudom poľských kňazov na tomto území. Najhorší osud postihol kňaza obce Podvlk, Jána Góralika. Podvlk bol obsadený nemeckým vojskom 2. septembra 1939 v ranných hodinách. V noci z 1. na 2. septembra poľské jednotky ustupujúce z Vyšnej Lipnici a z Chyžného zahájili protiútok pod vedením plukovníka Maczka, pri ktorom napadli aj nemeckých vojakov v Podvlku. Tí sa domnievali, že na nich útočili civili, a pri nasledujúcej prehliadke domov našli uniformy o ktorých sa domnievali, že sú vojenské. Boli to pritom uniformy tunajšej kapely. Taktiež v hospodárskych budovách tunajšej fary mal byť zabitý nemecký dôstojník. Z jeho smrti Nemci podozrievali tunajšieho kňa-

za Jána Góralika, ktorého zatkli a odviekli so sebou. Podľa informácií, ktoré v tomto období sa vyskytovali v obci, nemeckého dôstojníka mali zavraždiť sekretár gminy, obyvateľ Podvlku Albin Chowanicz spolu s Vojtechom Lorencovičom. Ďalšia verzia prisudzovala smrť dôstojníka samotným nemeckým vojakom, na ktorých vraj bol príliš prísny.²⁶ Podľa archívnych správ Okresného úradu v Trstenej, časť obyvateľstva obce sa mala pod vplyvom miestneho kňaza a kaplána postaviť na odpor a malo dôjsť k prestrelke. Z toho dôvodu nemeckí vojaci v krátkom čase internovali mimo iných kňaza Jána Góralika a kaplána Henryka Hübnera.²⁷

V januári 1940 podnikli obyvatelia Podvlku pokus o prepustenie svojich kňazov z nemeckého zajatia. Ich interpretácia udalostí z 2. septembra 1939 vyznievala takto: „Dňa 2. septembra 1939 v ranných hodinách, keď nemecké vojsko obsadzovalo obec Podvlk, menovaní kňazi s organistom Lorencovičom i s jeho manželkou a deťmi pred palbou, ktorá nastala v obci Podvlku, sa uschovali na farskom úrade v Podvlku do pivnice. V pivnici sa zdržovali asi ¼ hodinu. Potom kňazi i s organistom odišli do kostola, kde slúžili sv. omšu. Po odslúžení sv. omše obidva kňazi i s organistom odišli na faru k raňajkám. Za krátku dobu prišli na faru dvaja nemeckí vojaci, kde sobrali farára Jána Guralika a odviedli ho na nemecké voj. Veliteľstvo v Podvlku k šetreniu. Zatým títo vojaci sa znovu sobrali na faru, kde sobrali kaplána Henryka Hübnera

21 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 15, s. 34.

22 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 18, s. 37 – 38; CHALUPECKÝ, I. *Biskup Ján Vojšašák. K jeho verejnej a politickej činnosti*, s. 118.

23 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*, dok. č. 20, s. 41 – 42.

24 SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí 1939 – 1945, šk. č. 209, č. j. 734/41.

25 MATULA, Pavol. Postavenie poľských duchovných z pripojených území severného Spiša a Oravy v rokoch 1939 – 1945. In: SOKOLOVIČ, Peter, ed. *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 406.

26 *Obecná kronika Podvlku*.

27 Štátny archív v Žiline, pracovisko Dolný Kubín, (ďalej ŠA ZA, prac. DK), f. Okresný úrad v Trstenej 1923 – 1945 (ďalej OÚT), šk. č. 63, č. j. 250/1939 VI.k.; MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica. Pripojenie severného Spiša a hornej Oravy k Slovensku v rokoch 1939 – 1945. „Oslobodenie“ či „okupácia“? In: FETKO, Filip, ŠTEVÍK, Miroslav, eds. *Pocta Ivanovi Chalupckému*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 202.

Pohľad na obec Podvlk v 30. rokoch (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

a organistu Lorencoviča a odviedli ich tiež na toto isté miesto k šetreniu [...] ďalej obyvatelia obce Podvlk udávajú, keďže nebola na nás žiadna vina zistená a boli sme prepustení, taktiež nemôžu byť v ničom vinní i kňazi, ktorí boli odvedení do Nemecka. Ján Guralik farár, má v obci Podvlk, okres Trstená sestru, ktorej písal dva krát z Nemecka a písal, že sú spolu s kaplánom Henrichom Hübnerom. Jejich adresa je: Ján Guralik farár, Gefangenennummer 676, Oflag IX.c, Deutschland, Henrich Hübner kaplán, Gefangenennummer 677, Oflag IX.c, Deutschland.“²⁸ Prepustenie sa im ale nepodarilo dosiahnuť. Nakoniec kňaz Góralik zomrel v roku 1942 v koncentračnom tábore v Dachau.

Niektorí poľskí kňazi už začiatkom septembra 1939 opustili svoje farnosti a odišli pred postupujúcim frontom. Tak už 1. septembra odišiel z Hladov-

ky, po obsadení obce nemeckým vojskom, farár Ján Kuzma, pričom zanechal po sebe celý svoj majetok. Keďže ale zanechal po sebe aj nezaplatené dlžoby, miestny dekan Jozef Slanicay nariadil, „aby sa prírodniny, ako zbožie, zemiaky, seno a datelina a slama odpredali a za utŕžené peniaze dlhy vyplatili.“²⁹ Už 8. septembra 1939 sa na biskupa Wojtaššáka obrátili farníci z Hladovky so žiadosťou, aby zabezpečil obsadenie fary z dôvodu, že poľský kňaz ich opustil.³⁰

Vzhľadom na nové štátne a cirkevné pomery na týchto územiach Spišská diecéza rozoslala poľským kňazom dňa 11. októbra 1939 dotazník, v ktorom mali odpovedať na 11 otázok. Mimo základných údajov obsahoval otázky: „5. Či chce ostať a pôsobiť i ďalej v biskupstve spišskom? 6. Keby nemohol ostávať na mieste doterajšom, je ochotný zaujať pôsobisko na inej fare

v biskupstve? 7. Či chce pôsobiť od toho času slovensky v škole a v kostole? 8. Či složí sľub vernosti Slovenskej Republike? [...] 11. Ak nemieni ostať v diecézi spišskej, kedy si žiada odovzdať správu fary?“ Pri odpovediach na tieto dotazníky sa poľské duchovenstvo rozdelilo na dve skupiny. Prvá skupina poľských kňazov, skôr ako odpovedala na otázky v dotazníku, sa poradila s krakovským arcibiskupom Adamom Stefanom Sapiehom. Preto sú odpovede na niektoré otázky takmer identické.³¹ Prevažná väčšina z nich odmietla používať slovenský jazyk z dôvodu, že ho neovládajú, odmietli zložiť sľub vernosti, vzhľadom na to, že pokladali obsadenie svojich farností za dočasné a za vojnového stavu a odmietali svoje premiestnenie z farností. Druhá skupina prijala zmenu pomerov a sľúbila pracovať v súčinnosti so slovenskou štátnou mocou.

Na Orave dňa 20. októbra 1939 hlásila žandárska stanica v Jablonke vládnemu komisárovi, že ich kňaz Julius³² Lysek, rodom Poliak, sabotoval prvú slovenskú svätú omšu, ktorá sa mala konať 8. októbra 1939, a to takým spôsobom, že „sám rozmontoval kostolný organ, alebo toto nechal vykonať nejakým poliakofilom a to najpravdepodobnejšie Alojzom Pálenikom z Jablonky [...] Podozrenie na farára Líseka padá preto, lebo dôstojníci slovenskej vojenskej jednotky [...] keď sa chceli v sobotu t. j. deň predtým presvedčiť o stave organu – tu ich farár Lísek nechcel pripustiť do kostola a prehlasoval, že organ netreba skúšať, keďže je tento v úplne dobrom stave [...] Ďalej farár Lísek v nedeľu dňa 15. októbra 1939 keď slúžil Sv. omšu v jazyku poľskom a keď organ hral slovenské nábožné melódie – obrátil sa od oltára a zavola pred celým cirkevným

28 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 62, č. j. 10 dôv./40.

29 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 302, č. j. 3763/1939.

30 CHALUPECKÝ, I. Biskup Ján Wojtaššák. K jeho verejnej a politickej činnosti, s. 117.

31 Osvedčenie Jozefa Wojtasa z 14. októbra 1966. In: GAREK, Martin. Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947. In: *Almanach Slováci v Poľsku XI*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2007, s. 237.

32 V dokumentoch sa vyskytuje aj ako Julian, aj ako Julius.

shromaždením, aby nehrali a aby ho nerušili“. Správa ďalej konštatovala, že Lysek je tvrdým Poliakom, navštevuje biskupa v Krakove, a napriek pokynu od biskupa Wojtaššáka, aby slúžil bohoslužby v slovenskom jazyku, naďalej káže po poľsky. Podobným spôsobom sa správal aj kňaz Martin Jablonský v Orávke.³³ O Lysekovi informoval aj miestny správca školy Juraj Kecera. Ten potvrdil informáciu, že Lysek slúži omše v poľskom jazyku, napriek prianiu veriacich, ktorí si žiadajú slovenčinu. Miestny kňaz taktiež nemohol vyučovať náboženstvo, keďže odmietal používať slovenský jazyk. Túto výučbu suploval samotný Kecera a „jeden kolega katolík“, keďže ostatné učiteľské sily na škole boli evanjelického vierovyznania a obec bola čisto katolícka. Z toho dôvodu žiadal Kecera, aby čo najskôr bol do Jablonky pridelený slovenský kňaz.³⁴ Túto jeho žiadosť podporil aj vládny komisár pre Spiš a Oravu Alojz Miškovič.³⁵

Na prítomnosť poľských kňazov reagovali aj úradné miesta, keď obecné úrady upozorňovali, že „bolo by v zaujme vecí, aby poľskí kňazi z tohto územia boli čím skôr odvolaní a dosadení naši farári“.³⁶ Alojz Miškovič, v správe zo dňa 23. októbra 1939 konštatoval, že aj napriek jeho upozorneniam za asistencie vojenských orgánov a Hlinkovej gardy, aby sa poľskí duchovní správali lojálne k Slovenskej republike, nepočúvli a dokonca prekážajú svojou osobou v konsolidácii pomerov. Upozorňoval, že je v záujme štátu, aby boli títo kňazi, ktorí nemajú štátne občianstvo na území Slovenskej republiky, urýchlene daní k dispozícii krakovskému arcibiskupovi a na-

hradení slovenskými kňazmi.³⁷ Dňa 27. novembra 1939 už Miškovič odporúčal ministerstvu vnútra, aby zakročilo u spišského biskupa so žiadosťou, „aby všetci duchovní poľskej národnosti a príslušnosti boli daní k dispozícii biskupskému úradu v Krakove a všetci duchovní slovenskej národnosti a príslušnosti boli – ak tomu nebránia cirkevné predpisy – preložené na iné fary vo vnútrozemí“.³⁸

Dňa 9. novembra 1939 zaslal biskupský úrad v Spišskej Kapitule všetkým kňazom farností, ktoré sa vrátili z Poľska, úradnú správu, v ktorej ich upozorňoval na otázku štátneho občianstva Slovenskej republiky a nariaďoval im, aby si túto otázku vyriešili žiadosťou o slovenské občianstvo.³⁹

Obvodné notárske úrady na inkorporovanom území boli vyzvaní „vládnym komisárom pre zaujaté územie Hornej Oravy“ podať správy o svojich duchovných správcoch. Dňa 22. novembra 1939 podalo obsiahlu správu Obvodné notárstvo Pekelník o kňazoch pôsobiacich v jeho notárstve. Ako prvému sa venovalo Františkovi Urvayovi z farnosti Bukovina-Podsklie. Konštatovalo sa, že Urvay pôsobil na území severného Spiša už v roku 1921 (Nižné Lapše, od roku 1927 Vyšné Lapše). V roku 1929 bol preložený do Bukoviny-Podsklie, kde pôsobí až doteraz. Podľa svedkov, preloženie do súčasnej farnosti viedlo k tomu, že Urvay zatrpkol na Poliakov, a aj kázne aj pobožnosti viedol po slovensky. Ku koncu medzivojnového obdobia sa už ale pomaly prikláňal späť k Poľsku, čoho dôkazom malo byť ocenenie poľským záslužným krížom, ktorý mal obdržať v roku 1938. Medzi veriacimi

nemal byť príliš obľúbený, predovšetkým kvôli vysokým sumám za cirkevné úkony. Dôležité hodnotenie bolo, že „inak sa pán farár dobre prispôobil k terajším pomeroch a zaujíma k nim kladné stanovisko“. Obvodný notár napriek tomu doporučoval preložiť Urvaya do vnútrozemia, jednak „aby lepšou farou dostal odmenu za udržanie slovenského slova v obci B. Podsklie, jednak, aby nemal možnosť zostať nerozhodným Slovákom na pohraničnom území a v prípade zhoršenia politickej situácie aby nepreskočil zase na protivnú stranu“.⁴⁰ Kňaz Anton Burda, pôsobiaci priamo v Pekelníku, bol charakterizovaný ako „človek krajne sobecký a necharakterný“. Burda podľa notára nemal podporu ani v obci, keď „jednohlasným želaním všetkého občianstva je to, aby menovaný bol odialto čo najskorej odstránený“. Napriek tomuto odporu veriacich mal Burda podporu kňaza z Orávky Martina Jablonského a kňaza z Bukoviny-Podsklie Františka Urvaya. Burda sa nevyhol viacerým kontroverzným činom, ktoré popudzovali obyvateľstvo a úradné miesta voči nemu. Napríklad pred voľbou slovenského prezidenta, keď všetky úradné budovy mali byť ozdobené slovenskou vlajkou, „vyvesil takú slovenskú zástavu, že slúži na hanbu celej dediny a tento jeho skutok možno zrejme pokladať za zhanobenie slovenskej zástavy“. Podobne o osobe Jozefa Tisa sa vyjadril, že „ako kňaz nemá politizovať a že je nesprávne, že je zvolený za prezidenta republiky“. Správa informovala, že spočiatku sa zdalo, že sa Burda prispôbí novým pomeroch, dva týždne sa snažil aj kázať po slovensky, ale následne od

33 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 120/1939 VI. k.

34 Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu Spišské Podhradie (ďalej ARKBÚ Spišské Podhradie), f. Spišské biskupstvo (ďalej SB), č. j. 3111/1939; č. j. 28/39.

35 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 120/1939 VI. k.

36 SNA, f. Úrad Predsedníctva vlády Slovenskej republiky, šk. č. 30, č. j. 718/1939.

37 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 21809/1939.

38 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 23761/1939.

39 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, inv. č. 3122/39.

40 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 61, č. 40/1939 prez.

Škola s kostolom v obci Bukovina-Podsklie, 30. roky (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

29. októbra už všetky úkony vykonáva v poľskom jazyku napriek zákonu o úradnom jazyku. Obvodný notár tlmočil žiadosť miestneho obyvateľstva, aby čo najskôr prišiel do farnosti slovenský farár, ktorý by nahradil tohto poľského kňaza.⁴¹

Obvodné notárstvo vo Vyšnej Lipnici podalo 20. novembra 1939 správy o Karolovi Machayovi – kňazovi z Nižnej Lipnice, jeho kaplánovi Bronislavovi Stuglíkovi a Jozefovi Buroňovi, kňazovi z Vyšnej Lipnice. Machay sa politicky v danej dobe neprejavoval, „lebo nemá možnosť sa prejavovať a dnes neškodí verejne Slovenskej republike“. Správal sa úplne pasívne, pri bohoslužbách len prečítal evanjelium, bez toho aby ho rozvádzal, „čo

svedčí o tom, že pravdepodobne nechce použiť slovenčiny u oltára“. Obvodný notár poukazoval predovšetkým na nevhodnú činnosť Machaya počas obdobia plebiscitu,⁴² z čoho vyplýva jeho zlá povest medzi obyvateľstvom. Preto bolo podľa notára potrebné, „aby bol z obce preložený do vnútrozemia a tým mu bude do budúcnosti prekazené uplatňovať svoju moc jako farár a býv. silný politik. Občania s radosťou uvítajú jako náhradu kňaza Slováka-národovca, ktorý príde na jeho miesto. Len jeho odstránením, odstráni sa symbol moci býv. Poľska a nastane konsolidácia pomerov v obci [...] Jeho odstránenie vyžaduje okamžitého zákroku“.⁴³ Bronislav Stuglík bol kaplánom vo Vyšnej Lipnici len od 9. augusta 1939,

preto o jeho činnosti nebolo mnoho správ. Konštatovalo sa, že „od 1. septembra 1939 neprejavil žiadnu činnosť, ktorá by smerovala proti záujmom Slovenskej republiky“. Prejavoval sa pasívne, podobne ako Machay. Odporúčalo sa, vzhľadom na to, že nemal domovské právo na území Slovenskej republiky a nemal ani slovenské občianstvo, „aby bol buď vypovedaný zo zaujatého územia, alebo aby bol preložený do kraja čisto slovenského. Občania jeho vypovedanie, alebo odvolanie nijako nepocítia, ba naopak uvítajú kňaza Slováka-národovca, ktorý bude na jeho miesto zadelený“.⁴⁴ Taktiež ani Jozef Buroň nebol politicky činný. Aktivizoval sa predovšetkým hospodársky, keď bol „dobrým radcom hospodárskym“.

41 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3604/1939, č. j. 40/1940 prez.

42 Išlo ale o chybné tvrdenie, keďže počas plebiscitu sa aktívne prejavoval brat Karola Machaya, Ferdinand Machay, ktorý v tejto dobe (počas druhej svetovej vojny) slúžil ako kanonik v Krakove.

43 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 61, č. j. 41/1939 prez.

44 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 61, č. j. 41/1939 prez.

Jozef Buroň (druhý zľava v druhom rade) na slávnosti v obci Orávka v roku 1939 (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

V obci zaviedol chov oviec rumunskej rasy a pestovanie ľanu. Buroň mal domovské právo v obci Pekelník, preto bol pokladaný za slovenského občana.⁴⁵

Obvodný notariát v Jablonke o kňazovi z Chyžného, Antonovi Zarembovi, podal 23. novembra 1939 len stručnú správu, v ktorej konštatoval, že o jeho politickej činnosti sa nič nedá zistiť. Bol ale domovským právom príslušný do Poľska, preto ho „nemožno považovať za slovenského štátneho občana“.⁴⁶ Kňaz v Jablonke, Julián Lysek, obdržal negatívnejšie hodnotenie zo strany obvodného notariátu. Notár ho označo-

val za zarytého Poliaka, ktorý napriek zákazu káže v kostole po poľsky, čo vyvoláva pobúrenie medzi veriacimi. Dňa 18. novembra bol do Jablonky prideľovaný slovenský kaplán, ktorému Lysek oznámil, „že jednu nedelňu bude kázať kaplán slovensky a druhú nedelňu farár poľsky“. Z dôvodu, že sa Lysek nechcel prispôbiť zmeneným podmienkam, odporúčal notár, aby „menovaný farár bol z tunajšej obce preložený inam, kde jeho činnosť nepoznajú“.⁴⁷

Martin Jablonský, farár z Orávky, podľa správy žandárskej stanice a obvodného notárstva v Podvlku z dňa 23. novembra 1939 nevyvíjal žiadnu

činnosť, zameranú proti záujmom Slovenskej republiky. Napriek skutočnosti, že pochádzal z obce Jablonky, a teda mal nárok na slovenské štátne občianstvo bol považovaný za polonofila vzhľadom na svoju minulú činnosť a predpokladalo sa, že naďalej ostane prívržencom Poľska. Za „vzkriesenie poľského národa“ sa dokonca modlil v kostole pred veriacimi aj po obsadení hornej Oravy Slovenskom. Odporúčalo sa, že „bolo by v záujme tunajšieho popoľšteného ľudu, aby bol premiestnený na iné miesto a nahradený takým farárom Slovákom – národovcom, ktorý by sa venoval v každom

45 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 61, č. j. 41/1939 prez.

46 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 61, č. j. 124/1939.

47 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 61, č. j. 124/1939.

ohlade povzneseniu tunajšieho zanebaného ľudu“.⁴⁸

Štyria kňazi z farností „hornej“ Oravy – Martin Jablonský, František Urvay, Karol Machay a Jozef Burda – odpovedali 25. novembra 1939 na prípis biskupského úradu z 9. novembra 1939 o slovenskom občianstve. V liste, napísanom na stretnutí v Orávke, tvrdili, že ako rodáci z hornej Oravy majú prirodzený nárok na slovenské občianstvo. Iniciatíva biskupského úradu ohľadom slovenského občianstva podľa ich tvrdenia vznikla „len preto, aby nás krivdila a z Oravy vyhnala“. Argumentovali, že „jestli by v hlave kohosi vzkraly jakékol'vek nepravdivé námietky, to na každú takúto dáme hodnú odpoveď. Že sme v Krakovskej Archidiecezi účinkovali, to nás nemôže pozbaviť práva obyvateľstva slovenského. Pracovali sme tam, kde nás Stolica Apoštolská pridělila. A Církev sv. nie je ani slovenská, ani poľská, lež univerzálna čili katolícka. V Poľsku sme žiadnej prisahy neskladali, žiadosti o priznanie nám obyvateľstva poľského nepredkladali, ale nás do toho ani nenútili“. Podľa ich tvrdení krakovský arcibiskup počas obdobia spravovania tohto územia po cirkevnoprávnej stránke „kňazov slovenských neprenasledoval a nevyháňal, ba čo viac, keď títo dobrovoľne chceli odísť, to ich nechcel pustiť“. Dokonca vraj mohli prvých 8 – 10 rokov kázať v kostoloch po slovensky a nikto ich za to nekarhal. Všetci štyria kňazi odmietli žiadať o slovenské občianstvo, keďže ho podľa ich mienky v plnej miere mali. Podľa ich tvrdenia „len zlá vôľa môže s nami tak postupovať,

jako sa posavád postupuje [...] Bo jestli by nás svet Církví nepriaznivý prenasledoval, to by sme to v duchu Christovom sniesli, ale žeby katolícky štát a k tomu katolícky Biskup s nami, ktorí sme neresti vojny prežili a stále ešte prežívame, tak bez srdca s nami zachádzal, to už nestrpíme, bo nám na to náš kňazský charakter a ľudský honor nepozvolí!“. Na záver listu si kňazi neodpustili invetívnu voči samotnému spišskému biskupovi: „chceli by sme vedieť, za čo Církev Sv., poťažne katolícky štát Slovenský, proti ktorému sme sa v najmenej miere neprehrešili, a dá Boh ani v budúcnosti sa neprevínime, pýtame, za čo platí svojich sluhov oltára?! Za politiku, a či za prácu pre Boha a spásu duší ľudských vykonávanú?! Nech P. Biskup a Jeho biskupské svedomie dá na to odpoveď!“.⁴⁹ Biskupský úrad na daný list odpovedal 30. novembra 1939 vecne s odporúčaním, aby si kňazi vypožičali od najbližšieho notárskeho úradu zákon č. 255/1939 Sl. z. a Úradné noviny, č. 247, ktoré obsahovali vyhlášku ministra vnútra zo dňa 18. októbra 1939 č. 17622-5/1939, ktorou sa vydáva inštrukcia o prevádzaní ústavného zákona o štátnom občianstve. Tieto dokumenty mali preštudovať.⁵⁰ Do určitej miery to zapôsobilo, lebo dňa 5. decembra 1939 písal kňaz Karol Machay biskupovi list, v ktorom ho informoval, že je po svätej spovedi a prosí o prepáčenie za svoje konanie v tejto veci. Uznával, že zhršil a žiadal o udelenie pokuty.⁵¹ Postupne došlo ku konkrétnym krokom proti poľským kňazom.

Farár Lysek bol vypovedaný z územia Slovenska dňa 13. decem-

bra 1939.⁵² Slovenská vláda mu ale umožnila neskorší návrat, aby si vyriešil majetkové záležitosti na Slovensku. Lysek sa tak na území Slovenska zdržiaval dlhšie, ako o tom vypovedá aj list Štefana Vojtaššáka, ktorý ho nahradil ako kňaz v Jablonke: „Keďže vdp. Julian Lysek, bývalý farár, ešte hneď nemieni sa vzdialiť z územia slovenského, ale v súkromnom byte tu ešte asi do jari – keď mu to povolia úrady – tu v Jablonke celkom utiahnutý ostať, prosí si týmto povolenie slúžiť sv. omše.“⁵³ Omše chcel slúžiť v Zborekovej kaplnke v Jablonke, do tých čias, kým neodíde do Poľska. Biskupský úrad mu nakoniec dovolil slúžiť sv. omšu priamo vo farskom kostole v Jablonke, kde to „aj pre neho bude bezpečnejšie a osožnejšie“.⁵⁴ Lysek nakoniec získal umiestnenie v Kasinke Malej od 1. októbra 1940, kde zotrval do konca vojny.⁵⁵

Biskupský úrad nariadil dekanovi v Čimhovej, Jozefovi Slanicayovi, aby 20. decembra 1939 prevzal farnosť od Antona Burdu a ustanovil v Pekelníku nového kňaza, dovtedajšieho kaplána v Trstenej, Jozefa Duraja.⁵⁶ Faru po Antonovi Burdovi mal pôvodne Jozef Duraj prevziať už 15. novembra 1939.⁵⁷ V ten deň aj pricestoval do Pekelníka, spolu s dekanom Jozefom Slanicayom a farárom v Orávke Martinom Jablonským, ale po príchode im Burda oznámil, že „v krakovskej diecéze ešte miesta nemá, a že ho nemecké úrady cez hranicu neprepustia, z fary neresignuje“. Z toho dôvodu Burda žiadal biskupský úrad, aby ho naďalej ponechal na mieste správcu fary v Pekelníku. Slanicay vykonal

48 ŠA ZA, prac. DK, f. OÚT, šk. č. 61, č. j. 37/1939 prez.

49 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3426/1939.

50 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3426/1939.

51 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3426/1939.

52 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 377/1939 VI.k.

53 MATULA, P. Postavenie poľských duchovných, s. 411.

54 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 11/1940.

55 MATULA, P. Postavenie poľských duchovných, s. 411.

56 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3604/1939.

57 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3129/1939.

predbežné práce na prebratie fary, pričom konštatoval, že vedenie fary je vo veľkom neporiadku, „tedy zmätok vo všetkom a tak sa zdá, že takýto neporiadok bude vo všetkých tých farách ktoré nám z Poľska pripadly“.⁵⁸ Biskupský úrad reagoval na tieto informácie 18. novembra 1939 správou ministerstvu školstva a národnej osvety v Bratislave. Konštatovalo sa v nej, že „Biskupský Ordinariát v Spišskej Kapituli čím ďalej tým na väčšie prekážky naráža pri očisťovaní fár ‚poľského‘ Spiša a ‚poľskej‘ Oravy, od kňazov Poliakov“. Takýto postup poľským kňazom – neodovzdanie fár slovenským kňazom – „vraj, na rozkaz nemeckých úradov sám arcibiskup krakovský dal svojim kňazom v ‚poľskej‘ Orave a v ‚poľskom‘ Spiši, žeby, do ďalšieho na svojich miestach zotrvali“. Biskupský úrad žiadala, aby ministerstvo zahraničných vecí zistilo u nemeckých úradov na poľskej strane, či je to pravda a požiadalo o možnosť návratu do Poľska kňazom, ktorí o to prejavujú záujem. Taktiež sa biskupský úrad obával toho, že „medzi našim ľudom v ‚poľskej‘ Orave a v ‚poľskom‘ Spiši čoskoro započne vrenie búrenie sa i preto, že tí kňazi, beztak navyknutí budú zvýšené podatky na štóle atď. vymáhať na veriacich i tak chudobných, pretože doplnku na svoje pôžitky nedostanú ani z Poľska, ale ani od nášeho štátu“. Preto mali vládne orgány čo najrýchlejšie zakročiť v prospech nápravy pomerov.⁵⁹

Napriek prevažne negatívnemu vzťahu poľských kňazov a slovenských inštitúcií, došlo aj k pozitívnemu kroku zo strany Spišského biskupstva. Dňa 5. decembra 1939 požiadala biskupský úrad na Spišskej Kapitule o pomoc Karol Stopiak,

Farský kostol sv. Lukáša vo Vyšnej Lipnici, 30. roky (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

rodák z Vyšnej Lipnice. Ten vo svojom liste biskupovi Wojtaššákovi písal, že od mladosti chcel vstúpiť do seminára, ale nemohol vzhľadom na nedostatok peňazí. Až po smrti otca vstúpil do spoločnosti *Societas Christi pro Emigrantibus Polonis*, ktorú založil kardinál Hlond na misionársku prácu za hranicami Poľska. Tam strávil štyri roky, kým jeho pobyt neprerušila vojna, a tak sa vrátil späť do Vyšnej Lipnice. Vzhľadom na skutočnosť, že už v spoločnosti sa učil hrať na orgán, požiadala biskupa, aby ho prijal do kapitulskej organo-

vej školy dokončiť výuku a následne prijať za kantora priamo na Spišskej Kapitule.⁶⁰ Biskupský úrad povolil Stopiakovi výuku na Spišskej Kapitule, ale miesto pre neho nemali. Preto mu odporúčali obrátiť sa na niektorý rehoľný dom na Slovensku (buď v Ružomberku u jezuitov, alebo v Štiavniku) a tam sa pokúsiť umiestniť ako brat laik.⁶¹ Karol Stopiak tento návrh prijal listom z dňa 11. decembra 1939,⁶² na čo dostal pokyn od biskupského úradu, aby prišiel po 6. januári 1940 aj s potrebnými vecami do seminára na Spiši, kde mal

58 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3252/1939, č. 314/1939.

59 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3252/1939.

60 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3515/1939.

61 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3515/1939.

62 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3597/1939.

ostať potrebnú dobu na získanie kantorského diplomu.⁶³

Ako sa dozvedáme zo správy Alojza Miškoviča, podanej ministerstvu vnútra 23. júla 1940, biskupský úrad zariadil veci tak, že od 1. júla bola každá fara na inkorporovanom území severného Spiša obsadená slovenským kňazom, okrem obci Jurgov, kde pôsobil Anton Sikora, rodák z Jablonky, z toho dôvodu taktiež slovenský občan. Najväčšie starosti spôsobovali poľskí duchovní, ktorí aj naďalej zotrúvali v dedinách v súkromných bytoch, pričom vo veriacich vzbudzovali zdanie nejakej nespravodlivosti na nich zo strany Slovákov. Slovenský štát chápali len ako nejaké dočasné riešenie. Preto Miškovič odporučal, že by bolo v najvyššom záujme štátu čo najrýchlejšie ich odstrániť z tohto územia.⁶⁴ Na Orave bola situácia odlišná a nakoniec šetrenie v Trstenskom okrese ukázalo, že vo svojich farnostiach ostali iba dvaja kňazi poľskej národnosti a to Dp. Anton Zaremba, bývalý farár v Chyžnom a druhý poľský farár Dp. Bronislav Stuglík, kaplán v Nižnej Lipnici. Stuglík nechcel opustiť svoje pôsobisko preto, lebo mu biskupský úrad sľúbil podporu pri získaní štátneho občianstva.⁶⁵ Návrh na vyhostenie menovaných bol podaný ÚŠB ešte v októbri roku 1940, ale menovaní ho neakceptovali.⁶⁶

Zvyšní poľskí duchovní na hornej Orave a severnom Spiši sa nechceli vrátiť do Poľska, a napriek tomu, že im arcibiskup Adam Sapieha ponúkal miesto na niektorej prázdnej fare patriacej do krakovského arcibis-

kupstva, požiadali spišského biskupa o možnosť zotrvať na Slovensku. K prísnemu dodržiavaniu vyhostenia poľských duchovných nedochádzalo aj z dôvodu, že títo kňazi nedostávali od Slovenskej republiky žiadnu kongruu, a preto boli nútení žiť zo svojich hospodárstiev umiestnených v predmetných obciach a z podpôr veriacich.⁶⁷

Dňa 13. júna 1941 obdržala Ústredňa štátnej bezpečnosti od ministerstva vnútra prípis nemeckého vyslanca zo dňa 3. februára 1941 číslo Pa/1941⁶⁸, ktorý hovoril o vypovedaní šiestich poľských kňazov z územia Slovenského štátu do Generálneho gouvernementu. Obyvatelia farnosti v „predmete uvedených očakávali, že poľskí kňazi, ktorí zostali v tej – ktorej oslobodenej obci, budú sa snažiť prispôsobiť v každom ohľade slovenským pomerom“. Podľa činnosti jednotlivých osôb sa však zdalo, že sa veľmi mylili. V správe určenej pre prezídium ministerstva vnútra sa uvádza, že „menovaní farári sa žiadnej slovenskej práce nezúčastňujú ba naopak túto bojkotujú, slovenským učiteľom nepomáhajú a ich prácu v niektorej obci priamo hatia a robia tým ťažkosti kde len môžu“. Veľkou prekážkou bol aj fakt, že nechceli v slovenských kostoloch kázať v slovenskom jazyku.⁶⁹ Správa obsahovala celkovo päť konkrétnych mien, ktoré poskytol samotný Miškovič. Na základe tohto zoznamu mala Ústredňa štátnej bezpečnosti porovnať svoje záznamy o vypovedaných farároch. Po vykonaní všetkých náležitých prešetrovaní mala vybrať šesť „najsúrnejších

prípádov“ a následne „zariadiť, aby mohli byť z územia slovenského štátu čo najskôr odstránení“.⁷⁰

Dňa 16. septembra poslalo nemecké vyslanectvo v Bratislave svoju odpoveď, v ktorej uviedlo, že na „požiadanie pána ministra vnútra A. Macha výnimočne povoľuje návrat 6 rímskokatolíckym kňazom, poľskej národnosti, do Generálneho Gouvernementu“. Súčasťou odpovede bolo priložených dvanásť vyplnených dotazníkov v nemeckom jazyku spolu s fotografiami a cestovnými pasmi. Následne na to žiadalo vyslanectvo, aby mu boli zaslané vstupné víza pre „v pasoch uvedených rímskokatolíckych farárov poľskej národnosti“. V zozname sa z Oravy nachádzal iba Bronislav Stuglík.⁷¹

Všetci uvedení farári, aj so Stuglíkom, mali byť daní k dispozícii Krakovskému arcibiskupstvu. Pokiaľ by však neboli ochotní prejsť k stanovenému arcibiskupstvu, mali byť podľa nariadenia Ústredne štátnej bezpečnosti preložení na iné miesto, „do vnútrozemia, kde by polonofilskú činnosť nemohli vyvíjať“. Podľa vedúcich politických činiteľov práve oni totiž svojou prítomnosťou, a to aj „keby sa nemiešali do verejného života, hamujú každú slovenskú národnú prácu a sú najväčšou oporou polonofilov, ktorí sú pôvodcami ťažko kontrolovateľnej šepkanej propagandy“.⁷²

Veľké starosti mali poľskí kňazi s priznaním kongruy od Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠANO), za všetky roky, ktoré slúžili na svojich farnostiach. Táto otáz-

63 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3597/1939. Karol Stopiak nakoniec kantorský diplom získal a s tým aj miesto kantora vo Vyšnej Lipnici, najskôr na jeden rok a potom na neobmedzenú dobu. Zomrel vo veku 91 rokov 26. decembra 2006. [online]. [cit. 2018-02-10]. Dostupné z: <http://archiwalna.lipnicawielka.pl/nowiny2007/luty04.pdf>

64 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 386/1940.

65 MATULA, P. Postavenie poľských duchovných, s. 411.

66 ŠA Žilina, f. Župa tatranská 1940 – 1945 (ďalej ŽT), šk. č. 29, č. j. 1728/1940.

67 ŠA Žilina, f. ŽT, šk. č. 11, č. j. 30126.

68 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 27478/3b-41.

69 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 84/1940 prez.

70 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 701-5/41.

71 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 27478/3b-41.

72 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 84/1940 prez.

ka bola veľmi komplikovaná a miestami sa ťahala počas celého sledovaného obdobia. Sprvoti ministerstvo odmietalo ustanoviť kongruu, kým nebola jasná otázka občianstva týchto duchovných. Po získaní slovenského občianstva mali prirodzeným spôsobom nárok aj na kongruu od slovenských úradov. Martin Jablonský, farár v Orávke, písal 16. mája 1940 MŠANO žiadosť o poukázanie kongruálnej podpory, v ktorej zdôrazňoval, že počas celej svojej duchovnej kariéry slúžil na území hornej Oravy, ktoré pripadlo Slovensku, z čoho vyplýval nárok na započítanie všetkých rokov do služby. žiadal predbežne stanoviť aspoň takú podporu, akú požíval za Poľska – teda cca 600 Ks mesačne.⁷³ Jablonský si podal v auguste 1941 skrz biskupskú kanceláriu žiadosť na MŠANO o predĺženie termínu na získanie všetkých potrebných dokladov k stanoveniu kongruy, ale omylom sa stalo, že biskupský úrad súhlas MŠANO s odročením termínu neodoslal samotnému kňazovi. Aj z toho dôvodu ešte v auguste 1942 nemal Jablonský stanovenú konečnú kongruu. Sám sa vyjadril, že „keď som tri roky vyžil bez akéhokoľvek doplnku kongruy, to vyžijem ešte pol roka alebo jeden rok. Keď sa vojna skončí, to pri všeobecnom usporiadaní i moja kongrua bude zabezpečená.“⁷⁴ Na tento postup Jablonského, ktorý možno chápať ako istý druh vzdoru, alebo alibizmu v očakávaní obnovy Poľska, reagoval biskupský úrad ostrou výčitkou, keď pripomenul Jablonskému, že kongrua sa nevzťahuje len na jeho osobu, ale na farské obročie, ktoré v budúcnosti môže prevziať ďalší kňaz, čiže bola jeho zákonná povinnosť podať všetky potrebné dokumenty o priznanie

Farský kostol sv. Jána Krstiteľa v Orávke, 30. roky (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

a stanovenie kongruy.⁷⁵ Jablonský si vzal tento list biskupského úradu k srdcu a 27. augusta 1942 nakoniec zaslal biskupskému úradu všetky doklady potrebné na stanovenie kongruy na nové päťročie (1940 – 1945).⁷⁶

František Urvay mal priznanú kongruu vo výške 394,40 Ks mesačne.⁷⁷ Proti takto stanovenej kongru

protestoval aj biskupský úrad a žiadal, aby mu bola vyplácaná v plnej výške a za všetky odslúžené roky.⁷⁸ Urvayovi bola nakoniec v júni 1942 priznaná kongrua v plnej výške 7632 Ks ročne.⁷⁹ Vzhľadom na jeho penzionovanie a zarátanie všetkých rokov do výslužby bola v roku 1944 stanovená kongrua Urvayovi na 14975 Ks za rok, a okrem

73 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 1992/1940.

74 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 1996/1942.

75 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 1996/1942.

76 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2041/1942.

77 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2273/1941.

78 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 753/1942.

79 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 1542/1942.

toho ešte drahotný príspevok vo výške 1 200 Ks ročne.⁸⁰

Karolovi Machayovi bola v novembri 1940 priznaná kongrua (2/3 začiatocnej) s platnosťou od 1. januára 1940. Jej výška ale dosahovala len 1 404 Ks ročne, čo bolo nedostatočné a v neskoršej dobe sa stalo precedensom pre ostatné kongruy poľských duchovných.⁸¹ Karolovi Machayovi sa totiž v tomto prípade nezaráтали roky, ktoré slúžil na danom území pred inkorporáciou územia do Slovenskej republiky. Definitívne bola priznaná plná kongrua Machayovi až v roku 1943, keď mu bol zvýšená na 4 620 Ks ročne a penzijný príspevok 576 Ks ročne.⁸²

MARTIN JABLONSKÝ

Martin Jablonský pôsobil ako farár v Orávke už od roku 1927.⁸³ Záznamy uvádzajú, že v dňoch 3. a 8. septembra 1939 nútil občanov k modleniu sa za víťazstvo Poliakov.⁸⁴ Rovnako bol obvinený z podnecovania k nespokojnosti občanov, či už svojimi bohoslužbami, výzdobou kostola, kde všetky slovenské nápisy dal vymeniť za poľské, alebo dokonca svojou „chamtivosťou“. Podobne podľa správ nechcel vypočuť žiadosti veriacich o zmenu času bohoslužieb a zotrval v zimnom čase aj v letnom období, čo narúšalo veriacim ich harmonogram prác.⁸⁵ Už 25. októbra 1939 reagovalo ministerstvo vnútra na správu Alojza Miškoviča a nariadilo okresnému ná-

čelníkovi v Trstenej, aby Martin Jablonský, pokiaľ nie je slovenský občan, bol vypovedaný z územia Slovenska. V prípade, ak sa potvrdí jeho slovenské občianstvo, čo sa aj stalo, mal ho okresný náčelník, vzhľadom na to, že „svojou činnosťou zámerne ohrozoval konsolidačné záujmy Slovenského štátu, porušoval povážlivým spôsobom verejný klud a poriadok“ dodať do zaisťovacieho tábora v Ilave. O tomto nariadení mal byť informovaný aj Biskupský úrad v Spišskej Kapitule, aby mohol zabezpečiť náhradu vo farnosti.⁸⁶

Zatknutý a odvedený do Ilavy bol 3. decembra 1939 po bohoslužbách na základe výmeru Okresného úradu v Trstenej zo dňa 30. novembra 1939, číslo 311/1939 VI. k.⁸⁷ Podľa svedectva obyvateľov, len čo bola Orávka prinavrátená k Slovensku, „pán farár úradoval a kázal slovensky. V čom bol uznaný za vinného nevie ani jeden z veriacich našej farnosti, lebo svojím bezúhonným a príkladným životom bol len príkladom pre svojich veriacich“. Veriaci Orávky sa preto obrátili na biskupa Vojtaššáka, aby zabezpečil návrat ich kňaza, alebo poslal do ich farnosti náhradu, „nakoľko sa blížila Vianoce“.⁸⁸ Taktiež veriaci zorganizovali petíciu za jeho prepustenie, ktorú adresovali prezidentovi republiky Jozefovi Tisovi.⁸⁹ Biskupský úrad sa o zatknutí Jablonského dozvedel vlastne len z dotyčného listu a snažil sa zakročiť na príslušných miestach.⁹⁰ Biskup Vojtaššák už 11. decembra 1939

žiadal ministerstvo vnútra, aby prehodnotilo toto zaistenie Jablonského, lebo podľa jeho informácií „nemožno vyčítať, že v páru dňoch, medzi 23. nov. a 3. decembrom, bol by dozrel pre Ilavu“.⁹¹ Jablonský už 5. decembra 1939 adresoval žiadosť ministerstvu vnútra na poskytnutie audiencie u prezidenta republiky Jozefa Tisa, v ktorej sa odvolával na spoločné štúdia a veril, že osobným pohovorom sa celá situácia vyjasní a bude prepustený z Ilavy. Keďže Jablonský na túto žiadosť nedostal odpoveď, tak sa nakoniec 19. januára 1940 obrátil priamo na prezidenta, v ktorom mu pripomínal spoločné štúdia a žiadal ho o amnestiu nielen pre seba, ale aj iných rodákov z Poľska umiestnených v Ilave.⁹²

Jablonský bol prepustený zo zaisťovacieho tábora v Ilave 30. januára 1940, pričom musel podpísať prehlásenie, v ktorom sa zaväzoval, že po dobu jedného roka sa nebude miešať do verejného života, nezúčastní sa žiadnej politickej schôdze a bude sa zdržiavať kritizovaniu činnosti verejných činiteľov. Toto prepustenie bolo len podmienené a v prípade nedodržiavania pokynov, mohol byť Jablonský opätovne umiestnený do tábora.⁹³ Po tomto prepustení Jablonský napísal vo februári 1940 list prezidentovi Tisovi, v ktorom mu ďakoval za „láskavé zakročenie v záujme nášho vypustenia zo zaisťovacieho tábora v Ilave“. Zdá sa, že pobyt v tábore viedol k zmene myslenia Jablonského, keďže v liste

80 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 36/1944.

81 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3669/1940.

82 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 278/1943.

83 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 603-1 dôv./1941.

84 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 55 dôv./1941; šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 120/1939 VI.k.

85 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 138 dôv./1941.

86 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 21671/1939.

87 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 831/1941 prez.

88 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3603/1939. List veriacich z Oravy zo 14. 12. 1939.

89 SNA, f. 209, šk. 386, inv. č. 5, č. j. 1088/1940.

90 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 3603/1939. List Biskupského úradu veriacim Oravy zo 16. 12. 1939.

91 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 3540/39.

92 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 728 dôv./1939.

93 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5, č. j. 13 dôv./40.

vyzdvihoval blahosklonnosť prezidenta „*k nám vráteným bratom z Poľska*“.⁹⁴

Jablonský začal opätovne pôsobiť v Orávke.⁹⁵ Jeho pobyt na slobode ale nebol dlhodobý. V rámci sledovania „*všetkých štátu nebezpečných osôb*“ bol Martin Jablonský opäť 5. júla 1941 zatknutý a následne prevezený do zaisťovacieho tábora v Ilave. Medzi dôvody jeho zaistenia bola zaradená jeho pochybná povesť zarytého polonofila.⁹⁶ K tomu názoru prispelo aj jeho prihlásenie sa k poľskej národnosti pri sčítaní ľudu dňa 15. decembra 1940, pričom jeho otec sa prihlásil za Slováka.⁹⁷

Biskupský úrad bol informovaný o zadržaní Jablonského listami od dekana Slanicaya, ale aj od Štefana Vojtaššáka, kňaza v Jablonke. Štefan Vojtaššák informoval vo svojom liste, že spolu s Jablonským boli internovaní aj lekárnik z Jablonky – Neupauer, „*potom dvaja iní z Jablonky a traja Židia z Pekelníka a z Podsklia*“. Dôvod, prečo bol internovaný Jablonský nevedel uviesť, ale predpokladal propoľské nálady v Jablonke a okolí, ktoré viedli k tomuto zákroku štátne orgány. Jablonský ho prosil, aby intervenoval u biskupského úradu, „*lebo v Ilave on so svojim zdravím nevydrží*“. Jeho záver znel: „*Najlepšie by bolo, keby p. farár Jablonský niekam prešiel, do Spiša, alebo Liptova, lebo tu ho budú vždy udávať a stále bude len v tej Ilave. Pri sčítaní prihlásil sa údajne za Poliaka. Potom teraz bohoslužby odbavoval nie podľa letného času etc.; čosi sa mu nazbieralo*“. Biskupský úrad už 9. júla písal Ústrední štátnej bezpečnosti, kde sa sťažoval na neinformovanie biskupa ako cirkevnej vrchnosti o tej-

to záležitosti a ani o dôvodoch zaistenia. Doslova sa vyjadril: „*Ustaltuje sa, že v právnom štáte, za jaký máme a považujeme svoj slovenský štát, mal by sa uplatňovať spôsob bisk. úradom vyššie nastienený*.“ Zároveň žiadal, „*aby, vzhľadom na zdravotný stav zaisteného výšmenovaného kňaza, ráčila ho prepustiť zo zaisťovacieho tábora v Ilave a prikázať ho zaistiť prípadne v niektorom kláštore, pokiaľ sa kolo osoby zaisteného vyšetrujúce pokračovanie prevedie, a keď sa prípadne jeho nevina dokázala, zo zaistenia prepustený bude*“.⁹⁸ Na základe rozhodnutia prednostu ÚŠB bol Jablonský 16. júla prepustený. Toto prepustenie bolo však len podmienené, ako na to poukazuje aj jeho ďalšie osobne podpísané vyhlásenie. Toto prehlásenie malo byť zárukou, že nebude vyvíjať propoľskú činnosť na území Slovenského štátu. V opačnom prípade mu hrozilo opätovné umiestnenie v zaisťovacom tábore. Na prepustení pravdepodobne mal opäť podiel prezident republiky Tiso, ktorého menovaný požiadal o intervenciu v svoj prospech.⁹⁹

Už v auguste 1941 došiel biskupskému úradu list od kancelárie prezidenta republiky, ktorým informovali o „závadnej“ činnosti Karola Machaya a Martina Jablonského. Tento pôvodný list, určený kancelárii prezidenta republiky, tvrdil, že „*Karol Machaj stýka sa s polonofilmi, povedomí Slováci mu nedôverujú a ho nenávidia [...] Národne uvedomelé obyvateľstvo je mu (Jablonskému M.G.) priamo nepriateľské*“. Z tohto dôvodu biskupský úrad napísal list zmierneným dvom kňazom a odporúčal im výmenu vo farskom obročí. Zdôvodňoval to, že jednak si

finančne a hmotne polepšia, a jednak sa zbavia obžalôb a upodozrievaní a s tým spojených nepríjemností, ktoré im budú robiť štátne bezpečnostné orgány. Jablonský mal rokovať o výmene farského obročia s farnosťou v Lokci a Machay s farnosťou v Sedliackej Dubovej.¹⁰⁰ V septembri 1941 prišiel biskupskému úradu prípis aj od ÚŠB, v ktorom sa žiadalo, aby boli zo svojich fár odstránení a preložení na iné farnosti kňazi Karol Machay, Martin Jablonský a Jozef Buroň. Takýto návrh mal podať ÚŠB Alojz Miškovič.¹⁰¹ Biskupský úrad na prípis reagoval oznámením, že mu chýbajú cirkevnoprávne príčiny, pre ktoré by mal zakročiť proti uvedeným farárom, „*jako kňazi svoje povinnosti svedomite plnia*“, a podľa cirkevného práva sú títo kňazi ešte vždy inkardinovaní do krakovskej diecézy. Informoval ÚŠB, že ponúkol Machayovi a Jablonskému výmenu farského obročia, ktoré ale obidvaja odmietli, odvolávajú sa na cirkevné právo.¹⁰² Ani jeden z týchto kňazov teda danú radu neprijal a nenažil sa o výmenu svojej farnosti. Celkovo v danom čase sa politicky títo kňazi takmer vôbec neangažovali, s ochotou a pravidelne komunikovali o cirkevných záležitostiach s biskupským úradom a nespôsobovali problémy vo svojich farnostiach. Osočovanie z polonofilstva boli v danej dobe neadekvátne.

Martin Jablonský sa aj tak na základe úpravy už zo dňa 15. júla 1941, č. 21950/3a-1941 dostal pod policajný dozor. Nemohol opustiť svoje pôsobisko, ani byť pokiaľ nešlo o vykonávanie cirkevných záležitostí. Denne mal povolené dve hodiny vychádzok

94 SNA, f. 209, šk. č. 386, inv. č. 5. Jeho Excellencii Dr. Jozefovi Tisovi.

95 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 831/1941 prez.

96 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 1950/3a-1941.

97 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 831/1941 prez.

98 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 1930/1941.

99 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 654/1942 prez.

100 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2360/1941.

101 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 31095/3b-41.

102 SNA, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 2663/41.

Interiér kostola sv. Jána Krstiteľa v Orávke (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

pričom sa nemohol stretávať s ostatnými obyvateľmi ani navštevovať verejné miestnosti.¹⁰³ Policajný dozor v tomto prípade znamenal nepretržité avšak nenápadné sledovanie. Už v januári 1942 konštatovala ÚŠB, že Jablonský nevykonáva žiadnu činnosť, ktorá by narušovala, respektíve bola protištátného charakteru.¹⁰⁴

„Podľa správ žandárskej stanice v Jablonke“ z 11. apríla 1942 sa Jablonský zdržoval akýchkoľvek protištátnych činností, rovnako aj poľské nápisy v rímskokatolíckom kostole v Orávke zmizli, respektíve boli zakryté. Celkový obrat nastal aj v jeho politickej činnosti. Stal sa dokonca členom HSLS, čím sa fakticky začal hlásiť aj k slovenskej národnosti. Na základe všetkých týchto skutočností požiadal okresný náčelník Ústredňu štátnej bezpečnosti

o zrušenie policajného dozoru, avšak s pokračujúcim tajným sledovaním.¹⁰⁵ Na základe príkazu ÚŠB bol dňom 3. augusta 1942 policajný dozor nad Martinom Jablonským zrušený.¹⁰⁶

Jablonský dokonca využil protižidovské zákonodarstvo Slovenskej republiky, a v apríli 1942 poslal biskupskému úradu list, v ktorom žiadal o povolenie vystavať novú školskú budovu v susedstve kostola na cirkevnom pozemku. Problémom bola skutočnosť, že tento pozemok mal v dlhodobom prenájme židovský vlastník z Podvlku Július Stiglitz, ktorý mal v nájme aj tri jutrá farskej pôdy. Jablonský vo svojom liste napísal: „Dnes je vhodná príležitosť pozbrať sa židovského domu ako i žida vôbec, a na tomto mieste postaviť budovu, akú tu má byť: rím. kat. školu! Poznámam, že s tým sa židovi krivda

neđeje, keďže on má svoj vlastný majetok v Podvlku.“ Biskupský úrad sa mal vyjadriť, či súhlasí so stavbou školskej budovy na tomto cirkevnom pozemku. Ten samozrejme s takýmto plánom výstavby „katolíckej školy“ súhlasil, keď vyhlásil, že „susedom bezprostredným kostola, kde je to len možno, má byť katolícka škola, nie židovská krčma. A kde by bol tento posledný – nemožný – stav, treba sa ho zbaviť všetkými dovolenými prostriedkami a spôsobmi“.¹⁰⁷ Jablonský sa teda prispôbil pomerom a prebudilo sa v ňom dokonca slovenské povedomie. Vo svojej farnosti ostal celé sledované obdobie a nakoniec tu 5. septembra 1948 zomrel. Po vojne sa podieľal na vytváraní gminy (strediskovej obce) Jablonka a bol prvým predsedom Gminnej Rady Narodowej (Obecnej národnej rady).¹⁰⁸

KAROL MACHAY

Ďalším poľským farárom pôsiacim na Orave bol Karol Machay. Ten vykonával cirkevnú funkciu v Nižnej Lipnici. Rovnako ako to bolo v prípade Martina Jablonského aj v otázke jeho osoby žiadal prednosta ÚŠB biskupa Vojtaššáka o premiestnenie Karola Machaya na inú vnútroštátnu farnosť.¹⁰⁹ Odpoveď bola totožná s predchádzajúcim prípadom. Biskupský úrad nemal právomoc proti vôli Karola Machaya zmeniť jeho pôsobisko.¹¹⁰ ÚŠB navrhla preto iné riešenie, v kompetenciách Jána Vojtaššáka. Karol Machay si mal ponechať svoje farské obročie, avšak pre jeho dočasnú správu mal byť ustanovený administrátor.¹¹¹ Napriek tomu Spišská Kapitula neodmietla definitívne uzavrieť tento prípad a žiadala od ÚŠB

103 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 1950/3a-1941.

104 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 2489/3/1942.

105 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 654/1942 prez.

106 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 22902/4 odd.1942.

107 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 986/1942.

108 [online]. [cit. 2018-02-14]. Dostupné z: <http://orawka-kosciol.pl/2014/06/ks-marcin-jablonski/>

109 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 31095/3b-41.

110 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 2663/41.

111 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 2489/3/1942.

„konkrétnymi prípadmi označiť, v čom sa prezradzuje, alebo javí polonofilská politika“ menovaného ako farára farnosti. Celkovo na biskupskom úrade prevládala názor, že Karol Machay ako osobnosť nie je schopný prevádzať protištátnu činnosť už len z toho dôvodu, že by ho sama nazvala „zbabelcom na každom poli politickom“, ktorý má triašku pred každou politikou.¹¹² Na žiadosť biskupského úradu zo 14. februára 1942 reagoval prednosta ÚŠB tým, že posunul celú vec na prešetrovanie okresnému náčelníkovi v Trstenej, pričom sa mali zistiť konkrétne prípady, ktoré by dokázali polonofilskú činnosť Karola Machaya.¹¹³ Celé vyšetrovanie Okresného úradu v Trstenej sa zúžilo len na posledný hlásený prípad zo dňa 12. októbra 1940 pod číslo 1621/1940 prez. K správe bola pripojená zbierka dokumentov „ktoré mali dosvedčiť polonofilskú činnosť“ menovaného. Napriek tomu, že sa okresný úrad postavil za myšlienku odstránenia Karola Machaya, konštatoval v správe aj fakt, že sa v období vyšetrovania vyhýbal politickej činnosti. Malo to byť však len obdobie vyčkávania na vhodný čas, „keď jeho škodlivá činnosť polonofilská môže byť zasa aktuálna“.¹¹⁴

Celková odpoveď zo strany ÚŠB pre Jána Vojtaššáka bola postavená na obvineniach osoby Karola Machaya z aktivít vykonávaných v minulosti.¹¹⁵ Obvinenia Machaya ako aj dôkazy o jeho agitácii v prospech Poľska dostali nakoniec novú podobu. Ján Vojtaššák ich úplne zamietol. Po dôkladnom preštudovaní skonštatoval, že ide len o „agitačné veľmi nízkej úrovni klebietky a táraniny Oravských novín spred 22 rokov“. Podľa Vojtaššá-

Karol Machay (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

kových slov sa v dokumentoch hovorí o „Ferdovi“ Machayovi, bratovi Karola Machaya, ktorý bol vykonávateľom polonofilskej činnosti a zároveň farárom v Krakove. Z celej kauzy nakoniec zišlo, pretože jediný čin, ktorého sa dopustil ako lipnický farár bol ten, že poukázal na českých farárov, ktorí sa poženili. V závere svojej správy biskup Vojtaššák skonštatoval, že nie je „ani cirkevnej, ani štátnej vrchnosti záujmom, aby sa takéto lapálie vôbec vyhrabávaly a s nimi, ako nič neznamenajúcimi, drahý čas maril“.¹¹⁶ Machay bol obviňovaný z polonofilstva počas celého vojnového obdobia, pričom realita bola taká, že sa vyhýbal akýmkoľvek provokáciám a politickej činnosti. Dokonca aj po prechode frontu začiatkom roka 1945 a následne zmenených politických pomerov (návrat územia späť k Poľsku), komunikoval naďalej so Spišskou Kapitulou, ktorú vnímal ako svoj nadradený úrad. V júni 1945

žiadal Machay o ponechanie kaplána Andreja Doranského vo svojej farnosti v Nižnej Lipnici. Biskupský úrad vyhovel jeho žiadosti a ponechal zmieného kaplána vo farnosti.¹¹⁷

BRONISLAV STUGLÍK

Už v júli 1940 Bronislav Stuglík žiadal biskupský úrad v Spišskej Kapitule, aby mu napomohol k získaniu slovenského občianstva, vzhľadom na to, že jeho „rodná obec pripadla do Velkonemeckej ríše následkom čoho stal som sa ríšskym štátnym príslušníkom“. Vo svojej žiadosti zdôraznil, že je ochotný vyplniť všetko, „čo by od neho vyžadovali zákony slovenského štátu (zkúšky atď.)“. Biskupský úrad obratom žiadal Okresný úrad v Trstenej, o udelenie štátneho občianstva pre neho, vyjadrujúc ochotu inkardinovať tohto kňaza do svojej diecézy.¹¹⁸ S dosiahnutím občianstva to bolo ale komplikované.

Karol Machay žiadal začiatkom septembra 1940 biskupský úrad o povolenie pre Stuglíka, aby mohol vypomáhať s učením v niektorých triedach školského obvodu (bolo tam šesťnásť tried s viac ako 800 deťmi). Biskupský úrad sa telefonicky informoval u Okresného úradu v Trstenej, či Stuglík dostane slovenské štátne občianstvo. Okresný úrad podal informáciu, že „proti horemenovanému [Stuglíkovi M. G.] pre istý konkrétny prípad je zavedené vyšetrovanie pre politickú nespôľahlivosť“. Vzápätí biskupský úrad informoval Machaya, že „administratívne úrady“ robia ťažkosti pri získaní štátneho občianstva pre Stuglíka, a keďže biskupský úrad nie policajným úradom, „nemôže sa ďalej páliť za jeho občianstvo, o ktoré sa vraj márne namáha, ale nemôže mu dať ani misiu vyučovať náboženstvo preto, že mu nevie zaistiť ani

112 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 469/42.

113 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 4721/3/1942.

114 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 294/1942 prez.

115 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 9717/3-1942.

116 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 1026.

117 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 547/1945.

118 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2266/1940.

honorár za prácu, ktorou by ho poveril ako kňaza, keby sa vo škole slovensky uplatniť vedel“.¹¹⁹ Štátne úrady dokonca zamýšľali vysídliť Stuglíka z územia Slovenska. S týmto vysídlením sa ale úradné miesta neponáhľali, a tak biskupský úrad, vzhľadom na to, že „z cirkevného ohľadu nemá žiadnej námietky proti dp. Stuglíkovi“, udelil mu začiatkom januára 1941 ďalšiu jurisdikciu ku spovedaniu veriacich vo farnosti.¹²⁰

V septembri 1941 naďalej nebola doriešená otázka štátneho občianstva Bronislava Stuglíka. Okresný náčelník v Trstenej podmienil udelenie občianstva tým, že Stuglík nebude ustanovený za kaplána na prinavrátenom území, ale mimo neho. Na dotaz okresného predsedu HSEŠ Júliusa Kolodeja odpovedal biskupský úrad, že v tomto nevidí problém a túto podmienku bez všetkej ťažkosti aj písmom potvrdí.¹²¹ Stuglík bol nakoniec 7. februára 1942 určený za kaplána v Bobrovci pri Liptovskom Mikuláši, žeby „mal príležitosť vpraviť do správnej slovenčiny, ktorá je potrebná nevyhnutne nielen v štáte, ale i v dušpastierskej službe našej diecézy“.¹²²

Po zaslaní listu v septembri 1941 o vypovedaní Bronislava Stuglíka z územia Slovenského štátu ako nepohodlnej a predovšetkým nebezpečnej osoby v otázke štátnej právnej vydal Okresný úrad v Trstenej v marci 1942 správu pre ÚŠB. V nej hovoril o platnom štátnom občianstve pre kaplána v Bobrovci. Občianstvo mu bolo priznané „dňa 14. februára 1942, číslo 88/2504/1942 na podklade §-u 2 ústavného zákona číslo 160/1941 Sl.z.“. Zároveň sa v správe uvádzala žiadosť o zastavení vyšetrovania Bronislava Stuglíka, ktorý mal byť namiesto Generálneho gouvernementu premiestnený

Kostol sv. Martina v Podvlku, 30. roky (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

na iné inkorporované územie, kde nemohol byť politicky škodlivý. Zaručil sa za neho nielen biskup Vojšašák, ale aj okresný náčelník a rovnako aj okresná organizácia HSEŠ.¹²³ Na túto správu reagovala ÚŠB ako vždy negatívne. V prílohe svojej odpovede poslala nielenže dočasný pas pre Stuglíka spolu s listom oprávňujúcim jeho prekročenie hraníc do Generálneho gouvernementu, ale aj žiadosť o odobratie jeho štátneho občianstva, pričom celá vec mala byť vyriešená do 31. marca 1942.¹²⁴

Okresný úrad v Liptovskom Mikuláši následne zrušil Bronislavovi Stuglíkovi občianstvo. Ako dôvod označil nedodržanie predpokladov na jeho vydanie stanovených úst. zák. čís. 160/1941 Sl. z. To znamenalo, že je právoplatným príslušníkom Generálneho gouvernementu, čo bolo nakoniec dokázané aj

priloženým platným preukazom „*Pasierschein* Nr 145/41“ vydaným v Krakove dňa 18. januára 1942. Menovaný mal byť vysťahovaný cez hranice Slovenska „smerom na Kralovany – Suchá Hora – Podvlk“.¹²⁵ Zo záznamov sa však dozvedáme, že už 27. marca 1942 ÚŠB svoje rozhodnutie o vypovedaní Bronislava Stuglíka zmenila. V správe adresovanej okresnému náčelníkovi v Liptovskom Mikuláši nariadila zrušenie výmeru, pričom mu bolo povolené zdržiavať sa aj naďalej v obci Bobrovec za predpokladu, že každá zmena Stuglíkovho bydliska bude nahlásená prednostovi ÚŠB. Táto úprava bola vykonaná po predchádzajúcom rokovaní so spišským biskupom Vojšašákom.¹²⁶ Stuglík zotrval až do roku 1945 vo farnosti v Bobrovci a na Slovensku ostal aj po skončení druhej svetovej vojny.

119 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2767/1940.

120 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 59/1941.

121 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2701/1941.

122 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 393/1942.

123 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 376/1942 prez.

124 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 7026/3/1942.

125 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 462/1942 prez.

126 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 8223/3/1942.

V rokoch 1945 – 1952 bol kaplánom v Kežmarku a následne sa stal správcom farnosti v Spišských Vlachoch. Už v roku 1958 ho ale registrujeme ako tajomníka biskupského úradu.¹²⁷

ANTON ZAREMBA

Zaremba pôsobil v Chyžnom od 15. novembra 1930. Po prinavrátení tohto územia bol pozbavený svojej funkcie. Nakoľko bol poľským štátnym príslušníkom, bol vedený v žandárskej stanici pod kolónkou „cudzinec“. Zaremba nemohol ako cudzí štátny občan viesť farnosť a vykonávať potrebné cirkevnoprávne úkony. Z toho dôvodu ho vo vedení farnosti vystriedal 5. februára 1940 Aurel Mihaliak, dovtedajší farár v Erdútke.¹²⁸ Zaremba napriek tomu ostal v Chyžnom ako súkromná osoba. Samotný Okresný úrad v Trstenej podal 21. októbra 1940 žiadosť Ústrednej štátnej bezpečnosti o vyhostenie hore menovaného kňaza, ale návrh sa nestretol s príslušnou reakciou.¹²⁹

Dňa 16. septembra 1941 podal prednosta ÚŠB žiadosť okresnému náčelníkovi v Trstenej na preskúmanie pobytu neznámej osoby „r. kat. farár, neznámeho mena, bývalý poľský kňaz, ktorý zostal v Chyžnom i po pozbavení fary spišským biskupom a proti jeho výslovnému príkazu túto farnosť opustiť“.¹³⁰ Okresný náčelník reagoval správou už 23. septembra 1941. V správe sa uvádzalo, že Zaremba sa po pozbavení svojho úradu správal uzavretu a nedával svoje politické zmýšľanie najavo. Nepriaznivo na verejné úrady pôsobil fakt, že sa nechcel prispôbiť novým

politickým pomerom, čo dával najavo aj tým, že rozprával stále po poľsky, napriek dlhotrvajúcemu pobytu medzi slovenským ľudom. Aj napriek tomu, že sa choval lojálne a nebolo zistené, „že by udržoval styky s osobami protištátne smýšľajúcimi, alebo žeby rozširoval myšlienku býv. poľského ducha“, postavila sa žandárska stanica na stranu jeho vyhostenia zo Slovenska, pričom ako dôvod uviedla rodinný zväzok s Jozefom Karkoškom, ktorý bol taktiež poľský príslušník, avšak prejavoval aj navonok svoju nespokojnosť so slovenským štátnym zriadením. V závere správa konštatovala, že samotný Zaremba sa snažil o vysťahovanie zo Slovenského štátu, keďže nemal ani zamestnanie a ani prostriedky na život.¹³¹ K tomu nakoniec nedošlo a napriek snahe štátnych úradov zotrval nakoniec Zaremba Slovensku počas celého obdobia rokov 1939 – 1945, aj keď len ako civilná osoba. Neprijal kongruu od Slovenskej republiky, „pásol kravy a chodil bosý a otrhaný, čo niektorí považovali za spôsob, ako zo sebarobiť poľského martyra“.¹³²

JOZEF BURONĚ

Vo Vyšnej Lipnici, kde bol Buroň kňazom, počas rokov 1939 – 1945 pokračovali v stavbe nového kostola. Dňa 8. júna 1941 sa obrátil Buroň na biskupský úrad, či môže žiadať skrz neho podporu od štátnych úradov. Biskupstvo mu odporúčalo obrátiť sa priamo na ministerstvo, ako aj na župný úrad. Sľúbilo zároveň, že tieto prosby bude odporúčať do pozornosti a aj ono samé poskytne ne-

jaké peniaze na dokončenie kostola.¹³³ Nakoniec 17. októbra 1941 informoval biskupský úrad Jozefa Buroňa, že zaslal na podporu stavby kostola vo Vyšnej Lipnici 10 000 Ks, ktoré mu mala vyplatiť filiálka Ľudovej banky v Jablonke.¹³⁴ Kostol bol dokončený v roku 1942, keď bol na sviatok sv. Petra a Pavla aj vysvätený. Posviacky sa nemohol zúčastniť samotný biskup Vojtaššák, ktorý prevedením obradu poveril dekana Jozefa Slanicaya z Čimhovej. V svojom liste sa Jozef Buroň vyjadril, že okrem samotného biskupa nikto z kňazov neprispel na stavbu kostola.¹³⁵

Ústredňa štátnej bezpečnosti si samozrejme všimla aj Jozefa Buroňa. Na základe návrhu Alojza Miškoviča, zo septembra 1941, mali byť pre polonofilskú politiku odstránení viacerí kňazi z predmetných území, a medzi nimi aj Jozef Buroň. Z toho dôvodu požiadal prednosta ÚŠB spišského biskupa Vojtaššáka, aby týchto kňazov, „ktorí sa nevedia smieriť s dnešnými pomerami a vo svojom okolí prevádzajú polonofilskú politiku“, premiestnil „na farnosť vnútroštátne“.¹³⁶ Biskupský úrad reagoval pripisom, v ktorom informoval ÚŠB, že mu chýbajú cirkevnoprávne príčiny na takýto zákrok, lebo svoje povinnosti svedomite plní, a z cirkevnoprávneho hľadiska je inkorporované územie naďalej súčasťou krakovskej diecézy.¹³⁷ Situácia okolo Jozefa Buroňa sa v nasledujúcom období upokojila, ako to konštatuje aj ÚŠB v januári 1942 v ďalšom prípise biskupovi Vojtaššákovi, kde poznamenáva, že farár Buroň nevyvíja v poslednej dobe

127 *Pútnický kostol sv. Anny vo farnosti Kluknava*. [online]. [cit. 2018-02-14]. Dostupné z: http://farnostvitaz.sk/temp/download/spektrum/Spektrum_2014-7.pdf

128 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2045/1940; č. j. 365/1940.

129 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 1728/1940.

130 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 31095/3b-41.

131 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 298 dôv./41.

132 MATULA, P. Postavenie poľských duchovných, s. 415.

133 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 165/1941.

134 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2987/1941.

135 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 1441/1942.

136 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 31095/3b-41.

137 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 2663/41.

Jozef Buroň (druhý sprava v prvom rade stojacich) počas vizitácie Oravy v roku 1938 (Zdroj: www.audiovis.nac.gov.pl)

žiadnu činnosť, a preto nie je potrebné voči nemu zakročiť.¹³⁸ Nadalej bol ale Buroň sledovaný štátnymi úradmi. Napriek tomu zotrval na svojej farnosti až do záveru vojny, resp. aj po nej, do roku 1976, keď zomrel.

FRANTIŠEK URVAY

František Urvay, kňaz v Bukovine-Podsklí, v októbri 1942 požiadal biskupský úrad o penzionovanie, keďže Riaditeľstvo Školských bratov v Bojnei hľadalo kňaza na odpočinku a on mal o toto miesto záujem. V tejto dobe mal už odslúžených 48 rokov

duchovnej služby. Biskupský úrad prejavil ochotu vyhovieť jeho žiadosti, obával sa však reakcie ministerstva školstva. Preto odporúčal Urvayovi, aby si od okresného lekára zaobstaral lekárske svedectvo o práceneschopnosti naďalej vykonávať duchovnú službu.¹³⁹ Urvay sa touto radou riadil a už 21. októbra 1942 zaslal potrebné svedectvo spolu so žiadosťou o penzionovanie biskupskému úradu, ktorý ich mal posunúť ďalej ministerstvu.¹⁴⁰ Biskupský úrad vnímal pozitívne prosbu Františka Urvaya a dokonca jeho pôsobenie na týchto územiach

hodnotil takto: „už jeho prítomnosť ako kňaza Slováka dobre účinkovala na farníkov tých odtrhnutých obcí a udržoval v nich pocit spolupatričnosti ku Slovensku“. Z toho dôvodu žiadal ministerstvo o penzionovanie menovaného a zarátanie všetkých odslúžených rokov do kongruy.¹⁴¹ Urvayovi bola priznaná penzia za všetky odslúžené roky a k 1. decembru 1942 odišiel do výslužby do Bojnei. Dočasným správcom farnosti v Bukovine-Podsklí sa stal dovtedajší kaplán v Lokci, Adolf Wágner.¹⁴² František Urvay nakoniec zomrel v roku 1944.¹⁴³

138 SNA, f. 209, šk. č. 627, inv. č. 30, č. j. 2489/3/1942.

139 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2438/1942.

140 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2518/1942.

141 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2791/1942.

142 ARKBÚ Spišské Podhradie, f. SB, č. j. 2828/1942.

143 MAJERÍKOVÁ-MOLITORIS, Milica. Severovýchodná Orava v rokoch 1918 – 1945. In: *Orava bez hraníc. Severovýchodná Orava*. Dolný Kubín: Vydavateľstvo Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, 2016, s. 150.

ZÁVER

Na záver teda možno konštatovať, že „poľskí“ duchovní napriek tomu, že boli pre svoje propoľské správanie vyšetrovaní štátnymi orgánmi, snažili sa aj naďalej zostať na Slovensku. Takmer všetci poľskí kňazi z hornej Oravy zotrvali v roku 1939 ešte na Slovensku, pričom táto možnosť bola pre nich prijateľnejšia ako návrat pod krakovské arcibiskupstvo, ktoré bolo súčasťou okupovaného Poľska. Svojou činnosťou vzbudzovali ale znepokojenie nielen u štátnych orgánov Slovenskej republiky, ale aj na biskupskom úrade v Spišskej Kapitule. Nakoniec zo Slovenska odišli len dvaja sledovaní kňazi, a to Julian Lysek a Anton Burda, ktorí sa obidvaja prejavovali značne nepriateľsky voči novým pomerom a nemali ani nárok na slovenské občianstvo, keďže boli rodáci z mimo inkorporovaného územia. Najtragickejší osud postihol kňaza Jána Góralika a kaplána Henryka Hübnera z Podvlku, ktorí boli v jeseni 1939 odvečení do koncentračného tábora v Dachau, kde v roku 1942 Góralik aj zahynul.

Kňazov, ktorí ostali na Slovensku, možno rozdeliť na dve skupiny. Prvú

skupinu tvorili tí kňazi, ktorí sa plne zmierili so slovenským štátom, prevzali správu farnosti a snažili sa vychádzať v ústrety aj svetským úradom, aj Spišskej Kapitule. Medzi týchto zaraďujeme predovšetkým Františka Urvaya a Bronislava Stuglíka, ktorý, hoci nemal slovenskú národnosť, sám si zažiadal o slovenské občianstvo, v čom ho biskupstvo plne podporilo. Na druhej strane boli kňazi, ktorí vzbudzovali obavy svetských úradov. Medzi týchto zaraďujeme predovšetkým Karola Machaya, Martina Jablonského (ako jediný z nich bol internovaný v Ilave) a Jozefa Buroňa. Títo síce nevyvíjali žiadnu propoľskú politickú činnosť v rokoch 1939 – 1945, ale počas medzivojnového obdobia patrili k popredným polonofilským činiteľom na hornej Orave. Čo sa týka duchovnej služby, Spišské biskupstvo im nemohlo nič vyčítať, a odmietalo na základe reči robiť opatrenia proti týmto kňazom, resp. ak nejaké navrhlo, tak to bolo v záujme samotných kňazov. Najradikálnejšie sa správal Anton Zaremba, ktorý ostal v Chyžnom ako súkromná osoba a svojim správaním poburoval obyvateľstvo, keď otvorene dával najavo svoje zlé majetkové postave-

nie a názory. Je zaujímavé, že napriek možnosti odísť do Poľska ostal na Slovensku. Asi bolo pre neho výhodnejšie žiť v bezpečí na Slovensku ako vo vojnovom sužovanom Poľsku.

V prístupe k týmto kňazom na inkorporovanom území hornej Oravy, ale aj severného Spiša, jasne rozoznávame dva prístupy. Štátne úrady, zastúpené predovšetkým ministerstvom vnútra a Ústredňou štátnej bezpečnosti, sa snažili o vysídlenie týchto kňazov, napriek ich slovenskému občianstvu a ich politickej pasivite, a naproti tomu biskupský úrad v Spišskej Kapitule často bránil predmetných kňazov, s tým, že nie sú cirkevne právne dôvody na ich potrestanie a suspendovanie. Samozrejme, biskupský úrad bol do značnej miery obmedzený tým, že nemal plnú cirkevnú právomoc nad daným územím a farnosťami. Ale napriek tomu nepodliehal tlaku svetských úradov a snažil sa pristupovať k otázke poľských kňazov vecne a bez emócií. O zaobchádzaní Spišského biskupstva s týmito kňazmi svedčí aj skutočnosť, že aj po vojne a návrate predmetných území späť do Poľska, ostali na Slovensku žiť dvaja z nich – František Urvay a Bronislav Stuglík.

Martin Garek • Polish Priests in Upper Orava Region from 1939 to 1945

Polish priests in parishes in the region of Upper Orava, that became part of Slovakia again in 1939, had different stories of their lives to tell. Autochthonic priests who had their roots in that area, but also two priests who only carried out their activities there (Zaremba and Stuglík) were exposed to negative attitudes of governmental bodies which tried to reach their displacement to the Polish territory occupied by the Nazis. Some priests were regularly monitored, some were sent to a detention camp in Ilava. The church hierarchy however, behaved pursuant to the church law towards Polish priests. It called the attention of secular authorities explaining no reproaches could be done to those priests from the point of view of the church law. There were some priests who accepted the new conditions. They did not want to be displaced to the territory of the Third Reich and therefore they concentrated their activities only to religious activities.

Mgr. Martin Garek, PhD. (1980)

Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, odbor história. V rokoch 2009 – 2016 pôsobil ako odborný asistent na katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje ako vedecký pracovník na Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Vo svojej publikačnej činnosti sa zameriava na oblasť hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1938 – 1948, slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1918 – 1945, problematiku výstavby Oravskej priehrady, presídľovania i problematiku pracovných táborov v rokoch 1941 – 1949. Je autorom monografií *Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947* (2007) a *Storočnica hasičov v Liesku 1916 – 2016* (2017). Doma i v zahraničí publikoval viacero štúdií a odborných článkov na vyššie uvedené témy.

ZAČIATKY „IDEOLOGICKÉHO ZÁPASU O DUŠU DIEŤAŤA“

VYUČOVANIE NÁBOŽENSTVA NA SLOVENSKU V ROKOCH 1948 – 1953

PAVOL JAKUBČIN

Problematika vyučovania náboženstva v školách na Slovensku v období existencie komunistického režimu je v doterajšej historiografii spracovaná len čiastočne.¹ Nasledujúca štúdia zachytáva problematiku vyučovania náboženstva z perspektívy zásahov pripravovaných na najvyšších stranických a politických miestach štátu. Časovo sa zameriava na prvé roky existencie nového režimu, tzv. budovateľské obdobie vymedzené približne rokmi 1948 – 1953.²

V prvých mesiacoch a rokoch po komunistickom štátnom prevrate vo februári 1948 sa pozornosť štátnej moci vo vzťahu k cirkvám a náboženskej otázke všeobecne sústredila na viacero rôznych okruhov. Popri počiatočnej snahe získať verejne deklarovanú lojalitu predstaviteľov cirkví vykonávala komunistická štátna moc aj viaceré proticirkevné a protináboženské zásahy.³ Komunistickí predstavitelia čiastočne predpokladali, že pod tlakom zásahov a obmedzujúcich opatrení budú (hlavne katolícki) cirkevní predstavitelia náchylnejší pristúpiť na dohodu so štátnou mocou. Po definitívnom stroskotaní rokovaní medzi zástup-

cami katolíckeho biskupského zboru a vlády v marci 1949 sa v straníckom vedení presadila línia tvrdého postupu, ktorá v nasledujúcich mesiacoch a rokoch priniesla mnohé tvrdé zásahy postihujúce v rozličnej miere všetky cirkvi, v prvom rade však cirkev katolícku. V rokoch 1949 – 1951 k nim patrili najmä: štátom zorganizovaná „Katolícka akcia“, dosadenie vládných zmocencov na biskupské úrady, prijatie tzv. cirkevných zákonov, snaha o ovládnutie biskupstiev prostredníctvom inštitútu kapitulných vikárov, likvidácia reholí a gréckokatolíckej cirkvi, likvidácia diecéznych seminárov, zinscenované súdne procesy s predstaviteľmi cirkví.

VYUČUJÚCI

Napriek tomu, že v rokoch 1948 – 1951 sa pozornosť štátnej moci vo vzťahu k cirkvám sústredila predovšetkým na vyššie spomenuté zásahy, ktoré boli vnímané ako prioritné, ani otázka vyučovania náboženstva nezostávala úplne nepovšimnutou. Vyvíjané opatrenia štátnych orgánov sa však v tomto období ešte zameriavali skôr na tých, ktorí náboženstvo vyučovali – kňazov, a predovšetkým laických učiteľov náboženstva. Napríklad koncom roka 1948 pripravovalo ministerstvo školstva pre kňazov vyučujúcich náboženstvo obežníky, v ktorých ich upozorňovalo na povinnosť zachovania lojality voči štátu. Laických učiteľov náboženstva

1 Téma vyučovania náboženstva je venovaná práca DOLINSKÝ, Juraj. *Problematika vyučovania náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1973*. Trnava: Dobrá kniha, 2001. Čiastočne sa problematike venujú aj nasledujúce práce: LETZ, Róbert. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 194 – 199; PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal, eds. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava: VEDA, 1997, s. 263 – 265. Zmenám, ktoré postihli vyučovanie náboženstva na školách v roku 1952 je venovaná štúdia ŠMEJKALOVÁ, Olga. *Akce vyučování náboženství*. In: FIAMOVÁ, Martina, JAKUBČIN, Pavol, eds. *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 568 – 575.

2 Hoci uvádzané zásahy a opatrenia štátnej moci smerovali voči vyučovaniu náboženstva ako takému, bez ohľadu na cirkev, v uvedenej štúdii v najväčšej miere reflektujeme situáciu v prípade katolíckej cirkvi.

3 Katolícki biskupi už v priebehu roka 1948 viackrát upozorňovali na skrytý protináboženský a proticirkevný boj, na opatrenia smerujúce k obmedzovaniu verejných náboženských prejavov, nedoriešené otázky existencie cirkevných škôl, náboženských organizácií, charitatívnej činnosti, náboženskej tlače, výchovných katolíckych inštitúcií. Pozri napr. LETZ, Róbert. *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku. Spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov. Súbor dokumentov*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2007, s. 598 – 603.

s podobným zámerom zvolalo na porady.⁴ Následne prišli ďalšie kroky, ktoré mali zodpovedným orgánom pomôcť rozlíšiť, aký postoj zaujímajú jednotliví učitelia voči komunistickej štátnej moci a jej budovateľskému programu. V prvých mesiacoch roka 1949 iniciovali orgány národného frontu v spolupráci s okresnými národnými výborami neformálne porady v okresoch, na ktorých sa mali zúčastniť kňazi a laickí učitelia náboženstva. Cieľom porád bolo hovoriť so zúčastnenými o ich pomoci pri plnení úloh päťročnice v oblasti poľnohospodárstva. Hovorilo sa malo aj o cirkevnej politike národného frontu.⁵ Neoficiálnym zámerom takýchto porád bolo spoznať a odlišiť „reakčných“ učiteľov od tých, s ktorými bude možné ďalej „pracovať“.

Na prekážky v pedagogickom pôsobení, kladené koncom 40. rokov niektorým režimom nepohodlným učiteľom, upozorňovali aj českí a slovenskí katolícki biskupi. V ich spoločnom memorande z 19. januára 1949, adresovanom prezidentovi republiky Klementovi Gottwaldovi, boli v desiatich bodoch uvedené návrhy a požiadavky, ktoré by sa podľa biskupov mali stať podkladom pre nové rokovania v náboženskej komisii Ústredného akčného výboru Národného frontu. V treťom bode biskupi žiadali, aby kňazom a laickým učiteľom náboženstva, ktorí majú príslušnú kvalifikáciu a kanonickú misiu,⁶ nebolo bránené pri vstupe do školy pod zámienkou nedostatočne

kladného postoja k ľudovodemokratickému zriadeniu. Taktiež požadovali, aby neboli pri úprave školských rozvrhov vytvárané prekážky vyučovaniu náboženstva, ale aby bolo náboženstvo posudzované ako každý iný predmet.⁷ Uvedené požiadavky naznačujú, že zásahy voči vyučovaniu náboženstva sa diali už aj v priebehu roka 1948. Dá sa však predpokladať, že neboli ešte pripravované stranickým vedením a nemali celoštátny rozsah. Išlo zrejme o iniciatívy miestnych funkcionárov, či riaditeľov škôl.

Keď bol na jeseň 1949 schválený zákon č. 217/1949 Zb., ktorým sa vytváral Štátny úrad pre veci cirkevné (ďalej SÚC; jeho slovenský ekvivalent bol Slovenský úrad pre veci cirkevné – ďalej SIÚC), prešli do jeho kompetencie aj osobné a platové záležitosti učiteľov náboženstva i všetky záležitosti týkajúce sa vyučovania náboženstva.⁸ Na SIÚC bola táto agenda v kompetencii I. odboru (kultový odbor). V rámci tohto odboru sa oddelenie I/1 (katolícke) zaoberalo záležitosťami vyučovania katolíckeho náboženstva a učiteľov náboženstva, v prípade nekatolíckych cirkví malo analogickú agendu na starosti oddelenie I/2 (oddelenie ostatných cirkví).⁹ Na úrovni krajov a okresov spadali záležitosti vyučovania náboženstva a učiteľov náboženstva do kompetencií krajských a okresných cirkevných tajomníkov.

Vzápätí po schválení zákona, ktorým sa vytváral úrad pre veci cirkev-

§ 14.

(1) Duchovní v duchovnej správe sú povinní bezplatne vyučovať náboženstvo na školách prvého a druhého stupňa, ak nie je vo farnom obvode o vyučovanie náboženstva postarané osobitným učiteľom náboženstva.

(2) Bezplatná vyučovacia povinnosť je u pomocných duchovných 10 hod. týždenne, u samostatných duchovných správcov 8 hod. týždenne; duchovní s dozornou funkciou túto povinnosť nemajú.

(3) Do rozsahu bezplatnej vyučovacej povinnosti sa započítava cesta do školy a späť, ak je vzdialenosť školy od bydliska aspoň 1,5 km, a to tak že sa 4 km cesty počítajú za jednu vyučovaciu hodinu.

(4) Ak nedosahuje v niektorom farnom obvode celkový počet všetkých vyučovacích hodín rozsah určený v odseku 2, považuje sa bezplatná vyučovacia povinnosť duchovného za splnenú.

(5) Ak prevyšuje vyučovanie rozsah bezplatnej vyučovacej povinnosti, honorujú sa nadpočetné vyučovacie hodiny, cesty v to nepočítajúc, podľa príslušných predpisov a za cesty tam a späť príslušnému duchovnému náhrada podľa § 13, ods. 1.

(6) Ak duchovný v niektorom týždni bez vlastného zavinenia nemohol splniť bezplatnú vyučovaciu povinnosť, nemá to za následok skrátenie honorára za nadpočetné vyučovacie hodiny v iných týždňoch.

Povinnosti kňazov a duchovných rímskokatolíckej cirkvi zadané nariadením vlády č. 219/1949 Zb.

(Zdroj: A ÚPN)

né, schválilo Národné zhromaždenie aj zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom. Na zákon č. 218/1949 nadväzovalo päť vládnych nariadení, ktoré tento zákon konkretizovali, pričom každé vládne nariadenie sa vzťahovalo na inú cirkev.¹⁰ V každom z týchto vládnych nariadení § 14 v šiestich bodoch definoval aj povinnosti kňazov a duchovných jednot-

4 Národní archiv České republiky (ďalej NA) v Prahe, fond (ďalej f.) Klement Gottwald, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 47, archívna jednotka (ďalej a. j.) 863. Záznam o porade, konané dne 20. 10. 1948 v generálnom sekretariáte ÚAV–NF.

5 Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, f. Ústredný akčný výbor Národného frontu (ďalej ÚAV SNF), šk. č. 88. Okresné porady s duchovnými.

6 Kanonická misia v Rímskokatolíckej cirkvi je poverenie na vyučovanie náboženstva, ktoré udeľuje miestny ordinár. Túto otázku upravoval kánon 1381 Kódexu kanonického práva. *Codex iuris canonici 1917*, cod. 1381, § 1–3.

7 LETZ, R. *V hodine veľkej skúšky*, s. 607–608.

8 Štátny aj Slovenský úrad pre veci cirkevné boli vytvorené zákonom č. 217/1949 Zb. Záležitosti spadajúceho do pôsobnosti novovytvoreného úradu vymedzovalo vládne nariadenie č. 228/1949 Zb.

9 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948–1953*, s. 107.

10 Vládne nariadenie č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom; Vládne nariadenie č. 220/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení československej cirkvi štátom, Vládne nariadenie č. 221/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení evanjelických cirkví štátom; Vládne nariadenie č. 222/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení pravoslávnej cirkvi štátom; Vládne nariadenie č. 223/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení náboženských spoločností štátom.

Povereník pre veci cirkevné Ladislav Holdoš 21. novembra 1950 prijíma kňazov Nitrianskeho kraja (Zdroj: TASR)

livých cirkví, týkajúce sa vyučovania náboženstva. Podľa tohto paragrafu boli kňazi pôsobiaci v duchovnej správe povinní bezplatne vyučovať určitý týždenný objem hodín náboženstva v prípade, že v ich farskom obvode nevyučoval náboženstvo osobitný učiteľ.¹¹

Z pohľadu komunistov bolo samozrejme žiaduce čo najviac eliminovať možnosti pôsobenia kňazov na deti a mládež. Štátna moc sa preto prirodzene snažila vytvoriť podmienky, aby boli pri vyučovaní náboženstva kňazi postupne nahrádzaní laickými učiteľmi. Vo všeobecnosti bolo následne

jednoduchšie usmerňovať a ovplyvňovať želaným smerom laických učiteľov, ako kňazov. Navyše, na základe vyššie spomenutého zákona č. 217/1949 Zb. boli platové záležitosti učiteľov náboženstva v kompetencii úradu pre veci cirkevné, od ktorého boli existenčne závislí. Laickí učitelia tak mohli byť cez platovú otázku ovplyvňovaní jednoduchšie než kňazi. O tom, akú úlohu zohrávali v tejto otázke financie, napovedá aj záznam v dokumente o cirkevno-politickej situácii z júna 1953, ktorý bol vypracovaný na úrovni krajských cirkevných tajomníkov: „Niektorí riaditelia škôl nechápu našu politiku, lebo

nechcú vyplácať odmenu takým učiteľom náboženstva, ktorí sú nedbanliví a sústavne vymeškávajú.“¹² Pri snahe o nahradenie kňazov laickými učiteľmi však štátna moc narážala už aj na odpor kňazov, ktorí boli v iných otázkach režimu naklonení pozitívne. Ladislava Holdoš v septembri 1950 upozorňoval, že aj kňazi „ktorí majú k nám najbližšie, aj samotný Horák a Lukačovič sa bránia opatreniam, ktoré už majú charakter obmedzovania náboženského života. Napríklad vyučovanie náboženstva na školách pomocou laických učiteľov náboženstva“.¹³ V školskom roku 1951/1952 vyučovalo náboženstvo na

11 Nariadenie vlády č. 219 – 223/1949 Zb. v § 14, stanovovalo: (1) Duchovní v duchovnej správe sú povinní bezplatne vyučovať náboženstvo na školách prvého a druhého stupňa, ak nie je vo farnom obvode o vyučovanie náboženstva postarané osobitným učiteľom náboženstva. (2) Bezplatná vyučovacia povinnosť je u pomocných duchovných 10 hod. týždenne, u samostatných duchovných správcov 8 hod. týždenne; duchovní s dozornou funkciou túto povinnosť nemajú.

12 Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA BA), f. Cirkevné oddelenie krajského národného výboru 1949 – 1959 (ďalej CO KNV 1949 – 1959). Výňatok zo správ KCT na Slovensku, Cirkevno-politická situácia č. 6, 9. 6. 1953.

13 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 798. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 9. 9. 1950, Správa o niektorých otázkach cirkevnej politiky.

Slovensku len 155 laických učiteľov.¹⁴ V snahe zvýšiť ich počet zorganizoval Slovenský úrad pre veci cirkevné v lete 1952 aj kurz pre budúcich učiteľov náboženstva. Kurz trval 10 týždňov a personálne ho zabezpečovali profesori vyučujúci na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte, v priestoroch ktorej sa kurz aj uskutočnil. Kurzu sa zúčastnilo 63 laických učiteľov náboženstva z celého Slovenska (30 z nich už náboženstvo vyučovalo, ostatní sa na to pripravovali), pričom týždenne absolvovali 32 vyučovacích hodín.¹⁵

V priebehu roku 1949 začala štátna moc realizovať aj prvé kroky, ktoré mali vo všeobecnosti obmedziť vplyv cirkví na deti a mládež. Nateraz sa chceli komunistickí predstavitelia zamerať len na elimináciu možných kontaktov cirkví s mládežou a obmedziť ich na hodiny náboženstva v školách a bežné náboženské obrady v kostoloch. Cirkvi teda mali vo vzťahu k mládeži vykonávať len náboženské aktivity. Všetky športové a kultúrne aktivity, ktoré vo vzťahu k mládeži vykonávali cirkevné organizácie, mali byť ukončené. V tejto oblasti prebral monopol novovzniknutý Československý zväz mládeže, do ktorého boli zlúčené všetky mládežnícke organizácie.¹⁶ V prvej polovici roka 1949 začali krajské a okresné národné výbory zakazovať uskutočnenie akýchkoľvek zhromaždení katolíckej mládeže s výnimkou tých, ktoré uskutočnili v kostoloch.¹⁷ Na obmedzovanie aktivít mládežníckych spolkov, mariánskych družín, eucharistických krúžkov atď. poukázali opäť aj katolícki biskupi v pastierskom liste z júna 1949, známom pod názvom

Dekan Karol Hudáč vyučuje náboženstvo v národnej škole vo Veľkom Slavkove, školský rok 1949/1950 (Zdroj: SNA)

*Hlas čl. biskupov a ordinárov veriacim v hodine veľkej skúšky.*¹⁸

Neskôr, začiatkom roku 1951, sa cirkevná komisia ÚV KSČ uzniesla, že tak ako boli „rozbité“ mládežnícke organizácie v prípade katolíckej cirkvi, je potrebné odstrániť aj cirkev-

né organizácie mládeže v ostatných cirkvách.¹⁹ Keďže niektorí predstavitelia národného frontu sa následne vyjadrili, že tvrdý postup v otázke mládežníckych organizácií môže vyvolať nateraz neželaný konflikt s nekatolíckymi cirkvami, rokova-

14 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 814. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 1. 3. 1952, Správa o situácii na úseku cirkevnej politiky.

15 SNA, f. Štátny úrad pre veci cirkevné (ďalej SÚC), šk. č. 5. Správy o vyučovaní náboženstva v šk. r. 1952/1953, Kurz pre laických učiteľov náboženstva.

16 KMEŤ, Norbert. *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951*. Bratislava: VEDA, 2000, s. 79 – 80, 87.

17 LETZ, R. *V hodine veľkej skúšky*, s. 627.

18 LETZ, R. *V hodine veľkej skúšky*, s. 644.

19 NA, f. Klement Gottwald, šk. č. 47, a. j. 863, Cirkevná rada. Zápis ze schůze, konané dne 10. 1. 1951. Na zasadnutí komisie predniesol Ladislav Holdoš správu o situácii na Slovensku. Podľa nej vyvíjali svoje aktivity pomerne silné organizácie evanjelickej cirkvi, Zväz evanjelickej mládeže s približne 24 000 členmi, „dorast“ evanjelickej mládeže s približne 3 000 členmi a organizácia mládeže pre deti do deviatich rokov s asi 9 000 členmi. Tieto všetky uskutočňovali svoje aktivity formou rôznych besiedok a biblických hodín.

la cirkevná rada o tejto otázke opäť 24. januára 1951. Viacerí členovia cirkevnej rady poukázali aj na to, že príliš radikálny postup by mohol vyvolať nežiaducu jednotu medzi katolíckou cirkvou a cirkvami evanjelickými. Viliam Široký sa v tejto súvislosti vyjadril, že je potrebné okamžite obmedziť športové a kultúrne aktivity zostávajúcich mládežníckych organizácií, avšak likvidácia ich náboženských aktivít môže byť z taktických dôvodov dočasne odložená. Cirkevná rada sa nakoniec uzniesla, že opatrenia v tejto oblasti budú presadzované postupne a po etapách.²⁰

Vylúčenie vplyvu cirkví z rôznych športových či kultúrnych podujatí a ich obmedzenie na výlučne náboženskú oblasť možno vnímať ako pomyselnú prvú etapu zápasu o deti a mládež, realizovanú v rokoch 1948 – 1951. V druhej etape, ktorá sa mala realizovať v nasledujúcom období, už malo ísť o postupné „vymanenie“ detí aj z náboženského vplyvu cirkví.

V súlade s týmto postupom ešte do dovtedajšej praxe výučby náboženstva na školách zásadným spôsobom nezasahoval ani nový školský zákon, prijatý pár mesiacov po februári 1948. Zákon

(známy tiež ako *Zákon o jednotnej škole*) schválilo Národné zhromaždenie 21. apríla 1948 pod číslom 95/1948. Podľa tohto zákona sa všetky školy mali stať školami štátnymi.²¹ Náboženskej výchove na školách bol v zákone venovaný § 19 so šiestimi bodmi. Zákon nemenil spôsob prihlasovania detí na vyučovanie náboženstva, a tak ako dovtedy náboženskú výchovu navštevovali všetky deti, s výnimkou tých, ktoré rodičia odhlásili.²² Nezmenená zostala aj časová dotácia pre hodiny náboženstva, ktorá bola dve hodiny týždenne. Ťažko realizovateľný bol však piaty bod uvedeného paragrafu, podľa ktorého malo byť vyučovanie náboženstva v súlade s výchovnou činnosťou školy. V podstate by to znamenalo zosúladenie kresťanského učenia s materialistickým svetonázorom.²³

O tom, že náboženskú výchovu na školách vnímali tvorcovia štátnej cirkevnej politiky ako prvok dôležitý pre veriacich, svedčí aj skutočnosť jej zahrnutia do programu tzv. schizmatickej Katolíckej akcie. Jednou z požiadaviek, ktorú chcela štátnou mocou iniciovaná Katolícka akcia, vytvorená v júni 1949, presadzovať, bolo zabezpečenie výučby náboženstva v prí-

tomnosti aj v budúcnosti. Táto aj iné deklarované požiadavky mali vytvárať dojem, že cieľom hnutia je úprimná snaha o zlepšenie vzťahov medzi štátom a cirkvou, vďaka čomu chcelo získať podporu katolíckeho obyvateľstva a predovšetkým kňazov.²⁴

PRÍPRAVA ZMIEN

Podľa uvedeného školského zákona č. 95/1948 boli školy rozdelené na školy I. stupňa (nazývané tiež ako školy národné), školy II. stupňa (nazývané ako školy stredné) a školy III. stupňa. Do školy I. stupňa nastupovalo dieťa, ktoré dosiahlo vek šesť rokov. Po ukončení piateho ročníka deti postupovali na školu II. stupňa, ktorú navštevovali štyri roky.²⁵ Školská dochádzka na školách I. a II. stupňa trvala spolu deväť rokov.²⁶

Prvé zmeny vo vyučovaní náboženstva sa realizovali na školách III. stupňa. Podľa výnosu Povereníctva školstva zo 7. októbra 1949 sa náboženstvo malo stať na týchto školách nepovinným predmetom. Táto zmena začala platiť v nasledujúcom školskom roku 1950/1951, teda od 1. septembra 1950. Zároveň bola znížená aj časová dotácia vyučovacích hodín náboženstva z pôvodných dvoch na jednu hodinu týž-

20 NA, f. Klement Gottwald, šk. č. 47, a. j. 863, Cirkevná rada. Zápis ze schůze, konané dne 24. 1. 1951. Na tomto zasadnutí cirkevnej rady koncom januára 1951 sa poslednýkrát zúčastnil aj Ladislav Holdoš, ktorý bol o niekoľko dní zatknutý a následne obvinený z rozvíjania tzv. buržoázneho nacionalizmu.

21 Nový školský zákon sa pripravoval ešte pred februárom 1948 a katolícki biskupi viackrát žiadali vládu o korigovanie niektorých jeho častí. Napríklad v pamätnom spise zo 14. 11. 1946 biskupi v súvislosti s vyučovaním náboženstva na školách o. i. žiadali, aby náboženstvo bolo zachované ako povinný predmet s časovou dotáciou dve hodiny týždenne na všetkých typoch škôl. LETZ, R. *V hodine veľkej skúšky*, s. 505.

22 § 19, Z. č. 95/1948 Zb.: „(1) Škola je povinná starať sa o náboženskú výchovu žáků podle jejich náboženského vyznání, vyjímajíc případy, kdy rodiče (zákonní zástupci) odhlásí dítě od této výchovy. (2) Náboženská výchova a dozor na ni přísluší orgánům církevním (náboženským obcím) bez újmy práva vrchního dozoru a správy, které přísluší ministerstvu školství a osvěty (§ 7). (3) Učební osnovy náboženské výchovy stanoví na návrh církevních orgánů (náboženských obcí) ministerstvo školství a osvěty, přezkoumajíc je s hlediska občanské a náboženské snášenlivosti. (4) Učitelé náboženství (církevní orgány a náboženské společnosti) jsou povinni šetřiti předpisů, které v mezích zákona vydají školní úřady. (5) Vyučování náboženství musí být v soulase s výchovnou činností školy. (6) Předpisy o zřizování oddělení pro náboženskou výchovu a o počtu vyučovacích hodin vydá vláda nařízením.“ Otázku učebnic upravoval § 69, b. 3: „Učebnice a učební pomůcky pro náboženskou výchovu schvalují příslušné církevní orgány (náboženské obce); na školách lze jich užívat se souhlasem ministerstva školství a osvěty, vyhovují-li po stránce občanské a náboženské snášenlivosti.“ Pozri aj DOLINSKÝ, J. *Problematika vyučování náboženstva na Slovensku*, s. 18 – 19.

23 KMEŤ, N. *Postavenie cirkví na Slovensku*, s. 51.

24 Viac o celej akcii pozri HALKO, Jozef. *Rozbití Cirkve: Rozkolnícka katolícka akcia*. Bratislava: Lúč, 2004.

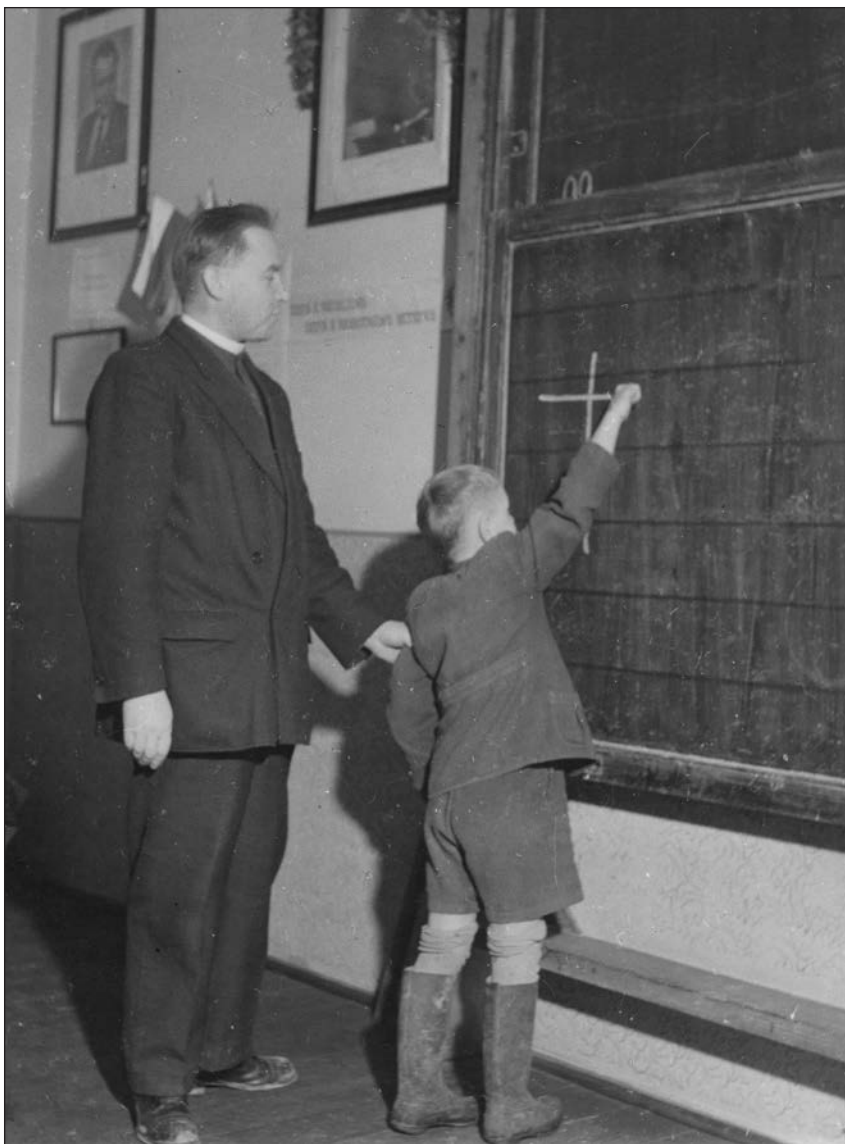
25 Zákon č. 95/1948 Zb., § 1 a § 13.

26 Oba tieto stupne sú v podstate totožné s dnešnými základnými školami, na ktorých je aj v súčasnosti zachované vnútorné delenie na prvý a druhý stupeň ZŠ, pričom však prvý stupeň tvoria ročníky 1. – 4. a druhý stupeň ročníky 5. – 9.

denne. V rozvrhu hodín boli následne hodiny náboženstva umiestňované na neskoršie popoludňajšie hodiny.²⁷

V priebehu roku 1951 začal Štátny úrad pre veci cirkevné pripravovať aj zmeny, dotýkajúce sa vyučovania náboženstva na školách I. a II. stupňa. Predseda SÚC Zdeněk Fierlinger o tom referoval na zasadnutí cirkevnej komisie ÚV KSČ 30. mája 1951, pričom členom komisie predstavil súbor zmien, ktoré mali byť vykonané. Podľa novej úpravy mali rodičia svoje deti na náboženstvo prihlasovať. Zachovaná mala byť aspoň jedna hodina náboženstva do týždňa v každej triede. Postupne mala byť vyvíjaná snaha počet detí navštevujúcich vyučovanie náboženstva znižovať. Ešte väčšia pozornosť než dovtedy mala byť venovaná aj učiteľom náboženstva, ktorí mali byť prísne kádrovani. Učitelia, u ktorých nebude zistený kladný vzťah k štátnemu zriadeniu, mali byť z vyučovacieho procesu vylúčení. Fierlinger zdôrazňoval, že je popri všetkom nutné zachovať pokoj katolíckeho obyvateľstva. Preto mala celá akcia vyzerať ako pokus o lepšie plánovanie vyučovania náboženstva, a nie jeho likvidácia. Prítomní členovia cirkevnej komisie²⁸ diskutovali aj o niektorých podrobnostiach pripravovaných zmien. V otázke, dokedy musia rodičia odovzdať prihlášku na vyučovanie náboženstva, sa uzniesli predĺžiť lehotu z pôvodne navrhovaného 3. septembra do 8. septembra. Taktiež sa dohodli na tom, že prihlášky podané po stanovenom termíne už nebudú akceptované a nebude možné, aby náboženstvo navštevovali neprihlásené deti. Argumentom na zdôvodnenie zmien mala byť potreba včasného plánovania rozvrhu učiteľov a kapacity miestností.²⁹

Uvedené zmeny však boli realizované až od septembra 1952, teda od

Farár Vincent Král počas vyučovania náboženstva v národnej škole v Dolnom Hričove učí deti maľovať kríž, školský rok 1949/1950 (Zdroj: SNA)

začiatku školského roka 1952/1953. Vedenie komunistckej strany sa chcelo až do začiatku vykonávania daných opatrení vyhnúť možnému rozruchu v spoločnosti. Ešte koncom roka 1951 preto Sekretariát ÚV KSČ zaslal krajským výborom strany list, v ktorom im približoval podstatu ďalšieho postupu

aj v oblasti vyučovania náboženstva. Vedenie strany v liste upozorňovalo, že napriek významným úspechom v cirkevnej politike štátu nie je táto otázka ešte stále vyriešená. Pri ďalších opatreniach sa však malo postupovať obozretne, po starostlivej úvahe, kedy a ako príslušné opatrenia vykonať,

27 LETZ, R. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 195.

28 Na danom zasadnutí sa zúčastnili: Zdeněk Fierlinger, Alexej Čepička, Václav Nosek, Václav Kopecký, Jiří Hendrych, Jaroslav Havelka. Zo zasadnutia bol ospravedlnený Viliam Široký. Viac k vývoju a personálnemu obsadeniu cirkevnej komisie pozri BULINOVÁ, Marie, JANIŠOVÁ, Milena, KAPLAN, Karel, eds. *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, Brno: Doplněk, 1994, s. 13 – 14.

29 NA, f. Klement Gottwald, šk. č. 47, a. j. 863, Církevní rada. Zápis ze schůze konané dne 30. 5. 1951.

a predovšetkým sa vyvarovať prešlapov, ktoré by mohli zarezonovať v masách veriaceho obyvateľstva. „Musíme dokázať presvedčiť, že naše opatrenia v oblasti cirkevnej politiky nesmerujú proti náboženskej slobode, ale proti zneužívaniu náboženského cítenia veriacich zo strany reakcie.“ V prípade vyučovania náboženstva sa malo zatiaľ postupovať podľa platných smerníc o vykonávaní zápisu žiakov a vystríhať sa zásahov, ktoré by mohli vyvolať dojem, že ide o organizovanú akciu, smerujúcu voči náboženstvu ako takému.³⁰

Ako sme spomenuli vyššie, rôzne obmedzenia a prekážky sa vyučujúcim i samotnému vyučovaniu náboženstva kládli aj pred rokom 1952. Neboli však ešte riadené centrálnie. Vychádzali skôr z iniciatívy jednotlivých riaditeľov škôl. O takýchto administratívnych zásahoch zo strany niektorých riaditeľov a učiteľov sa hovorilo aj na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS v marci 1952. Predložená správa však konštatovala, že pri nich boli používané „nesprávne metódy“, ktoré len uľahčovali prácu kňazov medzi mládežou a navyše sa tak kňazom umožnilo dovoliavať sa dodržiavania ústavy.³¹

Príprava a realizácia uvedených zmien vo vyučovaní náboženstva súvisí aj s určitými zmenami v charaktere boja komunistickej štátnej moci voči náboženstvu. Obdobie prelomu 40. a 50. rokov bolo príznačné skôr snahou štátnej moci o ovládnutie inštitucionálnej základne jednotlivých cirkví (ovládnutie biskupských úradov zmocnencami, likvidácia reholí a kňazských seminárov). Približne od roku 1952 sa v stále väčšej miere objavuje aj boj voči kresťanskému svetonázoru a náboženstvu v spoločnosti vo všeobecnosti.³² Po tvrdých zásahoch, ktoré mali predovšetkým ochromiť cirkev a minimalizovať možný odpor voči novobudovanému režimu, nastupuje aj snaha režimu ideologicky pôsobiť na spoločnosť k „oslobodeniu sa“ od viery v Boha a náboženstva ako „ópia ľudstva“. V prípade vyučovania náboženstva na školách sa nový prístup štátnej moci samozrejme prejavil úpornou snahou znížiť počty detí prihlásených na VN. V oficiálnych dokumentoch strany bola táto snaha zdôvodnená záujmom „vymaniť deti komunistov i ostatných pokrokových a uvedomelých príslušníkov štátu

z vplyvu všetkých nepravdivých, nevedeckých a často i zámerne reakčných názorov, vštepaných im v hodinách náboženstva“.³³

REALIZÁCIA ZMIEN

Začiatkom roku 1952 dostali okresní cirkevní tajomníci od nadriadených orgánov inštrukcie, aby zistili presné počty detí, prihlásených na vyučovanie náboženstva. Výsledky tohto prieskumu ukázali, že v školskom roku 1951/1952 navštevovalo na Slovensku náboženstvo približne 98 % všetkých detí (v českých krajinách 91,62 %). Štátny úrad pre veci cirkevné následne inicioval vypracovanie obežníka, ktorý mal informovať o zmenách v spôsobe prihlasovania detí na náboženstvo. Obežník vypracovalo Ministerstvo školstva, vied a umení.³⁴ Povereníctvo školstva vied a umení vydalo začiatkom júla slovenský preklad obežníka. Podľa neho, na rozdiel od dovtedajšej praxe, museli rodičia svoje deti na vyučovanie náboženstva na začiatku školského roku prihlásiť. Deti, ktoré prihlásené neboli, náboženstvo navštevovať nemali.³⁵ Text pripraveného obežníka bol v polovici júna 1952, ešte pred jeho

30 NA, f. Klement Gottwald, šk. č. 47, a. j. 863. List Politického sekretariátu ÚV KSČ krajským výborom KSČ 10. 12. 1951; SNA, f. Tajomník ÚV KSS Koloman Moško(vič), šk. č. 2 332, Cirkevné otázky – obežník.

31 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 814. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 1. 3. 1952, Správa o situácii na úseku cirkevnej politiky.

32 PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkev na Slovensku*, s. 262.

33 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 833. Zasadnutie P ÚV KSS 14. 2. 1953, Správa o plnení uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ o vyučovaní náboženstva na školách I. a II. stupňa.

34 ŠMEJKALOVÁ, O. Akce vyučování náboženství, s. 569.

35 Text obežníka: „Vyučovanie náboženstva na školách I. a II. stupňa. Podľa § 19 školského zákona majú rodičia právo dobrovoľne a slobodne rozhodnúť, či sa ich dieťa zúčastní na vyučovaní náboženstva, alebo nie. Rodičia však neoznamujú svoje rozhodnutie škole včas; niekedy sa tak stáva až v školskom roku. To veľmi sťažuje úpravu vyučovania náboženstva či už ide o zriadenie oddelení, o zabezpečenie potrebného počtu učiteľov náboženstva, o zostavenie rozvrhu hodín a pod. Ďalším nedostatkom je, že hodiny náboženstva bývajú často nevhodne zaradené medzi hodiny povinných predmetov, takže tým vzniká nežiaduce prerušenie vyučovania pre žiakov, ktorí sa na náboženskej výchove nezúčastňujú. Aby sa tieto nedostatky odstránili, určuje Povereníctvo školstva vied a umení pre úpravu vyučovania náboženstva na školách I. a II. stupňa od začiatku školského roku 1952/53 toto: 1. Rodičia žiakov škôl I. a II. stupňa, ktorí si želajú, aby ich dieťa sa zúčastnilo na vyučovaní náboženstva, musia začiatkom každého školského roku, najneskoršie do 8. septembra, prihlásiť dieťa na vyučovanie náboženstva na tlačive, ktoré im dodá škola. Škola sa postará, aby žiaci a rodičia boli riadne upovedomení, že dochádzka na vyučovanie náboženstva je dobrovoľná a nepovinná a že sa rodičia môžu podľa zákona slobodne a dobrovoľne rozhodnúť o účasti alebo neúčasti žiaka na vyučovaní náboženstva. Nikto teda nemá právo rodičov nútiť, aby svoje dieťa na vyučovanie náboženstva prihlasovali. 2. Hodiny vyučovania náboženstva sa zaradia do rozvrhu hodín tak, aby neprerušovali plynulosť vyučovania predmetov, povinných pre všetkých žiakov. Všetkým učiteľom, i učiteľom náboženstva sa pripomína, že je ich povinnosťou, aby sa vzájomne rešpektovali a aby sa nedotýkali nevhodným spôsobom presvedčenia a citov žiakov a rodičov. Tento obežník sa uverejňuje aj v Zbierke obežníkov pre KNV. Povereník: E. Sýkora v. r.“ Obežník bol uverejnený napríklad aj vo Vestníku katolíckeho duchovenstva, v ktorom sa s ním mohli zoznámiť katolícki kňazi. *Vestník katolíckeho duchovenstva*, roč. 4, 1952, č. 7 – 8, s. 107 – 108.

Farár Jozef Poláčik nacvičuje s chlapčenskou kapelou, Čierny Balog, školský rok 1949/1950 (Zdroj: SNA)

vydaním, prerokovaný aj na zasadnutí organizačného aj politického sekretariátu ÚV KSC. Vedenie strany taktiež určilo ďalší postup v pripravovanej akcii.³⁶ V nasledujúcich týždňoch sa tak rozbehol štandardný postup oboznamovania sa nižších štruktúr strany s uznesením vedenia, ktorý mal zabezpečiť jeho prijatie a realizovanie. Uznesením politického sekretariátu sa začiatkom júla 1952 zaoberali všetky krajské výbory strany (KV KSS). Krajské výbory následne vyslali určených pracovníkov na pomoc okresným výborom (OV KSS), ktorí v okresoch organizovali prednášky o marxizme a ná-

boženstve a mali tak miestnym funkcionárom a radovým straníkom pomôcť „správne pochopiť“ význam uznesenia o vyučovaní náboženstva na školách.

S významom uznesenia boli ešte počas leta zoznámení aj učitelia – komunisti. V okresoch boli pre nich zorganizované aktívy, ktoré organizačne zabezpečilo Oddelenie škôl, vedy a umenia ÚV KSS v spolupráci so školskými odbormi KV KSS. Na niektorých školách už pôsobili aj stranícke organizácie, ktorých úlohou v danej kampani bolo presvedčiť predovšetkým učiteľov, aby svoje deti na náboženstvo neposielali.³⁷

Akousi prípravou na zmeny, ktoré sa týkali prihlasovania na náboženstvo, mali byť pre učiteľov všetkých škôl (v materských školách a školách I., II. a III. stupňa) aj kurzy individuálneho štúdia, ktoré prebehli v období letných prázdnin 1952. V rámci týchto kurzov, ktoré na Slovensku organizovalo poverenie školstva a ktoré mali byť aj prípravou na zostrojujú sa „boj na ideologickom fronte“, boli všetci pedagogickí pracovníci nútení absolvovať povinné štúdium vybranej literatúry. V okresných sídlach boli zriadené konzultačné strediská a v určité dni sa mohli učitelia prihlásiť na

36 ŠMEJKALOVÁ, O. Akce vyučování náboženství, s. 570.

37 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 833. Zasadnutie P ÚV KSS 14. 2. 1953, Správa o plnení uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSC o vyučovaní náboženstva na školách I. a II. stupňa.

skúšku k určeným a zaškoleným lektorom, ktorí s nimi diskutovali predovšetkým o tom, ako poznatky zo samoštúdia využijú v pedagogickej praxi. Práve v súvislosti so zmenami prihlasovania na náboženstvo zaradilo poverenie medzi povinne študované tituly aj publikácie ako: P. F. Kolonickij. *Marxizmus-leninizmus o náboženstve*; T. Lysenko. *O stave v biológii* a zborník *Učenie I. P. Pavlova*.³⁸ Podľa hodnotiacej správy práve pri diskusii o týchto knihách „niektorí zakuklenci odhodili masku a ukázali sa v pravom svetle“, prípadne „otvorene prehlasovali, že sa náboženstva nevzdajú a do kostola budú chodiť aj v budúcnosti“.³⁹

VYHODNOTENIE KAMPANE

Výsledkami kampane proti prihlasovaniu detí na náboženstvo sa na jednom zo svojich septembrových zasadnutí venoval aj ústredný výbor KSS. Predbežná správa predložená poverenikom školstva Ernestom Sýkorom prinášala prvé informácie o priebehu realizácie výnosu PŠVU na školách. Odovzdávanie prihlášok na vyučovanie náboženstva hodnotila správa ako pokojné, bez výtržností, pričom však uvádzala, že najmä na vidieku vyvolal nový spôsobom prihlasovania detí istý rozruch. V podrobnej správe, ktorú mal k dispozícii

len SIÚC, bolo uvádzaných niekoľko desiatok prípadov z rôznych obcí po celom Slovensku, kedy rodičia, učitelia, prípadne aj miestni funkcionári a členovia KSS vyjadrovali s novou úpravou radikálny nesúhlas.⁴⁰ Ako úspech bol hodnotený nárast počtu učiteľov, ktorí vystupujú z cirkví, čo malo byť predovšetkým dôsledkom prázdninového školenia učiteľov a taktiež systematickej presvedčovacej práce niektorých školských inšpektorov. Podľa správy totiž práve učitelia – ateisti mali mať najväčšiu zásluhu na znížení počtu detí prihlásených na VN.

Za negatívum označovala Sýkorova správa mnohé prípady, kedy svoje deti na náboženstvo prihlásili aj vedúci funkcionári miestnych a okresných stranických organizácií, riaditelia škôl, príslušníci SNB, armádni dôstojníci či zamestnanci krajských a okresných národných výborov. Všetky tieto prípady mali negatívne ovplyvňovať ďalších rodičov a tým znižovať úspešnosť akcie.⁴¹ Celkovo však bol pokles prihlásených detí vnímaný ako príliš nízky, a to najmä vo väčších mestách.⁴²

Prihlásiť dieťa na náboženstvo bolo možné do pondelka 8. septembra 1952. Pokiaľ dieťa nebolo prihlásené do tohto dátumu, dodatočne to už možné nebolo a podľa smerníc nemalo v školskom roku 1952/53 navštevovať

náboženstvo. Na niektorých školách sa však stalo, že na náboženstvo chodili aj neprihlásené deti. Dôvodom mala byť nedostatočná alternatíva ponúkaná neprihláseným deťom. Učitelia i pionierske skupiny mali preto vyvinúť väčšiu aktivitu, aby takéto deti pritiahli. Postupne sa začali na školách organizovať pre neprihlásených žiakov aj tzv. „hodiny radosti“. Podľa správ SIÚC sa vďaka tomu na niektorých školách začala objavovať tendencia vynechávať hodiny náboženstva aj zo strany prihlásených žiakov.⁴³

Predsedníctvo ÚV KSS sa situáciou v prihlasovaní detí na náboženstvo zaoberalo opäť približne po pol roku, v polovici februára 1953. Vtedy už malo k dispozícii oveľa komplexnejšiu správu, ktorú na zasadnutie predložil historik a pedagóg Miloš Gosiorovský. Hoci správa tentoraz hodnotila celkové výsledky kampane aj počty detí, ktoré prestali navštevovať vyučovanie náboženstva ako úspech, v mnohých ohľadoch mohli byť výsledky podľa nej ešte lepšie.⁴⁴ Predovšetkým práca niektorých okresných stranických organizácií (OV KSS) bola kritizovaná ako nedostatočná a oneskorená. Okresné výbory mali totiž zabezpečiť prerokovanie príslušného uznesenia politického sekretariátu ÚV KSČ vo výboroch základných stranických organizácií (ZO KSS). Neuspokojivé

38 Ďalšími povinnými titulmi v rámci samoštúdia boli práce STALIN, Josif Vissarionovič. *O marxizme v jazykovede*; KOPECKÝ, Václav. *Kozmopolitizmus ako ideológia amerického imperializmu*; GOSIOROVSKÝ, Miloš. *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*; MEDYNSKIJ, E. A. S. *Makarenko a publikácia Uznesenie strany a vlády o upevnení a ďalšom rozvoji JRD*.

39 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 823. Zasadnutie P ÚV KSS 13. 9. 1952, Správa o prázdninovom školení učiteľov.

40 SNA, f. SÚC, šk. č. 5. Správa o cirkevno-politickej situácii vznikajúcej novou úpravou vyučovania náboženstva.

41 Niektorí členovia strany vyhlasovali, že „ak by nemali prihlásiť svoje deti na náboženstvo – radšej vystúpia zo strany“. Potvrďovali sa tak názory, ktoré v tejto otázke zastávali niektorí funkcionári politického sekretariátu ÚV KSČ v júli 1952. V súvislosti s prípravou opatrení na zníženie počtu detí prihlásených na náboženstvo vtedy upozorňovali, že nie je zatiaľ možné žiadať od všetkých členov strany, aby neprihlásili deti na náboženstvo. „Stavieť alternatívu – strana alebo cirkev – není dnes politicky únosné. V mnoha organizáciach, zejména na vesnici by to znamenalo likvidaci celých organizací. Na Slovensku by to mělo vážné důsledky pro celou stranu.“ NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ 1951 – 1954, šk. č. 33, a. j. 106. Naše cirkevní politika její bezprostřední úkoly.

42 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 823. Zasadnutie P ÚV KSS 13. 9. 1952, Správa o priebehu plnenia výnosu PŠVU o vyučovaní náboženstva.

43 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 833. Zasadnutie P ÚV KSS 14. 2. 1953, Správa o plnení uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ o vyučovaní náboženstva na školách I. a II. stupňa.

44 Správa predložená M. Gosiorovským je o poznanie kritickejšia, ako správa predložená predsedníctvu ÚV KSS E. Sýkorom v septembri 1952. Dôvodom je pravdepodobne aj skutočnosť, že autor druhej správy chcel potvrdiť kritiku, ktorú voči nedostatkom v celej kampani vzniesol politický sekretariát ÚV KSČ na zasadnutí v novembri 1952.

Farár Vincent Král počas vyučovania náboženstva v národnej škole v Dolnom Hričove učí deti prežehnávať sa, školský rok 1949/1950 (Zdroj: SNA)

boli tiež výsledky kampane v okresoch, ktoré boli vnímané ako „tradične priemyselné“, s dostatočne silným percentom zastúpenia robotníkov medzi obyvateľstvom (napr. Považská Bystrica, Ružomberok, Liptovský Mikuláš). Napríklad v rámci Prešovského kraja sa v mnohých výboroch ZO KSS o uznesení nerokovalo vôbec. Príslušní pracovníci to zdôvodňovali skutočnosťou, že členovia základných

straníckych organizácií nemajú potrebnú ideologickú úroveň a nechceli preto vyvolať ich nespokojnosť, ktorá by mohla ohroziť plnenie iných, dôležitejších úloh (rozširovanie a upevňovanie JRD).

Okresným organizáciám strany správa taktiež vyčítala, že celú kampanň považovali len za jednorazovú akciu, ktorá sa skončila 8. septembra, kedy bolo ukončené prihlaso-

vanie detí. Zatiaľ čo prihlasovanie na náboženstvo bolo už ukončené, aj podľa vyššie citovaného výnosu PŠVU bolo možné deti odhlasovať počas celého školského roka. Otázka vyučovania náboženstva na školách i vyrovnania sa s náboženstvom zo strany školských pracovníkov sa tak mala stať stálou úlohou, ktorá mala byť permanentne preberaná aj na učiteľských poradách. Pre krajských aj okresných straníckych funkcionárov mal byť opätovne zorganizovaný cyklus prednášok o náboženskej otázke a podobné prednášky mali opäť prebehnúť aj vo všetkých väčších podnikoch. Do konca školského roku 1952/53 tak mali byť vytvorené ešte lepšie podmienky pre uspokojujúce výsledky v prihlasovaní detí na vyučovanie náboženstva v nasledujúcich rokoch.⁴⁵ Aj podľa týchto formulácií je zrejmé, že skutočný „ideologický zápas o dušu dieťaťa“ sa v lete 1952 ešte len začínal.

Jedným z dôsledkov opatrení proti prihlasovaniu na náboženstvo bol nakoniec aj postih tých pracovníkov v školstve, ktorí sa pri akcii nezachovali z pohľadu štátnej moci správne. Učitelia, riaditelia a školskí inšpektori, ktorí voči výnosu PŠVU organizovali odpor a „prejavili sa ako nepriateľské živly“, mali byť zo škôl odstránení. V prípade, že títo pracovníci len „zakolísali a nezaujali pevné stanovisko“ (posielali svoje deti aj naďalej na náboženstvo), mali byť po preverení ich odborných politických kvalít v závažných prípadoch preložený na učiteľské miesta (v prípade riaditeľov a inšpektorov).⁴⁶

Paralelne s opatreniami smerujúcimi voči vyučovaniu náboženstva prebiehala v školstve aj kampanň, sledujúca „vyrovnanie sa s náboženskou otázkou“ zo strany učiteľov. V zmienennej správe z februára 1953 sa napríklad uvádzalo, že zatiaľ čo pred prázdnino-

45 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 833. Zasadnutie P ÚV KSS 14. 2. 1953, Správa o plnení uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ o vyučovaní náboženstva na školách I. a II. stupňa.

46 LETZ, R. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 198.

K r a j	Nár. školy		Stred. školy		Počet detí na I. a II. št. v št. vôbec	Z toho neprihlásených na nábož.	%
	počet detí vôbec	počet neprihlásených na Nb	počet detí vôbec	počet neprihlásených na Nb			
Bratislava	87.898	9.130	43.752	10.650	131.650	20.533	15,59
N i t r a	74.429	9.141	37.873	7.570	112.202	16.711	14,88
Ban. Bystrica	48.787	6.565	23.038	4.735	72.425	11.300	15,62
Žilina	58.348	5.487	31.541	5.144	89.889	10.631	11,83
Košice	50.452	15.170	24.654	10.735	75.106	25.905	34,49
Prešov	50.058	28.746	123.565	17.517	76.623	46.263	60,38
Slovensko	369.972	74.239	187.423	56.351	557.395	131.343	23,56

Výsledky poklesu prihlasovania žiakov na vyučovanie náboženstva v školskom roku 1952/1953 (Zdroj: SNA)

vým školením učiteľov v lete 1952 bolo medzi nimi len niekoľko desiatok učiteľov, ktorí sa otvorene vyhlasovali za ateistov, koncom septembra 1952 ich už bolo približne 500 a začiatkom roka 1953 deklarovalo svoje vystúpenie z cirkvi už približne 1 500 pracovníkov školstva.⁴⁷

KŇAZI A ZMENY V PRIHLASOVANÍ

V súvislosti so zmenou spôsobu prihlasovania na náboženstvo na základných školách od začiatku školského roku 1952/1953 vyvinuli neželanú aktivitu aj viacerí prorežimní kňazi z vedenia Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva (MHKD). Veľmi aktívne vystupovali napríklad Štefan Záreczky a Alexander Horák, ktorí žiadali, aby pripravovaná zmena v pri-

hlasovaní detí na náboženstvo bola kňazmi oznámená počas nedeľných sv. omší pred začiatkom školského roku. Záreczky na jednej z porád kňazov upozorňoval na celý problém slovami: „Nasledujúce týždne – mesiace, budú osudné pre cirkevný život. Padla nám tlač, kláštory, benefícia atď. Hrozí padnúť aj posledná bašta – vyučba náboženstva na školách.“ Na niektorých biskupských úradoch bol pripravený aj obežník, ktorý mali kňazi prečítať veriaciim a informovať ich tak o novom spôsobe prihlasovania detí na vyučovanie náboženstva. Slovenský úrad pre veci cirkevné však nakoniec direktívne rozhodol, že obežník o vyučovaní náboženstva sa v kostoloch čítať nesmie.⁴⁸ Vedúci predstavitelia MHKD boli uistení, že štátna správa zabezpečí, aby bol každý rodič informovaný o spô-

sobe prihlásenia detí na náboženstvo. Taktiež im bolo „pripomenuté, aby rešpektovali zásadu slušnosti v pomere k štátu a rodičov neupozorňovali oni skôr, ako začne školský rok a ako môže začať škola plniť smernice školskej správy“. Mnohí kňazi však, napriek uvedeným upozorneniam, obežník prečítali. Tí, ktorí ho nečítali, sa snažili veriaciim priamo či nepriamo informovať o jeho obsahu. Na potrebu prihlásenia detí na náboženstvo veriaciim upozorňoval dokonca aj biskup Jozef Čársky. Vo svojej kázni počas birmovky vo Veľkom Šariši prítomným pripomínal, že tak treba urobiť do 8. septembra.

Odpor voči zmenám vo vyučovaní náboženstva kládli aj evanjelickí kňazi, ktorí podľa hodnotenia štátnych orgánov vystupovali v danej veci ešte jednotnejšie než kňazi katolícki.

47 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 833. Zasadnutie P ÚV KSS 14. 2. 1953, Správa o plnení uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ o vyučovaní náboženstva na školách I. a II. stupňa.

48 JAKUBČÍN, Pavol. *Pastieri v osídľach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 57 – 58. Pozri tiež: PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M., eds. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku*, s. 263 – 264.

Mnohí evanjelickí kňazi navštevovali dokonca svojich veriacich doma a upozorňovali ich na pripravované opatrenia. Vyskytli sa aj prípady, kedy evanjelickí kňazi veriacich upozorňovali, že ak deti na náboženstvo neprihlásia, uplatnia voči nim opatrenia cirkevnej disciplíny. Výsledkom mal byť menší pokles žiakov evanjelického vierovyznania prihlásených na vyučovanie náboženstva.⁴⁹

ZÁVER

Z pohľadu komunistckej štátnej moci bola otázka vyučovania náboženstva v školách do určitej miery súčasťou širšieho zápasu o získanie rozhodujúceho vplyvu na deti a mládež. V snahe minimalizovať predovšetkým vplyv cirkví a náboženského svetonázoru na mladú generáciu sa štátna moc usilovala postupne znižovať percento detí navštevujúcich vyučovanie náboženstva, pričom však z propagandistických dôvodov nesiahla k úplnému zákazu vyučovania tohto predmetu. Existencia výučby náboženstva na školách bola zo strany komunistických predstaviteľov vnímaná ako je-

den z prvkov, vďaka ktorému je možné poukazovať na dodržiavanie zásad náboženskej slobody v štáte. V rôznych oficiálnych vyhláseniach najvyšších stranických a štátnych predstaviteľov sa objavoval argument, že náboženská sloboda v ľudovodemokratickom štáte, zaručená ústavou, je riadne dodržiavaná, náboženstvo na školách sa vyučuje.

K obmedzovaniu vyučovania náboženstva využívali štátne orgány na jednej strane rôzne nátlakové opatrenia smerujúce k rodičom detí, ktorí sa „pod tlakom okolností a argumentov“ mali „sami rozhodnúť“ neprihlásiť deti na náboženstvo. Na strane druhej rozvinuli postupne celú paletu administratívnych opatrení, ktoré stále viac sťažovali prihlásenie a obmedzovali tak počet detí navštevujúcich hodiny náboženstva. V predloženej štúdii sme sa pokúsili zachytiť začiatky týchto administratívnych opatrení.

Otázka vyučovania náboženstva v školách a predovšetkým počet prihlásených detí sa pravidelne objavovali na programe rokovania najvyšších stranických orgánov prakticky až do

roku 1989. Vedenie strany pokladalo klesajúci počet detí prihlásených na náboženstvo za jeden z ukazovateľov znižujúcej sa úrovne religiozity spoločnosti. Možno však povedať, že vzhľadom na spomenutý administratívny tlak a využívané nátlakové prostriedky majú údaje o počtoch detí (navštevujúcich náboženstvo) v období rokov 1948 – 1989 z daného hľadiska len veľmi obmedzenú vypovedaciu hodnotu. Nátlak orgánov štátnej moci totiž viedol k skrývaniu náboženského presvedčenia. Klesajúce počty detí prihlásených na náboženstvo tak oveľa viac vypovedajú o intenzite protináboženskej politiky štátnej moci a efektívnosti rôznych administratívnych prekážok a opatrení. Pokles počtu detí navštevujúcich vyučovanie náboženstva pokračoval aj v ďalších desaťročiach (s malým prerušením koncom 60. rokov), avšak najmä od polovice 80. rokov, v období značného náboženského prebudenia najmä na Slovensku, sa ukázalo, že ateizačná politika komunistického režimu vo vzťahu k mládeži nebola zďaleka taká úspešná, ako štátna moc dúfala.

Pavol Jakubčín • Beginnings of the So-called “Ideological Fight for the Child Soul”. Religious Education in Slovakia in the Years 1948–1953

This study enlightens the measures adopted by the Communist state authorities implemented at the end of the 1940s and beginning of the 1950s against the religious education at schools. The main objective of the state power was to gradually decrease the number of children attending religious education lessons. That aim should have been reached by making pressure on parents who “under the pressure of the circumstances and arguments” should have “decided themselves” not to apply their children to attend religious education lessons and different administrative measures representing the obstacles in applying children to those lessons and restricting the number of children attending religious education. The study deals with the beginnings of those administrative measures.

Mgr. Pavol Jakubčín, PhD. (1983)

Štúdium histórie a postgraduálne štúdium absolvoval na Trnavskej univerzite. Pracuje v Ústave pamäti národa, kde sa venuje problematike existencie a pôsobenia cirkví v období komunistckej totality. Súčasne pôsobí ako odborný asistent na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Je autorom monografie *Pastieri v osídlach moci* (2012), zostavovateľom niekoľkých zborníkov, ako aj autorom viacerých štúdií a odborných článkov.

49 SNA, f. SÚC, šk. č. 5. Správa o cirkevno-politickej situácii vzniklej novou úpravou vyučovania náboženstva; SNA, f. predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 823. Zasadnutie P ÚV KSS 13. 9. 1952, Správa o priebehu plnenia výnosu PŠVU o vyučovaní náboženstva; SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. č. 833. Zasadnutie P ÚV KSS 14. 2. 1953, Správa o plnení uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ o vyučovaní náboženstva na školách I. a II. stupňa.

PRACOVNÝ TÁBOR ÚSTIE NAD ORAVOU 1943 – 1949

MARTIN GAREK

V období existencie Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 vzniklo množstvo pracovných táborov, do ktorých boli umiestňované rozličné skupiny obyvateľstva. Jedným z takýchto táborov, aj keď v určitom zmysle špecifickým, bol aj Pracovný tábor v Ústí nad Oravou. Tábor fungoval s prestávkami až do roku 1949, keď ho v roku 1945 obnovila štátna moc Československa pre svojich politických nepriateľov, resp. nepohodlné skupiny obyvateľstva.

Počas obdobia Slovenskej republiky 1939 – 1945 sa najväčšou hospodárskou akciou štátu stala výstavba Oravskej priehrady. Samotná výstavba začala v roku 1941. Podľa kroniky obce Ústie sa začalo 6. júna 1941 s vymeriavacími prácami pre výstavbu priehrady a so samotnou stavbou sa taktiež začalo v roku 1941.¹ Prieskumné vrtné práce začali 10. júla 1941 a výstavba následne 11. októbra 1941 ako projekčne nepripravená.² Výstavbu oficiálne otvoril 24. júla 1941 v Ústí nad Oravou minister dopravy a verejných prác Július Stano.³

Vzhľadom na nedostatok pracovných síl sa už v roku 1942 uvažovalo o výstavbe pracovného útvaru. Firma *Spojené podnikateľské firmy Dr. Ing. A. Bugan – Dr. Ing. P. Danišovič* po-

trebovala pre výstavbu priehrady asi 400 pracovníkov.⁴ Keďže sa nepodarilo zabezpečiť pre tieto pracovné sily vhodné ubytovanie, vznikol Pracovný útvar Ústie nad Oravou až na jeseň 1943, konkrétne 6. septembra.⁵ Pracovný útvar Ústie nad Oravou vznikol na spôsob pracovných útvarov pre tzv. asociálne osoby. Vládne nariadenia s mocou zákona o dočasnej úprave pracovnej povinnosti z 29. mája 1940 ukladalo povinnosť „nútiť do práce všetky nezamestnané a neúplne zamestnané osoby vo veku od 18 do 60 rokov“. Každý, kto sa vyhýbal práci, mal byť zaradený do pracovnej služby, resp. sústredený v pracovných útvaroch. Znamenalo to teda, že nútená táborová koncentrácia sa nevzťahovala len na Židov a Rómov, ale aj na tzv. árijských

asociálov.⁶ Vznik týchto pracovných útvarov nemal len potrebu naplniť ducha vládnucej ideológie, ale chcel riešiť aj akútny nedostatok pracovných síl v určitých odboroch hospodárstva, predovšetkým pri výstavbe.⁷

V prvom období existencie bol pracovný útvar v Ústí nad Oravou špecifický. Nemali sa v ňom sústreďovať asociálne osoby, ale ukrajinskí utečenci nachádzajúci sa na slovenskom území. Všetci títo Ukrajinci (vojnoví zajatci, utečenci z nemeckých podnikov) mali byť podľa nariadenia ministra vnútra Alexandra Macha, po dohode s policajným atašém na nemeckom veľvyslanectve v Bratislave Franzom Johannom Goltzem, po ich zadržaní odovzdávaní späť do nemeckých rúk.⁸ Podľa nariadenia Ústredne

- 1 Štátny archív Žilina so sídlom v Bytči, pracovisko Dolný Kubín (ďalej ŠA ZA, prac. DK), *Obecná kronika Ústie nad Priehradou*, s. 1.
- 2 FEREK, Miroslav. 50 rokov prevádzky vodnej elektrárne Orava v organizačnom a personálnom obsadení. In: *50 rokov prevádzky VD a VE Orava. Zborník prednášok z konferencie v Slaníckej Osade 22. – 23. mája 2003*. Trenčín: Pobočka Slovenskej energetickej vedeckotechnickej spoločnosti pri SE-VE; Pobočka Slovenskej vodohospodárskej spoločnosti pri VP-PV Piešťany, 2003, s. 26.
- 3 MIČKO, Peter. *Hospodárska politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938 – 1945*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku v spolupráci s Fakultou humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010, s. 63.
- 4 NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s. 150.
- 5 Slovenský národný archív (ďalej SNA) v Bratislave, fond (ďalej f.) Ministerstvo vnútra 1939 – 1945 (ďalej MV 1938 – 1945), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 551, číslo jednania (ďalej č. j.) 1/43. NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981, s. 127, udáva dátum vzniku pracovného útvaru na 7. 9. 1943. VARINSKÝ, Vladimír. *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*. Banská Bystrica: Univerzita M. Bela, Fakulta humanitných vied, 2004, s. 17, udáva dátum 1. 11. 1941 ako deň vzniku pracovného útvaru.
- 6 VARINSKÝ, V. *Tábory nútenej práce*, s. 14.
- 7 VARINSKÝ, V. *Tábory nútenej práce*, s. 13.
- 8 PEJS, Oldřich. Pracovní útvar pro utečence Ústie nad Oravou (1939 – 1944). In: SOKOLOVIČ, Peter, ed. *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009, s. 213 – 214.

štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB) z dňa 24. augusta 1942 mali byť Ukrajinci – utečenci zadržaní, získané od nich osobné údaje, resp. miesto pracovného strediska v Nemecku a odovzdaní na pokyn ÚŠB najbližším transportom do Nemecka bez toho, aby boli dopravení do Bratislavy k ÚŠB.⁹ Okresné úrady a žandárske stanice nedodržiavali striktné nariadenia daného obežníka a eskortovali zadržaných Ukrajincov priamo na ÚŠB za účelom ďalšieho pokračovania.¹⁰ Keďže sa počet týchto Ukrajincov zvyšoval a ÚŠB striktno odmietala vydávať ukrajinských utečencov do nemeckých rúk, prednosta ÚŠB nechal vypracovať návrh na riešenie situácie. V tomto období (júl – august 1943) sa predpokladalo, že na Slovensku sa zdržiava do 200 ukrajinských utečencov, ktorí sa vo veľkej väčšine skrývajú u sedliakov, „ktorí si ich držia najmä preto, že sú dobrí pracovníci a že žiadnu mzdu nežiadajú“. ÚŠB sa rozhodla využiť tieto pracovné sily v prospech štátu, aj vzhľadom na nedostatok pracovných síl na Slovensku, a použiť ich hromadne na štátnych stavbách.¹¹ Návrh prednosta ÚŠB predložil 9. augusta 1943 15. oddeleniu Prezídia Ministerstva vnútra (ďalej MV) k rozhodnutiu. Konštatovalo sa v ňom, že počet ilegálnych ukrajinských pracovníkov na Slovensku sa zvyšuje a vzhľadom na to, že ide o práceschopné sily sa navrhuje, aby všetky tieto osoby mužského a ženského pohlavia boli ponechané na Slovensku a zaradené k práci na bývalých židovských veľkostatkoch, alebo pri stavebných projektoch pod zvláštnou štátnou správou, aby sa zaistil nad nimi potrebný dozor. Prezídium MV rozhodlo 20. augusta 1943, že zo štátno-bezpečnostných dôvodov musia byť ukrajinskí utečenci zhromaždení do pracovných útvarov, aby sa zabráni-

Z výstavby Oravskej priehrady (Zdroj: www.myorava.sme.sk)

lo ich kontaktu so slovenským obyvateľstvom a využila sa ich pracovná sila.

Predseda Ústredného úradu práce Dr. Ján Kaššovic odmietol návrh, aby boli Ukrajinci priradení k prácam Všeobecného stavebného družstva v Bratislave, v Prešove a na výstavbe Novej Polhory z dôvodu, aby nepracovali vo väčších mestách, a navrhol prideliť Ukrajincov na stavbu Oravskej priehrady.¹² ÚŠB tak 28. augusta predložila 15. odd. Prezídia MV po dohode s Dr. Kaššovicom návrh na sústredenie Ukrajincov na stavbe Oravskej priehrady v obci Ústie nad Oravou. S návrhom bol vyslovený súhlas a na pokyn prezidiálneho šéfa MV Dr. Izidora

Kosa bolo poverené dozorom a správou tábora 16. odd. Prezídia MV.¹³

Do tábora mali byť umiestnení všetci Ukrajinci – civilné osoby, bez rozdielu veku a pohlavia, ktoré sa už nachádzali na slovenskom území, resp. aj tí Ukrajinci, ktorí by v budúcnosti ilegálne prekročili slovenské hranice. Ukrajinci si najskôr mali odpykať najmenší možný trest za prekročenie hraníc a následne, po odpykaní trestu, mali byť odovzdaní do Pracovného útvaru Ústie nad Oravou. Tento útvar nebol určený pre Ukrajincov alebo Rusov – vojenských zbehov, ktorí po zadržaní mali byť odovzdaní do nemeckých rúk.¹⁴ Podľa nariadenia minis-

9 SNA, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB), šk. č. 852, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 2, obežník č. 23863/3-1942.

10 SNA, f. ÚŠB, šk. č. 852, inv. č. 2, č. j. 19242/3-1943.

11 SNA, f. ÚŠB, šk. č. 852, inv. č. 2. Úradný záznam z 1. 8. 1943.

12 SNA, f. ÚŠB, šk. č. 852, inv. č. 2. Úradný záznam z 26. 8. 1943.

13 PEJS, O. Pracovní útvar, s. 214 – 215.

14 SNA, f. Ministerstvo vnútra (ďalej MV) 1939 – 1945, šk. č. 550, č. j. 29521/3-1943.

terstva vnútra u týchto zaradcov – Ukrajincov neprichádzali do úvahy žiadosti o prepustenie, dovolenky a priepustky. Taktiež ich výcvik a výchova, povinná zo zákonných úprav, mala byť obmedzená len do tej miery, aby bol v útvaru bezchybný poriadok, čistota, disciplína a aby bolo zamedzené útekom.¹⁵ Z uvedeného vyplýva, že MV a taktiež firme Tvorba, ú. s., išlo v prvom rade o využitie pracovnej sily zaradcov, pričom vzhľadom na to, že to boli cudzí štátni príslušníci, rátali s ich neskorším odsunom zo slovenského územia, a preto nebolo potrebné dodržiavať všetky kroky na ich socializáciu a prevýchovu.¹⁶ Ministerstvo vnútra súhlasilo s návrhom zaradenia ukrajinských utečencov do pracovného útvaru Ústie na Orave už 31. augusta 1943, pričom poverilo vedením jeho administratívno-účetnej agendy a dozorom a správou 16. oddelenie ministerstva vnútra.¹⁷

Podľa správy z 13. septembra 1943 sa v pracovnom útvaru nachádzalo 17 Ukrajincov, pričom sa podmienky ich pobytu hodnotili ako vyhovujúce.¹⁸ Stav osôb v útvaru postupne narastal – 29. septembra 1943 to bolo 34 Ukrajincov,¹⁹ 15. októbra 1943 62 Ukrajincov,²⁰ 1. decembra 1943 71 Ukrajincov,²¹ 30. decembra 1943 62 Ukrajincov²² – pričom počet začali postupne v čoraz väčšej miere ovplyvňovať aj úteky za-

radencov. Najzávažnejší útek Ukrajincov sa odohral 20. novembra 1943, keď z útvaru utieklo naraz desať ľudí.²³

Dňa 29. novembra 1943 rozhodol minister vnútra Alexander Mach, na základe požiadavky Ministerstva zahraničných vecí SR a po porade s Predsedníctvom vlády, aby boli do Pracovného útvaru Ústie nad Oravou umiestnené aj osoby maďarskej národnosti, ako odvetné opatrenie za Slovákov z okolia Košíc, umiestnených v maďarských pracovných táboroch.²⁴ Pre negatívny ohlas už 10. decembra telefonoval Mach veliteľovi útvaru, aby boli Maďari postupne prepustení, s poučením, aby nehovorili, kde boli a čo tam robili. V dňoch 10. až 12. decembra bolo teda z útvaru prepustených 38 osôb maďarskej národnosti, kvalifikovaných ako asociálne osoby.²⁵

Pobyt Ukrajincov v Pracovnom útvaru Ústie nad Oravou sa stretával s nevhodou a protestmi zo strany nemeckého vyslanectva v Bratislave. Nemecký policajný atašé Goltz opätovne žiadal 5. januára 1944 o dodanie Ukrajincov zaistených toho času v pracovnom útvaru Ústie nad Oravou do Nemecka. Minister vnútra nakoniec súhlasil 15. februára 1944 s odsunom Ukrajincov do Nemecka, pričom v prvom rade mali vrátiť tých Ukrajincov, ktorí sa pokúsili o útek, alebo prejavili nedisciplinovanosť.²⁶ To ale vzhľadom

na vykonané opatrenia nebolo možné, a tak sa transportovanie vykonalo naraz. Ukrajinci boli odtransportovaní 17. februára 1944 do Marcheggu a Kaisersteinbruchu, čím zanikol aj pracovný útvar pre Ukrajincov.²⁷

Už od začiatku roku 1944 sa uvažovalo o zriadení pracovného útvaru pre asociálne osoby v Ústí nad Oravou. Oficiálna žiadosť bola podaná 28. januára 1944, pričom sa počítalo s umiestnením 250 osôb do tohto tábora.²⁸ Ministerstvo vnútra – Ústredný úrad práce súhlasil so žiadosťou a 21. februára 1944 oznámil, že plánuje zriadiť v Ústí nad Oravou pracovný útvar pre asociálne osoby.²⁹ Minister súhlasil so zriadením pracovného útvaru až 31. mája 1944.³⁰ Pracovný útvar bol nakoniec otvorený 15. júna 1944.³¹ V Pracovnom útvaru Ústie nad Oravou boli v tomto období umiestnení predovšetkým Cigáni, v menšej miere „bieli asociáli“. Voči zaradovaniu „bielych ľudí – asociálov“ protestovala firma Tvorba, ú. s., keď argumentovala, „ako to už zo skúsenosti vieme, že títo ľudia mohli by nám cigánov do práce znechutiť a prípadne rozoštváť“.³² Prezídium Ministerstva vnútra následne rozhodlo, že zaradenci v Ústí nad Oravou majú byť doplnovaní len z Cigánov. Nevzťahovalo sa to na „bielych zaradcov – remeselníkov“, ktorých si firma Tvorba, ú. s.,

15 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 551, č. j. 162-2/6-2/43.

16 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 548, č. j. 161-8/10-2/43.

17 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 551, č. j. 151-28/8-1/43.

18 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 548, č. j. 11/43.

19 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 548, č. j. 31/43.

20 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 548, č. j. 89/43.

21 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 548, č. j. 243/43.

22 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 550, č. j. 762/43.

23 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 550, č. j. 204/43.

24 PEJS, O. Pracovní útvar, s. 218.

25 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 548, č. j. 283/43.

26 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 2 440, č. j. 161-28/1-1/44.

27 JANAS, Karol. *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939 – 1945)*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 53.

28 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 2 440, č. j. 161-31/1-2/44.

29 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 2 440, č. j. 625-18/2-1/44.

30 JANAS, K. *Perzekúcie Rómov*, s. 52.

31 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 2 440, č. j. 625-18/2-1/44.

32 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 550, č. j. D-1140/44.

sama vyžiadala do útvaru v Ústí nad Oravou.³³

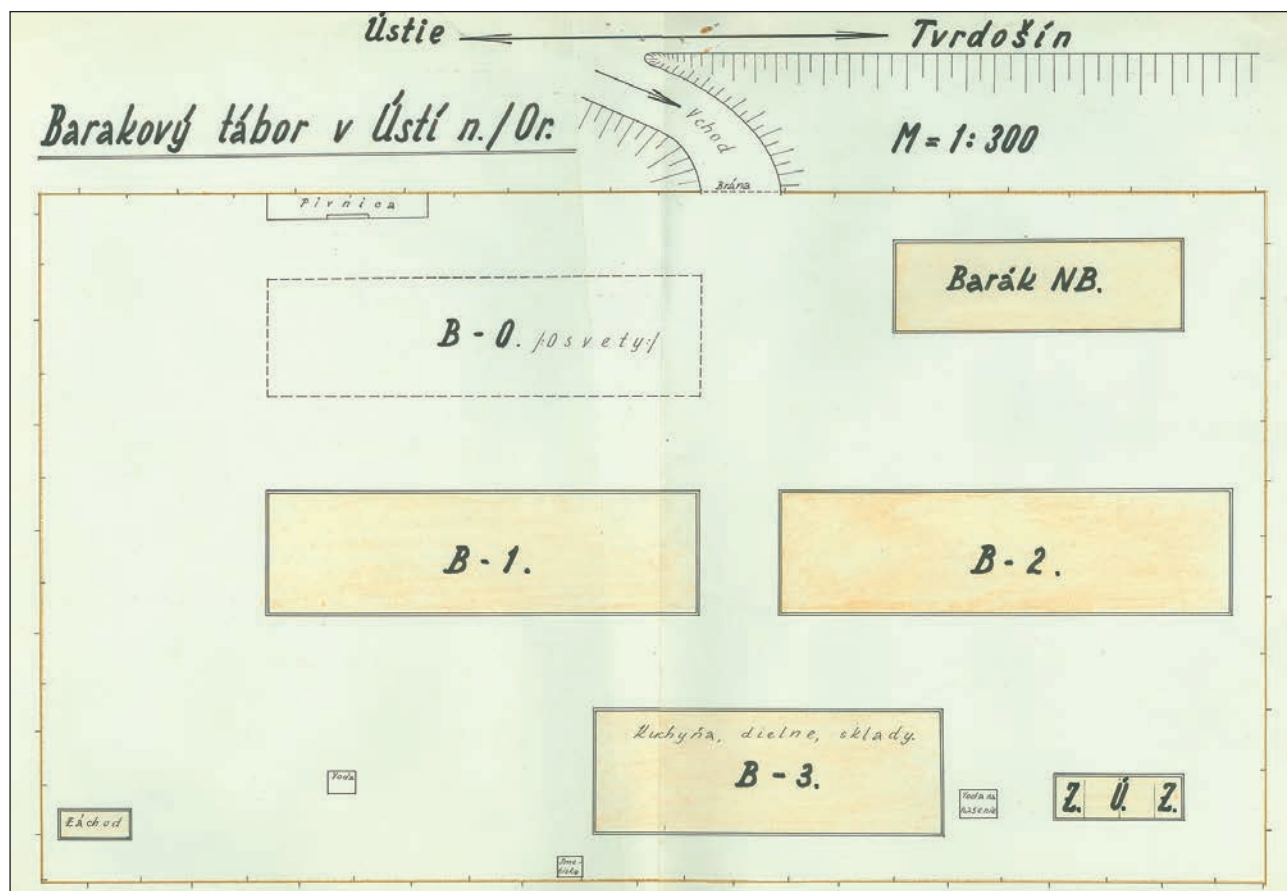
O výnimočnom postavení osôb v pracovnom útvaru Ústie nad Oravou svedčí aj úprava ministerstva vnútra, keď všetky osoby, ktoré zbehli z útvarov, mali byť dodaní do pracovného útvaru v Dubnici nad Váhom, jedine zaradenci, ktorí by zbehli z útvaru v Ústí nad Oravou, mali byť dodaní späť do tohto útvaru.³⁴

Pracovný útvar pre asociálne osoby v Ústí nad Oravou bol nakoniec zrušený k 31. decembru 1944. Po príchode Nemcov na Slovensko a potlačení Slovenského národného povstania sa zriadil v Dubnici nad Váhom Zaisťovací tábor pre Cigánov, ktorý mal oveľa tvrdší režim ako pracovné útvary. Správa

Pracovného útvaru v Ústí nad Oravou dostala pokyn na prepustenie „bielych“ zaradencov domov a na transportovanie Cigánov do Dubnice nad Váhom. V čase príchodu prvého transportu 27. decembra 1944 do Dubnice nad Váhom bol ale zaisťovací tábor v karanténe kvôli škvrnitému týfusu, a tak náčelník generálneho štábu podplukovník Dr. Parčan vydal opatrenie, aby asociálni zaradenci z Ústia nad Oravou boli prepustení vzhľadom na dobré správanie.³⁵

S obnovením prác na priehrade bolo spojené aj obnovenie pracovného útvaru v Ústí nad Oravou. Dňa 15. novembra 1945 bol obnovený už ako pracovný tábor pre prevýchovu sociálne a politicky nekonformných osôb. Obnovili ho na základe nariadenia Slo-

venskej národnej rady č. 105/1945 Zb. n. SNR z 23. augusta 1945 o zriadení pracovných táborov. Do tábora mali byť umiestnené osoby „odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, ktoré majú časť alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj odsúdené podľa nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov; ktoré svojou činnosťou ohrozujú výstavbu štátu v duchu ľudovodemokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok [...] ktoré sa stále vyhýbajú práci; ktoré bezdôvodne nenastúpili do práce alebo úradu (povolania), alebo do práce, prikázanej im v rámci zavedenej všeobecnej pracovnej povinnosti, alebo takúto prácu, alebo úrad

Pôdorys pracovného tábora v Ústí nad Oravou po roku 1945 (Zdroj: SNA)

33 SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 550, č. j. 626-28/7-4/44.

34 JANAS, K. *Perzekúcie Rómov*, s. 74.

35 JANAS, K. *Perzekúcie Rómov*, s. 55.

(povolanie) bezdôvodne zanechali“.³⁶ Zriaďovateľom a prevádzkovateľom bolo Povereníctvo vnútra. V. odbor Povereníctva pre veci vnútorné vykonával prípravné práce na vytvorenie pracovného tábora už v októbri 1945 a začiatkom novembra (7. novembra 1945) vydal výnos o zriadení mimo iných aj predmetného pracovného tábora.³⁷

Prví zaradenci prišli 20. decembra 1945. Bolo to dôsledkom zrušenia sústreďovacieho tábora v Slovenskej Lupči (10. decembra 1945) a jeho deťušovaného oddielu v Svätom Jakube, pričom boli sústredenci premiestnení do Ústia nad Oravou. Podľa informácií Povereníctva vnútra to bolo 86 osôb.³⁸ Podobne po 12. decembri 1945, keď došlo k zrušeniu sústreďovacieho tábora v Želiezovciach, prišla časť sústredencov – 12 práceschopných mužov, do Ústia nad Oravou.³⁹ V marci 1948 evidovali v tábore 581 osôb, ale v skutoč-

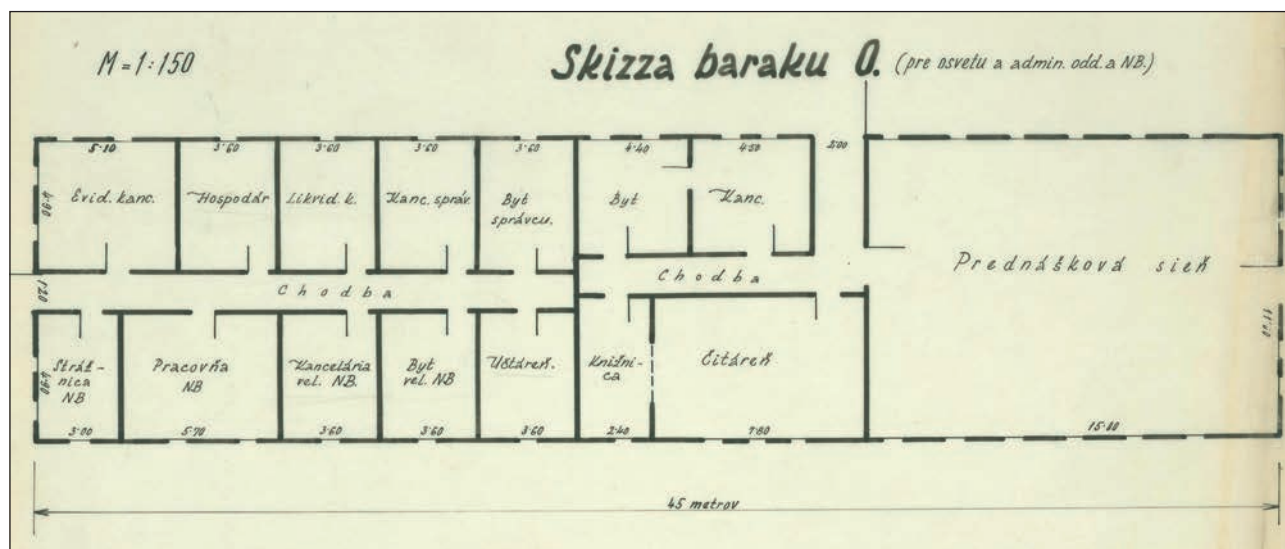
nosti sa v ňom nachádzalo len 228 zaradencov. Ostatných viedli ako utečencov (236), s prerušeným pobytom (97) a na liečebnom pobyte v nemocnici (20). Skutočný stav zbehov vlastného tábora mal byť 50 osôb, ostatní mali byť zbehnutí z rozličných zrušených táborov.⁴⁰

Dňa 6. novembra 1947 vydalo Povereníctvo vnútra výnos č. 8/187-VIII/1-1947, ktorým rušilo pracovný tábor v Ústí nad Oravou ku dňu 10. decembra 1947. Osoby určené do tohto pracovného tábora mali byť posielané do pracovného útvaru pri sústreďovacom tábore v Novákoch. Už 12. novembra 1947 bol tento výnos zrušený na požiadanie Povereníctva techniky, a tak pracovný tábor fungoval naďalej.⁴¹

Následne sa plánovalo zrušenie tábora opäť v auguste 1948, ale napriek nevyhovujúcim životným, pracovným a aj bezpečnostným podmienkam, tábor fungoval ďalej – dôvodom boli

ekonomické požiadavky vedenia priehrady.⁴² Problematickou bola aj skutočnosť, že zaradené osoby na pracovisku pracovali v menších skupinách, roztratené, čo narúšalo ľahký bezpečnostný dozor a napomáhalo vysokému počtu zbehov. Povereníctvo mienilo premiestniť tábor na miesto, kde by boli plnené bezpečnostné a zdravotné predpisy, ak by teda Štátna stavebná správa v Ústí nad Oravou spolu s firmou Tvorba nepristúpili k potrebným zmenám.⁴³

Tábor bol dvakrát premenovaný – 15. decembra 1948 na pracovný útvar pre zaradencov ľudových súdov nariadenie č. 7/1948 Zb. SNR a 11. februára 1949 na tábor nútenej práce zák. 247/1948 Zb. Národného zhromaždenia.⁴⁴ Prvé premenovanie súviselo aj s tzv. právnym vákuom, keďže platnosť nariadenie o pracovných tábore bola stanovená od 1. mája 1945 na dobu dvoch rokov. Po uplynutí tejto doby nastalo tzv.

Pôdorys baraku pre osvetu, administratívne oddelenie a národnú bezpečnosť (Zdroj: SNA)

- 36 SIVOŠ, Jerguš. *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústreďovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, s. 53.
- 37 SNA, f. Povereníctvo vnútra – Pracovné tábory (ďalej PV – PT), šk. č. 2, č. j. 84/19-V/1-1945; SIVOŠ, J. *Bez rozsudku!*, s. 63.
- 38 SNA, f. PV – PT, šk. č. 2, č. j. 135/21-V/1-1945.
- 39 SNA, f. PV – PT, šk. č. 2, č. j. 154/15-V/1-1945.
- 40 SNA, f. Povereníctvo vnútra – sekretariát (ďalej PV – S), šk. č. 193, inv. č. 119. Zápisnica o revízii Pracovného tábora v Ústí n/Oravou v dňoch 25. – 27. 3. 1948; SIVOŠ, J. *Bez rozsudku!*, s. 145.
- 41 ŠA ZA, prac. DK, f. Okresný národný výbor Námestovo 1945 – 1959 (1960) (ďalej ONV NO), šk. č. 90, č. j. 8/187-VIII/1-1947.
- 42 Časť členov NB bola dokonca ubytovaná po izbičkách v barakoch pre zaradencov.
- 43 SNA, f. Povereníctvo techniky (ďalej PT), šk. č. 222, inv. č. 393, č. j. 2/101-VI/1-1948.
- 44 VARINSKÝ, V. *Tábory nútenej práce*, s. 41.

právne vákuum, keď prevažná väčšina pracovných táborov bola aj zrušená. Pracovný tábor v Ústí nad Oravou naďalej pretrvával. Právne vákuum sa podujalo riešiť Poverenictvo vnútra začiatkom marca 1948. Poverenictvo pripravilo osnovu nariadenia, ktorým sa obnovovalo nariadenie o zriadení pracovných táborov, pričom táto osnova bola takmer úplne totožná s nariadením č. 105/1948 Zb. n. SNR. Po menších úpravách bolo toto nariadenie prijaté pod č. 7/1948 Zb. n. SNR. Premenovanie na útvar bolo vysvetlené tým, že hlavný dôraz sa nekladie „na princíp izolácie asociálnych osôb v tábore, ale na to, aby tieto osoby boli zaradené do pracovného procesu“.⁴⁵

V auguste 1948 začalo pripravovať ministerstvo vnútra osnovu zákona na zriaďovanie pracovných táborov. Skúsenosti zo Slovenska mali napomôcť príprave tohto zákona. Ideou pri príprave osnovy zákona bola snaha doplniť existujúci právny poriadok o zákon, „ktorý by umožňoval obmedzovať osobnú slobodu občanov už za trestnoprávne správanie sa, nielen za spáchanie trestného činu“. Postupne sa akčný rádius zákona rozširoval vďaka pripomienkam niektorých komunistických predstaviteľov. Táto právna norma mala platiť na území celej republiky. V návrhu zákona sa oslaboval dôraz kladený na výchovný charakter pobytu a zdôrazňoval sa represívny charakter práce ako trestu. Z toho vyplynul aj nový názov tábor nútej práce.⁴⁶ Nakoniec bol zákon č. 247/1948 Zb. z. prijatý 25. októbra 1948 s účinnosťou od 17. novembra 1948. Tábor nútej práce zriaďovalo ministerstvo vnútra, aby osoby do nich zaradené, „mohly byť vychovávané pre prácu ako občiansku spoločnosť a aby mohla byť využitá ich pracovná

schopnosť v prospech celku“.⁴⁷ Tak sa aj pracovný útvar v Ústí na Oravou premenoval na tábor nútej práce. Jeho existencia sa ale už chýlila ku koncu.

Dňa 11. apríla 1949 predložil svoju správu Ing. Alois Kraus, ktorý bol novovymenovaným stavbyvedúcim Oravskej priehrady po predošlých politicko-organizačných opatreniach, keď dovtedajší personál zabezpečujúci stavbu bol z veľkej časti obvinený zo sabotáže výstavby, z protizákonného obohacovania, zo spojenia s predstaviteľmi čs. emigrácie a z hospodárskej špionáže pre americkú vojenskú spravodajskú službu a odsúdený. Ing. Kraus navrhoval pre výstavbu priehrady postupné kroky, medzi ktoré patrilo aj „dokončenie stavby tábora nútej práce, kde rátame s umiestnením 20 slobodných úradníkov a 300 robotníkov a spoločenskej miestnosti“. Zároveň ale v tejto správe navrhoval, aby sa zo stavby Oravskej priehrady spravilo dielo, „na ktorom pracovať je čestnou povinnosťou“, pričom by na stavbe pracovali predovšetkým členovia Sväzu slovenskej mládeže. Z toho dôvodu by podľa Krausa bolo vhodné zrušiť pracovný tábor, keďže „prítomnosť zaistených osôb z TNP, prevažne živlov asociálnych by bola v rozpore so sledovaným cieľom“.⁴⁸

Tábor nakoniec fungoval až do 30. apríla 1949, keď bol zrušený predovšetkým z politických dôvodov. Zaradenci tábora sa totiž počas prác na priehrade dostávali do kontaktu aj s civilnými zamestnancami, pochádzajúcimi prevažne z Oravy, ktorí sa vyznačovali negatívnym postojom k režimu. Konštatovalo sa, že „horná Orava sama je voči režimu a jeho podujatia, v najlepšom prípade pasívna, ak nie negatívnej orientácie. Toto pros-

Letecký pohľad na pracovný tábor v Ústí nad Oravou (Zdroj: VKÚ)

tredie bolo živnou pôdou pre politickú infekciu, ktorá z tábora nútej práce vychádzala. Tábor bol aktívnym jadrom negatívnej orientácie celého okolia, z ktorého postupom času sa vyvinula priama protištátna aktivita“.⁴⁹ Preto sa politické miesta rozhodli tábor zrušiť, vymeniť na stavbe aj všetok civilný personál a stavbu priehrady zabezpečiť brigádnickou formou. Zaradenci a personál boli premiestnení do TNP Nováky a zložky neprítomných (zbehovia na úteku, chorí v nemocniciach a i.) prevzala Správa TNP Ilava.⁵⁰

Samotný fond Pracovný tábor v Ústí nad Oravou sa dlhodobo považoval za zničený, či už prechodom frontu alebo neskoršími udalosťami na stavenisku priehrady. Nakoniec sa ukázalo, že sa nachádza v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, pričom je neinventarizovaný a ťažko prístupný. Dôkladná inventarizácia a prieskum tohto fondu si vyžiada ešte množstvo času. Aj z toho dôvodu pochádzajú uverejnené dokumenty väčšinou z druhotných fondov úradov, ktoré komunikovali s týmto táborom.

45 Bližšie pozri SIVOŠ, J. *Bez rozsudku!*, s. 84 – 87.

46 VARINSKÝ, V. *Tábory nútej práce*, s. 34.

47 SIVOŠ, J. *Bez rozsudku!*, s. 110.

48 ŠA ZA, prac. DK, f. ONV NO, šk. č. 152, inv. č. 710/1949. Zpráva stavbyvedúceho Oravskej priehrady Ing. Krausa pre poradu, zvolanú Poverenictvom techniky na 11. 4. 1949 na KNV v Žiline.

49 SNA, f. PV – S, šk. č. 117, inv. č. 104, č. j. 125/prez. St. 1949.

50 SIVOŠ, J. *Bez rozsudku!*, s. 147.

DOKUMENT Č. 1

1943, 2. september, Bratislava. Úprava o zaradení Ukrajincov do pracovného útvaru v Ústí nad Oravou.

SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 550, č. j. 29521/3-1943, ÚŠB.

Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave.

Číslo: 29521/3-1943.ÚŠB.⁵¹

V Bratislave 2.IX.1943

Vec: Ukrajinskí robotníci –
zaradenie do práce.

Všetkým p. okresným náčelníkom, p. policajnému riaditeľovi
v Bratislave a Prešove, p. prednostovi Štátneho policajného úradu v Žiline
na prevedenie.

Prezidiu ministerstva vnútra, odd. 15,
Prezidiu ministerstva vnútra, odd. 16,
Hlavnému veliteľovi žandárstva a
Kriminálnej ústredni v Bratislave
na vedomie.

Ústredňa štátnej bezpečnosti v Bratislave po dohode s 15. oddelením a 16. oddelením Ministerstva vnútra vo veci Ukrajincov – utečencov, nachádzajúcich sa na území Republiky, vydáva túto úpravu:

Dňom 7. septembra 1943 bude zriadený v Ústí nad Oravou pri stavbe vodnej nádrže na Orave pracovný útvar pre Ukrajincov – civilných utečencov podľa útvarov pre asociálne osoby.

Nariaďujem preto, aby všetci Ukrajinci – civilní utečenci, ktorí sa nachádzajú vo väzniciach tamojších úradov pre ilegálne prekročenie štátnych hraníc, bez rozdielu veku a pohlavia, boli po odpykaní trestu dňom 7. septembra 1943 žandárstvom eskortovaní do pracovného útvaru v Ústí nad Oravou.

Konečná železničná stanica eskorty je Tvrdošín, kde eskortujúci orgán sa prihlási na stavbe štátnej školy u paliera Nahálku, ktorý vyrozumie vedúceho Ing. stavby vodnej nádrže, vzdialenej od Tvrdošína asi 7 km, aby eskorta mohla byť prevedená na miesto určenia.

Keď sa v budúcnosti vyskytne prípad ilegálneho prekročenia štátnej hranice Ukrajincami, nech sú títo potrestaní najmenším trestom pre ilegálne prekročenie hraníc a podobne, ako títo, zasa po odpykaní trestu dopravení do uvedeného pracovného strediska.

Čo sa týka dopravných výdavkov pre tieto osoby, bude pre nich pri eskortovaní platná 50% sľava na slovenských železničiach. Eskortujúca žandárska stanica vyhotoví pre každú eskortu úverový blok pre asociálne osoby. Na úverovom bloku v pravom hornom rohu nech je napísané veľké u / „U“.⁵²

51 Ústredňa štátnej bezpečnosti.

52 Ukrajinec.

Osoba takéhoto druhu nesmie byť bez tohto označenia dopravovaná železnicou do pracovného tvaru.

Súčasne žiadam pánov prednostov úradov, aby oznámili tunajšiemu úradu a 16. odd. MV presné generácie a počet eskortovaných osôb do tohto pracovného strediska vo forme výkazu, ktorý nech si tíl. úrady zavedú do kartotečných záznamov.

Znova opakujem, že táto úprava vzťahuje sa na všetkých „Ukrajincov – civilných utečencov“, teda i na tých, ktorí sa už nachádzajú v civilnom zamestnaní, dosiaľ trpenom a nie na „Ukrajincov a Rusov – vojenských zbehov“, ohľadne ktorých si vyžiadajte úpravu tunajšieho úradu, cieľom prevedenia odsunu.

Pokiaľ sa týka utečencov – civilistov z Generálneho Gouvernementu⁵³ a utečencov iných národností, týchto tiež hláste tunajšiemu úradu a vyžiadajte si príslušný pokyn.

Na stráž!

Prednosta ÚŠB

DOKUMENT Č. 2

1944, 31. január, Bratislava. Dožiadanie nemeckého veľvyslanca o dodanie Ukrajincov do Nemecka.

SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 2240, č. j. 161-28/1-1/44.

Prezídium Ministerstva vnútra

Čís. 161-28/1-1/44
D 1002/4

V Bratislave, dňa 31. januára 1944.

Predmet: Ukrajinskí robotníci – dožiadanie
nemeckého vyslanectva o ich dodanie do Nemecka – úprava.

Pánu prezidiálnemu šéfovi Dr. Kaššovicovi.⁵⁴

Podľa prípisu ÚŠB zo dňa 19. januára 1944 čís. 835/3-44 ÚŠB nemecký policajný atašé Goltz⁵⁵ prípisom za dňa 5. januára 1944 čís. Go.B.2194/43 opäť žiada o dodanie Ukrajincov, zaistených t.č. v pracovnom útvare v Ústí n/Or., do Nemecka.

53 Generálny Gouvernement – bolo to Nemeckom okupované územie Druhej poľskej republiky, ktoré nebolo priamo začlenené do územia Nemeckej ríše počas druhej svetovej vojny.

54 Ján Kaššovic (1902 – 1990), vyštudoval filozofiu v Ríme, právo v Bratislave; v rokoch 1939 – 1945 zastával viacero funkcií, bol legačným radcom slovenského vyslanectva v Ríme (1940), predsedom Ústredného úradu práce a riaditeľom Robotníckej sociálnej poisťovne (1940 – 1944), šéfom prezídia Ministerstva vnútra (1944) a chargé d'affaires slovenského vyslanectva pri Talianskej sociálnej republike. V 1946 emigroval do USA.

55 Franz Goltz prišiel na Slovensko už 13. 9. 1939, keď prednášal príslušníkom četníctva o špionáži a štátnej zrade; následne zotrval na Slovensku a v januári 1942 bol menovaný do funkcie policajného atašé pri nemeckom vyslanectve v Bratislave, na Slovensku pôsobil až do záveru vojny.

Spisový materiál, týkajúci sa tejto veci, pripojujem k nazretiu a keďže nie som kompetentný v tomto prípade rozhodnúť, prosím o zásadné rozhodnutie vo veci.

Prednosta odd. 16.

Z.

P. minister nariadil postupne vracať, v prvom rade tých ktorí sa pokúsili o útek, alebo prejavili nedisciplinovanosť. 15/II. 1944⁵⁶

Úradný záznam.

Rozhodnutie pána ministra som telefonične sdělil ref. Plachému na ÚŠB, ktorý oznámil, že všetky opatrenia pre odtransportovanie Ukrajincov sú už porobené, takže transportovanie nemožno robiť postupne, ale naraz. To isté stanovisko oznámil telefonične i Dr. Beňuška,⁵⁷ prednosta ÚŠB. Vec som oznámil

p. Dr. Bezákovi, predsedovi Úúp.⁵⁸ a p. prezidiálnemu šéfovi Dr. Kaššovicovi, ktorí ju vzali na vedomie.

Po dojení zprávy o odtransportovaní všetkých Ukrajincov urobené budú ďalšie potrebné opatrenia.

16.II.1944

DOKUMENT Č. 3

1944, 21. február, Bratislava. Zriadenie pracovného útvaru pre asociálne osoby v Ústí nad Oravou.

SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 2440, č. j. 625-18/2-1/44.

Ministerstvo vnútra
číslo: 625-18/2-1/44
D 1027/2

Došlo dňa 18/II.1944 od Sekretariátu MV

Vec: Ústie n/Or., stavba údolnej priehrady – zriadenie pracovného útvaru pre asociálne osoby. Sdružené podnikateľské firmy Dr. Ing. Bugan⁵⁹ – Dr. Ing. Danišovič⁶⁰ v Bratislave.

56 Rukou.

57 Jozef Beňuška – prednostom ÚŠB bol v období september 1942 – november 1944.

58 Úúp – Ústredný úrad práce.

59 Anton Bugan (1906 – 1993), slovenský vedec, profesor mechaniky, predstaviteľ slovenského exilu po roku 1945; bol prvým voleným rektorom Slovenskej vysokej školy technickej; v marci 1945 odišiel do exilu, najskôr do Argentíny, od roku 1959 v Ríme, v rokoch 1962 – 1971 predseda Ústredia slovenskej katolíckej inteligencie.

60 Peter Danišovič (1907 – 2011), významný slovenský vodohospodár, profesor Slovenskej vysokej školy technickej, pôvodca myšlienky a spoluautor projektu Gabčíkovo – Nagymaros; na Oravskej priehrade pracoval od roku 1941, v roku 1949 dva mesiace väznený v rámci procesu Edmund Chládek a spol.

Na Vašu žiadosť zo dňa 28. januára 1944 o zriadenie pracovného útvaru v Ústí n/Or. Vám oznamujem, že spomenutý útvar s počtom asi 250 – 300 osôb zamýšľam zriadiť, avšak iba za predpokladu, keď vopred písomne vyhlásite, že

a/ bude zaistené riadne a vyhovujúce ubytovanie pre zaradencov, veliteľstvo útvaru, hospodársku správu a útvarového lekára,

b/ budete zaradencov sami stravovať za kontroly štátnych orgánov tak, ako bude smluvne dohodnuté,

c/ zaradencom budete vyplácať mzdu, prémie, vianočné a iné náležitosti presne a vo výške, ako je stanovené v príslušných vyhláškach NÚZ-u.⁶¹

Podotýkam, že zaradencov – ak by k zriadeniu došlo – budem Vám postupne dodávať tak, ako to okolnosti budú dovoľovať prizerajúc k Vaším potrebám

Vaše písomné vyhlásenie ohľadom hore uvedených bodov očakávam urýchlene.

Brat., 21/II.1944

Za ministra

DOKUMENT Č. 4

1944, 6. február, Bratislava. Zriadenie pracovného útvaru pre asociálne osoby v Ústí nad Oravou.

SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. č. 2440, č. j. 161-31/1-2/44.

Prezídium Ministerstva vnútra

Čís.: 161-31/1-2/44

V Bratislave 6. februára 1944

Predmet: D1020/2 Ústie nad Oravou,
stavba údolnej priehrady –
zriadenie pracovného útvaru
pre asociálne osoby.

Sekretariátu ministerstva vnútra

Pripojene predkladám žiadosť fy Dr. Ing. Bugar – Dr. Ing. Danišovič o zriadenie pracovného útvaru pre asociálne osoby v Ústí nad Oravou pri stavbe údolnej priehrady, a prosím, aby pán minister rozhodol, či mám tejto žiadosti vyhovieť alebo nie.

Hlásim:

Pri zriadení pracovného útvaru pre ukrajinských utečencov u spomenutej firmy predpokladalo sa, že stav Ukrajincov dosiahne výšky asi 20 – 250. Keďže však stav Ukrajincov pohyboval sa iba okolo

61 NÚZ – Najvyšší úrad pre zásobovanie.

70 – 80, a je súc si vedomý už v tom čase naprostého nedostatku robotníctva na tejto stavbe /: firma v pripojenej žiadosti to teraz priznáva:/, doplňoval som pracovný útvar asociálnymi osobami.

Tu však spomenutá firma, najmä jej vedúci stavby šéfinžinier Štofko⁶² v Ústí n/Oravou, prejavoval dosiaľ nezáujem o asociálne osoby, mal strach z ich vraj slabého pracovného výkonu a vôbec protestoval proti ich zaraďovaniu do Ústia n/Or., čo naznačoval často nielen pri osobnom styku, ale aj písomne na tunajšie oddelenie.

Tak napríklad:

1/ Dňa 2. novembra 1943 pri osobnej návšteve pána ministra vnútra v Ústí n/Oravou vyslovil sa, že nechce asociálne osoby. Na podklade tohto dal mi pán minister rozkaz, aby som asociálne osoby z Ústia n/Or. premiestnil do iného útvaru, čo sa aj hneď stalo.

2/ V prípise na tunajšie oddelenie zo dňa 2. novembra 1943 žiada o okamžité odstránenie asociálnych osôb z Ústia n/Or. Tu okrem iného dôvodí, že asociálne osoby pokazily disciplínu Ukrajincov, čo nie je pravda.

3/ V prípise zo dňa 15. decembra 1943 tiež spomínam, že mu boli pridelení asociálni Maďari bez jeho súhlasu /: bolo to vtedy známe retorzné opatrenie:/.

4/ V zápisnici zo dňa 12. januára 1944, napísanej v Ústí n/Or., vyhlásil, že podľa smluvy medzi firmou a tunajším oddelením nemajú byť firme pridelované asociálne osoby.

Prosím o vrátenie pripojenej žiadosti s rozhodnutím, podľa ktorého potom ďalšie zariadim.

Na stráž!
Prednosta oddelenia 16

DOKUMENT Č. 5

1945, 7. november, Bratislava. Zriadenie pracovných táborov v zmysle nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR.

SNA, f. PV – PT, šk. č. 2, č. j. 81/19-V/1-1945.

Povereníctvo pre veci vnútorné v Bratislave

Číslo: 84/19-V/1-1945.

v Bratislave dňa 7. XI. 1945

Predmet: Zriadenie pracovných táborov
v smysle nar.č.105/1945 Sb.n.SNR.⁶³

62 Štefan Štofko – od decembra 1941 pracoval na stavbe Oravskej priehrady ako stavbyvedúci až do prechodu frontu v 1945, následne pracoval aj po vojne do marca 1948, v roku 1949 zatknutý a vypočúvaný v rámci procesu Edmund Chládek a spol. ohľadom oneskorenia výstavby Oravskej priehrady.

63 SB. n. SNR – Sbiierka nariadení Slovenskej národnej rady.

Prezídium Povereníctva pre pravosudie,
Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti v
Bratislave, Oblastné veliteľstvo NB⁶⁴ I.
v Bratislave a Košiciach, Všetky okresné
národné výbory /:správne komisie:/, Miestne
národné výbory v Nitr. Strede, v Krásnej n/Hornadom,
vo Sv. Juri, v Ústí n/Oravou a v Talloši,⁶⁵ Veliteľ-
stvá staníc NB v Topoľčanoch, v Barci,⁶⁶ vo Sv. Juri
v Trstenej a v Talloši.

V smysle § 1.nariadenia č.105/1945 Sb.n.SNR, počnúc dňom 15.novembra 1945 zriadujem pracovné tábory:

I.

V Nitr. Strede /okres Topoľčany/ v tamojšom kaštieli Odescalchiho pre maximálny počet 700 zaradencov-mužov.

II.

V Krásnej n/Hornadom /okres Košice/ v tamojšej budove Komenského ústavu, pre maximálny počet 150 mužov a 50 žien.

Vo Sv. Juri /okres Bratislava/ v tamojších barakoch býv. družstva Horavod, pre maximálny počet 300 mužov.

IV.

V Ústí n/Oravou /okres Trstená/ v tamojších barakoch firmy Tvorba, pre maximálny počet 300 mužov.

V.

V Talloši /okres Galanta/ v tamojšom kaštieli Esterházyovej, pre maximálny počet 600 žien.

Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti žiadam, aby pre uvedené tábory /pokiaľ sa už tak nestalo/ v smysle ods.3.§ 4.nar.č.105/1945 Sb.n.SNR určilo veliteľov strážnych oddielov pre tieto tábory, ktorých súčasne ustanovujem za veliteľov táborov.

Ďalej HVNB⁶⁷ žiadam, aby v smysle vyššie citovaného nariadenia do uvedených táborov určilo a vyslalo potrebný počet členov Národnej bezpečnosti, na strážnu službu.

Osoby, odsúdené na trest na slobode v trestnici a na zaradenie do pracovného útvaru, ktoré si odpykajú alebo už odpykali trest v trestnici, treba bez priet'ahu dodať do najbližšieho pracovného tábora. Taktiež treba bez meškania dodať do pracovného tábora osoby, odsúdené len na zaradenie do pracovného tábora, ak je obava, že uniknú výkonu trestu. Vo všetkých týchto prípadoch treba veliteľstvu príslušného pracovného tábora, pri dodaní odsúdeného písomne oznámiť dĺžku trestu na slobode, ktorý má dotyčná osoba v pracovnom tábore odpykať.

V ostatných prípadoch nariadi dodanie do pracovného tábora V. odbor Povereníctva pre veci vnútorné.

64 NB – Národná bezpečnosť.

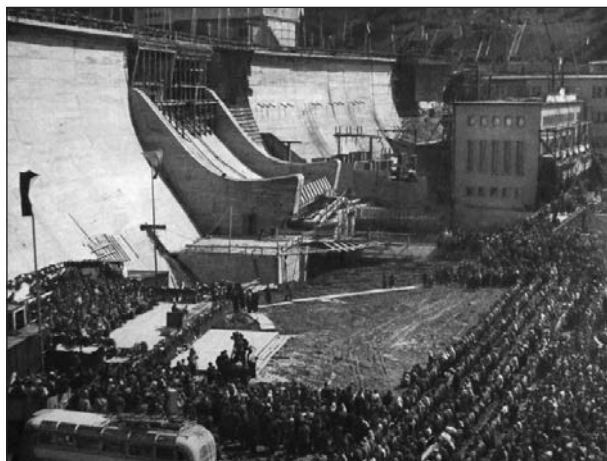
65 Dnes Tomášikovo.

66 Barca; dnes súčasť Košíc.

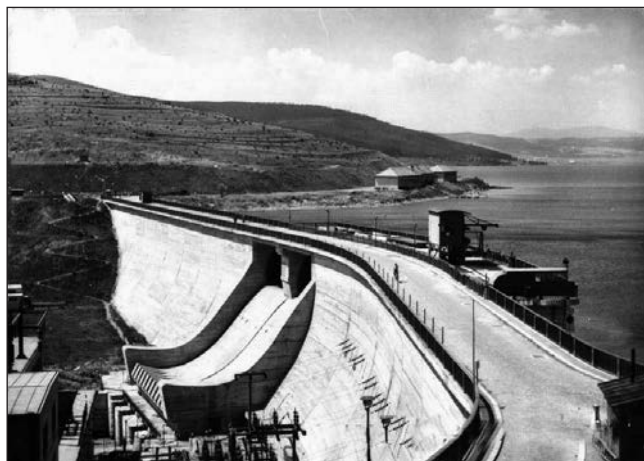
67 HVNB – Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti.

Veliteľ pracovného tábora sa postará, aby zaradenec bol po odpykaní trestu v tábore včas prepustený a o odpykaní trestu mu vydá písomné potvrdenie.

Za povereníka:

Slávnostné spustenie prvej turbíny v máji 1953 (Zdroj: Slovensko na historických fotografiách)

Celkový pohľad na Oravskú priehradu (Zdroj: Slovensko na historických fotografiách)

DOKUMENT Č. 6

1945, 22. november, Ústie nad Oravou. Zaslanie zaradencov do tábora v Ústí nad Oravou.

SNA, f. Pracovní tábor v Ústí nad Oravou, šk. č. 51, č. j. 16/1945.

Veliteľstvo pracovného tábora v Ústí n/Oravou.

Číslo: 16/1945.

Vec: Zaslanie zaradencov /zais-
tencov/ – hlásenie.

Ústie n/Oravou, 22. novembra 1945

Pov. SNR⁶⁸ pre veci vnútorné
V. odbor
v Bratislave.

Nakoľko stav barákového tábora v Ústí nad Oravou je schopný prijať zaradencov /zais-
tencov/ a tiež na žiadosť Štátnej stavebnej správy, ako aj firmy „Tvorba“ hlásim, že Povereníctvo SNR pre
veci vnútorné V. odbor môže zaslať ihneď 100 zaradencov /zais-
tencov/ do tohoto tábora, ktorých
firma „Tvorba“ nutne potrebuje.

Počiatkové množstvá potravín dodá ONV⁶⁹ v Trstenej čo nám aj prisľúbil a má na sklade. Čiastku potravín je ochotná tiež dodať firma „Tvorba“.

Podrobné hlásenie o stave barákového tábora v Ústí n/Oravou bolo podané Poverenictvu SNR pre veci vnútorné pod číslom: 8/1945 zo dňa 20. novembra 1945.

Štátna stavebná správa, ako aj firma „Tvorba“ majú želanie, aby boli sem pridelení muži, pokiaľ možno nemeckej, alebo maďarskej národnosti, keďže ide tu o ťažkú telesnú prácu, pre ktorú sa zaradenci /zaistenci/ telesne slabí nechodia. Nakoľko firma „Tvorba“ vychádza nám všestranne v ústrety, prosím, aby pokiaľ možno bolo ich prosbe vyhovené.

Znovu hlásim, že zaradenci /zaistenci/ sem odoslaní musia si bezpodmienečne priniesť so sebou na zimu dostatočný odev a obuv, slamník, alebo postene⁷⁰ prestieradlo, prikrývky, jednu misku a príbor.

Zároveň hlásim, že v tunajšom barákovom tábore v jeho terajšom stave barákov je možné ubytovať 300 zaradencov, Štátna stavebná správa však oznámila, že na jar r.1946 plánuje so stavom 600 zaradencov, pre ktorých by pristavila ďalšie baráky.

Veliteľ prac. tábora v zast.:

DOKUMENT Č. 7

1945, 10. december, Ústie nad Oravou. Zriadenie pracovného tábora pre mužov v Ústí nad Oravou.

SNA, f. Pracovný tábor v Ústí nad Oravou, šk. č. 51, č. j. 82/1945.

Veliteľstvo pracovného tábora v Ústí n/Oravou.

Číslo: 82/1945.

Ústie n/Oravou, 10. decembra 1945.

Predmet: Zriadenie pracovného tábora v Ústí n/Oravou – oznámenie.

Krajský súd
Štátne zastupiteľstvo
v Ružomberku.

Oznamujem, že Poverenictvo SNR pre veci vnútorné rozhodnutím zo dňa 3. XI. 1945 číslo 84/19-V/1-1945 v smysle nariadenia SNR čís. 105/1945 Sb.n.SNR počnúc dňom 15.XI.1945 zriadilo pracovný tábor pre mužov /zaradencov/ s počiatkovým stavom 100 a maximálnym počtom 300.

Tu sa poznamenáva, že dľa ustanovenia § 2.nar.SNR čís.105/1945 Sb.n.SNR za zaradencia sa považuje osoba, ktorá bola odsúdená podľa nariadenia čís.33/45 Sb.n.SNR a má časť, alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj odsúdené podľa nar.čís.106/45 Sb.n.SNR o prísnejšom potrestaní niektorých priestupkov; ďalej osoby, ktoré boli výmerom Pov.SNR pre veci vnútorné podľa lit. b-d § 2 cit.nariadenia zaradené do pracovného útvaru.

69 ONV – okresný národný výbor.

70 Postelné.

Oznamujem tým, aby odsúdení podľa horeuvedených údajov boli odoslaní do tohto tábora, nakoľko na severnom Slovensku je to jediný pracovný tábor /nie sústredovací/.

Do úvahy prichádza tiež Roštár Rudolf, nar. 23. 11. 1904 na Starých horách, okres B. Bystrica, odsúdený OLS⁷¹ v Dolnom Kubíne čís. 18/1945 na 6. mesiacov trestnice t. j. od 29. júla t. r. do 29. decembra 1945 a na 21 1/2 roka pracovného útvaru t. j. od 30. decembra 1945, čís.8/1-33 u Štátneho súdneho zastupiteľstva v Ružomberku.

Veliteľ prac. tábora:
v zast.:

DOKUMENT Č. 8

1947, 6. november, Bratislava. Zrušenie pracovného tábora v Ústí nad Oravou.

ŠA ZA, prac. DK, f. ONV NO, šk. č. 90, č. j. 8/187-VIII/1-1947.

Povereníctvo vnútra.

Číslo: 8/187-VIII/1-1947.-

v Bratislave, dňa 6. novembra 1947.-

Predmet: Pracovný tábor Ústie n./Oravou
zrušenie.

Povereníctvo spravodlivosti v Bratislave
Národné výbory Bratislava, Košice a Vysoké Tatry,
Všetky okresné národné výbory /OSK,⁷² OK⁷³/
v ich sídle.

Dňom 10. decembra 1947 zrušil som pracovný tábor v Ústí nad Oravou o čom adresátov vyrozumievam so žiadosťou, aby svoje podriadené orgány upovedomili, by tieto osoby, určené do pracovného tábora, uvedeným dňom odposielali do pracovného útvaru pri sústred'ovacom tábore v Novákoch, okres Prievidza.

Za povereníka:
Skarba, v.r.

Za správnosť vyhotovenia:

71 OLS – okresný ľudový súd.

72 OSK – Okresná správna komisia.

73 OK – Okresný komisár.

DOKUMENT Č. 9

1948, 2. august, Bratislava. Riešenie ubytovacích podmienok v pracovnom útvar v Ústí nad Oravou.

SNA, f. PT, šk. č. 222, č. j. 2/101-VI/1-1948.

Povereníctvo vnútra

Číslo: 2/101-VI/1-1948.-

v Bratislave, dňa 2. augusta 1948

Predmet: Pracovný útvar Ústie nad Oravou,-
základné riešenie ubytovacích podmienok a tým aj jeho ďalšej existencie.

Povereníctvu techniky

v Bratislave

Doterajšie rokovania o podstatné zlepšenie ubytovacích podmienok v pracovnom útvar v Ústí nad Oravou, vedené medzi Povereníctvom vnútra s stavebnou firmou „Tvorba“, nevedly k nijakým praktickým výsledkom.

Povereníctvu vnútra je známe, že terajšie ubytovanie pracovného útvaru v Ústí nad Oravou vonkoncom nevyhovuje po mnohých stránkach. Závady spočívajú najmä v tomto:

1./ Ubytovacie objekty /drevené baráky/ sú už staré a ako také zahyzené hlavne plošticami a blchami v takom množstve, že už nijaká dezinfekcia nepomôže. Z dôvodov hygienických a ľudských staly sa teda vôbec neobývateľnými a teda ďalšia existencia pracovného útvaru v týchto barákoch je nemožná a priečila by sa platným predpisom.

2./ Čo do ubytovacej kapacity taktiež nevyhovujú. Pojmú normálne 250 zaradených osôb, takže pri vyššom stave zaradení spia nad sebou, čo nemožno taktiež pripustiť.

3./ Ubytovanie členov Správy útvaru a členov strážneho oddielu je pod dôstojnosť členov SNB⁷⁴ a prieči sa tiež predpisom o ubytovaní členov SNB. Časť týchto je ubytovaná dokonca po izbičkách v barákoch, určených pre zaradené osoby a je nútená snášať tieto nezdravé pomery spolu so zaradenými osobami.

4./ Zariadenie na periodické kúpanie /kúpeľňa, teplá voda atď./, vôbec tento útvar nemá, taktiež postráda dezinfekčné zariadenie /aspoň parák/ na odhmyzovanie bielizne a šatstva.

5./ Konečné pracovisko netvorí kompaktný celok, zaradené osoby pracujú po menších – väčších skupinách, roztratene, čo naruša ľahký bezpečnostný dozor a zapríčiňuje vysoký stav zbehov.

Inštitúcie pracovných útvarov sú zriaďované na podklade nar. číslo 7/48 a vyk. nár. číslo 18/48 Sb.n.SNR a ako také majú charakter nielen pracovný, ale v prvom rade tiež cieľ výchovný, ktorého za vyššie vylíčených pomerov nemožno dosiahnuť, v dôsledku čoho som nútený – ak by 1 naďalej horeuvedené nedostatky trvaly – pracovný útvar v Ústí nad Oravou zlikvidovať a premiestniť ho na miesto, kde budú splnené zdravotné a bezpečnostné predpisy.

Pracovný útvar v Ústí nad Oravou Povereníctvu vnútra by ponechalo len v tom prípade, keď z vašej strany sa Povereníctvu vnútra smluvne zaviazete, že do 1. decembra 1948 postavíte od základu nové ubytovanie, priestorové a zdravotne vyhovujúce, ktoré by normálne pojalo 300 zaradených

osôb. K objektom pracovného útvaru musely by byť postavené potrebné príslušenstvá ako vhodná miestnosť pre vykonávanie osvetovej činnosti, kuchyňa, jedáleň, skladiská, väzenská miestnosť, ošetrovňa s posteľami pre 20 osôb, záchody, kúpeľňa so sprchami, osobitné kancelárske miestnosti v počte aspoň 5 pre správu útvaru, osobitné miestnosti pre ubytovanie príslušníkov správy útvaru a strážneho oddielu v celkovom počte pre 30 osôb a vybavené slušnejším úplným zariadením atď. Pokiaľ ide o takúto výstavbu nových objektov poukazujem na ust. § 39 vyk.nar.č.18/48 Sb.n.SNR s tým, že plán takejto stavby s podrobnými rozmermi a kapacitou nech by bol zaslaný tunajšiemu poverenictvu na vydanie predbežného súhlasu ev. potrebných pripomienok.

Vzhľadom na to, že pomery v pracovnom útvaru v Ústí nad Oravou musia byť vyriešené rýchle, Poverenictvo vnútra Vás žiada, aby ste do 20. VIII. 1948 oznámili, či – súhlasíte s tým, aby pracovný útvar v Ústí nad Oravou bol zrušený pre nemožné terajšie ubytovacie pomery, alebo v opačnom prípade, či sa podujmete na stavbu nových objektov od základu a v takom rozsahu, ako je vyššie uvedené a so záväzkom ich úplného dohotovenia do 1. dec. 1948.

V prípade, že do 20. VIII. 1948 nezaujmete k veci nijaké stanovisko, Poverenictvo vnútra bude mať za to, že nemáte záujem na ďalšom jestvovaní útvaru, v ktorom prípade potom budú prevedené potrebné kroky na jeho premiestnenie.

Za povereníka:
Lietavec

DOKUMENT Č. 10

1949, 13. apríl, Bratislava. Likvidácia pracovného tábora v Ústí nad Oravou.

SNA, f. PV – S, šk. č. 117, č. j. 1571/49 sekr.

Číslo: 1571/49 sekr.

Bratislava, dňa 13.IV.1949

Predmet: Pracovný tábor v Ústí n/O
likvidácia.

Odbor B/K /s.plk.⁷⁵ Viktorín⁷⁶./

t _____ u _____:

V uvedenej veci telefonicky mi oznámil s. Valášek, že včera zasadala komisia stavebníkov za prítomnosti s. Ing. Stahla a Ing. Bednarika, ktorá sa rozhodla v tom smysle, že pracovný tábor v Ústí n/O. má byť zlikvidovaný, a to zo psychologických dôvodov.

75 Súdruh plukovník.

76 Rudolf Viktorín (1898 – 1986), počas druhej svetovej vojny spolupracoval so skupinou Flóra a s partizánskymi skupinami, člen povstaleckého ÚV KSS a Vojenského ústredia SNR v Banskej Bystrici, v rokoch 1945 – 1950 dôstojník Zboru národnej bezpečnosti, neskôr odsúdený, väznený, v roku 1963 rehabilitovaný.

Proti likvidácii tábora nemám námietok vzhľadom na to, že pracovný tábor je príliš odľahlý, takže nemôže byť vykonávaná dostatočná kontrola. Za tým účelom je však potrebné:

1/ Aby si každopádne na mieste za súčinnosti príslušných expertov B/K odboru dal vypracovať plán likvidácie.

2/ súčasne postaral sa o zaradenie všetkých osôb v tomto tábore do iného pracovného tábora.

3/ Ako som Ti už ústne oznámil súdruhovia zo závodu Solo v Ružomberku domáhajú sa, aby sme im uvoľnili na čistenie dreva 50 až 100 zaradencov.

V dôsledku toho ráč urobiť všetky potrebné opatrenia na likvidáciu tábora a preradenie zaradencov do iného pracovného tábora.

Zpravu prosím do 30.IV.1949.

Lehota: 30.IV.1949.

DOKUMENT Č. 11

1949, 27. apríl, Bratislava. Dôvody likvidácia pracovného tábora v Ústí nad Oravou zaslané pre potreby povereníka vnútra Daniela Okáliho.

SNA, f. PV – S, šk. č. 117, č. j. 125/prez. St. 1949.

Prezídium Povereníctva techniky

Číslo: 125/prez. St. 1949.

Bratislava, dňa 27.IV.1949.

Vážený súdruh
Dr. Daniel Okáli⁷⁷,
povereník vnútra
v Bratislave.

Vážený súdruh!

Bol som informovaný, že si žiadaš písomne udat' dôvody, ktoré nás viedly ku žiadosti o likvidáciu tábora nútenej práce v Ústí nad Oravou. Tieto dôvody sú hlavne politické a len v menšej miere nízka výkonnosť zaistencov.

Už dávnejšie sme si boli vedomí nepriaznivého politického pôsobenia príslušníkov tábora na celé osadenstvo stavby. Vyšetrovanie záležitostí Ing. Chládek⁷⁸ a spol. len potvrdilo, že osadenstvo tábora malo veľmi nepriaznivý vplyv na vytváranie politického a pracovného ovzdušia na stavbe Oravskej priehrady. Niekoľko zaistencov pracovalo v kanceláriách a bolo v priamom dennom styku s úradníctvom

77 Daniel Okáli (1903 – 1987), slovenský právnik, politik za KSS, spisovateľ; patril k zakladateľom skupiny DAV; po druhej svetovej vojne bol predsedom Československej presídľovacej komisie so sídlom v Budapešti, neskôr sa stal povereníkom vnútra SNR (marec 1948 – 1950), obvinený z buržoázneho nacionalizmu, v roku 1954 odsúdený na 18 rokov väzenia, prepustený v roku 1960.

78 Edmund Chládek – bol stavbyvedúcim na Oravskej priehrade, súdený Štátnym súdom Bratislava pre pokus o nedovolené opustenie republiky, trest dva roky väzenia.

ČSSZ,⁷⁹ resp. štátnej stavebnej správy. Taktiež manuálne pracujúci pracovali spoločne s ostatnými robotníkmi a skoro všetci politickí previnilci mali možnosť bezprostredného pôsobenia na osadenstvo stavby.

Horná Orava sama je voči režimu a jeho podujatiam v najlepšom prípade pasívna, ak nie negatívnej orientácie. Toto prostredie bolo živnou pôdou pre politickú infekciu, ktorá z tábora nútenej práce vychádzala. Tábor bol aktívnym jadrom negatívnej orientácie celého okolia, z ktorého postupom času sa vyvinula priama protištátna aktivita. Úplne oddeliť pracovníkov z tábora od ostatných nie je možné, lebo tým by tábor stratil svoj hlavný význam. Z tábora nútenej práce sa totiž saturovala hlavne nárzozová potreba pracovných síl a toto značí vždy prácu spoločnú s ostatnými zamestnancami na stavbe. Taktiež potreba kancelárskych síl nebola dosť energicky uplatňovaná z toho dôvodu, že bola vždy možnosť vypomôcť si ľuďmi z tábora.

Tieto javy je možné odstrániť jedine likvidáciou pracovného tábora. Chceme zo stavby Oravskej priehrady vytvoriť zdravú politicky aj pracovne aktívnu stavbu. Dosiaľ aj zamestnanci štátnej stavebnej správy a podniku pozerali na stavbu samú ako na istý druh trestného tábora. Keď namiesto politického tábora nastúpia brigády mládeže, nie je najmenej pochyby o tom, že celé ovzdušie na priehrade bude ozdravené.

Podľa hlásenia zo stavby je výkonnosť zaistencov asi 60 % výkonnosti normálneho robotníka a túto výkonnosť snáď by bolo možné zvýšiť, pochybujeme však, že by mohla dosiahnuť normálnej výkonnosti, menovite keď chceme na stavbe zaviesť nové pracovné metódy.

Sme si vedomí toho, že okrem odstránenia tábora je potrebné previesť aj výmenu osadenstva stavby, menovite technický a kancelársky personál. Táto výmena je už v prúde. Okrem toho treba nahradiť doterajšiu funkciu súdruha Jakaba, ktorý dáva pozor na to, čo sa na stavbe deje a prispel k odhaleniu sabotážnej skupiny. Preto na porade, konanej v Žiline 11. tm.m. bolo uložené Krajskému sekretariátu KSS,⁸⁰ aby ustanovil politického tajomníka, ktorý bude mať na starosti politickú prácu medzi osadenstvom stavby i v okolitých dedinách. Pokiaľ ide o nedostatok pracovných síl, zaviazal sa KNV⁸¹ v Žiline dodať na stavbu potrebný počet stálych pracovných síl a vypomáhať i pracovnými brigádami. Okrem toho budú dodané na stavbu pracovná sily aj z južného Slovenska, akonáhle budú dobudované ubikácie pre 300 robotníkov, ktoré sú už v stavbe. Po skúsenostiach z trate mládeže očakávame dobrý výsledok aj od mládežníckych brigád.

Prosím Ťa preto, aby si svoje rozhodnutie o likvidácii tábora nemenil. Termín 30. apríl však nie je nutné dodržať.-

Prepáč, že tento list nepodpisujem vlastnoručne, lebo cestujem na 3 dni z Bratislavy, takže by sa expedovanie zdržalo.

Češ' práci!

Martin Garek • Labour Camp in Ústie nad Oravou in the Years 1943–1949

Labour camp in Ústie nad Oravou belonged to those with the longest history in Slovakia. It was established in 1943 with the aim to provide labour force for the construction of Orava Dam. Persons placed in the camp were of Hungarian nationality, refugees from the Ukraine running away from the front or those who escaped from German camps, but also so-called asocial persons. The camp was closed due to war events in December 1944. It was reopened in November 1945 under new political circumstances. Till April 1949 it was used as a labour camp (also labour unit or later, forced labour camp) to intern Germans, Hungarians, people accused of collaboration with Nazis and later also political prisoners.

Mgr. Martin Garek, PhD. (1980)

Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, odbor história. V rokoch 2009 – 2016 pôsobil ako odborný asistent na katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. V súčasnosti pracuje ako vedecký pracovník v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave. Vo svojej publikačnej činnosti sa zameriava na oblasť hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1938 – 1948, slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1918 – 1945, problematiku výstavby Oravskej priehrady, presídľovania i problematiku pracovných táborov v rokoch 1941 – 1949. Je autorom monografií *Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947* (2007) a *Storočnica hasičov v Liesku 1916 – 2016* (2017). Doma i v zahraničí publikoval viacero štúdií a odborných článkov na vyššie uvedené témy.

79 ČSSZ – Československá správa sociálneho zabezpečenia.

80 KSS – Komunistická strana Slovenska.

81 KNV – Krajský národný výbor.

SLÁVENIE SVIATKOV JARI A ORGANIZOVANIE TZV. ODPÚTAVACÍCH AKCIÍ

PAVOL JAKUBČIN

Niekoľkoročné obdobie vymedzené rokmi 1953 – 1957 je v prípade komunistického režimu v Československu, ale i celého bloku štátov na čele so Sovietskym zväzom, možné charakterizovať ako obdobie odmäku a čiastočnej destalinizácie. Udalosťou, ktorá odštartovala toto obdobie, bola jednoznačne smrť sovietskeho diktátora J. V. Stalina začiatkom marca 1953. Úmrtie „veľkého vodcu“ vytvorilo v Sovietskom zväze podmienky na realizáciu viacerých ekonomických, spoločenských, ale predovšetkým politických zmien. Akýmsi vyvrcholením týchto zmien boli udalosti spojené s uskutočnením XX. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KSSZ) v októbri 1956.¹ Vývoj udalostí v Sovietskom zväze samozrejme podstatným spôsobom ovplyvňoval aj politický vývoj v ďalších štátoch tzv. východného bloku, vrátane Československa. Vládnuce štruktúry boli v dôsledku vývoja v Sovietskom zväze nútené pristúpiť k určitej korekcii dovtedajšej politickej línie, čo sa prejavilo predovšetkým v ekonomickej a sociálnej a do určitej miery aj v politickej sfére.

V prístupe štátnej moci voči cirkvám a všeobecne náboženstvu však k žiadnym výraznejším zmenám po roku 1953 nedošlo. Tvrdé zásahy štátnej moci z predchádzajúceho obdobia ostávali v platnosti: náboženské rády a rehole boli rozpustené, v prípade ženských reholí sa realizovalo postupné vytlačanie rehoľných sestier zo zdravotníctva, grécko-katolícka cirkev bola zlikvidovaná, kňazská príprava obmedzeného počtu bohoslovcov prebiehala v štátom kontrolovanom kňazskom seminári, viacerí slovenskí biskupi boli odsúdení na dlhoročné tresty väzenia alebo boli izolovaní vo svojich biskupských sídlach, pričom chod biskupských úradov kontrolovali dosadení vládni zmocnenci. V platnosti boli tzv. cirkevné zákony prijaté v roku 1949, ktoré podriaďovali cirkvi prísnej štátnej kontrole a obmedzeniam, neexistovala slobodná cirkevná tlač, stovky kňazov, rehoľníkov i laikov boli vo väzení za vykonávanie náboženských aktivít. Základnou líniou zostával aj naďalej

Ján Vojtaššák (vľavo) a Michal Buzalka počas internácie v Děčíně v roku 1957
(Zdroj: Archív R. Letza)

boj proti náboženstvu a jeho verejným prejavom v akejkoľvek forme.

K určitým, viac-menej formálnym a v podstate bezvýznamným ústupkom a nápravám v „cirkevno-politickej“ oblasti pristúpilo československé

stranícke a štátne vedenie následne až v roku 1956. Súviselo to predovšetkým s kritikou stalinizmu na XX. zjazde KSSZ. Tak boli v máji 1956 z väzení prepustení 17 prestarnutí kňazi a rehoľníci, pričom však stovky ďalších vo

1 KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Doba táni 1953–1956*. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 63 – 65.

väzení zostali. Biskupom Jánovi Vojtaššákovi² a Michalovi Buzalkovi³ bol v júni 1956 prerušený výkon trestu odňatia slobody, ale obaja boli umiestnení do nútenej izolácie v charitných domovoch v českých krajinách. V októbri 1956 bol z internácie uvoľnený aj biskup Róbert Pobožný.⁴ V lete 1956 bol zrušený Štátny úrad pre veci cirkevné i jeho slovenský ekvivalent Slovenský úrad pre veci cirkevné, avšak ich najdôležitejšie kompetencie v cirkevnej oblasti prevzali príslušné odbory na ministerstve, resp. povereníctve školstva a kultúry.⁵ V oblasti prístupu štátnych orgánov voči rôznym cirkevným slávnostiam a náboženským púťam sa formálne ústupky prejavili dočasným upustením od absolútneho zákazu poskytovania hromadných dopravných prostriedkov na púte. Taktiež sa znížila intenzita vytvárania rôznych administratívnych prekážok, akými boli napríklad fingované epidémie infekčných chorôb v jednotlivých okresoch a s nimi súvisiace zákazy zhromažďovania.

Na rozdiel od spomenutých administratívnych prekážok však štátne orgány približne od polovice 50. rokov začali v oveľa väčšej miere organizovať tzv. odpútačiacie akcie. Ich cieľom bolo vytvárať konkurenciu náboženským podujatiam a znižovať tak početnú účasť veriacich. Primárne boli podujatia smerované na

prilákание mládeže a detí, prípadne aj ich rodičov. Do prípravy týchto podujatí boli zapojené viaceré celospoločenské organizácie, ktoré vo vzájomnej koordinácii pripravovali vo vybraných obciach a mestách rôznorodú ponuku podujatí. Myšlienka organizovania odpútačiacich akcií však nebola „novinkou“ druhej polovice 50. rokov. O ich realizácii sa na najvyšších miestach uvažovalo už koncom 40. rokov. Konkrétne návrhy padli napríklad na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČ v apríli 1949 v súvislosti s prerokovaním novej línie cirkevnej politiky. Jeden z členov predsedníctva ústredného výboru strany, Václav David, vtedy navrhol, aby sa na odpútačie mládeže od návštevy nedeľných bohoslužieb zorganizovali pomocou ČSM športové podujatia.⁶ Konkrétne opatrenia navrhoval v júli 1952 vo svojom uznesení aj politický sekretariát ÚV KSČ. Podľa nich mal ČSM, predovšetkým na dedinách v religióznych krajoch, vybudovať sieť organizácií, ktoré svojou aktivitou a programom upútajú veriacu mládež a vymania ju spod vplyvu cirkvi.⁷ Následne práve od polovice 50. rokov možno badať postupný nárast organizovania tzv. odpútačiacich akcií. Ich organizovanie štátnymi orgánmi nielenže pretrvalo aj v období normalizácie, ba možno povedať že v niektorých prípadoch

Prvé návrhy na odpútačie mládeže od návštevy nedeľných bohoslužieb predložil už v roku 1949 člen predsedníctva ÚV KSČ V. David (Zdroj: www.imsvintagephotos.com)

sa ešte väčšmi rozvinulo a zintenzívnilo. Historik Ivan Chalupecký, ktorý dlhodobo monitoruje tradičnú náboženskú púť na Mariánskej hore v Levoči, uvádza, že v roku 1985 sa počas púte uskutočnilo v Levoči, v jej širšom okolí a celkovo v regióne Spiša devätnásť iných akcií. Tieto mali charakter protiopatrení, ktoré mali prilákať čo najviac ľudí s cieľom znížiť počet pútnikov smerujúcich na Mariánsku horu.⁸ Práve 70. a najmä 80. roky sú po náboženskej stránke

- 2 Ján Vojtaššák (1877 – 1965), od roku 1921 spišský diecézny biskup, v roku 1951 odsúdený vo vykonštruovanom súdnom procese za údajnú velezradu a úklady proti republike na 24 rokov väzenia a ďalšie tresty. Z väzenia sa definitívne dostal až v roku 1963 na základe amnestie. Následne bol až do smrti nútený žiť v internácii.
- 3 Michal Buzalka (1885 – 1961), od roku 1938 pomocný biskup Trnavskej apoštolskej administratúry, v roku 1951 odsúdený vo vykonštruovanom súdnom procese spolu s biskupmi Vojtaššákom a P. Gojdičom na doživotné odňatie slobody a ďalšie tresty. Po prerušení výkonu trestu v roku 1956 žil až do smrti v nútenej internácii.
- 4 Róbert Pobožný (1890 – 1972), v roku 1949 prijal biskupskú vysviacku a následne až do smrti pôsobil ako apoštolský administrátor Rožňavskej diecézy. Začiatkom 50. rokov bol izolovaný v domácom väzení a následne v rokoch 1953 – 1956 internovaný na rôznych miestach v českých krajinách. Zúčastňoval sa na zasadnutiach Druhého vatikánskeho koncilu.
- 5 Viac pozri napr. práce LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter, zost. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 200 – 217; PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava: VEDA, 1999, s. 35 – 50.
- 6 KMEŤ, Norbert. *Postavenie cirkvi na Slovensku 1948 – 1951*. Bratislava: VEDA, 2000, s. 87.
- 7 Národní archiv České republiky (ďalej NA) v Prahe, fond (ďalej f.) Politický sekretariát ÚV KSČ 1951 – 1954 (ďalej PS ÚV KSČ 1951 – 1954), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 33, archívna jednotka (ďalej a. j.) 106. Naše cirkevní politika a její bezprostřední úkoly.
- 8 CHALUPECKÝ, Ivan. Boj komunistov proti Levočskej púti. *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 3, s. 46 – 55.

charakteristické masovou účasťou veriacich na tradičných náboženských púťach na Slovensku. Pre komunistickú štátnu moc bola pritom osobitne znepokojujúca veľká účasť a rastúca angažovanosť mladých ľudí. Je preto prirodzené, že podujatia, ktoré mali charakter odpútavacích akcií a protiopatrení sa v tomto období zamerali práve na náboženské púte.

Na nasledujúcich stranách sú publikované tri dokumenty z obdobia rokov 1956 – 1957, ktoré približujú organizovanie odpútavacích akcií na celoštátnej úrovni a v dvoch okresoch vtedajšieho Banskobystrického kraja. Dokument č. 1 tvorí list Václava Škodu, ktorý bol námestníkom pred-

sedu vlády Viliama Širokého.⁹ List bol adresovaný všetkým krajským národným výborom v celom Československu a obsahuje inštrukcie na organizovanie tzv. sviatkov jari, ktoré sa mali stať komunistickou alternatívou ku kresťanským Veľkonočným sviatkom. Dokumenty č. 2 a 3 tvoria plány vypracované Okresným národným výborom (ONV) Banská Bystrica a ONV Krupina, približujúce sériu konkrétnych odpútavacích akcií v priebehu roka 1957. Hoci v prípade výberu len dvoch okresov, navyše v rámci jedného kraja, nemožno hovoriť o reprezentatívnej vzorke, je veľmi pravdepodobné, že organizované odpútavacie akcie mali v danom

období podobný charakter na celom území republiky. Na záver tejto úvodnej poznámky možno povedať, že predložené dokumenty sú len malým fragmentom približujúcim fenomén odpútavacích akcií organizovaných komunistickou štátnou mocou, zameraných voči účasti obyvateľstva na náboženských obradoch a podujatiach. Do budúcnosti by bolo vhodné spracovať túto tému ako celok, s porovnaním charakteru a intenzity organizovaných podujatí v jednotlivých obdobiach a oblastiach.

V dokumentoch boli opravené len zjavné chyby a preklepy. Ponechané boli viaceré nespisovné slová, ako aj výrazy prevzaté z českého jazyka.

DOKUMENT Č. 1

1956, marec, Bratislava. Opatrenia na odvrátenie pozornosti verejnosti od pripravovaných cirkevných slávností.

Štátny archív Banská Bystrica (ďalej ŠA BB), f. Krajský národný výbor Banská Bystrica 1954 – 1958 (ďalej KNV BB 1954 – 1958), Cirkevné oddelenie, šk. č. 7. Sviatky jari.

Výtlačok č. 4 o 2 listoch.

Príloha k číslu 044/1956¹⁰
Tajné¹¹

Sviatky jari.

Vzhľadom k tomu, že sa na veľkonočné sviatky zúčastňuje náboženských obradov doteraz značný počet obyvateľstva, menovite mládeže, je treba urobiť vhodné opatrenia, ktoré by odvrátili pozornosť verejnosti od pripravovaných cirkevných slávností.

„Sviatky jari“ sa majú stať tradičnými slávnosťami. Majú byť obklopené poetickým kúzlom, ktoré týmto dňom vtlačá prebúdajúca sa príroda. Majú byť radostným nástupom pionierov a ostatných detí do jarných hier a prác v prírode. Pôjde o zahájenie vychádzok, výletov, detskej turistiky, športovej činnosti, práce na mičurinských poliach, v záhradách v lese a pod. Doporučuje sa, aby „Sviatky jari“ boli zahájené v období jarných /veľkonočných/ prázdnin.

Riaditelia škôl a učitelia pomôžu pri príprave podnikov poriadaných Československým zväzom

9 Išlo o tzv. druhú vládu Viliama Širokého v období od 12. 12. 1954 do 11. 7. 1960. Václav Škoda pôsobil ako námestník predsedu vlády od začiatku tejto vlády do júna 1956, kedy sa stal ministrom spravodlivosti. Post ministra spravodlivosti zastával aj v rokoch 1953 – 1954.

10 Dokument so spisovým číslom 044/1956 je sprievodný list z marca 1956, napísaný vedúcim I. odboru Slovenského úradu pre veci cirkevné, Andrejom Belanským, adresovaný krajským cirkevným tajomníkom na Slovensku.

11 Označené pečiatkou.

mládeže k „Sviatkom jari“ a budú medzi mládežou propagovať čo najväčšiu účasť na nich. Pri voľbe podnikov využije sa všetkých miestnych podmienok tak, aby program bol pre mládež opravdu radostný a príťažlivý. Školy vyjdú poriadateľom v šero v ústrety i pokiaľ ide o zapožičanie miestností, premietacieho prístroja, športového náradia a pod.

Pri usporiadaní „Sviatkov jari“ budú taktiež iniciatívne pracovať spolu osvetové a kultúrne zariadenia. Domy osvetu a osvetové besedy dajú k dispozícii miestnosti a zariadenie pre konanie jednotlivých dielčích akcií a všetkými svojimi prostriedkami pomôžu tieto akcie propagovať. V miestach, kde sú pre to podmienky, usporiadajú tieto zariadenia samostatné kultúrne podniky zamerané tak, aby svojou atraktivnosťou a pestrosťou predstihli cirkevné slávnosti a vzbudili tak záujem u detí a mládeže.

To znamená, že je zapotreby pamätať viac ako doteraz na osvedčené formy práce s deťmi a mládežou /premietanie filmov pre deti a mládež, rozprávanie rozprávok podľa diafilmov, predstavenie bábkových a maňáskových divadiel, besedy o dobrodružných a púťavých knihách a pod./ Zvlášť je nutné, aby osvetové zariadenia v spolupráci s ČSM¹² organizovali spoločné výlety a exkurzie na významné pamiatky našej národnej histórie i kultúry, spojené napr. s usporiadaním vhodných kultúrnych podnikov tak, aby sa stali príťažlivými pre širokú verejnosť /napr. koncerty na nádvorí starých hradov a zámkov, vystúpenie súborov LUT,¹³ pionierskych, alebo školských súborov s besedami o pamiatkach a s ich prehliadkou a pod./. Podľa miestnych podmienok nutno využiť i ostatných osvetových zariadení, ako sú napr. múzeá, ktorých zbierky sú predmetom živého záujmu mládeže a detí, ľudové knižnice všetkých typov a pod. Zvlášť významnú úlohu budú mať besedy a večery poézie.

V krajských a okresných mestách usporiadajú domy osvetu podľa možnosti v spolupráci so všetkými zúčastnenými zložkami, menovite s ČSM kultúrne a estrádne porady jak pre deti, tak aj pre mládež. Tieto kultúrne podniky odporúča sa spojiť s obchodnými trhmi, poradnou službou vnútorného obchodu a výstavkami tovaru a pod., aby spolu s deťmi a mládežou prišli na tieto podniky i ich rodičia.

V spolupráci s podnikmi Ministerstva vnútorného obchodu /vo väčších mestách/ je možné taktiež obohatiť tieto kultúrne podniky o módnú prehliadku a zakončiť ich radostnou veselicoou. V menších mestách je treba iniciatívne spolupracovať s Ústredným zväzom spotrebných družstiev, ktorý taktiež môže k doplneniu kultúrnych porádov prispieť menšími módnymi prehliadkami, trhmi a pod.

Doporučuje sa, aby poverený námestok predsedu KNV¹⁴ zvolal vedúcich odborov kultúry, školstva, pre veci cirkevné, vnútorného obchodu, zástupcu KV TVŠ,¹⁵ KV ČSM,¹⁶ po prípade zástupcov iných dobrovoľných organizácií /Zväzarm, zväzu spotrebných družstiev/ atď. a dohodol s nimi zaistenie zdarného priebehu sviatkov jari v zmysle doporučených námetov.

Pri tejto porade a pri príprave jednotlivých akcií v kraji, v okrese je nutné tesne spolupracovať s cirkevnými tajomníkmi.

Doporučuje sa tiež, aby navrhované podniky a akcie boli usporiadané menovite v sobotu 31. III. odpoludnia a večer a ďalej vo voľné dni na veľikonočné sviatky, v nedeľu 1. IV. a v pondelok 2. IV. 1956.

Vyhotovené v 8 výtlačkoch.
rozdelené podľa rozdeľovníka.

- 12 ČSM – Československý zväz mládeže.
- 13 LUT – súbory ľudovej umeleckej tvorivosti.
- 14 KNV – krajský národný výbor.
- 15 KV TVŠ – krajský výbor pre telesnú výchovu a šport.
- 16 KV ČSM – krajský výbor Československého zväzu mládeže.

DOKUMENT Č. 2

1957, bez dátumu, Banská Bystrica. Plán súbežných akcií na rok 1957.

ŠA BB, f. KNV BB 1954 – 1958, Cirkevné oddelenie, šk. č. 12. Plán súbežných akcií na rok 1957.

Všeobecný odbor rady ONV, oddelenie pre veci cirkevné
v Banskej Bystrici.

Značka: Cirk/2/1957–D,

Plán súbežných akcií.

Dátum	Akcia	Poriada:
14. IV. 1957 Kvetná nede a.	Okresný prebor v cezpo nom behu v Banskej Bystrici. Šport.[ová] stre ba z malorážky v Banskej Bystrici	JDTO ¹⁷ Sväzarm ¹⁸
20. – 21. IV. 1957 Ve ká noc. Biela Sobota.	Hromadný lyžiarsky zájazd do Tatier. Sú až v stre be v Banskej Bystrici.	JDTO Sväzarm
8. – 9. VI. 1957 Turíce, pú na Staré Hory.	Okresný prebor v plávaní v ubietovej. Propaga ná jazda na lnkoch.	JDTO Sväzarm
16. VI. 1957 Nede a po Turícach, pú na Staré Hory.	Okresný prebor v cyklistike.	JDTO
23. VI. 1957 Božie telo. ¹⁹	Okresný prebor v stre be. Hromadné zájazdy na výlet.	Sväzarm Školstvo
7. VII. 1957 Hostina na Starých Horách, pú .	Závod v kanoistike.	JDTO
17. – 18. VIII. 1957 Nanebovzatie panny Márie, pú na Starých Horách.	Hos ovský futbalový turnaj. Preteky v stre be.	JDTO Sväzarm
7. – 8. IX. 1957 Narodenie panny Márie, pú na Starých Horách.	Medziokresné futbalové stretnutie. Terénne motocyklové závody.	JDTO Sväzarm

Okrem horeuvedených akcií bude poriadat' rôzne akcie aj ČSM. Do plánu som tie akcie nemohol ešte
pojať, lebo OV ČSM nemal ešte vypracovaný plán.¹⁷¹⁸¹⁹

Práci česť!

Okrúhla pečiatka²⁰

OCT:

Dacej Ondrej.

Obdĺžniková pečiatka²¹

17 JDTO – Jednotná dobrovoľná telovýchovná organizácia.

18 Sväzarm (zväz pre spoluprácu s armádou) – československá branno-spoločenská organizácia. Zastrešovala rôzne aktivity v prevažne technických a športových záujmových činnostiach (napr. leectvo, parašutizmus, modelárstvo, motorizmus, rádioamatérstvo, strelba, ale aj kynológia či potápačstvo).

19 Božie telo, alebo sviatok Najsvätejšieho Kristovho tela a krvi sa v katolíckej cirkvi slávi v druhý štvrtok po Turícach (sviatku zoslania Ducha Svätého).

20 Okrúhla pečiatka s nápisom v kruhopise: Rada okresného národného výboru v BANSKEJ BYSTRICI, ODBOR VŠEOBECNÝ.

21 Červená obdĺžniková pečiatka s nápisom: KRAJSKÝ NÁRODNÝ VÝBOR v Banskej Bystrici. Došlo: 21. III. 1957.

Mariánska hora v Levoči v čase tradičnej levočskej púte koncom 80. rokov 20. storočia (Zdroj: A ÚPN)

DOKUMENT Č. 3

1957, 28. marec, Krupina. Plán súbežných akcií na rok 1957.

ŠA BB, f. KNV BB 1954 – 1958, Cirkevné oddelenie, šk. č. 12. Plán súbežných akcií na rok 1957.

Rada Okresného národného výboru v Krupine
Krupina, dňa 28. marca 1957.

Dôverné!
Obdĺžniková pečiatka²²

Plán
súbežných akcií na rok 1957 v okrese Krupina.
2324252627

Dátum	Úloha:
19. apríl 1957 /ve ký piatok/	Dom osvetvy – premieta film putovným kinom v obciach Da ov Lom, Devi ie, Medovarce. Dom osvetvy prevedie prednášku v obci Drie ovo. Sväzarm – premietne film v obci .[abradský] Vrbovok. SM – zabezpe í prevedenie besied s ú astníkmi v SSSR v obciach Dvorníky, Pliešovce, Zem.[iansky] Vrbovok. S SP ²³ – usporiada Leninský ve er v Krupine. OV STV ²⁴ – usporiada volejbalový prebor v Krupine. Odbor školstva a kultúry rady ONV v Krupine cestou OB ²⁵ zabezpe í prejednanie filmov s Krajským filmovým podnikom v tých obciach, kde je stále kino.
20. apríla 1957 /Vzkriesenie/	Dom osvetvy – premietne film putovným kinom v obci Bzovík, Dolný Badín, Horný Badín. Sväzarm – premietne film v Lackove. SM – besedy s ú astníkmi v SSSR v obciach Sása a Babiná. OV STV – zabezpe í volejbalový prebor v Krupine Odbor školstva a kultúry rady ONV v Krupine cestou OB zabezpe í premietanie filmov s Krajským filmovým podnikom v tých obciach, kde je stále kino.
30. mája 1957 /Vstúpenie/ ²⁶	Dom osvetvy premietne film putovným kinom v obciach Bá ovce, Sása, Bzovská Lehôtka. SM a Sväzarm – zabezpe í v obciach okresu miestne strelecké prebory a plnenie podmienok festivalového odznaku. S SP – zabezpe í na obciach okresu výro né schôdze. OV STV – zabezpe í priate ský footballový zápas.

22 Červená obdĺžniková pečiatka s nápisom: KRAJSKÝ NÁRODNÝ VÝBOR v Banskej Bystrici. Došlo: 29. III. 1957.

23 SČSP – Zväz československo-sovietskeho priateľstva.

24 OV ČSTV – okresný výbor Československého zväzu telesnej výchovy.

25 OB – Okresná beseda.

26 Vstúpenie – Nanebovstúpenia Pána.

27 Pravdepodobne chyba. Správna formulácia by mala byť: Dom osvetvy so štátnym filmom – filmové predstavenia v obciach, kde je stále kino.

23. júna 1957 /Božie telo/	Dom osvetvy so štátnym filmom – filmové predstavenia v obciach kde je štátny film. ²⁷ SM a školy v obciach okresu a meste Krupina usporiadajú na záver školského roku juniálesy. Popoludnia za spolupráce OV STV usporiadajú letné športové slávnosti. OV STV po obciach a v Krupine zabezpe í okresnú sú až vo footbale dorastencov a dospelých. Sväzarm – výcvik povolancov v obciach okresu.
9. júna 1957 /pú na Staré Hory/	OV STV zabezpe í v Krupine futbalový zápas. Dom osvetvy zabezpe í predstavenie štátneho filmu. V ostatných obciach okresu zabezpe ia sa celove erné filmové predstavenia a prebor futbalový v rámci okresu. Prevedú organizácie ako d a 23. 6. 1957.
16. júna 1957 /birmovka v Pláš ovciach/ 21. júla 1957 /nepovolená pú v Hont. [ianskych] Nemciach/	SM – zabezpe í pioniersky de v Dolných a Horných Rykyn iciach. Sväzarm zabezpe í strelecké preteky v obciach okresu okrem Hontianskych Nemiec. Odbor školstva a kultúry zabezpe í preloženie všetkých zábavných podnikov do susedných obcí obce Hont.[ianske] Nemce. V samotnej obci Hont.[ianske] Nemce neporiada žiadne zábavné podniky. Odbor obchodu rady ONV v Krupine zabezpe í, aby Zdroj, RaJ a Jednota v tento de nepostavili stánky v obci Hont.[ianske] Nemce
15. septembra 1957 /Pú v Banskej Štiavnici/	OV SM zabezpe í zraz mládeže v Hont.[ianskych] Nemciach. OV STV zabezpe í futbalový zápas v obci Hont.[ianske] Nemce. Sväzarm zabezpe í v obci H.[ontianske] Nemce športové vystúpenie. MS SM usporiada zábavu v obci Hont.[ianske] Nemce.
6. októbra 1957 /pú v Senohrade/	V Krupine – oslavy d a armády. Tieto oslavy sa konajú aj v obciach okresu spolu s vystúpením Sväzarmu a vojska so športovými podujatiami. OB v Litave usporiada slávnostnú akadémiu za spolupráce Pos.[ádkovej] správy v Cerove. SPO udová veselica na Bzovíku.

[nečitateľný podpis] OCT

Pavol Jakubčín • Celebrating the Spring Season and Organising of So-called Detracting Events

Communist state power in Czechoslovakia tried to detract first of all children and young people from churches and the religious life itself, during its whole 40 years long existence. This was why different events were organised from the half of the 1950s, those events should be a kind of competition to religious events and to decrease high numbers of participants of churchgoers. During Easter many events were taking place, generally they were names as holidays of the spring. Especially on the days when religious pilgrimages or other religious holidays were celebrated, state organisations prepared so-called detracting events, which should attract especially children by offering an interesting programme. Presented documents inform how such events were prepared in some communities in Central Slovakia.

Mgr. Pavol Jakubčín, PhD. (1983)

Štúdium histórie a postgraduálne štúdium absolvoval na Trnavskej univerzite. Pracuje v Ústave pamäti národa, kde sa venuje problematike existencie a pôsobenia cirkví v čase komunistického totalitného režimu. Súčasne pôsobí ako odborný asistent na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Je autorom monografie *Pastieri v osidlach moci* (2012), zostavovateľom viacerých zborníkov, ako aj autorom niekoľkých desiatok štúdií a odborných článkov.

PROCES SO SLOVENSKÝMI BISKUPMI V DOBOVEJ PROREŽIMNEJ TLAČI A PUBLICISTIKE

BLAŽEJ BELÁK

**V komunistických režimoch mal publicista, novinár, pracovník oznamovacích prostriedkov jedi-
nú povinnosť – slúžiť straníckej diktatúre. Komunizmus vytvoril pojem tzv. ideologického frontu,
v ktorom mali publicisti významné postavenie, funkčne v mnohom porovnateľné s postavením
ozbrojených zložiek v štáte. Porovnateľné boli pracovné metódy v redakciách tlačových orgánov
a vydavateľstiev – najmä kampaňovitosť, bezprostredné reagovanie na povelý straníckych funkcioná-
rov a vysoký stupeň koordinácie akcií s ideologickým centrom.**

Proces so slovenskými biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom v dňoch 10. – 15. januára 1951 pred Štátnym súdom v Bratislave mal svoj publicistický sprievod (s prirodzeným jednoduchým spravodajským posunom) v komunistickej tlači vychádzajúcej počas procesu, s ozvenami o týždeň alebo dva v týždenníkoch alebo časopisoch vychádzajúcich s dlhodobjšou periodicitou. Propagandistická mašinéria, ktorá mala do verejnosti vniešť presvedčenie o spravodlivosti procesu a rozhorčenie nad obvinenými biskupmi ako „nepriateľmi vlasti a pracujúceho ľudu“, bola vysoko organizovaná podľa zásad osvedčených mnoho ráz predtým v Sovietskom zväze. Počiatkový impulz na inscenovanie procesu dal najvyšší stranícky orgán v Prahe a ako prirodzený prvok represívneho systému ho realizoval slovenský prokurátor vo vzájomnom porozumení so sudcami opierajúcimi sa o námahu vyšetrovateľov a svedkov vybraných z radov „pracujúceho ľudu“, čo bol výraz nahrádzajúci obraz verejnosti. Do komparzu pred-

Biskup Ján Vojtaššák
(Zdroj: Biskupský úrad Spišské Podhradie)

stavenia patril aj pasívny obhajca, ale najmä aktívny novinár, zverejňovateľ a vykladač požadovaného výsledku súdneho konania. Takto organizovaná mašinéria pracovala celý čas ako dobre koordinovaný celok, ktorý s istotou a nekompromisne zabezpečil splnenie spoločenskej objednávky od Ústredné-

ho výboru (ÚV) Komunistickej strany Československa (KSČ).

Z taktického hľadiska išlo o dôležité masovokomunikačné cvičenie, ktoré malo za cieľ mobilizovať a preveriť akcieszopnosť všetkých zložiek ideologického „frontu“ pred ešte vážnejšou skúškou – tou bolo odhalenie vnútorného nepriateľa v samej vrcholovej štruktúre strany o pár mesiacov neskôr podľa pokynov moskovských poradcov.

Súdny proces so slovenskými biskupmi Vojtaššákom, Buzalkom a Gojdičom začiatkom januára 1951 nebol celkom originálny. Predchádzala mu generálka zinscenovaná v novembri 1950 v Prahe v podobe procesu s biskupom Stanislavom Zelom a spolovníkmi. Proces so slovenskými biskupmi mohol teda aj v rovine propagandistickej nadväzovať na staršie skúsenosti a techniky použité v Čechách i v širšom tzv. socialistickom zahraničí. Jednou z nich bolo promptné vydanie brožúrky s kompletným textom obžaloby, súdneho vypočúvania svedeckých výpovedí, obhajobných rečí aj rozsudku.¹ Pri všetkých odlišnostiach v postavení Katolíckej cirkvi v Čechách a na

1 *Proces proti vatikánským agentům v Československu*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1950; *Processo contro gli agenti del Vaticano in Cecoslovacchia*. Praga: Orbis, 1950; *Process agentov Vatikana v Českoslovakii. Episkop Zela i soobščniki*. Praga: Ministerstvo informacii i kulturny v sotrudničestve s Ministerstvom justicii, 1951; *Bischof Zela und Komplizen*. Prag: Orbis, 1951.

Slovensku bola veľmi blízka podobnosť cieľov, ktoré sa mali procesmi dosiahnuť, a napokon aj výmera trestov pre odsúdených v oboch procesoch sa veľmi neodlišuje (priemerná taxa deviatim odsúdeným v Prahe, po odvrátení jedného doživotného trestu pre opáta Opaseka, bola 19 rokov).

Najdôležitejším propagandistickým textom z bratislavského súdu je publikácia s názvom *Proces proti vlastizradným biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi*,² čiže selektívne upravený protokolárny záznam o procese samom. Vydalo ju Ministerstvo spravodlivosti ešte v januári 1951, dva týždne po zakončení procesu v náklade 30 000 exemplárov. Na 234 stranách je v nej (po príslušnej redakčnej úprave, zmenách a vynechaní viacerých výrokov odsúdených osôb) zaznamenané to, čo sa odohralo pred očami vybranej „verejnosti“ v senáte Štátneho súdu v Bratislave v dňoch 10. – 15. januára 1951 pod predsedníctvom Karola, resp. Karla Bedrnu, za účasti tzv. sudcov z ľudu Mateja Župančiča a Štefana Borša, sudcov z povolania Václava Hamáka a Pavla Korbulyho, s náhradníkmi Jánom Anđelom ako tiež sudcom z ľudu a Dr. Jozefom Buznom ako tiež sudcom z povolania. Štátnu prokuratúru zastupoval osvedčený Ján Feješ a súdnu zapisovateľkou bola Anna Pojezná. V knižke sa reprodukuje redakčne upravená *Obžaloba* (s. 5 – 37), *Hlavné pojednávanie* (s. 39 – 181), *Reč štátneho prokurátora* (s. 182 – 211), *Reč obhajcov* (s. 212 – 215), *Posledné slovo obvinených* (s. 216 – 218) i *Rozsudok* (s. 219 – 223).

Nemecká verzia tejto publikácie *Der Prozess gegen drei slowakischen Bischöfe*³

vyšla v nakladateľstve Orbis už vo februári 1951 rovnako ako anglická verzia *The Trial of the Treasonable Slovak Bishops*.⁴ Aj francúzska verzia *Le procès des trois évêques slovaques félons*⁵ vyšla v tom istom nakladateľstve v r. 1951. Poľská verzia *Proces zdrajcov ojczyzny biskupów Jána Vojtaššáka, Michala Buzalki, Pavla Gojdiča*⁶ vyšla v pražskom Orbise o rok neskôr. Všetky mutácie sú totožné obsahom aj graficky, len poľská, ktorá vyšla s ročným oneskorením a našla si hrdé miesto medzi svetovými jazykmi, aby čo najúčinnšie nalomila špecifický poľský katolicizmus v rodnej reči Poliakov, sa líši od ostatných pôsobivejšou textovou grafikou.

Knižka ako úradný dokument aj ako zvláštny literárny a propagandistický útvar si zaslúži samostatný rozbor, predovšetkým lingvistický a teatrologický, veď proces nebol natoľko výsledkom a dielom príslušnej právnej disciplíny, ako skôr dramatickou inscenáciou! Už bežné posúdenie ju musí druhovo a kompozične zaradiť medzi literárne scenáre, napísané, naučené a odohrané v réžii berijovsko-bedrnovských vyšetrovateľov, s inšpicientskou asistenciou našich väzenských lekárov a novinárskych, nadšene kolaborujúcich propagandistov, teda je dielom veľkého autorského kolektívu, presnejšie dielom pestrého kolektívu zločincov v rukavičkách, ktorí si zaslужujú aj po rokoch premlčania a čiastočného zabudnutia osobitnú pozornosť, a to nielen pozornosť literárnej histórie a divadelnej kritiky, ale najmä súčasnej aj budúcej prokuratúry schopnej posúdiť premlčateľnosť justičných zločinov. Je nepochybné, že osoby a kolektívy zúčastnené na autor-

skej príprave procesu a na redigovaní a rozširovaní všetkých verzií textu tejto knihy, ako aj osoby zúčastnené na tvorbe sprievodných publicistických pamfletov a provokácií vychádzajúcich v režimom ovládanej tlači, ktorá propagandisticky zjavne ovplyvňovala výsledok inscenovaného procesu už pred samým procesom aj v jeho priebehu (ako to dokumentujeme v ďalšom rozbere), by mali byť bez ohľadu na premlčateľnosť skutkov posudzovaných, posúdené a morálne odsúdené v osobitnom súdnom konaní, ktorého závery a poučenia by mali tvoriť zároveň osobitnú, náležite zverejnenú kapitolu dejín slovenskej justície.

Inscenovaný proces, jeho obsah, kompozícia a štýl sú napriek svojej ohavnosti zrkadlom a kľúčom k odhaleniu podstaty a techniky fungovania „ľudovodemokratických“ režimov v povojnovom období v strednej s východnej Európe všeobecne. Bol to čas totálneho ignorovania ľudských hodnôt, úmyselného rúcania civilizačných a kultúrnych tradícií a krajného ponížovania človeka podľa sovietskeho vzoru.

V tom čase pri plnení tejto agentúrnej povinnosti slovenským agitátorom prišli na pomoc českí aj iní zahraniční publicisti. Tu treba zaznamenať najmä knižku *Spiknutí proti republice* od trojice autorov Alois Svoboda – Anna Tučková – Věra Svobodová (prvé vydanie v Melantrichu roku 1949, na Slovensku vyšli tri vydania, v Rusku jedno)⁷, ktorá pripravuje pôdu pre diskreditáciu a oslabenie katolíckej cirkvi na Slovensku a v Európe v pozoruhodnom predstihu. To isté poslanie má vydanie knižky Arva Manhattana *Vatikán proti dvadsiatemu storočiu*⁸ aj pamflet

2 *Proces proti vlastizradným biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi*. Bratislava: Tatran, 1950.

3 *Der Prozess gegen drei slowakischen Bischöfe Ján Vojtaššák, Michal Buzalka und Pavol Gojdič*. Praha: Orbis, 1951.

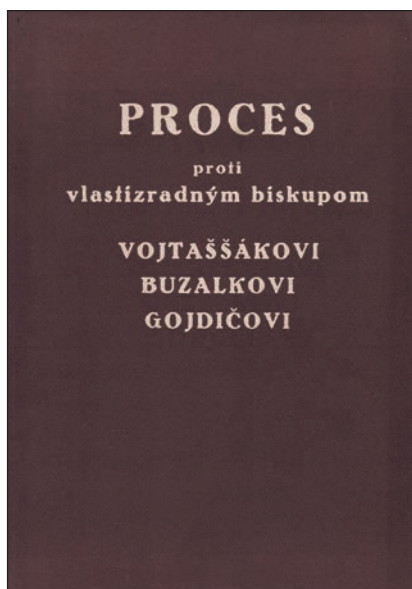
4 *The Trial of the Treasonable Slovak Bishops Ján Vojtaššák, Michal Buzalka and Pavol Gojdič*. Praha: Orbis, 1951.

5 *Le procès des trois évêques slovaques félons Vojtaššák, Buzalka et Gojdič*. Prague: Orbis, 1951.

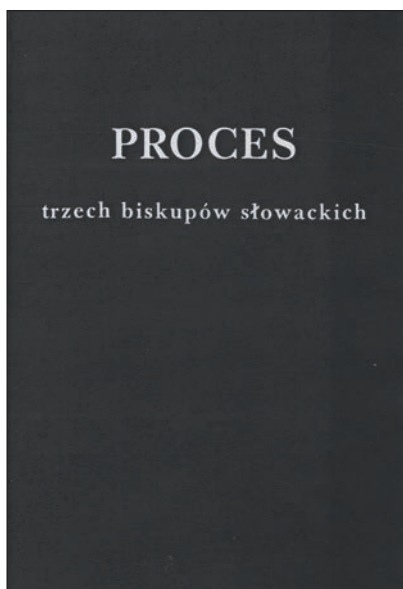
6 *Proces zdrajcov ojczyzny biskupów Jána Vojtaššáka, Michala Buzalki, Pavla Gojdiča*. Praga: Orbis, 1952.

7 SVOBODA, Alois, TUČKOVÁ, Anna, SVOBODOVÁ, Věra. *Spiknutí proti republice*. Praha: Melantrich, 1949; Slovenské vydania: *Sprisahanie proti republice*. 1. vyd. Bratislava: Práca, 1950; 2. vyd. Bratislava: Práca, 1950; 3. vyd. Bratislava: Práca, 1950; ruské vydanie: *Zagovor Vatikana protiv Československej republiky*. Moskva: Izdatelstvo inostrannoj literatury, 1950.

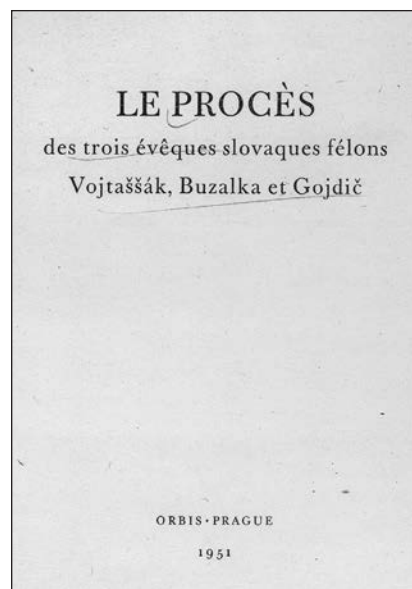
8 MANHATTAN, Avro. *Vatikán proti dvadsiatemu storočiu*. Bratislava: Tatran, 1951.

Slovenská verzia propagandistickej publikácie o procese so slovenskými biskupmi
(Zdroj: archív B. Kinčoka)

Poľská mutácia publikácie
(Zdroj: archív B. Beláka)

Francúzska mutácia publikácie
(Zdroj: archív B. Beláka)

A. B. Christiansena *Černá internacionála*⁹ alebo M. S. Vozčikova *Vatikán v službách amerického imperializmu*.¹⁰ Tieto knihy vychádzajúce v rokoch 1950 – 1951 v rýchлом slede za sebou, v spojitosti s totálnou a neobmedzenou publicitou procesov, pripomínajú kobercový propagandistický nálet na krajinu, ktorú sa rozhodli Sovieti prostredníctvom pražskej a bratislavskej rezidentúry ovládnuť vojensky, ale aj ideologicky čo najdôslednejšie.

Na vlastný súdny proces s biskupmi zo strany režimistických médií najsystematickejšie reagujú ústredné denníky vychádzajúce pod dozorom Prahy na Slovensku. Podľa vtedajšieho úzu preberajú jednotné spravodajstvo z ČTK (Československá tlačová kancelária), dôsledne dbajúc, aby noviny nevykročili zo zástupu ani len v častiach nevyhnutných novinárskych úvodov

a perexov, ktoré poslušné redakcie obmedzujú na minimum, spoliehajú sa na samonosnosť a propagandistickú údernosť protokolovaných textov z procesu.

Istým prológom ku kampani a znamením, ktoré neveštilo nič dobré, je oznámenie v *Pravde* z 9. januára 1951, že „Rímskokatolícki duchovní sú za mier a rozkvet našej vlasti“. Je to správa o zvolení Jána Decheta za vikára Banskobystrickej diecely.¹¹

Od štvrtka 11. januára 1951 sa denník *Pravda* venuje takmer výlučne a veľmi systematicky procesu, počnúc zverejnením správy, že sa proces začal a že traja biskupi Vojtaššák, Buzalka a Gojdič sú „obžalovaní z úkladov o Republiku, zo špionáže a vojenskej zrady.“¹² Vnútri tohto novinového čísla je už úplný text obžaloby nadpísaný jednoznačným zistením, že sú súdení

„zradcovia národa, rozbíjači republiky, nepriatelia ľudu v špionážnych službách podnecovateľov vojny“.¹³ Redakcia sa, ako vidno, pohotovo a zároveň prorocky stotožnila s obžalobou aj s rozsudkom ešte pred súdnym dokazovaním.

Na druhý deň 12. januára 1951 *Pravda* pokračuje: „Pod tarchou dôkazov a v krížovej palbe výsluchu Vojtaššák doznáva svoje zločiny, spáchané na slovenskom národe a ČSR.“ Priebeh „dokazovania“ redakcia uvádza perexom a vylepšuje medzititulkami, v ktorých sa naplno rozvinula „tvorivosť“ vtedajšieho slovenského novinára. Stojí za to citovať niektoré z týchto medzititulkov: „Pre fašizmus áno, pre ľud nie; Židovské deti posielal do tábora smrti; Zodpovedá sa za zverstvá na sovietskom obyvateľstve; Vydáva poľských kňazov do rúk nacistov; Miesto Biblie – nacistická literatúra...“

9 CHRISTIANSEN, Alf Bie. *Černá internacionála. Vatikán ve světové politice*. Praha: Melantrich, 1951.

10 VOZČIKOV, Michail Sergejevič. *Vatikán v službách amerického imperializmu*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, edícia Politické aktuality, 1952.

11 Rím. kat. duchovní za mier a rozkvet našej vlasti. *Pravda*, 9. 1. 1951, s. 2.

12 Pred Štátnym súdom v Bratislave: Začal sa proces proti biskupom Vojtaššákovi, Buzalkovi a Gojdičovi. *Pravda*, 11. 1. 1951, s. 1; Zradcovia národa, rozbíjači republiky, nepriatelia ľudu v špionážnych službách podnecovateľov vojny. Obžaloba proti biskupovi Jánovi Vojtaššákovi, ThDr. Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi. *Pravda*, 11. 1. 1951, s. 5 – 7.

13 *Pravda*, 12. 1. 1951, s. 5 – 6.

Propagandistický potenciál takto členeného súdneho textu mieril zjavne na tie čitateľské vrstvy, ktorých duchovná spotreba sa obmedzuje na pár poloťučne vysádzaných hesiel denne. Rovnako postupuje *Pravda* v nasledujúci deň 13. januára 1951 pri referovaní o zakončení výsluchu troch biskupov. Veľký nadpis „*Namiesto dušpastierskej činnosti – rozvrat, špionáž, vojna*“ doťahujú ešte medzititulky ako „*Feudál s neludským pomerom k ľudu, Tanec miliónov okolo Hlinku a Vojtaššáka, Udavač*“. Sú to podľa horlivých novín *Pravda* hlavné charakteristiky biskupa Vojtaššáka.

Biskupa Buzalku charakterizujú noviny v medzititulkoch takto: „*Hnal slovenských chlapcov na jatky, Agent vatikánskych vojnových podpalačov, Udavač v službách Gestapa*.“

Biskupa Gojdiča charakterizujú medzititulkami: „*S benderovcami proti ľudu a Republike, Patrón benderovských vrahov, Fabrika na falošné dokumenty, Krv nevinných žaluje*.“¹⁴

Ďalší deň 14. januára 1951 *Pravda* prichádza s hrozivým avízom: „*Svedkovia potvrdzujú Vojtaššákovu, Buzalkovu a Gojdičovu rozvratnícku a špionážnu činnosť*.“ Po krátkom úvode reprodukuje dialóg dobre pripraveného sudcu so svedkami Sakalíkom, Gadušom, Obtulovičom, Bačom, Kempným, Suroviakom, Uhrinom, Bárovou, Deziderom Kalinom a Pavlom Hučkom.¹⁵

Pravidelné spravodajstvo z procesu sa končí 16. januára (utorok) nadšeným titulkom: „*Štátny súd vyniesol rozsudok nad velezradnými biskupmi: Vojtaššák odsúdený na 24 rokov, Buzalka a Gojdič doživotne*.“ V tomto čísle na troch vnútorných stranách je ešte dokončenie svedeckých výpovedí, obžalobná reč Dr. Feješa a záverečné slová obvinených.¹⁶

Okrem priameho spravodajstva zo súdu *Pravda* priniesla aj ďalšie pa-

PROLETÁRI VŠETKÝCH KRAJÍN, SPOJTE SA!

PRAVDA

ÚSTREDNÝ ORGÁN KOMUNISTICKEJ STRANY SLOVENSKA

Bratislava, štvrtok 11. januára 1951 2 Kčs Ročník XXXII. – číslo 9

Pred štátnym súdom v Bratislave

Začal sa proces proti biskupom Vojtaššákovi, Buzalkovi a Gojdičovi

Sú obžalovaní z úkladov o Republiku, zo špionáže a vojenskej zrady

ČTK Bratislava — V stredu 10. januára 1951 o 9. hod. ráno začal sa pred štátnym súdom v Bratislave proces proti spiskému biskupovi Jánovi Vojtaššákovi, svätiacemu biskupovi ThDr. Michalovi Buzalkovi a biskupovi bývalej grécko-katolíckej cirkvi Pavlovi Gojdičovi. Obvinení Ján Vojtaššák a spoločníci sú dávnymi zarytými nepriateľmi Československej republiky a pracujúceho ľudu. Zrádali svoj národ a ich zločinecká činnosť vyvrcholila po oslobodení Československa sovietskou armádou roku 1945, odkedy ako agenti Vatikánu v záujme anglo-amerického imperializmu kovali vlastizranné zločinecké úklady v prospech vojnových plánov imperialistov, pre zníženie ľudovodemokratického režimu v našej krajine a znovumastolenie kapitalizmu. Pred začatím rokovania senátu štátneho súdu zasedli na lavici obžalovaných, Ján Vojtaššák, ThDr. Michal Buzalka a Pavol Gojdič.

nený potvrdil, že mal vedomosť o tom, aký osud očakáva deportovaných v koncentračných táborech.

Vo funkcii organizátora duchovnej správy Tisovskej armády povzbudzoval slovenských vojakov do boja po boku nemeckých fašistov proti bratským národom Sovietskeho sväzu. Pritom obvinený odpovedal kladne na otázku obžalobcu, či vedel o zverstvách páchaných okupantami na sovietskom území. Obvinený ďalej potvrdil, že arizoval majetky veľkej hodnoty a že aj po oslobodení Republiky chcel si tieto majetky ponechať.

Vypočúvanie obvineného Vojtaššáka pokračovalo vo večerných hodinách.

Obvinený Vojtaššák vypovedal potom o tom, ako prostredníctvom tzv. duchovných poradcov usmerňoval výchovu členov HG a HM, z ktorých potom vyrástli teroristi takého druhu, ako je Václav, ktorý teraz v zahraničí pracuje pre našu Republiku.

Po napadnutí Sovietskeho sväzu slovenský ľud sa doskoro dozvedel prostredníctvom očitých svedkov a zahraničného rozhlasu o zverstvách, ktoré páchali nacisti na Ukrajinu. Obvinený Vojtaššák vyšiel preto v

V ďalšom obžalovaný priznal, že budovaním špionážnej siete s podávaním správ chcel rozvrátiť Republiku a pomôcť jej nepriateľom. Predseda obžalobní súd s usvedčujúcimi dokumentmi o špionážnej činnosti obvineného. Obvinený dával vlastnoručné príkazy dekanským úradom o tom, aké špionážne zprávy majú podávať.

V ďalšej časti výsluchu rozoberal senát špionážnu a rozvratnú činnosť obvineného Vojtaššáka, najmä jeho úzku spoluprácu s pohľadáčmi tzv. svedkovskej emigrácie, Sidorom a Durčanským. Sidor poslal Vojtaššákovi list, v ktorom ho prosil, aby sa pričítal k tomu, aby ich akcie, namierené proti ČSR podporoval. Vojtaššák sa usiloval smieriť dva nepriateľské tábory zradnej emigrácie, Sidor a Durčanského a prichádzal k tomu, aby lepšie a jednotnejšie pracovali na rozbití Republiky.

Na základe dokumentárnych materiálov sa zisťuje, že z iniciatívy Vojtaššáka sa biskupský sbor usniesol poskytnúť zradnej emigrácii finančnú podporu 10.000 dolárov z peňazí posbieraných slovenskými krajanmi v Amerike pre potreby vracaceho ľudu na Slovensku. Takto Vojtaššák spolu s

Informácia o začiatku procesu v denníku *Pravda* (Zdroj: *Pravda*)

mätihodné materiály. Už na druhý deň dôkazového pokračovania, teda 12. januára, cituje množstvo pohotových reakcií „nášho pracujúceho ľudu“, ktorý zasypal podateľňu štátneho súdu podpornými a povzbudivými telegramami. Pod názvom „*Robotníci a roľníci opovrhujú zradnými biskupmi*“ zaznamenáva stanoviská zamestnancov štátnej strojovej stanice v Nových Zámkoch, stanovisko roľníckych žien Seneckého okresu, ktoré mali práve vo štvrtok 11. januára poradu o tom, „*ako budovať lepší, družstevný život na dedi-*

nách“, keď sa dozvedeli, že v Bratislave je súd nad zradnými biskupmi. „*Odsudzujeme*“ – píše štyri dni pred rozsudkom – „*týchto zradcov!*“

Zo Spiša telegrafujú svoje rozhorčenie nad zradcami tri ženy: Fiedlerová, Žipová a Justinová, z Považskej Bystrice Jozef Jurkovič, z Trstenej Stanislav Pačerba a z rybárpoľskej textilky Justína Pappová, František Vinžík a Karol Palovič. Najmä oni, naši dobrí a usilovni pracujúci, si uvedomujú dialektické súvislosti, lebo „*majú v dobrej pamäti, ako bývalý ružomberský*

14 *Pravda*, 13. 1. 1951, s. 5 – 6.

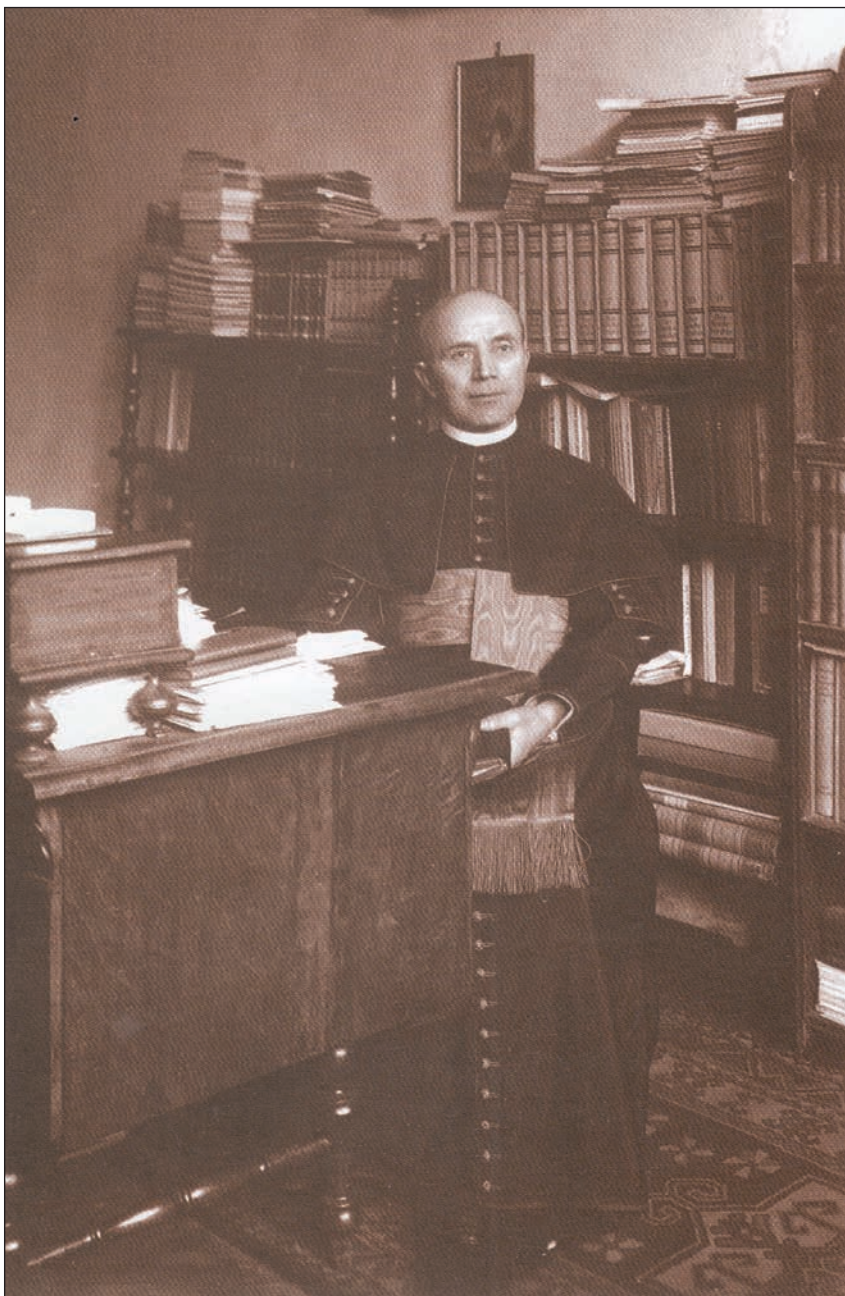
15 *Pravda*, 14. 1. 1951, s. 1 a 3.

16 V mene ľudu, v mene mieru. Prokurátor žiada prísny trest špiónom a zradcom. Obžalobná reč námestníka štátneho prokurátora Dr. Feješa. Záverečné prejavy obvinených. *Pravda*, 16. 1. 1951, s. 7 – 9.

kaplán Galan urobil priamo v kostole tajný sklad a boli v ňom žiarovky, autosúčiastky a rôzne poskupované veci, aby umele spôsobil nedostatok tovaru v obchodoch“. A hľa, tu na súde sme sa dozvedeli, že osnovateľom a pôvodcom tohto zločinu nie je nikto iný ako Vojtaššák!¹⁷

V deň zverejnenia rozsudku vyšiel v *Pravde* aj redakčný úvodník „*Súd ľudu*“, ktorý možno definovať, spolu s ostatnými príspevkami sugerujúcimi verejnosti legálnosť procesu a ovplyvňujúcimi jeho priebeh aj výsledok, ako akt spolupáchateľstva na justičnom zložine. Úvodník nie je autorizovaný, a preto uvádzame aspoň mená zodpovedných redaktorov uvedené v tiráži novín: Hlavným redaktorom bol v tom čase Dr. Edo Friš, zodpovedným zástupcom časopisu Dr. Miloš Marko. Úvodník *Pravdy* víta „prísny a spravodlivý trest, veď súdení sa s čertom a diablom spájali, len aby v našej republike povolíli vládu [...] Preto je rozsudok Štátneho súdu spravodlivým verdiktom ľudu“.¹⁸

Pre denník *Pravda* sa kampaň rozsudkom neskončila. Presne o dva týždne po ňom, 30. januára 1951, publikuje v týchto novinách socialisticko-realistický spisovateľ Ladislav Mňačko fejtón „*Posledný pán na Spiši*.“ Vracia sa k procesu a spríada predstavu feudálneho panstva na Spiši na pozadí „neprehľadného pásma lesov [...] až k holým končiarom Tatier“, kde „cestou vrúbenou lipami a topoľmi tiahli“, podľa neho, „raz partizáni, inokedy kočie feudálnych pánov“. Aj v tomto fejtóne usiluje sa Mňačko spojiť návyky epického spisovateľa s povinnosťami otrocky verného stranickeho publicistu do jedného celku. Keďže takáto kumulácia dvoch významných funkcií naraz spotrebuje veľa času, autor naráchlo vystriehne a otázkami vyobracia miestneho obyvateľa Gaduša, figurujúceho aj v menoslove svedkov vypočutých na súde, aby spolu s ním učinil správny marxisticko-leninský

Biskup Michal Buzalka (Zdroj: archív B. Kinčoka)

záver o „zločinnom profile“ jedného z protagonistov procesu. Parafrázuje polovicu Vojtaššákovskej brožúry „*Služobné a disciplinárne pravidlá pre všetkých zamestnancov Spišského biskupstva*“ a chce vymámiť od „ľudového

svedka“ dodatočné obvinenia biskupa, čo sa mu však ani pri najlepšom marxisticko-leninskom úsilí celkom nepodarilo, a preto si musí pomôcť sám vlastnými floskulami. So zjavným sklamaním ukončí fejtón konštatovaním,

17 Robotníci a roľníci opovrhujú zradnými biskupmi. *Pravda*, 12. 1. 1951, s. 2.

18 *Pravda*, 16. 1. 1951, s. 1 – 2.

Tieto detaily použité pri opise zovňajšku obžalovaných, boli stabilným prvkom v metodike bolševických propagandistických agentúr všeobecne. Uvádzame ich doslovné znenie s vedomím, že ich nepravdivosť a nezmyselnosť je celkom evidentná a ani najmenej nemôžu poškodiť obraz obetí českého, slovenského (v podstate naktrojovaného sovietskeho) súdnicstva za začiatku 50. rokov. Použitý spôsob denuncovania stačných ľudí hovorí len o zvrátenosti komunistického myslenia a komunistického vyjadrovania – sudcov i publicistov.

Ervín Šoš v Práci v kritickom týždni prípravy rozsudku budoval ešte dva razy. V „obrazoch zo súdnej siene“ 14. januára 1951 hodnotí záverečné slová obvinených titulkom: „Neskorá ľútosť.“²⁵ Na rezignované Gojdičovo želanie podpísať „štokholmský mierový manifest“ reaguje: „Nepotrebuje váš podpis, páni Gojdičovi, je nás dosť na obranu mieru. Nepotrebuje vás!“²⁶ A v deň po rozsudku, 17. januára 1951, pod titulkom „Osamotili sa“ uzatvára svoje ťaženie proti biskupom slovami: „Tito traja biskupi boli už dávno zrelí na to, aby sa zodpovedali ľudu.“²⁷

Zaujímavý je rozhovor „pracujúcich“ v jedálni Kovosmaltu, publikovaný v Práci z pera Vlasty Šmrhovej. Autorka zdramatizovala zrejme reálny problém pasivity niektorých zamestnancov, ktorí sa tvárili apoliticky, len aby nemuseli reagovať na proces. Ústami „uvedomelého súdruha Šipoša“ autorka tlmočí to „správne“, totiž triedne stanovisko: „Všetci tí, ktorí sa o to nezaujímajú, vlastne nepriamo pomáhajú svojim vrahom.“²⁸

Aj v Práci nachádzame stabilný prvok komunistických persuzívnych rituálov a návykovej frazeológie – stožňovanie sa s múdrymi vodcami,

Výzva pracujúcich na potrestanie slovenských biskupov v denníku *Lud* (Zdroj: *Lud*)

respektíve s ústredným výborom strany. Dňa 14. januára 1951 zverejňuje *Práca* „rozhodnú odpoveď“ všetkým vrstiev národa: „Odsudzujeme činy zradných biskupov.“ Nasledujú citáty z telegramov od poslucháčov VŠMU (Vysoká škola múzických umení), od profesorského zboru a od školskej skupiny ČSM (Československý zväz mládeže) pri pedagogickom gymnáziu v Trnave, od riaditeľa gymnázia v Mikuláši, od osadenstva petržalskej Matadorky (ktoré nás ubezpečuje, že sa nedá obvinenými vyrušovať v budovateľskej práci), ba aj od veriacich v breznianskej Mostárni.²⁹

Repertoár protestov a súhlasných stanovísk od „rozhorčeného ľudu“

dopĺňajú materiály, ktoré vyšli v iných denníkoch. Napríklad *Lud* – ústredný orgán Strany slovenskej obrody (SSO), ktorý v tom čase redigoval Roman Kaliský, a ktorého zodpovedným zástupcom bol Jozef Dočkal, uvádza, že prisne potrestanie zradcov ľudu si nárokujú zamestnanci Východoslovenských strojární v Košiciach, zamestnanci prešovských stavieb (ktorí zároveň sľubujú splniť plán na 100 % do narodenin generalissima Stalina), ďalej pracujúci zo Závodov 29. augusta v Partizánskom, Nitrianske mlyny, Nitriansky cukrovar, Azbestocementové závody v Nitre, ako aj mlynarne v Prešove, ktoré „na znak protestu proti zradnej činnosti kléru chcú do 30. júna dokončiť stavbu zá-

25 Neskorá ľútosť. (Obrazy zo súdnej siene). *Práca*, 14. 1. 1951, s. 4.

26 *Práca*, 17. 1. 1951, s. 1 – 2.

27 *Práca*, 14. 1. 1951, s. 2.

28 Rozhovor v závodnej jedálni. *Práca*, 13. 1. 1951, s. 5.

29 Prísne potrestať zradcov ľudu. Pracujúci z celého Slovenska v telegramoch Štátnemu súdu odsudzujú činnosť zradného kléru. *Lud*, 14. 1. 1951, s. 1.

vodu“ a požadujú pre obvinených také tresty, aby boli výstrahou všetkým, čo by chceli kráčať v ich šlapajach.³⁰

Popri základnom spravodajstve o procese aj tieto noviny prinášajú materiály, za ktoré sa autori museli pred deňmi červenať už vtedy. Opakujú v nich a rozbabrávajú prokurátore a sudcove nezmysly o Vojtaššákovi ako feudálovi, o Buzalkovi ako starom stúpenkovi fašizmu a nepriateľovi ľudu, o Gojdičovi ako človekovi, ktorého meno vraj ostane navždy spojené s lúpením a vraždením benderovcov. Je tu však aj novinka, ktorá prezrádza veľa o strachu komunistov z reálneho vplyvu politicky rozmyšľajúcich kresťanov: všetci biskupi, vraj, pomohli reakcii v predvolebnej kampani v roku 1946! Inak tento súčasný proces je „morálnym súdom nad celým biskupským zborom“.³¹

Z novín *Lud* sa dozvedáme ďalej, že predsedníctvo Strany slovenskej obrody pokladá zneškodnenie nebezpečných zradcov a špiónov za významný príspevok k vnútornému posilneniu Republiky a k boju za svetový mier. A aby obraz nášho rozhorčeného ľudu aj v „*Lude*“ bol úplný, dozvedáme sa (19. januára 1951), že aj kňazi odsudzujú zradných biskupov, ako to vyplýva z konferencie vlasteneckých duchovných Spišskej diecézy v Dolnom Smokovci.³² Rovnako tak duchovní Košického kraja „*idú s ľudom*“ a nesúhlasia s protištátnou činnosťou odsúdených cirkevných hodnostárov.³³ Svoju lojalitu so štátom, a teda podporu procesu, potvrdili duchovní

pozdravnými telegramami prezidentovi Klementovi Gottwaldovi, predsedovi vlády Antonínovi Zápotockému, podpredsedovi vlády a ministrom zahraničných vecí Viliamovi Širokému, podpredsedovi vlády Zdenkovi Fierlingerovi, predsedovi Zboru povereníkov Karolovi Bacílkovi a povereníkovi Ladislavovi Holdošovi.

Rudé právo, ktoré malo odber vo všetkých krajoch zaistený ako povinný, referuje o procese dôkladne podľa podkladov z ČTK. Jeho vlastná redakčná tvorivosť sa začína až pri tvorbe veľkých titulkov, ktoré stavia na špecifickom videní problematiky. Tak napríklad piatkové *Rudé právo* z 12. januára 1951 uvádza: „*Výslech prvého obviněného biskupa Vojtaššáka před Státním soudem v Bratislavě – slovenská církevní hierarchie usvědčena z velezrádního spojení s nacisty a mezinárodní reakci.*“ V perexe tieto motívy ďalej rozvíja, pričom zdôrazňuje, že „*senát rozebral špionážní a rozvratnou činnost obviněného Vojtaššáka a to zejména jeho těsnou spoluprací s pohlaváry tisoovské emigrace Sidorem a Ďurčanským*“.³⁴ Pri týchto motívoch *Rudé právo* ostáva aj v ďalších dňoch. V nedeľu 14. januára 1951 ohlasuje: „*Další den procesu s velezrádnou hierarchií na Slovensku – zločinná činnost vysoké církevní hierarchie směřovala k rozbití republiky a rozpoutání nové války.*“³⁵ Aby sa čitateľ utvrdil, aké nebezpečenstvo striehne naň najmä zo strany slovenských exulantov, redakcia pridáva glosu nazvanú „*Sidor usvědčuje své agenty*“³⁶ opretú o Sido-

rove vystúpenie v madridskom rozhlase, v ktorom rozoberá „*vzkaz z domova*“ požadujúci údajne také rádio, „*ktoré bude od rána do večera hovoriť o tretej svetovej vojne zameranej na zmenu mapy Európy do predvojnových pomerov*“. Sidora označuje za „*válečného zločince, velezrádce, odsouzeného pro zločinnou činnost, Hitlerova ministra ve fašistickém slovenském státě*“.

Z uvedeného zamerania *Rudého práva* vyplýva nielen špecifický český záujem o stabilitu a súdržnosť povojnovej hybridnej republiky (štátny čechoslovakizmus naštepený na marxistickú ideológiu), ale aj zjednodušený pohľad na štruktúru slovenského exilu po roku 1945.

V deň vynesenia rozsudku (16. januára 1951) *Rudé právo* prináša komentár od Jaroslava Opavského nazvaný „*Nepřátelé míru před soudem lidu*“, v ktorom s potešením konštatuje, že „*biskupové Vojtaššák, Buzalka a Gojdič [...] nejsou právě nejmladší*“ a že „*v roce 1945 je s jiným starým haraburdím zdědila i naša mladá lidově demokratická republika*“. Ďalej hovorí o nich, že „*zaměnili bibli za Hitlerův Mein Kampf*“ a že „*na proces se sjeli pracující z celého Slovenska*“, ktoré, ako spresňuje, „*má překrásné modrobílé hory i tichá zelená údolí s bystře utíkajícími říčkami a se svahy lahodného vína*...“³⁷ Dá sa povedať, že česká publicistika využila aj tento tragický proces na typické falošné sentimentálne výlevy o slovenskej prírode a sčasti aj na napomenutie neposlušných Slovákov, ktorí by si mali uve-

30 Vojtaššák aktívnym nepriateľom ľudovodemokratického režimu. Výslech biskupa Vojtaššáka pred Štátnym súdom v Bratislave. Reakčné duchovenstvo zrádzalo čs. pracujúci ľud. *Lud*, 12. 1. 1951, s. 3 – 5; (rk). Zrada biskupov. *Lud*, 13. 1. 1951, s. 1 – 3; Gojdič – aktívny spolupracovník zločineckých živlov. Výslech obžalovaného Pavla Gojdiča. Celý život stál v službách nepriateľov ľudu. *Lud*, 13. 1. 1951, s. 2 – 3; Partizánov nazýva lupičskými bandami. Dokončenie výsluchu biskupa Vojtaššáka. *Lud*, 13. 1. 1951, s. 7.

31 (kd). Predsedníctvo SSO k rozsudku nad zradnými biskupmi. Zneškodnenie nebezpečných zradcov a špiónov je významným príspevkom k vnútornému posilneniu Republiky a k boju za svetový mier. *Lud*, 19. 1. 1951, s. 1.

32 Kňazi odsudzujú zradných biskupov. *Lud*, 19. 1. 1951, s. 1.

33 Duchovní Košického kraja idú s ľudom. Rím.-kat. duchovní nesúhlasia s protištátnou činnosťou odsúdených cirkevných hodnostárov. *Lud*, 26. 1. 1951, s. 1.

34 *Rudé právo*, 12. 1. 1951, s. 3 – 4.

35 *Rudé právo*, 14. 1. 1951, s. 4 – 6.

36 *Rudé právo*, 14. 1. 1951, s. 3.

37 *Rudé právo*, 16. 1. 1951, s. 5.

domiť, že žijú v krásnej krajine, o ktorú by mohli vinou zradných biskupov vo vojne, ktorú rozpútajú, prísť. Úvodník „Vatikán ve službách podnecovatelů války“ v *Rudom práve* z 18. januára 1951 opakuje tie isté „sidorovské“ motívy, príznačné pre obmedzené české videnie problematiky.³⁸

Obrana ľudu (presnejšie a prevažne *Obrana ľudu*) ako ústredný denník československej armády je v spravodajstve z procesu rovnako dôsledná, každodenná, pričom v komentujúcich partiách zdôrazňuje najmä „spojenectvo kríža s americkým dolárom“ smerujúce k podpáleniu novej svetovej vojny. Touto nepodarenou metaforou pripravuje pôdu už dva dni pred začatím procesu.³⁹ Šéfredaktorom *Obrany ľudu* bol kpt. Emil Knieža a zodpovedným zástupcom Richard Nejezchleb. Ako usilovný komentátor sa tu prejavil Dušan Plintovič, ktorý už 12. januára 1951, teda na druhý deň bratislavského procesu v článku „Profil vojnového zločinců“ predbehol sudcov aj obhajcov, uhádol výsledok súdneho konania a iniciatívne usúdil, že „bdelost a ostrážitosť nášho pracujúceho ľudu zlomila a rozmetala paličské pikle Vojtaššáka“. Pri svojej prorockej predpovedi výsledku procesu postupuje podľa osvedčeného vzoru: Najprv vykreslí „radostné ovzdušie nástupu celého pracujúceho ľudu do 3. roku socialistickej výstavby“, potom spolu s pracujúcimi a príslušníkmi ľudovej armády zistí, že toto radostné ovzdušie sa chystajú narušiť „tri postavy typických velezradcov“, opíše jedného z nich ako „arizátora, konfidenta, vraha – vedúcu postavu spiknutia proti ľudovodemokratickej Republike“ a napokon pridá aj umeleckú charakteristiku súdnej postavy: „Tvár ružovej farby, občas prechádzajúca do červena, vtedy, keď pod ťarchou dôkazov [...]“.⁴⁰ Takto vykreslená postava nepriateľa

Biskup Pavol Gojdič (Zdroj: Archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove)

ľudu nemá, pochopiteľne, u čitateľa *Obrany ľudu* ani pred ľudovým súdom nijakú šancu.

Druhý komentátor R. G. Halas v článku *V mene mieru* postupuje tou istou metódou, keď po vykreslení radostného budovateľského ovzdušia zrazu zistí: „A hľa, našli sa ľudia, ktorým kypela žlč pri pohľade na šťastie ľudu a pripravili sa dýkou mu vpadnúť do chrbta [...] Stoja teraz pred Štátnym súdom v Bratislave.“⁴¹

Z článku autora, ktorý sa označil značkou –šmv–, v sobotu 13. januára 1951 sa dozvedáme, že „Obrancovia na-

šej vlasti sú za prísny trest zradcom ľudu Vojtaššákovi, Buzalkovi a Gojdičovi“ a že proces „vyvolal veľké rozhorčenie medzi vojakmi našej ľudovodemokratickej armády. Na početných zhromaždeniach odsudzujú čo najrozhodnejšie zákerný boj týchto zločinců“. Politickí pracovníci a agitátori, chápuc význam procesu, využili krátke prestávky medzi výcvikom a na hodinách politickej výchovy prediskutovali obžalobu. Vojak Varnai Tibor, jeden z aktívnych účastníkov budovania Trate mládeže, vojak Ján Pavlík (zrejme roľník), slobodník Jozef Krehúr, vojak Kozlovský a ďalší

38 *Rudé právo*, 18. 1. 1951, s. 1.

39 (KP). Vatikánsky kríž v spojeníctve s americkým dolárom. *Obrana ľudu*, 9. 1. 1951, s. 4.

40 *Obrana ľudu*, 12. 1. 1951, s. 1.

41 *Obrana ľudu*, 13. 1. 1951, s. 1.

po školení vyhlasujú: „Zaväzujem sa, že ako odpoveď vojnovým štváčom – získam odznak vzorného vojaka!“⁴² Keby nešlo o tragédiu nevinne súdených ľudí, dalo by sa ironicky povedať, že „vojnové štvanie“ sa týmto činom napokon na dobré obrátilo a prinieslo úžitok pre posádku v podobe nových odznakov vzorného vojaka.

Aj na príklade týchto publicistických výkonov armádneho časopisu, vidno zarážajúcu nekultúrnosť všetkých akcií, ktoré mali legalizovať či dokonca spoločensky popularizovať zločinné a nehumánne súdne podujatie, ktoré na príkaz a v réžii cudzej politickej moci vykonali slovenské justičné a politické orgány za ochotnej spolupráce slovenských a českých režimistických novinárov.

Proces mal vsugerovať takzvanému pracujúcemu človeku, roľníkovi, robotníkovi, vojakovi i zastrášenému inteligentovi pocit identity s modelom, ktorý uhnietli v laboratóriu ÚV KSČ podľa návodu, ktorý dostali zvonka z Moskvy. Prostredníctvom primitívnych propagandistických trikov, s využitím lichotenia a navodzovania emfázy, išlo najmä o spracovanie menej skúseného, inteligentného zjednodušeného či psychicky ľahko ovládateľného jedinca (ekonomicky boli oslabení všetci konfiškáciami, deportáciami a výmenou kurzu peňazí), takzvaného „pracujúceho“, ktorý bol schopný a ochotný reagovať na identifikačnú výzvu. Je smutné, že sa to v určitých kruhoch v daných podmienkach teroru darilo v miere, ktorá dodnes zahanbuje.

Ako doklad čiastočnej úspešnosti akcie slúži článok vojaka Petrika v *Obrane ľudu* z 21. januára 1951: „*My vojaci*“. Hovorí sa v ňom, že „po náležitom oboznámení sa so životom a zradou biskupov sme ich náležite odsúdili, a mnohí patrime medzi veriacich kato-

likov. Súdruh vojak Parobek, ináč hlboko nábožensky založený, nevie a s ním nevedia mnohí pochopiť, ako sa mohlo zrovnávať učenie Krista [...] s tým, že biskup nechcel a nedovolil pokrstiť židovské dieťa. Súdruh vojak Dianovský [...] poukázal na majetky [...] Súdruh vojak Bosák, ktorý ináč študoval na katolíckom gymnáziu a bol dlho v ich vleku, povedal: A ja im viac neverím a prisne ich odsudzujem“⁴³

Z prieskumu relevantných komunistických tlačovín sa zdá, že hlavné agitačné úlohy mala plniť najmä ústredná tlač, osobitne denníky. Krajská, okresná a závodná tlač sa správala pri týchto protikatolíckych manévroch prekvapujúco pasívnejšie, čo možno pripísať nižšiemu stupňu dôvery vláducej strany k agentúrnej kvalifikácii vidieckych redakcií, prípadne aj priamej direktíve z centra, aby neprišlo na nižších stupňoch „frontu“ k ideologickej úchyľke. Úlohu tu hrá aj interval medzi udalosťou a jej viacnásobným preverovaním a technickým spracovaním.

Týždenník *Smer* vydávaný Krajským výborom KSS v Banskej Bystrici priniesol po procese dva materiály. V prvom autor (rs) uvádza, že prišli stovky telegramov od pracujúcich, napríklad zo Sandriku v Dolných Hámroch, z Preglejšky v Žarnovici, v ktorých sa pracujúci stotožňujú s obžalobou.⁴⁴ Druhým je fejtón, *Súd ľudu* (21. januára 1951) jednoducho prevzatý z *Pravdy*.⁴⁵

Iné krajské noviny *Hlas Nitrianskeho kraja* prinášajú 21. januára 1951 zaujímavý ohlas na proces, zakomponovaný do akcie príprav na 1. zjazd československých obrancov mieru. Predstavujú mladého delegáta Laca Pašku, ktorý sa chystá spolu so 70 delegátmi za Nitriansky kraj na zjazde v Prahe aktívne bojovať za mier. Má o tom konkrétne predstavu. Pri príprave ide-

F. Zatico, t. kanonik, tajomník Biskupského úradu v Nitre:

Ideme do Prahy bojovať za mier!

Za niekoľko dní ideme do Prahy. Z Nitrianskeho kraja sú 70 delegátov z toho 7 r.-kat. kňazov. Je medzi nimi i náš katolícky socialistický biskup kanonik-farár P. Gašparovič Hlibina z Bobova v okrese Bánovce nad Bebr. Ide a nim i náhr. generálny biskupský vikár z Nitre, kanonik Michal Uradník, ktorý bude so mnou spovedníckou delegáciou. Prv než odídeme, píšeme sa na my kňazi rozcúliť s našimi delegátmi do Trenčianskych Teplic, kde budú mierová poradá rímsk-kat. duchovných. Na poradie budú predsať nitriansky generálny vikár veľkoprát Dr. Michal Beše, starob, ale duchom mladý a dieťa s dobrou bojovník za pokrok a socializmus. V Trenč. Teplicách odpovíme na otázku: prečo treba bojovať za mier nás kňazom a či to není proti kat. mravovke, keď kňaz si stane do radov obrancov svetového mieru. A viem, že odpovie všetci rovnako: Prvoradá povinnosť nás kňazov je horieť v bojovej zbroji vyplývajú z toho, že každý veriaci má za mier usien za modlit, ale za proces, horieť sa za bojovať. Kristus je láska, z jeho lásky nik nie je vytvorený. On chce vidieť každého šťastným tu na zemi i na nebi.

Tieto Ježišove slová keď prenieseme na našu dobu, predstávam iný obraz. V týchto dňoch náš pracujúci ľud nastúpil do 3. roku SNP. Spolieha sa na vlastnú silu a na pomoc Boží. Nechá sa od obrátnych boháčov, ale chce si sám, čestnou prácou, pracou ktorú Kristus a kresťanstvo povolilo, vyrobiť výdaj a byť kus chleba pomocou plánovanej, cieľavedomej a spoločnej práce miliónov rúk. Rozpisujú kňazi, organizujú prácu JRD, spoločné vyhotovovanie osobných plánov, rozprávajú medzi sebou o príslušnej výrobe, to sú všetko kolektiva v našom plánovaní. Zapadáť do seba ako káliky v hodinách a z nich slyde ako výdaj, zmyslenie blahobyti nášho ľudu.

Tento pokrok sociálne blahobyti zmení u nás obrátnych duchovných na pociťujú kus chleba. Chleba nie z milosti pánu božského, ale vlastnou rukou vyrobeného a preto neodolateľného. Tento chlieb je najchutnejší, najlepší a človeku najdostupnejší. Všetci si povzbu: „Kto nepracuje, nech ani nejde.“

Práci, čestný údel človeka, je mať len v miere v pokoji. Som za prácu, za budovanie, výstavbu vlasti, väčšiu slobodu, viac lásky na obľadu, som za viac obyvateľských jednotiek, za silné bytie nie každej mnohohodnej rodiny, som za viacej nemocní, za viacej učiteľov, aby sa roľník nemusel mrdovať a týrať ako kedymsí moji rodičia (otec od roboty zdravý v 54. roku leni bezmocný, chorý, zadržatý na posteli) som za viac elektrární, hydrocentrál, mostov, železníc, som za brigády dobrovoľníkov pre všeobecné dobro, som za odňatie majetkov tým, čo na nich nepracujú a čo získajú z nich preľahovali v Monte Carlo, v baroch kúpeľných miest a v dancingoch veľkomest... Som za to, aby aj náboženstvo dostalo svoje miesto vo verejnom živote, ale sorr: aj za to, aby ono a jeho kňazi neodrážali od spoločných zemských cieľov, ale aby oni k nim dopomáhali. K tomu treba pokoj, mier. Som teda za mier a pokoj, lebo len v miere môže byť šťastie. Len v pokoji štát bude mohutnieť. A silný štát je pilierom mieru. Takýto štát budovať, jeho výstavbu podporovať sme povinní i my kňazi a vtedy budujeme mier.

Som za mier po druhé pretože lebo aj náboženstvo bude mať čestné svoje miesto v socialistickom štáte zaslúžiť len vtedy, ak bude mier. Len v pokoji, miere bude vedieť kňaz aj duchovné potreby veriacich ukázať. U nás cirkevné pomery sa vyjasňujú. Je pravda, mnohí sú odstavení i mnohí sú odsadení i hierarchia bola prečistená. Odstavili sa sarr, keď zaujali postoj proti ľudu, keď opustili ľud, ktorý buduje a chce v pokoji budovať. Mnohí hi pomzneni veriaci chcú vojnu.

Čakali na ňu a ju pripravovali. Zradili Zatiaľ štát vydal cirkevné zákony z októbra r. 1949, ktorými zaberpili slobodu vykonávania nábož. obrádov, slobodu vyznania zaručili nám silný plat tým duchovným, ktorí svoj ľud nezradili na jeho ceste k socializmu. Na vyšších miestach cirkevných sú dnes kňazi vymeňovaní kňazi vlisteneckí, ktorí sú verní cirkvi aj sv. Otcovi, odpadli iba od kapitalizmu a od boháčov, ale ostali verní svojmu ľudu. Títo zaručujú, že náboženstvo nik nám nezoberie, ale že napok, náboženský život u nás bude prekvitovať ako nikdy a to náboženstvo neľahostajné, neodsudované, náboženstvo Krista, volajúceho: „Blahoslavení chudobní...“ blahoslavení pokojní, lovní za mier a spravosť, lebo chudobní chránia náboženstvo.

Ako kňaz nesmiem opomnúť nábožný život na polí mravnosti, spravosť, dvakoť mravov, roz-pítanie pudov a zlych vální, 22. Vety, lebo vidím čístejšie závery kapitalizmu, imperializmu západu. Krv neviných volá o pomstu a keď katolícky kňaz, ak bol bol za vojnu a nie za mier, zat. mista volá. „Rozpýtaj národy, ktorí chcu vojnu!“

Som za mier a bojujem až aj preto, lebo veľká časť ľuduva za mier organizovane už bojuje. Bojujú za mier, ktorí sa dobovajú nej vojny vo Vietname, francúzsky vlistenský kňaz, vietnamský človek, kórejský občan, vietnamský milióner (v slobodnom Vietname je kat. kňaz-misionár prezidentom) a iní a iní...

Som za mier a bojujem až aj preto, lebo veľká časť ľuduva za mier organizovane už bojuje. Bojujú za mier, ktorí sa dobovajú nej vojny vo Vietname, francúzsky vlistenský kňaz, vietnamský človek, kórejský občan, vietnamský milióner (v slobodnom Vietname je kat. kňaz-misionár prezidentom) a iní a iní...

Som za mier a prikláňam sa k táboľ pre ľud. Ten táboľ, kde toto bude, bude baťou a silpou mieru. Štát socialistický plánovite vybudovaný, so silným priemyslom a čestným životom, s občanmi, ktorí, kde niet nezamestnanosti, tam bude mier a šťastie a ten štát bude, bude šťastný a silný. Treba preto odhadovať nepriateľov štátu, pripravovať ich, či už sú to náboženský fialových zprav, či sú to šmeďnáci, či zakukdení dedinskí boháci, či sú to dokonca nebohdi kňazi a činiteľi v cirkvi. Naša sa sťorky kňazov, dobre chcu pre svoj ľud i pre Cirkev, tých dar nesvedlo, hrozba a kňazi a dnes sme na nich hrdí, keď vidíme, že cirkevné pomery u nás sa konsolidujú. Chváť. Ja a česť patri i týmto slovkám dobrých duchovných a ľudu. Muzri porozumeli volaniu ľudu a ľud vo víznej dobe nepostupili ako je urobili zradní emigrantskí kňazi, dnes štúví zo zahraničia...

Som za mier a prikláňam sa k táboľ pre ľud. Ten táboľ, kde toto bude, bude baťou a silpou mieru. Štát socialistický plánovite vybudovaný, so silným priemyslom a čestným životom, s občanmi, ktorí, kde niet nezamestnanosti, tam bude mier a šťastie a ten štát bude, bude šťastný a silný. Treba preto odhadovať nepriateľov štátu, pripravovať ich, či už sú to náboženský fialových zprav, či sú to šmeďnáci, či zakukdení dedinskí boháci, či sú to dokonca nebohdi kňazi a činiteľi v cirkvi. Naša sa sťorky kňazov, dobre chcu pre svoj ľud i pre Cirkev, tých dar nesvedlo, hrozba a kňazi a dnes sme na nich hrdí, keď vidíme, že cirkevné pomery u nás sa konsolidujú. Chváť. Ja a česť patri i týmto slovkám dobrých duchovných a ľudu. Muzri porozumeli volaniu ľudu a ľud vo víznej dobe nepostupili ako je urobili zradní emigrantskí kňazi, dnes štúví zo zahraničia...

Proces našiel svoj odraz aj v regionálnej tlači (Zdroj: *Hlas Nitrianskeho kraja*)

42 –šmv–. Na vojnové plány nepriateľov odpovedáme zvýšeným úsilím v bojovej a politickej príprave. Obrancovia našej vlasti za prísny trest

zradcom ľudu Vojačššákovi, Buzalkovi a Gojdičovi. *Obrana ľudu*, 13. 1. 1951, s. 1.

43 PETRÍK, Ján. Vojaci odsudzujú zradu. *Obrana ľudu*, 21. 1. 1951, s. 4.

44 (rs). Pracujúci nášho kraja schvaľujú odsúdenie Vojačššáka, Buzalku a Gojdiča. *Smer*, 21. 1. 1951, s. 2.

45 Súd ľudu. *Smer*, 21. 1. 1959, s. 4.

ologicky dozrel na základe poznania podpaľačov vojny, medzi ktorých ráta aj „bývalých fabrikantov alebo arizátorov, alebo takých ako Vojtaššák, Buzalka a Gojdič“.⁴⁶ S podobnou myšlienkovou výzbrojou odchádza na zjazd obrancov mieru z Nitry aj kanonik F. Zafko.⁴⁷

Úloha tzv. mierového duchovenstva a ním ovládanej katolíckej tlače v čase súdneho procesu je osobitnou témou. Pripomeňme iba toľko, že *Katolícke noviny* zohrali smutnú úlohu rozohrávača celej akcie tým, že popularizovali samozvaných a štátom menovaných náhradných hodnostárov-miestodržiteľov, čím vytvorili faktickú základňu pre alibizovanie následných likvidačných krokov vlády. Štyri dni pred procesom *Katolícke noviny* (7. januára 1951) prinášajú článok „*Ďalší cirkevní hodnostári zložili sľub*“, kde predstavujú svoje profily Michal Úradník, Ján Štrba, Rehor Smieško, Justín Vršanský, Pavol Gašparovič, Jozef Kianička, Štefan Bitter, Filip Zafko, Ján Tuleja, Jozef Števek, Jozef Šesták, Pavol Macháček, Štefan Zárecký a Michal Ryšavý. V debata s poverenikom Ladislavom Holdošom noví cirkevní hodnostári vyslovili sľub, že sa nechcú obmedziť iba na duchovnú a cirkevnú prácu, ale že sa „*chcú postaviť do radov bojovníkov za lepší život*“, čím sa povedalo všetko.⁴⁸

Bolo to v týždni, keď troch slovenských biskupov Vojtaššáka, Buzalku a Gojdiča, nevyspatých, vyhladovaných, smädných, občiansky ponižených a väzenskými lekármi chemicky stimulovaných, bezpečnostní referenti preskúšavali z otázok a odpovedí, ktoré zostavil a pred procesom skontroloval sám prokurátor.

Z ďalšieho príspevku v *Katolíckych novinách* sa dozvedáme, že do tretieho roka päťročnice rímskokatolícki kňazi „*nastupujú spolu s ľudom*“ – je to rozšírená správa o prijatí u poverenika

Do 5. roku päťročnice nastupujú r. k. kňazi spolu s ľudom

Pozdravy r. k. duchovných povereníkovi Holdošovi

Z novoročných gratulácií zástupcov diecéz. Socializmus a mier sú ideále, bez ktorých sa nedá budovať nová spoločnosť

V stredu 3. t. m. navštívili povereníka pre veci cirkevné, Ladislava Holdoša, zástupcovia rímskokatolíckych diecéz na Slovensku, medzi nimi biskupský administrátor dekan Ján Dechet z Banskej Bystrice, generálny vikár Dr. Michal Beňo z Nitry, riaditeľ biskupskej kancelárie v Nitre kanonik Michal Úradník, náhradný generálny vikár a riaditeľ biskupskej kancelárie v Trnave, kanonik Leopold Adamčík, riaditeľ biskupskej kancelárie spišskej kapituly a zástupca kapitulného vikára kanonik Dr. Štefan Lach, zástupca riaditeľa biskupskej kancelárie v Trnave kanonik Jozef Greguška, dekan Rímskokatolíckej cyrilometodejskej bohosloveckej fakulty Dr. Mikuláš Višňovský, profesor bohosloveckej fakulty Dr. Cyril Dudáš, kanonik Štefan Zárecký, Pavol Macháček, Ladislav Mogyorosi a ďalší. Ďalej generálny tajomník Katolíckej akcie na Slovensku Dr. Ladislav Škoda a mnoho ďalších duchovných, ktorí mu blahočelili pri príležitosti Nového roku a ďakovali za úspešnú prácu na poli vytvorenia dobrého pomeru cirkvi a nášho ľudovodemokratického štátu.

veho roku stojíme nie s otázkou, čo nám prináša, ale s pevným odhodlaním vedieť krasným vojnovým štúdiom strávať do detí ľudu, podľa našej úcty a v úcte a rúcať rúcať. Ruku v ruku s našim ľudom budeme si budovať svoju Republiku proti všetkým nepriateľom“.

Kanonik Štefan Zárecký vo svojom po zdravie povedal: „Keďže nevyhnutným predpokladom zdravej rovnováhy náboženského života ako aj zdravého spoločenského poriadku je plynulý pokoj na zvrchu, považujeme za veľkú záležitosť v nastávajúcom roku bojovať odhodlane a neuctivostne za svetlý mier. Budeme sa bojovať, že našich veriacich naučíme hodnotiť výsledky pokojného budovania a že budeme neprestajne poukazovať na etnálne následky vojnového pustošenia. Naším ideomom je naučiť uskutočňovať Kristovu záchranu a učenie v každodennom živote. Vedomí si tej veľkej zodpovednosti, ktorá na nás pripadá, budeme veľmi kriticky posudzovať aj činnosť zahraničného nepriateľa, ako aj politiku Vatikánu a jeho rozhlasy, ku ktorým bude náš postoj jasne odmietavý až dovedy, kým nezmení svoj názor o tom čestnom a ošetrovanom štáte, ktorým sa u nás buduje nový sprevodivý poriadok.“

Generálny vikár Belák vo svojom novoročnej zdravici zdôrazňuje, že kňazi pomôžu

Kardinál Gerlier o pokoji

Lyonský arcibiskup-kardinál Gerlier pri príležitosti sviatku Nepoškvrneného Počatia zmenil sa v kňaza aj o otázke pokoja alebo vojny. Povedal okrem iného: „Nesabádate, že kresťania sú povinní byť v prvom rade tých, ktorí poukazujú na hrady vojny a ktorí volajú, že na začatí všetkých ukrutností, spojených s vojnou, treba čakať a zaberať pokoj. Vojna treba začať tak jasne, ako je len možno a na začatí jej vznikajú vytvoriť nástroj, pred ktorým by museli ustúpiť tí, ktorí by prípadne pohromu vojny chceli rozpútať.“

Na svadbe
(Dokončenie s 1. strany.)

ze z nich obyčajne im vyčíta sľubanie, že sú „pokolenie špatné, hriešne a cudzoľúbné“.

Všetci, ktorí cez tieto jašiangy vstupujú do stavu manželského, nech si uvedomia, že svadba v Káne galilejskej pripomína: i k vám chce zavítať Kristus, nie iba ako hosť, ale ako ženich. Hej, so svätostou stavu manželského i k vám prichádza Kristus, ako svákoedy na svadbu v Káne galilejskej, a ostáva u vás, kým ho sami zo svojho domu novozmeníte. Preto modlite sa a spravajte sa tak, aby Kristus so svojím požehnaním mohol u vás prebývať.

Zástupcovia našich diecéz ležali počehnaný a spoločný Nový rok povereníkovi Lad. Holdošovi. Pred mikrofonom zástupca kapit. vikára spišského, Dr. Lach.

Katolícke noviny informujú o návšteve rímskokatolíckych kňazov u Ladislava Holdoša (Zdroj: *Katolícke noviny*)

Holdoša, v tom čase bedlivého pastiera duchovných všetkých vyznaní zo strany štátu. Ján Dechet, Michal Beňo, Michal Úradník, Leopold Adamčík, Štefan Lach, Jozef Greguška, Mikuláš Višňovský, Cyril Dudáš, Štefan Zárecký, Pavol Macháček, Ladislav

Mogyorosi, Ladislav Škoda a ďalší ďakujú Holdošovi za „úspešnú prácu na poli vytvorenia dobrého pomeru cirkvi a nášho ľudovodemokratického štátu“.⁴⁹

Priamy ohlas na proces prinášajú *Katolícke noviny* 21. januára 1951

46 Rozhovor s delegátmi I. zjazdu čl. obrancov mieru. *Hlas Nitrianskeho kraja*, 21. 1. 1951, s. 3.
 47 Idem do Prahy bojovať za mier! *Hlas Nitrianskeho kraja*, 21. 1. 1951, s. 3.
 48 *Katolícke noviny*, 7. 1. 1951, s. 3.
 49 Do 3. roku päťročnice nastupujú r. k. kňazi spolu s ľudom. Pozdrav r. k. duchovných povereníkovi Holdošovi. *Katolícke noviny*, 14. 1. 1951, s. 3.

pod nadpisom „*Narušovatelja pokoja a lásky pred Štátnym súdom.*“ V texte, ktorý ostane večnou škrvnou na dejinách slovenskej „katolíckej“ (vládnou mocou ovládanej) publicistiky a smutným svedectvom kolaborácie časti slovenského duchovenstva s nepriateľmi Cirkvi, autori tvrdia, že náš katolícky ľud s rozhodnosťou stojí za vládou „našej ľudovo-demokratickej republiky“, že „tieň skutkov pomýlených cirkevných hodnostárov“, čím nemyslia seba, „nesmie padať na cirkev ani na arcipastiersku hodnosť“ a že „my chceme mať biskupov veľkého formátu [...] ktorí budú schopní zladit' záujmy cirkvi so záujmami štátu“.⁵⁰

V tomto duchu pokračujú *Katolícke noviny* v osobitnej reportáži o návšteve novovymenovaných kanonikov u Holdoša 8. januára 1951, odkiaľ reprodujú výroky typu: „*Áno, odpadli sme, ale nie od Boha, nie od Cirkvi a od kresťanstva, ale od kapitalizmu!*“ alebo: „*Na rozdiel od starých hierarchov, čakajúcich vojnu, naši noví sú proti nej.*“⁵¹

Týmto spôsobom sa samozvaní hodnostári pokúšali pred veriacimi legalizovať postavenie, do ktorého prišli opovážlivo stúpajúc po hlavách mučeníkov. Situáciu dokresluje báseň P. G. Hlbinu, ktorý v *Katolíckych novinách* 21. januára 1951 uverejňuje báseň na podporu Jána Decheta nazvanú *Bystrica*. Lyrický hrdina v nej v rýmovaných veršoch tvrdí, že „*kresťansko-katolíckej Cirkvi verným synom, ostáva nový vikár pod Urpinom*“ a že „*na stolci Moysesovom v boji, po jeho boku Ježiš Kristus stojí*“.⁵² Sama skutočnosť, že Cirkev na Slovensku prežila aj

toto rúhanie, svedčí o jej nadzemskom pôvode.

Duchovný pastier, stavovský časopis katolíckeho duchovenstva, od ktorého by sa dalo čakať zásadné stanovisko k procesu, za celý rok 1951 vytrvalo mlčal. Ak, pravda, nevezmeme v úvahu nepriamu masáž verejnej mienky v podobe teoretizujúcich príspevkov o „*napredovaní na poli kultúrnom*“, o príklade Fándlyho a Palárika alebo o účasti kňazov na zakladaní a práci JRD.⁵³ Vzhľadom na plánovaný cieľ procesu s biskupmi najpozoruhodnejší je príspevok Jána Decheta „*Príklady z minulosti*“, v ktorom chváli Palárika za to, že chcel mať „*národnú a ľudovú cirkev a slobodne volených cirkevných hodnostárov*“.⁵⁴

Proces nenechal chladným ani *Časopis pro právní theorii a právní vztahy – Právník*, ktorý v redakčnom článku z apríla 1951 žiada „*zovšeobecniť zkušenosti našich procesů, ukázat [...] škodnictví trockisticko-bucharinovských vyvrhelů až k dnešní činnosti organizované Wall-Streetem, Vatikánem a jejich pobočkami*“.⁵⁵

Iný právnický časopis *Sudca z ľudu* sa problematike procesov venoval systematickejšie, pričom nezabúdala ani na proces s biskupom Zelom a spolovníkmi.⁵⁶ Na okraj procesu proti Vojtaššákovi a spol. opisuje svoje dojmy v *Sudcovi z ľudu* publicista nepochybne najpovolanejší – sám Dr. Ján Feješ, prokurátor. Nehanebne parafrázuje to, čo predniesol minulý mesiac v obžalobnej reči pred súdom, a publicistickým štýlom potvrdzuje primárne poslanie vtedajšej komunistickej justície – pestovať bezprávie.⁵⁷

Z hľadiska propagandistickej metodiky je zaujímavý návrh – osnova referátu v *Živote strany* (časopis funkcionárov a pracovníkov KSS) v 3. februárovom čísle toho pamätného roku 1951 na tému *Proces proti vlastizravným biskupom*. Ukazuje menej dôvtipným agitátorom, ako majú využiť jednotlivé námety z procesu, pričom si pochvaľuje, že „*tieto procesy sa stali názornou školou pre široké vrstvy ľudu*“.⁵⁸ Nájde tu aj odporúčania využiť na rovnaký účel publikáciu o procese v edícii „*Vravíme ľuďom pravdu*“ s názvom *Zradných biskupov odsúdil náš ľud ako vykorisťovateľov, špiónov a podpalačov novej vojny – nie ako kňazov* (vyšla už 5. februára 1951). Sám nadpis dokonale zahmlieva skutočnú podstatu procesov s biskupmi a kňazmi a vnucuje čitateľovi najdôležitejší cieľ kampane: rozlišovať cirkevnú hierarchiu na jednej strane a „*drobné kňazstvo*“ na strane druhej, keďže ono, podľa scenáristov procesov, na rozdiel od hierarchie „išlo s ľudom“. V tejto intencii sa konštruujú celé príbehy v procese i mimo neho, v podaní žalobcov, ukrivdených svedkov i v zisteniach agilných novinárov, ktoré majú dokázať, že cirkevná hierarchia sa napríklad nestará o cirkevnú budovu, že „*v Devíne boli so zvolením cirkevnej vrchnosti sňaté zvony – bolo to za vojny a materiál zo zvonov mal slúžiť fašistom*“ alebo že „*katedrálly kostol v Nitre, takisto silne poškodený*“ (mimo chodom ruskými bombardérmi) „*sa s prispelením reakčných biskupov neopravil*“. Najkrkolomnejší záver sa týka kostola v Bobrovci: „*Musel prísť slávnou Február 1948, ktorý zvrhol predajnú Demokratickú stranu, aby sa kostol*

50 *Katolícke noviny*, 21. 1. 1951, s. 5.

51 Ďalšie ohnivo v utužení cirkvi so štátom. *Katolícke noviny*, 21. 1. 1951, s. 1.

52 *Katolícke noviny*, 21. 1. 1951, s. 1.

53 *Duchovný pastier*, 1951, č. 1 priniesol napríklad tieto príspevky: ZÁRECKÝ, Štefan. Ideologická náplň hnutia vlasteneckých kňazov; MACHÁČEK, Pavol. Naš nástup; KOŽA, J. K. Boh chce pre ľudí mier, nie vojnu; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. Ďakujeme pracujúcemu ľudu; (REDAKCIA). Kňaz a JRD.

54 DECHET, Ján. Príklady z minulosti. *Duchovný pastier*, 1951, č. 2, s. nezist.

55 Naše fronta v boji o výstavbu socializmu. *Právník*, 15. 4. 1951, s. 129 – 130.

56 HORVÁTH, Rudolf: Proces proti zradcom z radov vysokej cirkevnej hierarchie. *Sudca z ľudu*, január 1951, č. 1, s. 11 – 13.

57 FEJEŠ, Ján. Velezradní biskupi pred Štátnym súdom. (Na okraj procesu proti Vojtaššákovi a spol.) *Sudca z ľudu*, február 1951, č. 2, s. 34 – 37.

58 *Život strany*, 15. 2. 1951, č. 3, s. 169 – 177.

*Banky či oltáre?*⁶² Avšak časť umelcov, okrem už spomenutého a v danej téme až hyperaktívneho Mňačku, si na trpkom osude biskupov predsa len otvorene prihriala svoju stranickú polievočku.

Pri procese s biskupmi sa chopili príležitosti aj spolupracovníci *Kultúrneho života*. Nepodpísaný karikaturista – umelec na titulnom liste časopisu bezprostredne po rozsudku nakreslil hodnostára s berlou (podľa štylizovanej vizáže asi Vojsaššáka) sediaceho na kanóne silného kalibru, ktorý je zahalený plachtou so znakmi US dolára. Hodnostár hádže doláre veľké ako tanier nižším hodnostárom, ktorí sú zobrazení tuční, falošne sa usmievajú a otfčajú chamtivé ruky. Táto ikonografia je v dokonalom súlade s vtedajším ideologickým klišé a dnes zahabuje umeleckú obec svojou primitívnosťou a cynizmom.⁶³

Na tejže strane *Kultúrneho života* píše úvodník Krista Bendová nadpísaný slovami „*Nekrestanskí krestania*“. S marxisticko-leninskou odvahou sa priznáva, že v minulých dňoch s určitým zadosťučinením sledovala proces s troma vysokými cirkevnými hodnostármi a ochotne čitateľovi vysvetľuje prečo. Zadosť jej učinilo najmä poznanie, že ju osobne sformovalo iné, pokrokové učenie. Celý jej text je ukážkou slabomyselnosti a akéhosi neženského cynizmu vtedy poprednej predstaviteľky socialisticko-realistickej literatúry, kombinovaného s bohorovnou bezočivosťou naivného užívateľa totalitnej moci, ktorú svojim prisluhovaním a ešte aj takýmto hyenizmom sama upevňuje. Bendovej výklad kulminuje vo výroku, že proces dokázal, ako len myšlienka „kolektívneho ľudského šťastia“ môže vytvoriť z ľudí hrdinov. Náboženstvo, ktoré „zdôrazňuje perso-

nalizmus“, podľa nej vychováva zbabelcov: „*Preto nemohli byť oni (odsúdení) bojovníci, ale handry, ktorými dolárový svätý otec vymetá zaprášené kúty.*“⁶⁴

Menej agresívne, avšak rovnako principiálne stranický, to jest slabomyselne a bombasticky zároveň, útočí na mučených a ponížovaných biskupov iná adeptka literárneho umenia – Helena Brindzová. Vo svojom fejtóne „*Svätokupčiči*“ v tomže časopise o týždeň neskôr opisuje zlý vzťah hierarchie k poľnohospodárskym robotníkom v Ludaniciach (odkiaľ autorka pochádza) a raduje sa, že cirkevné majetky pripadli štátu: „*Naše deti budú žiť v šťastnom živote*“ – zastrája sa – „*ale prv musíme skončiť s nepriateľmi pokojného budovania našej vlasti.*“⁶⁵

Tu treba poznamenať, že priam maniackálne ťaženie proti odsúdeným biskupom otrávil napokon aj samých komunistov a aspoň jedného z kritikejšie zmýšľajúcich umelcov. Bol to Vladimír Mináč, ktorý v *Kultúrnom živote* z 18. februára 1951 vo fejtóne „*Slávnostná schôdzka*“ nepriamo odmietol nekonečnú kampaň aj ďalšie podobné kampane na vtedajšie časy odvážnym ironizovaním schôdzovania a prázdneho stranického či odborárskeho rečenia o stereotypných témach (o Kórei, o čínskych dobrovoľníkoch, o mieri všeobecne alebo o „zradných biskupoch“).⁶⁶ Za tento jediný triezvejší hlas v maniackálnom prostredí vtedajšej politickej publicistiky si zaslúži aj dnes, po rokoch, uznanie.

Ak hovoríme o prejavoch nezávislosti alebo aspoň zdržanlivosti vo vzťahu k propagovaniu procesov, treba konštatovať, že napríklad *Evanjelický posol spod Tatier* taktne o procese mlčal, publicisticky ho ignoroval. Neutrálne zaznamenal iba sprievodnú

okolnosť – vymenovanie kapitulného vikára v Banskej Bystrici.⁶⁷

Súdny proces s tromi slovenskými biskupmi Jánom Vojsaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom v roku 1951 predstavuje ucelenú justičnú a propagandistickú akciu. Vychádza z podrobne prepracovaného scenára, opiera sa o poznatky divadelnej dramaturgie ako systému tvorby spoločenských persuzívnych aktov, zacielených na zaujatie a ovládanie predpokladaného príjemcu predstavenia (v prípade bratislavského procesu s biskupmi je to občan v idealizovanej podobe „pracujúceho“) v uzavretom jazykovom a kultúrnom spoločenstve, ktoré malo za vlády stranického absolutizmu len minimálny predpoklad kritického prijatia alebo odporu.

Príprava súdneho procesu ako udalosti veľkého politického významu bola koordinovaná na optimálnej organizačnej úrovni za účasti všetkých relevantných orgánov a organizácií, s využitím vnútrostranických informácií, poznatkov a sčasti aj mocenských nástrojov, ktorými disponovali administratívne, ideologické a silové zložky vládnucej strany vo vtedajšom takzvanom „ľudovodemokratickom“ štáte. Významnú úlohu v tomto komparze hrali agenti bezpečnostných služieb vhodne rozmiestnení v prísne kontrolovaných masovokomunikačných prostriedkoch a agentúrach, najmä tlačových.

Bratislavská súdna inscenácia mala povahu justično-propagandistických manévrov, ktoré sprevádzali a kontrolovali celý proces, a z hľadiska plánovaného výsledku ich mohli koncipienti a inšpicienti procesu pokladať v záverečnom hodnotení za úspešné. Ako osobitný bonus poskytlí stránic-

62 *Kultúrny život*, 14. 1. 1951, s. 1.

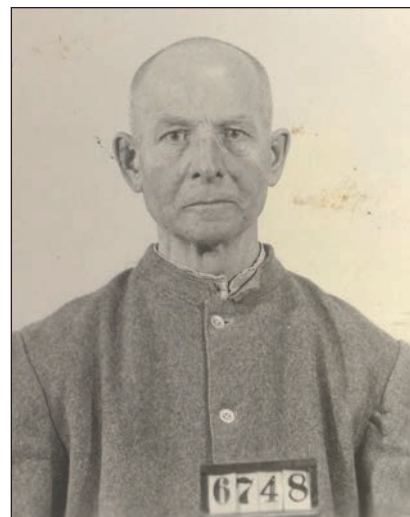
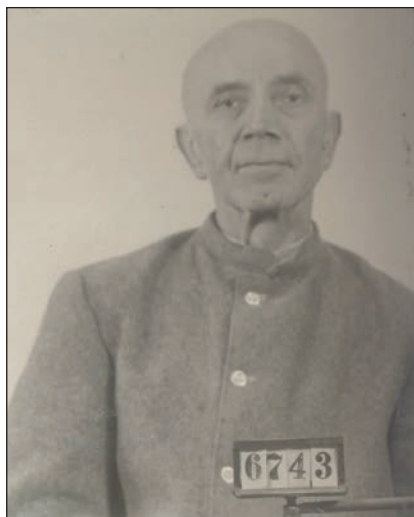
63 *Kultúrny život*, 21. 1. 1951, s. 1.

64 *Kultúrny život*, 21. 1. 1951, s. 1.

65 *Kultúrny život*, 28. 1. 1951, s. 8.

66 Slávnostná schôdzka. *Kultúrny život*, 18. 2. 1951, s. 8. Za tento fejtón, ako aj za fejtón „*Narodil sa básnik*“ v 9. čísle *Kultúrneho života* kritizovali Vladimíra Mináča aj šéfredaktora *Kultúrneho života* Michala Chorvátha fundamentálni straníci, osobitne Milan Lajčiak.

67 *Evanjelický posol spod Tatier*, 21. 1. 1951, č. 3, s. 23.

Biskupi J. Vojtaššák, M. Buzalka a P. Gojdič vo výkone trestu (Zdroj: AZVJS)

kemu vedeniu prehľad o možnostiach viesť aj najnáročnejšie publicistické kampane pri odhaľovaní „vnútorného nepriateľa“ a dôležité informácie o sile a pružnosti jednotlivých zložiek bojového ideologického, bezpečnostného a novinárskeho nasadenia. Sprievodné podporné akcie súvisiace s procesom pritom – pre históriu – vyplavili aj viacero dovtedy nepoznaných alebo menej využitých paranoidných ľudských typov, ktoré sa začiatkom 50. rokov živili novinárstvom alebo novinárskou beletriou.

Spôsob propagandistického ovplyvňovania profesionálne inscenovaného súdu celkom jasne prezrádza miesto jeho prvotnej (Moskva) aj sekundárnej (Praha) politickej motivácie. Zo spôsobu vykonania môžeme ľahko dedukovať totiž o primárnych metodických zdrojoch inscenovania bratislavského procesu. Bola to typicky sovietska metodika masívnej propagandy aktu bezprávia, ktorej charakteristickým sprievodným znakom je bombastická realizácia či „odohratie“ súdu podľa predpísaného scenára za účasti fanfár o vernosti ľudu a jeho oddanosti Sovietskemu zväzu a Komunistickej strane Československa ako sponzorom predstavenia.

Takáto príprava, realizácia a propagácia súdneho procesu bola v príkrom rozpore s tradíciami súdnych

pokračovaní v demokratickej Európe, čo sa však v prostredí dlhodobo stresovanom potláčaním ľudských práv po získaní časti obyvateľstva na stranu utláčateľov nestretlo s vážnejšou kritikou ani verejným odporom. Za týchto podmienok proces sa odohral s predpokladaným výsledkom a stal sa dôležitým krokom k úplnému ovládnutiu spoločnosti komunistickou stranou.

Možno sa iba domnievať, že nemalá časť národa vnútorne odmietala proces, fabrikovanie absurdných obvinení a „dôkazov“, ako aj organizovanie propagandistických akcií na získanie súhlasu verejnosti so súdom a rozsudkom, keďže boli v zjavnom rozpore so všeobecne známymi skutočnosťami. Otvorený prejav nesúhlasu v daných podmienkach diktatúry však nevyvolala ani očividná nezhoda obžaloby s faktami, ani násilná ekvilibristika sudcovskej reči, ani falošná reč „dojímavých“ publicistických komentárov – to všetko prezrádza, že súdne konanie sa vykonalo v atmosfére teroru a zastrážovania, za prísnej bezpečnostnej kontroly, na objednávku režimu, teda v rozpore s občianskym a trestným právom uplatňovaným v demokratických spoločnostiach.

Odohranie predstavenia v hlavnom meste národa, týmto súdnym procesom vlastne napomínaného, poukázalo na istú nekompatibilitu

prostredia, ktoré proces ako politický zámer splodilo a riadilo (Moskva a Praha) s prostredím, ktoré ho muselo horľivo zrealizovať (Slovensko). Túto skutočnosť si inscenátori procesu uvedomovali, a preto vstupná tematizácia a štylizácia obvinení, ako ich podala obžaloba i kolaborujúca tlač v prvých dňoch, si vynútila fabrikovanie ďalších a ďalších falošných svedectiev a klamlivých fabulácií.

Metódy uplatňovania justičnej svojvôle vyvinuté represívnymi orgánmi v Sovietskom zväze sa pri bratislavskom procese aplikovali v civilizlačne a kultúrne odlišnom stredoeurópskom prostredí. Tým sa vniesli do podania tragického aktu cudzie, niektoré nelogické, niekedy aj groteskné až komické prvky, ktoré charakterizovali najmä rétoriku obžaloby a argumentovanie sudcov. Ešte neprimeranejšie vyzneli neadekvátne štylizácie kolaborujúcich publicistov, ktorí sa až komicky násilne namáhali vytĺcť z politicky znásilneného národa súhlas so zločinným bezprávím. Vidno to najmä na bezduchom stereotype „súhlasných a rozhorčených stanovísk“ vymámených od pracovných kolektívov a nič netušiacich vojakov. Jazyk týchto publicistických útvarov je zjavne umelý a nekompatibilný s ľudovým prejavom, nesie výrazné známky neúprimnosti, pretože obsah obvinení

sa priečil logike aj domácej historickej skúsenosti.

Rečový prejav hlavných aktérov súdu a s nimi sprisahanych novinárskych propagandistov je neúmerne patetický, celkovo neadekvátny téme a prostrediu, v ktorom sa súdne dejstvo odohráva, a preto pôsobí nepravdivo, nepresvedčivo a sčasti aj humorne. S istotou sa dá z neho dešifrovať krajina pôvodnej inšpirácie aj adresa veliaceho štábu justičných a represívnych orgánov, ktoré manipulujú so skúsenostne aj vzdelanostne odlišným typom politických odporcov, na základe čoho vyznieva slovenská aplikácia a mechanický preklad fráz zaužívaných sovietskymi represívnymi orgánmi v stredo-európskom prostredí cudzo.

Zmanipulovanie ľudí prizeraúcich sa procesu (takzvaných „pracujúcich“, čím sa mysleli najmä ľudia nižšej kvalifikácie a vysokej ovládateľnosti) sa zrealizovalo teda len čiastočne. Predpokladané percento občanov súhlasiacich s procesom alebo falošne „rozhorčených vojnovým podpaľáctvom zločinatej hierarchie“ bolo treba publicisticky zveličiť až do rozmerov „všetkých pracujúcich“, čo bola hlavná, v podstate však nesplnitelná úloha aj pre tých naj-

prešibanejších a na všetko ochotných domácich predajných publicistov, keďže išli do súboja nielen s pravdou, ale i s Pravdou, ktorá nie je z tohto sveta. Zločinné výplody kolaborujúcich novinárov o takzvanom spravodlivom súde s biskupmi nadobudli už v priebehu procesu platnosť parodického modelu. Groteskne nespravodlivý a účelovo inscenovaný súdny proces so slovenskými katolíckymi biskupmi v roku 1951, podávaný predajnými publicistami ako spravodlivý „súd ľudí“, práve svojou maniakálnou expresivitou a úpornosťou sa v kultúrnejšom domácom prostredí a v prostredí mimo ovládanú krajinu obracal na svoj priamy opak. Obžaloba a súd sa v konečnom dôsledku (po krachu totality definitívne) zmenili na odstrašujúcu správu o najhlbšom poklese ľudskosti širiteľov bezprávia v našom prostredí. Tieto skutočnosti by mali byť východiskom na ďalšie posudzovanie procesu a jeho kritickú korekciu, obnovu alebo aspoň rekonštrukciu.

Záznamy o textoch publikovaných na podporu nespravodlivého súdu z pera kolaborujúcich domácich aj zahraničných novinárov a publicistov zaregistrované v tejto štúdii sú adres-

né a menovité. Načim ich kvalifikovať ako dôkazový materiál o spoluúčasti na justičnom zločine formou spolupáchatelstva, ktorého sa uvedení autori a menované redakcie dopustili v porozumení s iniciátormi (KSČ a KSS) a vykonávateľom (Štátny súd v Bratislave) v danom čase. Podstatou ich trestného činu je skutočnosť, že iniciatívne a dobrovoľne podporili vyfabrikovanú obžalobu vedúcu k stratám slobody, majetku a cti nespravodlivo odsúdených Jána Vojtaššáka, Michala Buzalku a Pavla Gojdiča (podľa protokolu) a nenávisťnými opismi skutkov, ktoré sa historicky ani logicky nemohli stať, prispeli k odsúdeniu a zneváženiu statočných a trestne bezúhonných osôb najvyššej spoločenskej a mravnej prestíže.

Vo svetle týchto zistení všetky publikácie a publicistické články zaznamenané v tejto práci predkladáme ako doplňujúci podklad na vznesenie a rozšírenie obžaloby proti osnovateľom, páchatelom a podporovateľom justičného zločinu spáchaného v procese proti trom slovenským biskupom na hlavnom pojednávaní pred Štátnym súdom v Bratislave v dňoch 10. – 15. januára 1951.

Blažej Belák • Trial with Slovak Bishops Presented in Then Pro-regime Press Media

This contribution provides an analysis of works written by Slovak journalists and writers who collaborated with the Communist regime in their articles published in Slovak and Czech press during the trial with three Slovak bishops: Ján Vojtaššák, Michal Buzalka and Pavol Gojdič (10–15th) January 1951 at the State Court in Bratislava). Presented articles and related and following books (brochures) with adopted trial protocols are assessed by the author as documents proving a conscious and active collaboration of those who wrote and edited them in the act of wrongdoing and injustice. These works, although statute barred, should be used to check both the criminal and moral responsibility of those individual authors who participated in that judicial crime. The bibliography of analysed articles is at the same time a document on the moral and civil failure of the authors and the material supporting their social unmasking, as many of them have still been presented as artistic authorities in media and textbooks.

PaedDr. Blažej Belák (1938)

Absolvent Vysokej školy ruského jazyka a literatúry v Prahe (1960). Titul PaedDr. získal na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici (1981). Od roku 1963 stredoškolský učiteľ ruštiny a slovenčiny v Handlovej a študijný technik v Banskom výskumnom ústave v Prievidzi. V rokoch 1969 – 1996 pracovník Matice slovenskej a Slovenskej národnej knižnice v Martine. Hlavný riešiteľ rezortnej výskumnej úlohy Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku v gescii Ministerstva kultúry SR. Hlavné témy: Pasportizácia historických knižničných fondov na Slovensku, koncepcia edície tlači zo 16. storočia zachovaných na území Slovenska, dejiny slovenských tlačiarní, koncepcia budovania zbierok Slovenského literárneho múzea, retrospektívna bibliografia v SNK. Autor viacerých zbierok lyrickej poézie, troch prozaických kníh, piatich kníh regionálnych povestí. Preklady umeleckej, odbornej a náboženskej literatúry z nemčiny a angličtiny. V rokoch 1996 – 2000 vedúci redaktor knižných edícií Spolku svätého Vojtecha v Trnave.

„PROTIKOMUNISTICKÉ“ AKTIVITY KOŠICKEJ RODINY V ROKOCH 1948 – 1953¹

MARTIN GABČO

Nástup komunistického režimu v Československu vo februári 1948 znamenal pre cirkev a náboženské spoločnosti výrazné obmedzenie duchovných aktivít. Praktické kroky predstaviteľov Komunistickej strany Československa (KSČ) na poli cirkevnej politiky boli výsledkom nielen momentálnych mocensko-politických potrieb režimu, ale predstavovali produkt zhmotňovania konfliktu kresťanstva s filozofiou marxizmu-leninizmu.

Zápas cirkvi a režimu prebiehal v rôznych podobách a v rozličnej intenzite počas celého trvania socializmu v Československej republike (ČSR). Okrem už viac-menej dostatočne preskúmaných prejavov rezistencie zo strany katolíckej cirkvi, figuroval na slovenskej scéne nábožensky motivovaného antikomunizmu špecifický fenomén – laický apoštolát. So zámerom podporiť jeho rozvíjanie v kontexte aktuálnych politicko-spoločenských výziev vzniklo v priebehu prvej polovice roka 1944 utajené spoločenstvo Rodina. Organizačné sformovanie a ideové vymedzenie Rodiny bolo predovšetkým výsledkom aktivít Tomislava Kolakoviča (Poglajena), ktorý sa primárne zameriaval na pastoračiu robotníckej a študentskej mládeže. V tomto smere ho výrazne ovplyvnili predovšetkým myšlienky zakladateľa Hnutia kresťanskej robotníckej mládeže (ďalej JOC) Josepha Cardijna.² Príslušníci krúžkov JOC presadzovali program Katolíckej akcie (ďalej KA) apoštolským pôsobením v kruhoch dospievajúcich robotníkov. V intenciách Cardijnových princípov páter Kolakovič podrobil ostrej kritike nedostatočné prevádzanie laického apoštolátu v továrňach a robotníckych štvrtiach. Riešenie negatívnych efektov kapitalistickej ekonomiky, ktoré hnali vodu na mlyn komunistickej propagandy, videl v účinnej a čo najširšej aplikácii katolíckej sociálnej nauky.³

S blížiacou sa porážkou nacistického Nemecka a jeho satelitov bolo čoraz viac zrejmé, že do priestoru strednej Európy prenikne Červená armáda bojujúca pod zástavou bolševizmu. Etablovanie režimu sovietskeho typu mohlo pre katolíkov znamenať otvorenú a masovú perzekúciu. Tomislav

Kolakovič s predpokladom potenciálneho nástupu masívneho proticirkevného tlaku počítal a pri formovaní Rodiny bral do úvahy eventualitu, že cirkev bude musieť v budúcnosti prinajmenšom čiastočne prejsť do ilegality. Neuspokojil sa však iba s teoretickou analýzou situácie. Pod jeho vedením v priebehu roka 1943 vznikli rôzne spoločenstvá-bunky, resp. krúžky, ktoré mali byť praktickým prostriedkom uskutočňovania apoštolskej činnosti v nepriaznivých spoločenských podmienkach.⁴ Ich formovanie prebiehalo v rôznych profesijných prostrediach v intenciách hesla: „*Najlepším apoštolom študentov je študent, robotníkov robotník, vedcov vedec a pod.*“⁵ Stavovské diferencované spoločenstvá riadila tzv. Ústredná bunka predstavujúca riadiaci štáb organizácie, ktorá do dejín vstúpila pod názvom Rodina.

- 1 Text je výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA – 1/0581/15: Identifikácia a podoby protikomunistického odboja na Slovensku v historickom kontexte krajín bývalého východného bloku.
- 2 VARINSKÝ, Vladimír. *Jozef Vicen a Biela légia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Fakulta humanitných vied, 2003, s. 16.
- 3 VAŠKO, Václav. *Profesor Kolakovič*. Bratislava: Charis, 1994, s. 16 – 17. V rovnakom duchu sa nesie aj zbierka Kolakovičových prednášok *Dnešný človek a Kristovo kráľovstvo*.
- 4 VARINSKÝ, Vladimír. Identifikácia protikomunistického odboja a jeho podoby v povojnovom období. In: SYRNÝ, Marek a kol. *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 2009, s. 411 – 412.
- 5 KRČMÉRY, Silvester, JUKL, Vladimír. *V šlapajách Kolakoviča. Spomienky na duchovné zážitky a stretnutia s pátrom Kolakovičom*. Bratislava: Charis, 1995, s. 14.

Tomislav Kolakovič vo svojich prednáškach načrtol základné kontúry činností, ktoré mala maximálne utajená Rodina vyvíjať s cieľom obmedzovať komunistický vplyv vo verejnom a politickom živote.⁶ Sofistikovaná antikomunistická rezistencia Rodiny mala byť realizovaná v dvoch rovinách: defenzívnej a ofenzívnej. Defenzívna rovina v praxi znamenala úsilie o elimináciu vplyvu komunistickej ideológie (a jej nositeľov) prostredníctvom členov Rodiny pôsobiacich v rôznych verejných funkciách.⁷ V ofenzívnom zmysle slova mali byť prostredníctvom budovania a prehlbovania životného štýlu, založeného na kresťansko-sociálnych princípoch, ľudia získavaní pre aktívnu a uvedomelú podporu svetonázoru stojaceho v opozícii voči komunistickým doktrínam. Formálni veriaci tak mali byť v spoločnostiach laického apoštolátu premieňaní na presvedčených a uvedomelých katolíkov. V období od vzniku Rodiny do nástupu komunistického režimu v roku 1948 sa činnosť ich členov niesla v siločiarach zámeru udržať a upevniť pozície katolíkov žijúcich v spoločnosti, ktorá bola stále viac ovplyvňovaná marxizmom.⁸

Dňa 27. augusta 1944 Tomislav Kolakovič slovenským biskupom predložil memorandum *Pastorácia na ťažké časy*, obsahujúce inštrukcie k vytvoreniu cirkevných štruk-

Tomislav Kolakovič (Pogljajen)

(Zdroj: www.wikimedia.org)

túr schopných fungovať a efektívne pôsobiť v nepriaznivých podmienkach možného prenasledovania.⁹ Očakávané „ťažké časy“ nastali po etablovaní mocenského monopolu komunistickej strany vo februári 1948. Katolícka cirkev bola spoločne s ostatnými náboženskými inštitúciami podrobená tvrdej kontrole štátnej moci a zatlačená za múry kostolov. Akákoľvek aktivita sledujúca antikomunistické ciele bola komunistickým režimom jednoznačne kvalifikovaná ako protištátna nepriateľská činnosť

a podľa toho bola aj trestne stíhaná. Stupňujúce sa represie neobišli ani aktérov hnutia laického apoštolátu, ktorých súdne inštitúcie režimu postupne odsúdili na dlhoročné tresty odňatia slobody.¹⁰

V procese odhaľovania členskej základne Rodiny vzniklo portfólio písomného materiálu, ktorý je využiteľný pri pokuse o rekonštrukciu základných kontúr historického obrazu činnosti tejto organizácie. Vo vyšetrovacích spisoch osôb vyšetrovaných orgánmi Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) sa nachádza pestré portfólio faktov o pôsobení podzemného laického apoštolátu.

Zásadným problémom týchto prameňov je však ich pôvod a funkcia. Sú totiž produktom práce bezpečnostných a vyšetrovacích orgánov slúžiacich totalitnému režimu, ktorý systematicky potláčal aktivity považované zo strany komunistickej strany za nevhodné a nebezpečné. Do kategórie nepriateľskej činnosti v plnej miere spadalo pôsobenie ilegálne fungujúcich spoločenských Rodiny. Hoci len aj čiastočná realizácia Kolakovičovho programu, ktorý sa opieral o nábožensky zamerané antikomunistické aktivity, predstavovala pre režim závažnú hrozbu. Viedla totiž k odbúraniu jedného z kľúčových pilierov jeho existencie – získavaniu a udržiavaniu nevyhnutnej ideologickej podpory. V tomto smere sa Rodina systematicky angažovala už

- 6 VARINSKÝ, Vladimír. Protikomunistické aktivity profesora Kolakoviča a „Rodiny“. In: JAŠEK, Peter, ed. *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2012, s. 25 – 26.
- 7 Bližšie pozri VARINSKÝ, Vladimír. K otázke vzniku a charakteru protikomunistickej rezistencie na Slovensku v období po 2. svetovej vojne. In: ŠMIGEL, Michal a kol. *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989)*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici – Historický ústav SAV, 2007, s. 122 – 136.
- 8 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) v Bratislave, fond (f.) Správa vyšetrovania Ministerstva vnútra ČSR – A 509 (Jozef Vicen), inventárne číslo (inv. č.) 1 – 3. Protokol o výpovedi spísaný s obvineným Vicenom Jozefom zo dňa 26. 6. 1957.
- 9 VAŠKO, V. *Profesor Kolakovič*, s. 23 – 24.
- 10 Príslušníci Rodiny boli postupne v rokoch 1952 – 1954 súdení v sérii politických procesov. Pred Štátnym súdom v Brne sa v dňoch 11. – 13. 7. 1952 odohral proces s Ottom Mádom a spol., v ktorom bol popri členoch českej Rodiny odsúdený matematik Vladimír Jukl na dvadsaťpäť rokov odňatia slobody. O necelé dva roky neskôr, 26. – 29. 4. 1954, bratislavský Krajský súd súdil dvadsaťštyri aktivistov tajného laického apoštolátu za velezradu a organizovanie náboženských skupín (údajne protištátneho zamerania). Dňa 24. 6. 1954 Vyšší vojenský súd v Trenčíne odsúdil dvojicu vedúcich predstaviteľov Rodiny – MUDr. Silvestra Krčméryho a Ing. Jozefa Suchého. Posledný veľký proces s účastníkmi laického apoštolátu – Rudolf Šesták a spol. – sa v októbri 1954 odohral na Najvyššom súde v Prahe. LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter, eds. *Zločiny komunizmu na Slovensku I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 200 – 203.

od konca vojny, a to zápasom za oslabenie vplyvu komunistov prostredníctvom laického apoštolátu a infiltrácie verejného a politického života svojimi ľuďmi.¹¹ Komunistická totalita sa od klasických foriem diktatúr líšila v dôraze na aktívnu a všestrannú podporu verejnosti, bez ktorej napĺňanie ideologicky saturovaných cieľov režimu nebolo reálne, resp. bolo uskutočniteľné iba s využitím násilných a represívnych metód.¹² Akcie Rodiny útočili na budovanie socialistickej spoločnosti, a preto ich bolo nevyhnutné eliminovať a trestné sankcie využiť na verejnú kriminalizáciu rímskokatolíckej cirkvi. V záujme naplnenia tohto cieľa ŠtB počas trestného stíhania odhale-

ných katolíckych aktivistov intenzívne pracovala na „premene“ antikomunisticky zameranej činnosti vedúcich a členov spoločenstiev na protištátnu trestnú činnosť s príslušnými zákonnými dôsledkami. V tomto duchu boli deformované výpovede zatknutých – nábožensky ladené aktivity museli byť účelovo dezinterpretované do roviny závažných zločinov proti republike.¹³ Pri práci s materiálmi štátnobezpečnostnej proveniencie tak potrebujeme neustále vnímať úsilie ŠtB o kriminalizáciu Rodiny „za každú cenu“, ktoré sa premietlo do špecifickej ideologickej determinovanej dikcie autorov zápisníc a výsluchových protokolov. Dôležitú úlohu v rozpoznaní racionálneho

jadra študovaných spisov zohráva ich konfrontácia s materiálom vyprodukovaným v neskoršom rehabilitačnom konaní a s osobnými vyjadreniami priamych aktérov Rodiny.¹⁴ Dôrazom na sofistikovanú elimináciu ideologického, sociálneho a politického programu marxizmu-leninizmu Tomislav Kolakovič už „do genetickej výbavy“ Rodiny vložil protikomunistické poslanie. Išlo však o rezistenciu, ktorú v súlade s teóriou amerického antropológa Jamesa C. Scotta môžeme definovať v rovine každodenných viac-menej ukrytých stratégií bez navonok zjavného politického zamierania.¹⁵ Spôsob fungovania (a charakter pôsobenia) katolíckej cirkvi vytváral

11 VARINSKÝ, V. Protikomunistické aktivity profesora Kolakoviča a „Rodiny“, s. 26.

12 Nemecký historik Martin Sabrow sa v štúdiu *Socialismus jako myšlenkový svět (Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě)* na margo interpretácií komunistického režimu NDR v rámci nemeckej historiografie konštatoval, že „Německá demokratická republika byla stejně jako všechny ostatní totalitární režimy dvacátého století ‚participační diktaturou‘, jež fungovala a sílila díky masovému zapojení obyvatelstva do svého soukolí, ať již v postavení vládnoucích či ovládaných“. SABROW, Martin. *Socialismus jako myšlenkový svět (Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě)*. *Soudobé dějiny*, roč. 19, 2012, č. 2, s. 199.

13 Išlo o štátnou bezpečnosťou často využívaný postup slúžiaci na kriminalizáciu skutočných alebo vykonštruovaných oponentov režimu. V intenciách tzv. zosťreňovaného triedneho boja režim „produkoval“ antikomunistov, ktorí mali brániť napredovaniu socializmu a bolo ich nutné odhaliť a potrestať (napr. predstavitelia cirkvi, kulaci a pod.). Bližšie pozri VARINSKÝ, Vladimír. Recenzia: PEŠEK, Ján. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. *Historický časopis*, roč. 47, 1999, č. 2, s. 316 – 320.

14 Určitú mieru konfrontácie umožňuje porovnanie výpovedí členov Rodiny z 50. rokov s materiálom z neskorších rehabilitačných konaní. V súčasnosti je deponovaný v Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) v Prahe, f. Inspekce ministra vnitra ČSSR – I. díl, A 8/1, 1953 – 1972, signatúra (ďalej sign.) A 8/1 – 1 360. Vladimír Jukl, Oto Mádr, Silvestr Krčméry – prošetření. Už v júni 1954 počas procesu na Vyššom vojenskom súde v Trenčíne obžalovaný MUDr. Silvester Krčméry vo svojej obhajobe vyvracal obvinenia zo zmanipulovanej obžaloby vojenského prokurátora. Porovnanie Krčméryho argumentov s pôvodným „upraveným“ textom vyšetrovacích spisov a obžaloby umožňuje priblížiť sa k vyskladaniu aspoň čiastočne zrozumiteľného historického obrazu činnosti ilegálne fungujúcich štruktúr laického apoštolátu. Zachované dokumenty, týkajúce sa procesu s MUDr. Silvestrom Krčméry a Ing. Jozefom Suchým na Vyššom vojenskom súde, môže čitateľ nájsť v prílohe publikácie *Pravdou proti moci. Příběh muže, kterého nezlomili*.

15 James C. Scott na základe vlastného výskumu životného štýlu roľníkov v ázijských agrárnych spoločnostiach (konkrétne v Malajzii) zrekonštruoval inovatívny model stratégií prežitia v podmienkach politickej a ekonomickej neslobody. Jeho hlavný prínos spočíval v objasnení fenoménu tzv. každodenných foriem rezistencie, do ktorých zahrnul väčšinu rezistentných akcií utláčaných skupín obyvateľstva. Do kontrastu k spektru rôzne výrazných politických foriem protestu postavil ukryté a takticky realizované techniky rezistencie voči utláčajúcej moci. V štúdiu *Everyday Forms of Resistance [Každodenné formy rezistencie]* James C. Scott analyzuje mechanizmy, prostredníctvom ktorých skrytá rezistencia môže v masovom meradle viesť k oslabeniu vládnucej vrstvy, resp. triedy: „Relatívne bezpečie – a je to len relatívne bezpečie – každodenných foriem rezistencie výrazne súvisí s miniatúrnym rozsahom akcie. Farmári prakticky infiltrujú krajinu v malých skupinách, často v noci, so zámerom vyhnúť sa upútaniu pozornosti. Dezertéri sa snažia uniknúť nepozorovane, keď majú príležitosť. Každý z týchto malých udalostí by mala byť venovaná pozornosť a z páchatelovho uhla pohľadu sú často projektované tak, aby boli nenápadné. Avšak spoločne sa môžu v tajnosti sčítať do veľkej udalosti – obrať armádu o brancov, ktorí by mohli bojovať; pracovná sila, ktorá sabotuje výrobu, dostáva podnik do bankrotu; vidiecka šľachta vlastniaca pôdu odchádza z vidieka do miest kvôli podpaľačstvu a prepadam; časti štátnej pôdy sú v plnej miere obsadené farmármi; daňové požiadavky štátu sú vyhýbaním sa plateniu daní postupne marené.“ (voľný preklad M. G.). SCOTT, James C. *Everyday Forms of Resistance*. In: *The Copenhagen Journal of Asian Studies*, vol. 4, 1989, p. 35. [online]. Dostupné na: <https://rauli.cbs.dk/index.php/cjas/article/view/1765> Rovnaký mechanizmus platí aj v prípade tajného laického apoštolátu. Rovnako ako v prípade Scottom uvedených akcií aj budovanie silného duchovného života jednotlivcov a účinné posilnenie ich osobnej skepsy voči marxizmu-leninizmu mohlo v masovom meradle výrazne narušiť ambície komunistického režimu na poli „zápasu o nového socialistickeho človeka“.

pre takto nastavené spôsoby rezistencie priaznivé podmienky.

Bohatý spisový materiál vznikol predovšetkým v súvislosti s pôsobením Rodiny na východe Slovenska. Zachovali sa zápisnice z výsluchov zadržaných kňazov alebo laikov a archívy ukrývajú aj rozsudky vynesené Krajským súdom v Košiciach, resp. vyššími súdmi na celorepublikovej úrovni, pričom tieto archívne sú predovšetkým produktom celoštátneho záťahu na Rodinu v rokoch 1952 – 1954.¹⁶ Dostupné materiály nám umožňujú odhaliť základné kontúry pôsobenia tej časti organizácie, ktorá bola riadená z centra, ktoré pôsobilo v Košiciach. Z chronologického hľadiska je výskum vytýčenej témy vhodné zaradiť do obdobia vymedzeného od nástupu komunistickej totality vo februári 1948 do ukončenia procesu postupnej eliminácie fungovania utajených spoločenstiev štátnobezpečnostnými orgánmi.

RIADIACI ŠTÁB RODINY V KOŠICIACH

Existujúce výsluchové protokoly z dielne Krajskej správy Ministerstva vnút-

ra v Košiciach sa zhodujú v tvrdení, že praktická činnosť košickej Rodiny sa na prelome 40. a 50. rokov opierala predovšetkým o dvoch katolíckych kňazov – Vojtecha Jenčíka a Juraja Jendželovského. V súlade s poslaním hnutia laického apoštolátu spoločne s ostatnými spolupracovníkmi usmerňovali aktivitu laického elementu na pôde existujúcich spoločenstiev nielen v rovine duchovnej náplne konkrétnych stretnutí, ale aj v prakticko-organizačnom zmysle. V tomto smere sa zameriavali predovšetkým na získavanie nových členov do profesijne diferencovaných skupínok so špeciálnym záujmom o podchytenie študujúcej mládeže.¹⁷

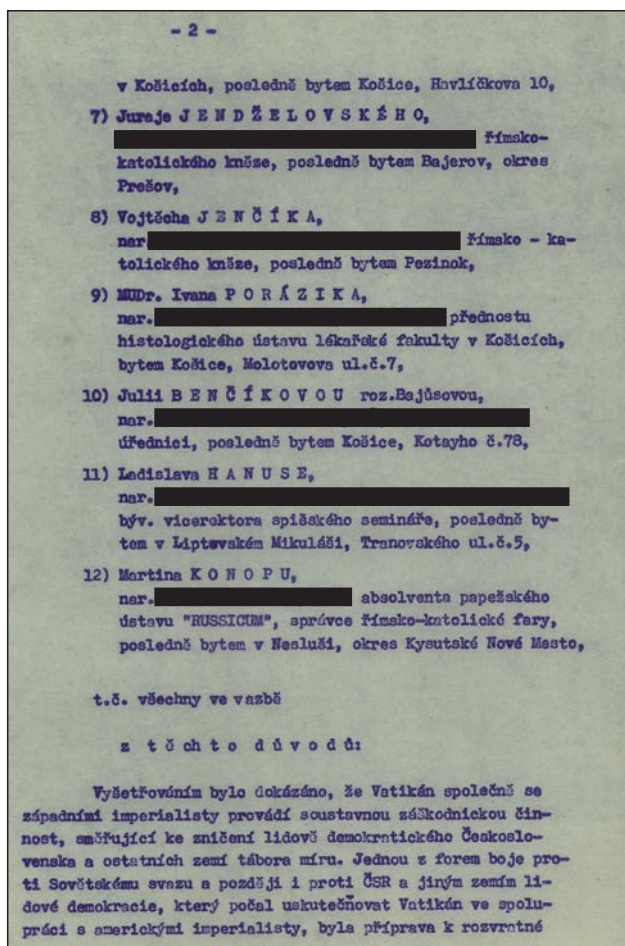
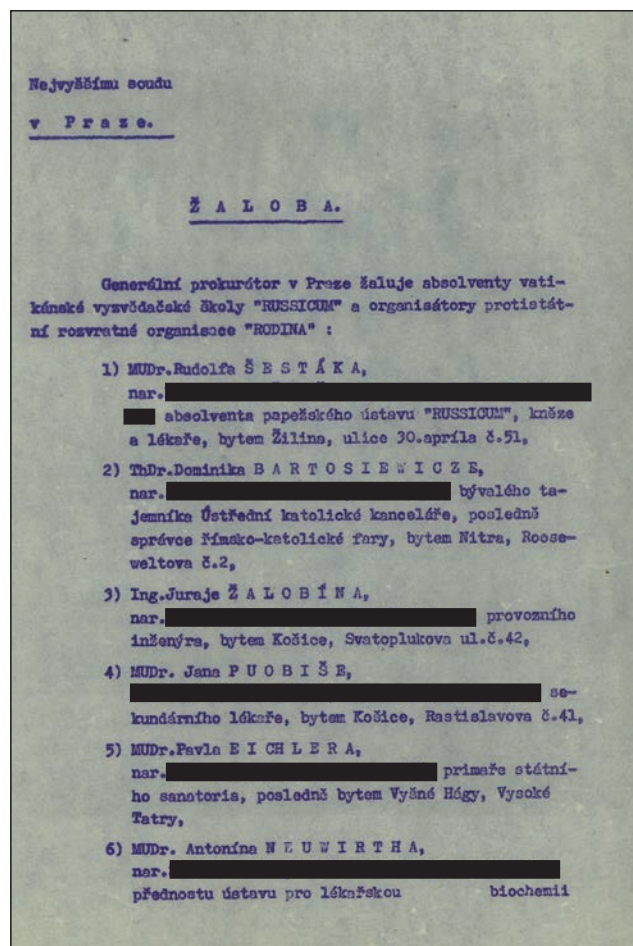
Juraj Jendželovský sa stal členom Rodiny už v ére Kolakovičovho pôsobenia na Slovensku.¹⁸ Po oslobodení spoločne s Vojtechom Jenčíkom pôsobili ako kapláni v Košiciach, kde sa angažovali v samotnom procese budovania štruktúr laického apoštolátu.¹⁹ Vojtech Jenčík neskôr odišiel na kňazské pôsobisko v Bajerove (okres Prešov). Prostredníctvom ochotných spolupracovníkov však aj napriek geografickej vzdialenosti podľa možnosti pokračovali v začatej práci.

Košické štruktúry nefungovali izolovane, ale boli riadené centrálnym „štábom“ Rodiny, nakoľko ich vedúci úzko spolupracovali s celoslovenským vedením organizácie.²⁰ Vzájomná koordinácia aktivít pravdepodobne prebiehala prostredníctvom utajených stretnutí, resp. osobných odkazov zameraných na vytýčenie pracovnej náplne jednotlivých spoločenstiev.²¹ Išlo o model riadenia a prenášania zodpovednosti, ktorý v tajnej cirkvi v rôznych variantoch fungoval od čias pôsobenia Tomislava Kolakoviča až do pádu komunistického režimu v roku 1989.

ILEGÁLNY KRÚŽOK ÚRADNÍČOK – ERVÍNA HROMADOVÁ A SPOL.

Pomerne podrobné informácie o konkrétnom fungovaní krúžku laického apoštolátu v Košiciach sa nachádzajú v zápisniciach z výsluchov Erviny Hromadovej – vedúcej jednej z košických ilegálnych skupín. V jej vyšetrovacom zväzku je uvedené, že spoločenstvo sa v priebehu roka 1948 schádzalo pod vedením profesorky Eleny Bartošovej

- 16 Vedúce osoby košickej Rodiny predstúpili v dňoch 12. – 15. 10. 1954 pred Najvyšší súd v Prahe ako obžalovaní v procese s dvanásťčlennou skupinou Rudolf Šesták a spol. Prevádzanie laického apoštolátu bolo v obžalobe zámerne prepojené s vykonštruovanými obvineniami z velezrady proti ČSR a jej spojencom (pod údajnou taktovkou Vatikánu). LETZ, R. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku, s. 203.
- 17 A ÚPN, f. Sekretariát Federálneho ministerstva vnútra Praha – A 2/1 (ďalej A 2/1), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 3, inv. č. 135. MUDr. Šesták Rudolf a spol., absolventi vaticánskej vyzvedačskej školy Russicum a organizátori protištátnej rozvratnej organizácie Rodina – návrh žaloby z roku 1954; A ÚPN, f. Krajská správa Ministerstva vnútra Košice – B 10 (ďalej B 10), šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov.
- 18 A ÚPN, f. A 2/1, šk. č. 3, inv. č. 135. MUDr. Šesták Rudolf a spol., absolventi vaticánskej vyzvedačskej školy Russicum a organizátori protištátnej rozvratnej organizácie Rodina – návrh žaloby z roku 1954.
- 19 V portfóliu dostupných archívnych dokumentov (deponované v A ÚPN), týkajúcich sa košickej Rodiny, sa nachádza kolekcia výsluchových protokolov, ktoré obsahujú záznamy z vyšetrovania špecifickej formy ilegálnej činnosti – pašovania náboženskej literatúry do Sovietskeho zväzu cez železničné prekladisko v Čiernej nad Tisou. Podľa zápisníc sa na týchto aktivitách podieľali Juraj Jendželovský a Vojtech Jenčík. Aktívne im mali pomáhať aj ich známimi a rodinní príslušníci. Vzhľadom na metódy práce Štátnej bezpečnosti si uspokojivé objasnenie spôsobov distribúcie náboženskej literatúry na územie Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky v prvej polovici 50. rokov vyžiada širší výskum a spracovanie v rozsahu osobitnej štúdie.
- 20 Podľa návrhu žaloby proti „absolventom vaticánskej vyzvedačskej školy Russicum a organizátorom protištátnej rozvratnej organizácie Rodina“ z roku 1954 Vojtech Jenčík a Juraj Jendželovský od vedúcich Rodiny (konkrétne je uvedený MUDr. Rudolf Šesták) prijímali praktické smernice pre prácu krúžkov, na zrode ktorých sa aktívne podieľali. A ÚPN, f. A 2/1, šk. č. 3, inv. č. 135. MUDr. Šesták Rudolf a spol., absolventi vaticánskej vyzvedačskej školy Russicum a organizátori protištátnej rozvratnej organizácie Rodina – návrh žaloby z roku 1954.
- 21 Vo výpovedi kňaza-správcu bratislavského kostola sv. Ladislava a učiteľa náboženstva Štefana Šmálika z 12. 10. 1951 sa nachádza zmienka o účasti kaplána Vojtecha Jenčíka na spoločnom stretnutí zástupcov českej a slovenskej Rodiny, ktoré sa uskutočnilo 17. 5. 1951 v bratislavskom byte Štefana Šmálika. A ÚPN, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa ŠtB Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB BA), Vyšetrovacie spisy, archívne číslo (ďalej a. č.) 158/1. Zápis o výpovedi napísaný s obvineným Štefanom Šmálikom z 12. 10. 1951.

Prvé dve strany návrhu žaloby na príslušníkov protistátnej skupiny „RUSSICUM“ z roku 1954 (Zdroj: A ÚPN)

buď u kaplána Juraja Jendželovského alebo priamo v jej byte.²²

Okrem organizovania samotných stretnutí profesorka Bartošová realizovala aj nábor nových členov. Koncom roka 1947 sa zoznámila so zamestnankyňou košického katolíckeho nakladateľstva *Verbum* Ervínou Hromadovou, u ktorej nakupovala náboženskú literatúru. Neskôr sa obidve stretávali aj u kaplána Juraja

Jendželovského, kde sa venovali duchovne ladeným rozhovorom. Elena Bartošová novú záujemkyňu krok za krokom oboznamovala s princípmi a cieľmi laického apoštolátu, vrátane potreby pôsobiť na svoje okolie a spolupracovníkov v smere aktivizácie ich náboženského presvedčenia a eliminácie sympatií k princípom marxisticko-leninskej ideológie. Pravdepodobne počas roka 1948 bola Ervína

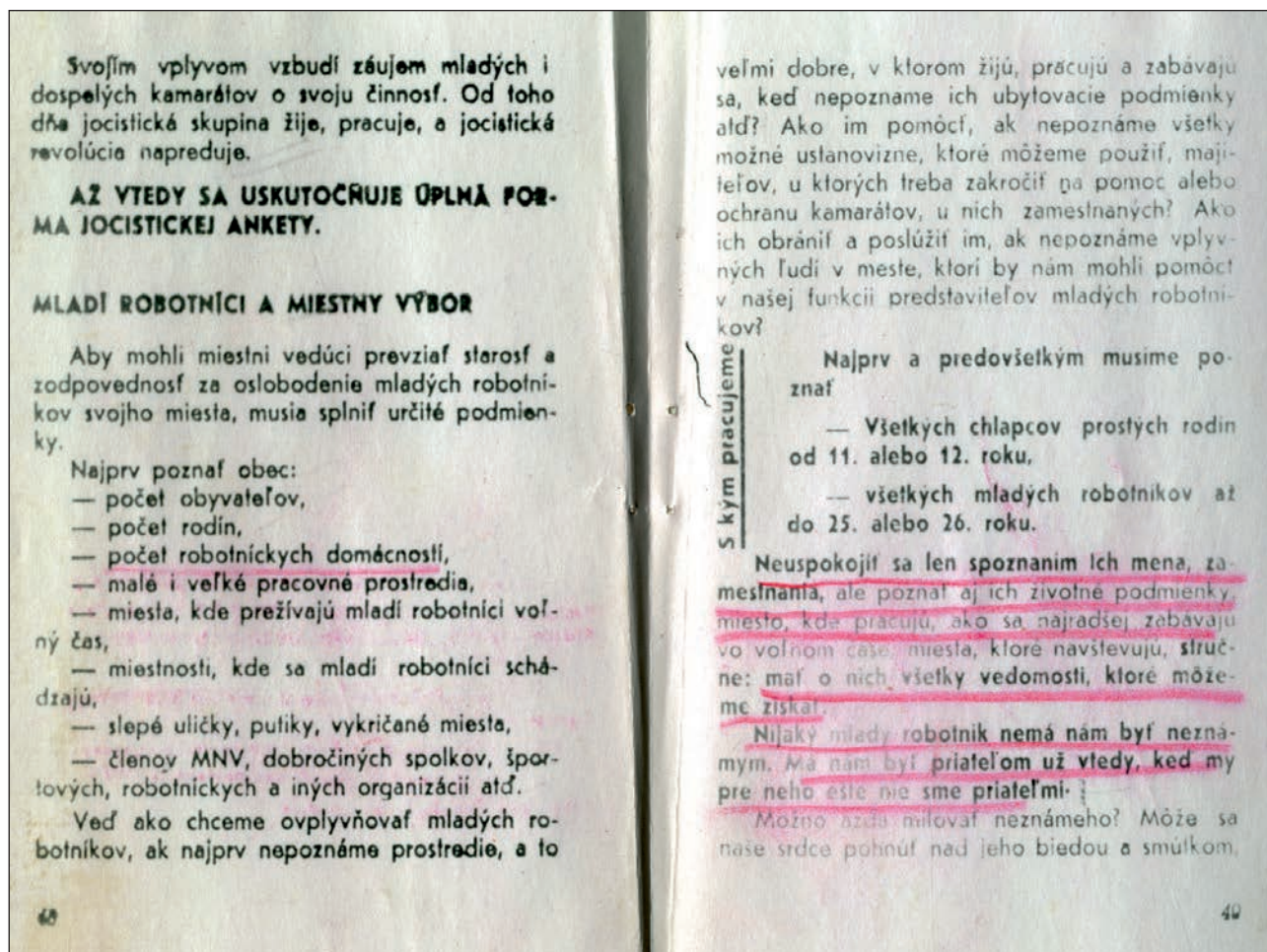
Hromadová prijatá za riadnu členku spoločenstva. S pomocou spolupracovníčok si osvojila princípy získavania nových členov do už existujúcej skupiny laického apoštolátu. Podľa vlastnej výpovede takýmto spôsobom získala päť osôb.²³

Ervína Hromadová postupne Elenu Bartošovú nahradila v pozícii vedúcej spoločenstva úradníčok.²⁴ Od tohto momentu už činnosť Ervíny

22 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Ervíny Hromadovej zo dňa 21. 6. 1954.

23 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Ervíny Hromadovej zo dňa 21. 6. 1954.

24 Schôdzky spoločenstva vedeného Ervínou Hromadovou prebiehali v jej byte raz týždenne, neskôr boli poriadané raz za dva týždne. Jeden týždeň sa zišli len ženy – úradníčky a na ďalší týždeň krúžok navštevoval aj profesor teológie ThDr. Anton Harčár. V priebehu roka 1950 došlo k rozpadu krúžku, keďže jeho členky si založili vlastné rodiny. A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Ervíny Hromadovej zo dňa 22. 6. 1954.

Ukážka tzv. ankety – inštrukcie pre praktickú realizáciu laického apoštolátu (Zdroj: A ÚPN)

Hromadovej nebola vedená a usmerňovaná profesorkou Bartošovou, ale priamo kaplánom Jurajom Jendželovským, ktorý zrejme zohral určitú úlohu pri jej zapojení do členstva a neskôr aj vedenia spoločenstva. Juraj Jendželovský spoločenstvo úradníčok sporadicky navštevoval aj osobne. V spolupráci s ThDr. Antonom Harčárom – profesorom dogmatiky na Vysokej škole bohosloveckej v Košiciach (do roku 1950) – účastníkov stretnutí upevňoval v presvedčení, že prehlbovaním osobnej viery a vlastným príkladom na pracoviskách môžu zabráňovať šíreniu marxisticko-lenin-

skej ideológie.²⁵ Z výpovede Ervíny Hromadovej je zjavné, že vyšetrovateľ sa usiloval zvýrazniť predovšetkým protištátnu činnosť kaplána Juraja Jendželovského. To však nebagatelizuje jeho činnosť spočívajúcu v kreovaní konkrétnej náplne činnosti tohto spoločenstva.

Nezanedbateľnú súčasť života košickej Rodiny predstavovala distribúcia literatúry pochádzajúcej zo zrušenej Ústrednej katolíckej kancelárie (ďalej ÚKK). O názvoch a konkrétnom obsahu textov, ktoré boli v košických spoločenstvách používané, vypovedal 11. novembra 1953

kaplán Vojtech Jenčík: „Byli to různé brožury, jako ANKETA, SCHŮDZKA PRIKOPNIKOV, AKO ZALOŽIT ŠTUDENTSKŮ SKUPINU a větší kniha o jocismu. Všechny tyto věci jsme dostávali do r. 1948 z KKÚ. Tyto brožury byly překlady z francouzštiny a k tomu jsme dostávali z ÚKK vypracované pracovní plány.“²⁶ Můžeme teda hovoriť o materiáloch, ktoré umožňovali efektívne uskutočňovanie laického apoštolátu. Tzv. ankety pred nástupom komunistického režimu vydávala ÚKK legálne, s cieľom poskytnúť záujemcom o apoštolát praktické návody ako inicio-

25 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Ervíny Hromadovej zo dňa 22. 6. 1954.

26 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BA, Vyšetrovacie spisy, a. č. 158/9. Protokol o výpovedi s obvineným – Vojtech Jenčík zo dňa 11. 11. 1953.

vať a usmerňovať rozhovor s ľuďmi a získať ich na svoju stranu. Ankety teda predstavovali výukový materiál slúžiaci na zefektívnenie práce vzniknutých spoločenstiev. V praxi však stimulovali budovanie a rozvíjanie opozície voči ideológii marxizmu-leninizmu. Protagonisti komunistického režimu potenciál ilegálne distribuovaných tlačovín rozpoznali a ich používanie interpretovali v diametrálne závažnejšej rovine – malo ísť o intenzívnu nepriateľskú činnosť proti Československu vo forme vyzvedania štátneho tajomstva.²⁷ K tomuto zámeru smerovali aj otázky vyšetrovateľa na Vojtecha Jenčíka ohľadom ankiety. Získavanie pastorálne významných informácií o členoch spoločenstiev sa ŠtB usilovala „napasovať“ do scenára hospodársko-politickej špionáže.²⁸

Uvedené fakty vedú ku konštatovaniu, že najvlastnejšie poslanie krúžku účtovníčok spočívalo v uskutočňovaní špecifickej rezistencie voči komunistickej indoktrinácii spoločnosti. Do značnej miery je tento moment vyjadrený vo výpovedi samotnej Ervíny Hromadovej na Krajskej správe Ministerstva vnútra v Košiciach z 22. júna 1954. Napriek „úprave“ zo strany vyšetrovateľov zrejme vystihuje pointu činnosti nami skúmaného spoločenstva: „*Že som sa stala členkou ilegálneho krúžku, LA*“ [laický apoštolát – pozn. autora], v ktorom

som dokonca bola aj vedúcou, bolo to, že som bola do tohto navedená jednako kaplánom JENDŽELOVSKÝM a profesorkou Elenou BARTOŠOVOU, jednako ma k tomu viedlo moje náboženské cítenie. Stotožňovala som sa s tým, že náboženská ideológia je proti marx-leninskému učeniu s ktorým som sa ja nestotožňovala, proti ktorej je treba bojovať, a to jednako prehlbovaním svojho vlastného duchovného života a jednako toto prenášať aj vo svojom prostredí, získavať ďalšie osoby do ilegálnych krúžkov, LA“ a získať ich na svoju stranu.“²⁹ Na dôveryhodnosti citovanej výpovedi pridáva fakticky stopercentná zhoda Ervínou Hromadovou popísaných aktivít s programom Tomislava Kolakoviča. Pre utajený laický apoštolát však bolo typické, že nesúhlas s komunistickou ideológiou, vyvierajúci z náboženského povedomia, nebol pretavený do klasickej odbojovej činnosti, ale do snahy o prehlbovanie kresťanského presvedčenia návštevníkov spoločenstiev. Eliminácia vplyvu marxizmu-leninizmu mala byť následne výsledkom aplikácie kresťanských zásad v každodennom živote.

SPOLOČENSTVO ŠTUDENTOV VYŠŠEJ PRIEMYSLOVEJ ŠKOLY V KOŠICIACH

V intenciách princípu jocistickej práce „*najlepším apoštolom robotníkov je robotník, lekárom lekárom a pod.*“

fungovalo aj spoločenstvo pod vedením kaplána Tibora Umstädtera, ktorý zrejme aktívne spolupracoval s riadiacim centrom košickej Rodiny.³⁰ Jeho zástupcom a poriadateľom stretnutí spoločenstva bol zamestnanec Československých štátnych dráh Juraj Kalapoš. Od decembra 1952 do školských prázdnin 1953 sa v Kalapošom byte schádzali prevažne mladí ľudia študujúci na Vyššej priemyslovej škole v Košiciach. Podľa jedného z priamych účastníkov stretnutí, Alexandra Pitoczkého, vízia pre činnosť krúžku spočívala v supľovaní chýbajúcej náboženskej výchovy.³¹

Juraj Kalapoš pochádzal z obce Malé Trakany v okrese Kráľovský Chlmec. Členskú základňu spoločenstva sa mu podarilo získať vďaka kontaktom s rodákmi, ktorí pracovali, resp. študovali v Košiciach. Konkrétne išlo o študenta Vyššej priemyslovej školy Imricha Bánociho, ktorý taktiež pochádzal z Malých Trakan. Juraj Kalapoš ho pozval na krúžok so žiadosťou, aby pozval aj ďalších študentov z ich rodnej obce. Podľa vlastnej výpovede Imrich Bánoci pre spoločenstvo získal brata Alexandra a ďalšieho Trakančana Alexandra Pitoczkého.³² Pridal sa k nim študent František Juhas z Košíc.³³ Juraj Kalapoš v role hostiteľa, bratia Bánociovci, Alexander Pitoczký a František Juhas tvorili členskú základňu tohto študentského krúžku

27 KRČMÉRY, Silvester. *Pravdou proti moci. Príbeh muža, ktorého nezlomili*. Bratislava: Artis Omnis, 2014, s. 283.

28 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BA, Vyšetrovacie spisy, a. č. 158/9. Protokol o výpovedi s obvineným – Vojtech Jenčík zo dňa 11. 11. 1953.

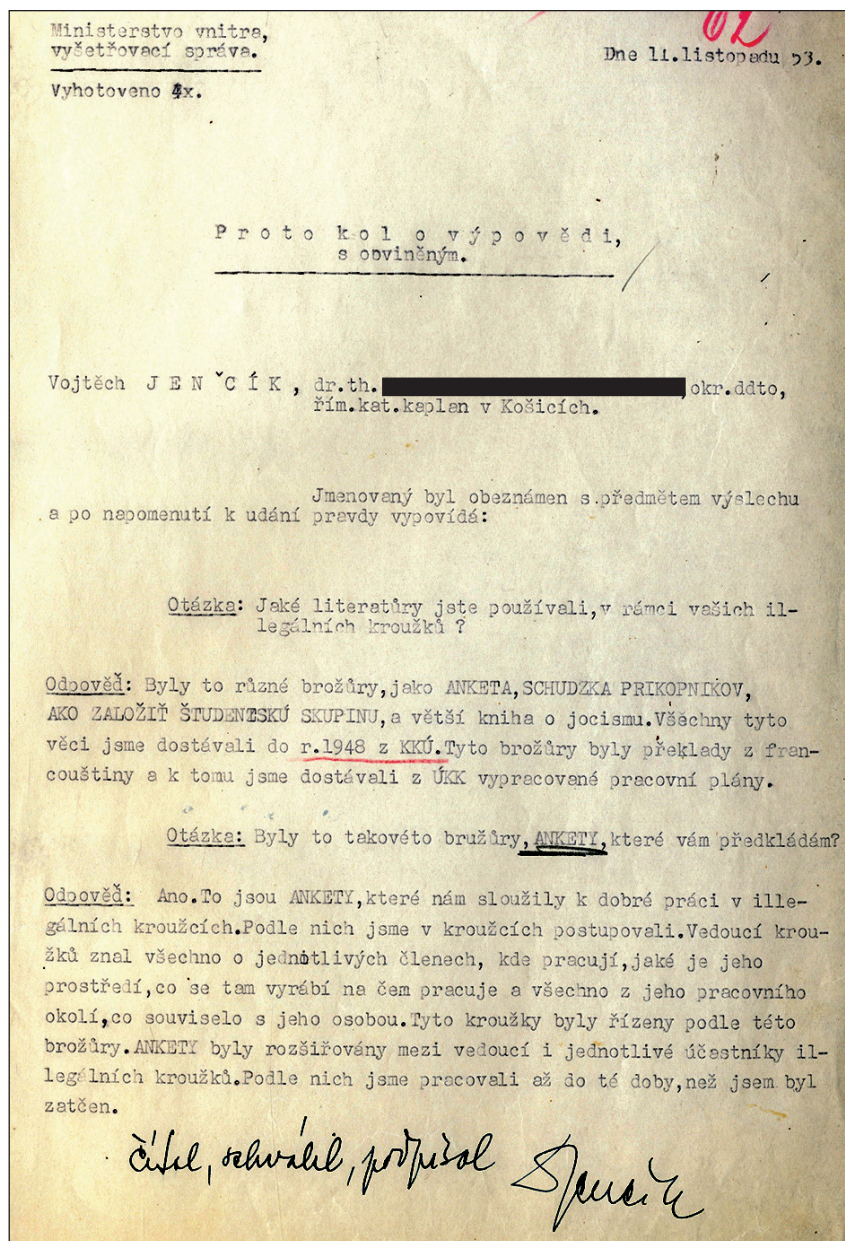
29 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Ervíny Hromadovej zo dňa 22. 6. 1954.

30 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 5, inv. č. 14. Žaloby a rozsudky na rímskokatolíckych farárov z roku 1954. Rozsudok Krajského súdu v Košiciach v trestnej veci Tibora Umstädtera z 24. 6. 1954. Už od roku 1951 sa Tibor Umstädter zrejme osobne poznal s viacerými organizátormi laicko-apoštoltskej činnosti v Košiciach. Predovšetkým nadviazal kontakt s Vojtechom Jenčíkom. Ten ho mal ďalej zoznámiť s Ing. Jurajom Žalobínom, MUDr. Ivanom Porázikom, MUDr. Antonom Neuwirthom a profesorkou Elenou Bartošovou. A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov 1954. Protokol o výpovedi Tibora Umstädtera zo dňa 2. 2. 1954.

31 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Alexandra Pitoczkého zo dňa 1. 4. 1954.

32 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Imricha Bánociho zo dňa 1. 4. 1954.

33 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov. Protokol o výpovedi Františka Juhasa zo dňa 2. 4. 1954.

Výpověď Vojtěcha Jenčíka o materiáloch, ktoré boli používané na stretnutiach (Zdroj: A ÚPN)

laického apoštolátu. Pravdepodobne prebehlo päť až sedem stretnutí. Ich ukončenie súviselo so začiatkom let-

ných školských prázdnin, keď sa študenti vrátili domov. Spoločenstvá sa nestretávali nepretržite, ale v súlade

so súkromnými možnosťami ich členov. V nasledujúcom školskom roku 1953/1954 však už k ďalšiemu fungovaniu spoločenstva študentov vyššej priemyselnej školy nedošlo. Pravdepodobnú príčinu ukončenia činnosti predstavovali obavy z potenciálneho zásahu ŠtB, nakoľko v tom čase boli už vedúci Rodiny buď odsúdení alebo umiestnení vo vyšetrovacej väzbe.³⁴

Náplň jednotlivých stretnutí vyplývala z ambície organizátorov suplovať zúčastneným študentom chýbajúcu náboženskú výučbu. Išlo o reakciu na skutočnosť, že režim v snahe o získanie ideologickej podpory mládeže presadzoval systematickú diskrimináciu tohto predmetu v rámci všetkých stupňov vzdelávacích inštitúcií. Konkrétny program krúžku preto pozostával z čítania statí z Biblie, diskusie a nechýbalo ani štúdium náboženskej literatúry. Juraj Kalapoš zrejme taktiež študentom pripomínal, aby žili podľa zásad katolíckej viery a mravouky a navštevovali sviatosť.³⁵ Čo sa týka štúdia biblických statí, v záujme pochopenia ťažších pasáží bol na stretnutia prizvaný kňaz Tibor Umstädter, ktorý študentom vysvetľoval nejasnosti v náboženských otázkach a rozvíjal ich pozitívny postoj ku katolíckej cirkvi.

Vyšetrojúce orgány sa usilovali Tibora Umstädtera usvedčiť zo snahy odovzdávať dotýčným študentom smernice k prevádzaniu protištátnej činnosti. Vypočúvaní členovia krúžku František Juhas, Imrich Bánoci a Alexander Pitoczký však zhodne tvrdili, že prítomný kňaz im nedával žiadne inštrukcie politickej proveniencie a venoval sa čisto náboženskej problematike.³⁶

- 34 Podľa obžaloby sa Tibor Umstädter v letných mesiacoch roka 1953 dozvedel o vyšetrowaní kňazov v súvislosti s laickým apoštolátom. Koncom augusta sa preto zrejme s Jurajom Kalapošom rozhodli, že spoločenstvo sa viac nebude schádzať. A ÚPN, f. B 10, šk. č. 5, inv. č. 14. Žaloby a rozsudky na rímskokatolíckych farárov z roku 1954. Rozsudok Krajského súdu v Košiciach v trestnej veci Tibora Umstädtera z 24. 6. 1954.
- 35 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov 1954. Protokol o výpovedi Imricha Bánociho zo dňa 1. 4. 1954.
- 36 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov 1954. Protokol o výpovedi Alexandra Pitoczkého zo dňa 1. 4. 1954.

Collegium Russicum v Ríme (Zdroj: www.flickrhivemind.net)

KRÚŽOK ŠTUDENTOV POD VEDENÍM PÁTRA JÁNA PIA KRIVÉHO

Špecifickosť tohto krúžku spočívala v tom, že ho nevedol laik, ale superior kláštora dominikánov v Košiciach – páter Ján Krivý (s rehoľným menom Pius).³⁷ Okolnosti jeho viacročného pobytu v ilegalite a následného väznenia sú už v slovenskej historiografii podrobne spracované.³⁸ V priebehu

roka 1947 páter Pius Krivý v priestoroch košického katolíckeho kultúrneho centra *Veritas* sporadicky poriadal verejné prednášky navštevované miestnymi vysokoškolákmi.³⁹ Počas poprednáškových diskusií sa osobne zoznámil s viacerými študentmi, snažiacimi sa o prehĺbovanie náboženských vedomostí a zintenzívnenie vlastného duchovného života. Niekoľkí záujemcovia vytvorili malé

spoločenstvo zodpovedajúce Kolakovičovmu modelu uskutočňovania laického apoštolátu. V období od jarných mesiacov 1948 do septembra 1949 chodili do priestorov dominikánskeho kláštora pátra Pia Krivého osobne navštevovať Jozef Fekete, istý Straka a študent lesného inžinierstva Vladimír Mišík. Počas spoločných stretnutí ich páter oboznamoval s rímskokatolíckou vieroukou a jedného z poslu-

37 Ján Pius Krivý pravdepodobne udržiaval kontakty s predstaviteľom „lekárskeho krúžku“ MUDr. Jánom Puobišom, kňazom Vojtechom Jenčíkom a s Ing. Jurajom Žalobínom. Tieto vzťahy sú v súdnych spisoch popísané v rovine spoločnej koordinácie „ideologického boja“ proti štátnemu zriadeniu. A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Obžaloba krajského prokurátora v Košiciach na Ing. Vladimíra Mišíka – Krajská prokuratúra v Košiciach zo dňa 3. 6. 1954.

38 Konfrontáciu dominikána pátra Jána Pia Krivého s komunistickým režimom podrobne spracoval historik Róbert Letz v rámci konferenčného príspevku *Dominikáni v ilegalite*, ktorý bol publikovaný na stránkach zborníka *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989*.

39 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov 1954. Protokol o výpovedi Ing. Vladimíra Mišíka zo dňa 2. 3. 1954.

cháčov, Vladimíra Mišíka, pripravoval na prijatie sviatosti manželstva.⁴⁰

Zánik spoločenstva fungujúceho približne rok a pol súvisel s verejne deklarovaným postojom Krivého k štátom zrežiovaným tzv. Katolíckej akcii. Z kazateľnice verejne reprodukoval pastiersky list biskupov vyzývajúci v otázke komunistického pokusu o schizmu k poslušnosti voči cirkevnej vrchnosti a pápežovi.⁴¹ Za tento počin mu rovnako ako v prípade mnohých ďalších kňazov a rehoľníkov hrozilo v priebehu letných mesiacov 1949 zatknutie. Okrem pastierskeho listu páter Pius Krivý taktiež verejne prezentoval pápežský dekrét proklamujúci nekompromisnú exkomunikáciu komunistov z rímskokatolíckej cirkvi.⁴²

V dôsledku vzniknutej situácie musel páter Pius Krivý 19. septembra 1949 opustiť kláštor a nájsť si vhodné miesto na úkryt pred ŠtB.⁴³ Útočisko nachádzal u ochotných kňazov a rehoľníkov, ktorí jeho ukrývaním podstupovali značné riziko. Pomocnú ruku mu podal aj jeden z členov ním vedeného krúžku Vladimír Mišík, ktorého v čase

fungovania spoločenstva v dominikánskom kláštore sprevádzal v predmanželskej príprave. Páter sa však u neho zrejme zdržiaval iba sporadicky.⁴⁴

Páter Pius Krivý aj počas ilegality naďalej rozvíjal svoje duchovné povolanie vrátane aktivít laického apoštolátu. Usporiadal dve exercície (duchovné cvičenia) pre kňazov a vysokoškóľákov z lesníckej školy v Košiciach, ktoré sa uskutočnili na fare v Bzinách na Orave a v neďalekej prírode.⁴⁵ Čo sa týka účastníkov duchovných cvičení, zrejme išlo o študentov, s ktorými sa páter Pius Krivý poznal z prednášok vo *Veritase* a zo stretnutí v košickom kláštore.⁴⁶ Uvedené fakty historickú skutočnosť samozrejme popisujú iba v aproximatívnej podobe, nakoľko uvedené aktivity prebiehali v ilegality. Z tohto dôvodu sa ich aktéri usilovali o maximálne utajenie prevádzanej činnosti, čo však výrazne sťažuje jej spätnú rekonštrukciu.⁴⁷

LEKÁRSKY KRÚŽOK

Rozvoj krúžkovej činnosti v Košiciach bol nerozlučne spätý so za-

mestnancami miestnej novozałożenej lekárskej fakulty. MUDr. Silvester Krčméry pracoval ako asistent na jej kožnej klinike od mája 1949 až do nástupu na základnú vojenskú službu 2. januára 1950.⁴⁸ Vo svojich memoároch upozornil na obsadzovanie pracovných miest na fakulte väčšinou veriacimi osobami, ktoré napriek svojej „náboženskej zaťaženosti“ mali vzniknuté školiace pracovisko zabehnúť.⁴⁹ Laický apoštolát sa v tomto prostredí rozvíjal pod kuratelou prednostu ústavu pre lekársku biochémiu MUDr. Antona Neuwirtha a MUDr. Ivana Porázika za spolupráce Juraja Jendželovského a Vojtecha Jenčíka. Pre ich pôsobenie bola charakteristickou schopnosť získať si popularitu verejnosti. Dcéra MUDr. Neuwirtha v texte *Náš otec Anton Neuwirth* spomína na jeho profesionálnu a ľudskú úroveň, ktorá mu umožňovala verejne vzdorovať ideologickým nárokom režimu a kritizovať závery sovietskej biológie.⁵⁰ Komunistický režim z týchto dôvodov vnímal jeho pôsobenie ako

- 40 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Krúžok Laický apoštolát v Košiciach – zápisnice o vypočúvaní členov 1954. Protokol o výpovedi Ing. Vladimíra Mišíka zo dňa 2. 3. 1954.
- 41 LETZ, Róbert. Dominikáni v ilegality. In: JAKUBČIN, Pavol, ed. *Likvidácia reholí a ich život v ilegality v rokoch 1950 – 1989. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 5. – 6. mája 2010*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 151.
- 42 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 5, inv. č. 14. Žaloby a rozsudky na rímskokatolíckych farárov z roku 1954. Žaloba Krajskej prokuratúry v Košiciach na Karola Uhlárika zo dňa 31. 12. 1954.
- 43 LETZ, R. Dominikáni v ilegality, s. 152.
- 44 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 8, inv. č. 40. Obžaloba krajského prokurátora v Košiciach na Ing. Vladimíra Mišíka z 3. 6. 1954.
- 45 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 5, inv. č. 14. Žaloby a rozsudky na rímskokatolíckych farárov z roku 1954. Protokol o výpovedi spísaný s obvineným Karolom Uhlárikom zo dňa 27. 9. 1954. Na túto aktivitu upozorňuje aj historik Róbert Letz – realizáciu ilegálnych stretnutí umožnil biskupský kňaz Karol Uhlárik, u ktorého sa páter Pius Krivý ukrýval. LETZ, R. Dominikáni v ilegality, s. 156.
- 46 A ÚPN, f. B 10, šk. č. 5, inv. č. 14. Žaloby a rozsudky na rímskokatolíckych farárov z roku 1954. Protokol o výpovedi spísaný s obvineným Karolom Uhlárikom zo dňa 27. 9. 1954.
- 47 Jedným z kľúčových princípov fungovania tajných štruktúr laického apoštolátu bola minimalizácia produkcie materiálu, ktorý by mohol viesť k masívnej dekonspirácii ilegálnej organizácie ako celku. Vedúci buniek Rodiny nemali z tohto dôvodu povinnosť viesť zoznamy členov (VARINSKÝ, V. Identifikácia protikomunistického odboja a jeho podoby v povojnovom období, s. 411 – 412). Členovia Rodiny si síce mali byť vedomí príslušnosti k organizácii, v rámci štruktúr však nemali nadväzovať zbytočné kontakty. Výsledkom použitia konšpiratívnych metód je absencia autentického materiálu priamo z dielne Rodiny. V mnohých prípadoch sa tak môžeme opierať len o existujúce vyluchovacie protokoly, ktoré vznikli ako produkt činnosti ŠtB.
- 48 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB BA, Vyšetrovacie spisy, a. č. 158/9. MUDr. Krčméry, Silvester – Životopis.
- 49 KRČMÉRY, S. – JUKL, V. *V šlapajách Kolakoviča*, s. 76.
- 50 V roku 1951 MUDr. Anton Neuwirth odmietol na pracovisku podpísať telegram žiadajúci odsúdenie slovenských biskupov Michala Buzalku, Pavla Gobjdiča a Jána Vojtaššáka. ZÁBORSKÁ, Anna. *Náš otec Anton Neuwirth*. [online]. [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://www.november89.eu/kniznica/neuwirth.pdf>

Silvester Krčméry (Zdroj: A ÚPN)

nebezpečné. Po uväznení MUDr. Antona Neuwirtha preto celý proces vyšetrovania smeroval k „zhmotneniu“, resp. kriminalizácii antiko-

munistického rozmeru efektívneho duchovného vplyvu: „Tendenciou vyšetrovacích orgánov a neskôr prokurátora na súde bolo vyhlásiť všetko

katolícke za protikomunistické, a tým protištátne, a duchovné prehlbovanie za utvrdzovanie v protikomunistickej ideológii. Formulácie jeho výpovedí boli upravované. Protokoly nezachytávali otázky prokurátora a predsedu senátu, čím sa zmysel odpovedí ešte viac zastieral. Otcove odpovede zaznamenávali vo všeobecných frázach, zrejme preto, že konkrétnosti nevyčerpávali skutkovú podstatu zločinov.“⁵¹ Úsilie o kriminalizáciu košických lekárov-katolíkov sa naplno premietlo do finálnej obžaloby na skupinu MUDr. Rudolf Šesták a spol., v ktorej bol MUDr. Anton Neuwirth spoločne s MUDr. Ivanom Poráziikom obvinený, že na základe smerníc Rodiny ovplyvňoval zverených študentov v smere odporu oči „výsledkom pokrokovej lekárskej vedy“.⁵² V prípade MUDr. Antona Neuwirtha bol jeho nesúhlas s marxistickými vedeckými interpretáciami z dielne sovietskych biológov, ktorý vyjadril v diskusiách na pracovisku, ohlásený na príslušné miesta a v neskoršom procese využitý v dôkazových materiáloch obžaloby.⁵³ Stačilo ešte pridať všeobecné a očividne nedôveryhodné obvinenia z účasti na špionáži v prospech Vatikánu a Najvyšší súd v Prahe mohol obžalovaných súdiť za velezradu a vyzvedačstvo proti Československu a jeho spojencom.⁵⁴ Keďže samotná náboženská práca s mládežou ani pri najprísnejšom výklade neodporovala platnej ústave,⁵⁵ táto nepohodlná aktivita musela byť súdnymi orgánmi plniami smernice KSČ posunutá do protištátnej polohy.⁵⁶ Režim tak mohol eliminovať nebezpečenstvo, ktoré predstavovali spoločenstvá konku-

51 ZÁBORSKÁ, A. *Náš otec Anton Neuwirth*.

52 A ÚPN, f. A 2/1, šk. č. 3, inv. č. 135. MUDr. Šesták Rudolf a spol., absolventi vatikánskej vyzvedačskej školy Russicum a organizátori protištátnej rozvratnej organizácie Rodina – návrh žaloby z roku 1954.

53 ZÁBORSKÁ, A. *Náš otec Anton Neuwirth*.

54 LETZ, R. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 203.

55 Nariadenia hlavy „Svoboda svedomí a vyznání“ (§ 15 – 17) garantovali právo prevádzať úkony spojené s akýmkoľvek náboženským vyznaním za predpokladu, že nimi nie je narušovaný verejný poriadok alebo dobré mravy.

56 „Příslušníci košické skupiny, zejména Vojtěch JENČÍK, Juraj JENDŽELOVSKÝ a Dr. Anton NEUWIRTH, vytvořili několik dalších kroužků a při tom se zaměřili hlavně na studující mládež, kterou odváděli od budovatelské práce a snažili se jí získat pro nepřátelské zájmy Vatikánu.“ A ÚPN, f. A 2/1, šk. č. 3, inv. č. 135. MUDr. Šesták Rudolf a spol., absolventi vatikánskej vyzvedačskej školy Russicum a organizátori protištátnej rozvratnej organizácie Rodina – návrh žaloby z roku 1954.

rujúce prežimným mládežníckym organizáciám.

ZÁVEREČNÉ ZHRNUTIE

Na záver je azda vhodné poznamenať, že košickej Rodine sa v rokoch 1948 – 1953 podarilo uskutočňovať utajený laický apoštolát v intenciách Kolakovičovho programu obmedzovania vplyvu komunistickej ideológie na rôzne vrstvy obyvateľstva.

V porovnaní s aktivitami košickej Rodiny pred februárom 1948 (verejné prednášky a legálne zakladanie krúžkov pod hlavičkou Ústrednej katolíckej kancelárie) však celá činnosť prešla do kompletnej ilegality. V tomto období vzniklo niekoľko spoločenstiev, členskú základňu ktorých tvorila študujúca mládež a príslušníci konkrétnych profesijných skupín. Riadenie skupinových vedúcich malo na starosti centrum, ktoré s vysokou pravdepodobnosťou kooperovalo s celoslovenským vedením Rodiny.

Protikomunistický program Tomislava Kolakoviča bol v existujúcich pomeroch realizovaný predovšetkým prostredníctvom zintenzívňovania duchovného života členskej základne spoločenstiev. Masovejší rozmach aktivít tejto proveniencie by pre režim

znamenal závažný problém, nakoľko upevňovanie náboženského presvedčenia logicky zoslabovalo ideologický vplyv komunistickej strany. Bez tohto vplyvu masová podpora politiky komunistickej strany nebola reálne uskutočniteľná. Predstavitelia režimu nebezpečenstvo Rodiny na poli zápasu o uskutočnenie ideologizácie prevažne religióznej slovenskej spoločnosti brali do úvahy, proti spoločenstvám postupne zasiahli a ich vedúcich uväznili. V dokumentoch z vyšetrovania a súdovania jednotlivých aktivistov – laikov i kňazov – je zjavnou neustála tendencia o cieľenú kriminalizáciu ich aktivít. V nami sledovanom období však tajný laický apoštolát v Košiciach priamo zasiahol len niekoľko desiatok osôb, z ktorých väčšina o existencii širšej organizácie a jej antikomunistických cieľoch zrejme nemala ani potuchy. Aktívne pôsobiaci kňazi, ktorí boli členmi Rodiny, mohli širšiu verejnú nepriamo ovplyvňovať prostredníctvom rôznych foriem pastorálneho pôsobenia.

V predloženej texte sme sa pokúsili o náčrt základných kontúr fungovania Rodiny v metropole východného Slovenska. Výskum podieľu utajeného laického apoštolátu na

oslabovaní komunistického režimu nie je ani zďaleka na konci, nakoľko utajenie konkrétnych aktivít Rodiny v kombinácii s vytrvalou snahou ŠtB o dezinterpretáciu jej činnosti spôsobilo existenciu mnohých bielych miest, ktoré nie je jednoduché plnohodnotne zaplniť. Čo sa týka východného Slovenska, veľmi zaujímavou výskumnou témou sa javí účasť Rodiny na programe rekristianizácie národov Sovietskeho zväzu. V tomto smere pravdepodobne zúčastnené osoby pristúpili aj k metódam, ktoré sa vymykali z rámca čisto náboženskej činnosti. Ako bolo v texte spomenuté, prísne konšpiratívny spôsob fungovania Rodiny spôsobil, že protikomunistické aktivity jej štruktúr v rokoch zakladateľskej éry komunistického režimu nadobúdajú zahmlenú, resp. spornú podobu. Avšak vzhľadom na poznatky získané z dostupných prameňov ich reálnu existenciu rozhodne nie je možné vylúčiť.

Pestrosť bádateľských výziev výstižne poukazuje na fakt, že podrobné objasnenie histórie Rodiny je dôležitým míľnikom na ceste k spoznaniu protikomunistickej rezistencie na Slovensku v hlbších a neraz nejednoznačných dimenziách.

Martin Gabčo • “The anticommunist” activities of “Family” in Košice in the years 1948–1953

The research focused on problematic of community called “Family” enables to know deeper dimensions of the anticommunist resistance in Slovakia. This phenomenon is complicated by fact, that the most of the archive material is the product of the totalitarian institutions: the State Security, the State Court and the Ministry of Justice. From this reason is there a need to treat available documents critically. For the communist leadership were the activities of “Family” unacceptable and so the State Security (in cooperation with the judicial system) interpreted illegal lay apostolate – real opposition against the ideology of marxism-leninism – like anti-state activity. In the years 1948–1953 worked in Košice at least five illegal communities attended by students and employees. Existing communities were led by the catholic priests Juraj Jendželovský and Vojtech Jenčík. They systematically cooperated with central nationwide “Family” leadership. Laic participants have learned together about catholic social teaching and by this way they received theological worldview standing in opposition to the marxism-leninism. The study plan for student communities complemented the absence of the legal school education of the catholic religion.

Mgr. Martin Gabčo, PhD. (1991)

Vyštudoval históriu na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde v rokoch 2014 – 2017 pôsobil ako interný doktorand. Zaoberá sa problematikou dejín Komunistickej strany Slovenska a skúma fenomén protikomunistickej rezistencie cirkvi na Slovensku.

„JAMESOVÉ BONDY“ VE SLUŽBÁCH HLAVNÍ SPRÁVY ROZVĚDKY SBORU NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI ANEB MORÁLNĚ POLITICKÝ STAV JEJICH PŘÍSLUŠNÍKŮ

STANISLAV GRYM

Motto:

„Ved' osla do Mekky, a vrátí se zase osel.“

Arabské přísloví¹

Hlavní správa rozvědky Sboru národní bezpečnosti, jenž od 1. srpna 1979 měla krycí název I. správa SNB² (dále I. správa Sboru národní bezpečnosti), byla po celou dobu své existence, i podle poslední reorganizace z roku 1988³ až do svého zrušení,⁴ útvar Sboru národní bezpečnosti,⁵ složky Státní bezpečnosti.⁶

I když Veřejná bezpečnost⁷, byla rovnocennou složkou Sboru národní bezpečnosti, tak jako Státní bezpečnost, přesto Státní bezpečnost byla vnímána jako „smetánka“ minulého

režimu. Veřejná bezpečnost byla pověřována Federálním ministerstvem vnitra, přes krajské i okresní správy Sboru národní bezpečnosti i úkoly, které příslušely Státní bezpečnosti, a byly v rozporu s tím, k čemu byla Veřejná bezpečnost pověřena.⁸ Tím vznikala situace, že i když obě složky byly součástí jednotného Sboru národní bezpečnosti, existovala mezi nimi averze. Příslušníci Sboru národní bezpečnosti zařazení ve složce Státní bezpečnosti se k příslušníkům Sboru národní bezpečnosti, zařazených ve složce Veřejné bezpečnosti chovali

povýšeně, a dávali jim toto (při každé příležitosti), patřičně najevo. Celou situaci podporovalo i to, že zatímco Státní bezpečnosti mohla do evidence vedené Veřejné bezpečnosti vstupovat bez omezení, kriminální služba Veřejné bezpečnosti měla do evidence Státní bezpečnosti velmi omezený přístup.⁹ Také na Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti, kde sídlila I. fakulta Státní bezpečnosti a II. fakulta Veřejné bezpečnosti, nikdo z řad příslušníků Sboru národní bezpečnosti složky Veřejné bezpečnosti, a ani nikdo z vyučujících z fakulty Veřejné

1 Kolektiv autorů. *Myšlenky do kapsy*. Olomouc: FIN, 1993, s. 35.

2 Rozkaz ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 13/1979 – Organizace Federálního ministerstva vnitra, útvarů Sboru národní bezpečnosti řízených ministrem vnitra Československé socialistické republiky, útvarů Vojsk Ministerstva vnitra, odpovědnost za jejich řízení a vymezení pravomocí náměstků ministra vnitra ze dne 4. července 1979, č. j. SM/OR 0043/01-1979. In: ŽÁČEK, Pavel. *Nástroj triedneho štátu. Organizácia Ministerstva vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2005, s. 155 – 159.

3 Nařízení ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 12/1988, kterým byl vydán řád Federálního ministerstva vnitra ze dne 23. prosince 1988 uveřejněný ve Věstníku FMV částka 12 č. j. OV-0015/OST-01-1988. In: ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 200 – 206.

4 Rozkaz ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 16/1990 – zrušení útvarů Federálního ministerstva vnitra, útvarů Sboru národní bezpečnosti – složky Státní bezpečnosti podřízených Federálnímu ministerstvu vnitra a zřízení útvarů Federálního ministerstva vnitra, ze dne 31. 1. 1990 – č. j. OV-025/OST-01-90. In: ŽÁČEK, P. *Nástroj triedneho štátu*, s. 280 – 281.

5 Zákon č. 40/1974 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

6 § 9 odst. 1 zákona č. 40/1974 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

7 § 9 odst. 1 zákona č. 40/1974 Sb., o Sboru národní bezpečnosti.

8 KVAPILOVÁ, Iva. Organizační vývoj SNB v 80. letech se zaměřením na veřejněbezpečnostní složku. In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava, ed. *Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 6/2008*. Praha: Archiv bezpečnostních složek, 2009 s. 115.

9 CHURAN, Milan, a kolektiv. *Encyklopedie špionáže: ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Praha: Libri, 2000, s. 134 – 135.

bezpečnosti, do budovy I. fakulty Státní bezpečnosti nesměl.¹⁰

Státní bezpečnost si v rámci Sboru národní bezpečnosti, během celé své existence, udržovala výsostné postavení, protože svou činností chránila komunistické vedení Československa. Ve své podstatě příslušníci Sboru národní bezpečnosti v složce Veřejné bezpečnosti byli „policisté“, ale oproti tomu, se každý příslušník Sboru národní bezpečnosti ze složky Státní bezpečnosti se považoval za „zpravodajce“. Přesto z níže popsaných případů, kterých se dopustili příslušníci I. správy Sboru národní bezpečnosti se autor této práce domnívá, že zpravodajci až tak moc nebyli.

PŘÍSNĚ TAJNÉ PRO NEPOVOLANÉ – ZÁKLAD PRÁCE ZPRAVODAJSKÉHO DŮSTOJNÍKA

Zpravodajské řemeslo je, ve své podstatě, druhé nejstarší na světě. Už vládci v době antiky potřebovali znát informace, o svých „potencionálních“ či „skutečných“ nepřítelích. A z toho důvodu si budovali síť svých tajných spolupracovníků, kteří jim dodávali potřebné „tajné“ informace z nepřítel-

ského území.¹¹ Samozřejmě od těchto dob zpravodajské služby pokročily značnou mírou vpřed, ale získávání „utajovaných“ informací je jejich náplní dodnes.¹²

Služba rozvědčků podléhala, a podléhá i do dnešních dnů, přísnému utajení. Bez činnosti zpravodajských služeb se neobejde žádný stát. Ve své podstatě zpravodajské služby pracují tajně proto, že každé prozrazení úspěchy by znamenalo, že protivník zvýší svou ostražitost a také, že jeho systém ochrany dat má nějaké trhliny. A učinil by protiopatření. Příslušníci zpravodajských služeb pracují v utajení i v principech demokratického státu proto, že kdyby byl známo „obsazení“ zpravodajské služby, byla by její činnost značně omezena.

Rozdíly mezi zpravodajskou službou demokratického státu a totalitního státu velmi přesně popisuje Petr Zeman.¹³ Zeman uvádí následující: „Je zde jeden důležitý rozdíl, který je třeba mít stále na paměti: zpravodajské služby demokratických států slouží ochraně bezpečnosti občanské společnosti proti vnějšímu a vnitřnímu ohrožení, obdobné služby autoritativních a totalitních režimů ochraňují reži-

my (ve smyslu konkrétního uskupení mocenských skupin) a slouží jejich expanzním cílům. Totalitární zpravodajské služby mají za úkol kontrolovat obyvatelstvo a postihovat – v různé době, různou měrou – opoziční jedince a skupiny; stávají se tajnou policií.“¹⁴ I. správa Sboru národní bezpečnosti patřila samozřejmě k těm totalitním. Příslušníci I. správy Sboru národní bezpečnosti prováděli i rozvědnou činnost na území Československa. Ale i tak byli příslušníci I. správy Sboru národní bezpečnosti povinni dodržovat základní pravidla při styku se státním a služebním tajemstvím,¹⁵ přísně zachovávat konspiraci své skutečné činnosti a dbát, aby vše bylo důkladně utajeno před nepovolanou osobou. Že tomu tak nebylo, svědčí následující prohršky a porušení předpisů příslušníky I. správy Sboru národní bezpečnosti.

STAROSTI GENERÁLA SOCHORA

Dnem 1. března 1981 se stal náčelníkem I. správy Sboru národní bezpečnosti generálmajor Karel Sochor.¹⁶ Jako voják z povolání¹⁷ byl povolán k výkonu vojenské činné služby ve Fe-

10 Korespondence s pamětníky poměrů na Vysoké škole SNB. Maily uloženy u autora studie.

11 KRIEGER, Wolfgang a kolektiv. *Tajné služby ve světových dějinách: Špionáže a utajené akce od antiky po současnost*. Olomouc: Fontána, 2006, s. 7.

12 V přeneseném slova smyslu, se „získáváním informací o nepříteli“ zabývají i zvířata. Typickým příkladem jsou vlci obecní. Pravidelně sleduje vlk ze smečky případně stádo ovcí, zda jsou tam psi, zda se tam pohybuje člověk, zda je tam plot, a podle těchto „poznatků“ se smečka rozhodne pro útok. Takže získávání informací pro své budoucí chování není jen činností člověka.

13 Petr Zeman (1947) – vystudoval biologii na Masarykově univerzitě v Brně, za dob normalizace se živil manuální prací. Po Sametové revoluci se podílel na výstavbě nových zpravodajských služeb Československa a České republiky. V letech 1998 – 2001 byl ředitelem Úřadu pro zahraniční styky a informace. Je bezpečnostním expertem a přednáší na Masarykově univerzitě v Brně na Fakultě sociálních studií.

14 ZEMAN, Petr. České zpravodajské služby po roce 1989. In: BALABÁN, Miloš, STEJSKAL, Libor, eds. *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 231 – 276.

15 Tehdy platil zákon č. 120/1971 Sb., o ochraně státního tajemství. V dnešní době se nazývají utajovanými skutečnostmi.

16 Genmjr. Karel Sochor (1930) – syn dělníka, původní povolání strojní zámečnický. Do armády vstoupil dne 1. 7. 1950. Dnem 1. 3. 1981 byl přemístěn z Československé lidové armády k dalšímu výkonu vojenské činné služby u Federálního ministerstva vnitra. Zůstal mu zachován služební poměr vojáka z povolání. 1. 5. 1989 přemístěn jako konzultant Kanceláře ministra vnitra VOS FMV. 30. 9. 1989 propuštěn ze služebního poměru vojáka z povolání podle § 26 odst. 2 zákona č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů (starobní důchod). Uděleno mu čestné uznání. Dosažené hodnosti: podporučík (1. 7. 1950), poručík (1. 5. 1951), nadporučík (31. 3. 1952), kapitán (6. 7. 1955), major (1. 7. 1960), podplukovník (1. 7. 1965), plukovník (1. 10. 1972), generálmajor (1. 10. 1978). Archiv bezpečnostních složek v Praze (dále ABS), fond (dále f.) Osobní evidenční karty MV. Osobní evidenční karta (dále OEK) a osobní karta důstojníka k osobě genmjr. Karla Sochora (1930).

17 Karel Sochor byl vojákem z povolání Československé lidové armády.

derálním ministerstvu vnitra.¹⁸ Zůstal mu zachován po celou řízení I. správy SNB služební poměr vojáka z povolání.¹⁹ I když podle svého původního zařazení nebyl příslušníkem Sboru národní bezpečnosti, ale vykonával od 1. července 1967 do 1. července 1970 funkci vojenského přidělence Československé socialistické republiky v Káhiře.²⁰ Proto zpravodajskou práci znal, a to i zkušenosti služby v cizině.

18. listopadu 1981 vydává generálmajor Sochor rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 26/1981.²¹ Měl příznačný název: Poučný – „Porušování zásad a konspirace“. Již v prvním a druhém odstavci prvního článku, uvádí následující: „Každá ztráta či únik utajované skutečnosti (písemnosti, techniky, forem a metod práce apod.) má za následek nedozírné škody nejen pro I. správu SNB, ale především pro ČSSR.“ Dále náčelník genmjr. Sochor píše následující: „Někteří pracovníci doposud podceňují význam OUS,²² neplní v celém rozsahu povinnosti spojené se svým zařazením na pracovišti se zvláštním režimem ochrany. Na příklad udržují nepřipustné styky, popř. tyto styky svých blízkých neznamují,²³ přechovávají důležité dokumenty v nezabezpečených místech, zaznamenávají utajované skutečnosti do nevidovaných sešitů, či na volné listy, vedou rozhovory, které dekonspirují operativní činnost. Někteří soudruzi dosud nepochopili, že plnění všech požadavků OUS je nedílnou součástí úspěšného plnění I. správy SNB. O tom svědčí následující přípa-

Náčelník I. správy ZNB Karel Sochor (vpravo) s náčelníkem kubánskej rozvědky Germanom Carreirom v Praze v júní 1984 (Zdroj: ABS)

18 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, OEK a osobní karta důstojníka k osobě genmjr. Karla Sochora (1930).

19 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, OEK a osobní karta důstojníka k osobě genmjr. Karla Sochora (1930).

20 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, OEK a osobní karta důstojníka k osobě genmjr. Karla Sochora (1930).

21 Rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 26/1981 ze dne 18. 11. 1981. Č. j. A-00190/12-81. [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/1sprava/rozkaz26-1981.pdf>

22 OUS – ochrana utajovaných skutečností.

23 Jednalo se o: Nařízení ministra vnitra Československé socialistické republiky ze dne 10. 4. 1975, č. 15/1975, kterým se upravuje služební a soukromý styk s cizincem a cizinci, uveřejněný ve Věstníku FMV částka 15/1975. Rozkaz náčelníka I. správy Federálního ministerstva vnitra ze dne 19. 6. 1975 – úprava služebního a soukromého styku příslušníků I. správy FMV s cizincem a cizinci a řízení a provádění zahraničních styků se spřátelenými bezpečnostními orgány ZSS. Oba dva dokumenty se nacházejí v Archivu bezpečnostních složek.

dy kádrových příslušníků operativních odborů.“²⁴ Že tomuto tak bylo, svědčí následující řádky.

NEKRASOBRUSLAŘSKÉ KOUSKY KÁDROVÉHO PŘÍSLUŠNÍKA NEPELY²⁵

Hned v prvním případě generál Sochor uvádí případ jednoho kádrového příslušníka. Vzhledem k tomu, že náčelník I. správy SNB neuvádí jméno příslušníka, musel autor této studie hledat podle uváděných údajů příslušníka, který od 11. prosince 1980 působil v Spojených státech amerických. Byl jím (tehdy) nadporučík Ján Zrubec.²⁶ Stalo se to, jak se nadporučík Zrubec odcházel plnit úkoly I. správy Sboru národní bezpečnosti do zahraničí, dohodl s kolegou KP pronájem svého bytu jeho bratru za 1500 Kčs měsíčně. Vzhledem k tomu, že si do jednoho pokoje dal nábytek a věci, zdála se částka za pronájem vysoká. Proto se dohodli na částce 750 korun československých měsíčně. Záhy však sdělil, že dohodu ruší, protože našel zájemce, který mu zaplatí požadovanou částku 1500 korun československých měsíčně. V tom se začaly dít věci, které se náčelníkovi I. správy Sboru národní bezpečnosti nelíbily. Dotyčný příslušník pronajal byt „závadové osobě“, která byla trestána pro trestnou činnost, a dokonce ji byl uložen v roce 1973 zákaz pobytu v Praze na dva roky. Dotyčná osoba

byla dvakrát soudně trestána, a naposledy si odseděla trest odnětí svobody v trvání deseti měsíců v II. nápravně výchovné skupině. Mezitím v bytě bydlela i další kriminálně závadová osoba, která mimo jiné byla odsouzena pro pokus trestního činu opuštění republiky podle § 8 odst. 1 ve vztahu k § 109 odst. 1 tehdy platného trestního zákona. Mezitím se v bytě konaly „mejdany“ a dotyčným spolubydlicím se to nelíbilo. Napsali na adresu bytu anonymní dopis, a v tomto domě bydleli další čtyři kádroví příslušníci s tímto textem, že „vykonávají pro bezpečnost státu důležitou práci a mají právo na zasloužený odpočinek a klidný spánek“.²⁷

Při výslechu daná osoba, jenž užívala byt vypověděla²⁸ následující: „Pan X. Y. je snad zaměstnán u Ministerstva vnitra, a v USA je někde na velvyslanectví. V USA je asi ½ roku a má se tam zdržovat asi po dobu 2 – 4 let. Vzhledem k tomu, že po vycestování pana X. Y. by byl byt prázdný, tak tento byt pronajal.“ Dotyčný příslušník I. správy Sboru národní bezpečnosti dohodl písemný styk prostřednictvím Federálního ministerstva zahraničního obchodu. Třešnickou na dortu byla skutečnost, že na blahopřání k Novému roku 1981 napsal svou adresu do svého bytu ve Spojených státech amerických. Současně ji v tomto lístku sdělil, jak má dopisy ve dvou obálkách odesílat cestou Fe-

derálního ministerstva zahraničního obchodu.²⁹

Náčelník I. správy Sboru národní bezpečnosti vyhodnotil takové chování a postup jako hrubé porušení ochrany utajovaných skutečností, služebních předpisů a základních povinností příslušníků Sboru národní bezpečnosti (§ 23 zákona č. 100/1970 Sb.).³⁰ Generálmajor Sochor snížil kpt. Zrubcovi hodnotu o jeden stupeň na jeden rok na hodnotu nadporučíka, přemístěním na neoperativní útvar s trvale nevyjezdovým zařazením, a doporučil základní organizaci Komunistické strany Československa, aby zavedla stranické řízení.³¹

Podle § 23 odst. 1 písm. a) zákona č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti, (dále „zákon o služebním poměru“) byli příslušníci SNB povinni: „Důsledně a přesně plnit úkoly vyplývající z oprávnění a společenského poslání Sboru národní bezpečnosti, uložené mu zákony, jinými právními předpisy a rozkazy a pokyny nadřízených.“

Nadporučík Zrubec byl přemístěn na základě kádrového rozkazu náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti 1 dnem 1. prosince odvolán z dosavadní funkce (I. záloha 1. S SNB na centrálu)³² a zároveň jej náčelník I. správy Sboru národní bezpečnosti přemístil z 69. odboru na

24 Rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 26/1981 ze dne 18. 11. 1981.

25 Krycí jméno „NEPELA“ používal příslušník SNB Ján Zrubec (1949). ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Ján Zrubec, (1949).

26 Mjr. Ján Zrubec (1949), syn dělníka, původní povolání studující. Absolvent Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy. Do řad SNB nastoupil 1. 12. 1973. Bezpečnostní vzdělání: Praporčická škola I. správy FMV (1975) a Důstojnická škola (důstojnická zkouška 30. 6. 1976). Jazykové znalosti: angličtina 1., 2., a 3. stupeň, francouzština 1., 2., a 3. stupeň, ruština 2. a 3. stupeň. Dosažené hodnosti: podporučík (1. 12. 1973), poručík (1. 6. 1974), nadporučík (1. 6. 1977), kapitán (1. 6. 1981), snížena hodnost jako kázeňský trest o jeden stupeň na nadporučíka (14. 11. 1981), vrácena hodnost kapitána (14. 11. 1982), major (1. 6. 1987). ABS, f. Osobní evidenční karty MV, OEK a Operativní příloha k osobní evidenční kartě příslušníka MV (dále OP k OEK) Ján Zrubec (1949).

27 Rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 26/1981 ze dne 18. 11. 1981.

28 Zřejmě před orgány Veřejné bezpečnosti.

29 Rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 26/1981 ze dne 18. 11. 1981.

30 Zákon č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti.

31 Rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 26/1981 ze dne 18. 11. 1981.

32 Kádrový rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 94/1981 [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné na: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/protokoly/kadrove-rozkazy-nacelnika-1-spravy-snb/>

Rokování představitelů československé a východoněmecké rozvědky v Praze v roce 1983 (Zdroj: ABS)

55. odbor I. správy Sboru národní bezpečnosti.³³ Tím je přeřadil z operativního útvaru na útvar neoperativní, bez možnosti vycestovat do zahraničí na rezidenturu. Jako důvod svého rozhodnutí uvedl generál Sochor odkaz na § 18 odst. 1 písm. c) zákona o služebním poměru.³⁴ Ve své podstatě jej náčelník potrestal tím, že z příslušníka pracujícího v zahraničí, a v krytí, udělal „pouze“ technika neoperativního útvaru. Tím pádem z vědecko-technické rozvědky pak

vykonával činnosti v oblasti evidence a automatizace. Dnem 1. října 1982 jej ovšem náčelník I. správy přemístuje na 80. odbor I. správy Sboru národní bezpečnosti³⁵ do funkce staršího referenta. Dnem 1. srpna 1985 je přeložen na oblastní odbor Státní bezpečnosti Krajské správy Sboru národní bezpečnosti hlavního města Slovenské socialistické republiky Bratislavy a Západoslovenského kraje. Dne 15. března 1988 byl ustanoven do činné zálohy Federálního ministerstva

vnitř. Jeho kariéra po listopadu 1989 není přístupná.³⁶

MORÁLNĚ POLITICKÝ STAV I. SPRÁVY SNB

Náčelník I. správy Sboru národní bezpečnosti genmjr. Sochor vydává 14. září 1982 rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti s názvem „Morálně politický stav“. Generál-major Sochor v tomto rozkazu uvádí skutečnosti, které narušují činnost I. správy Sboru národní bezpečnosti

33 69. odbor I. správy SNB – operační odbor vědecko-technické rozvědky, 55. odbor – odbor automatizace a evidence.

34 § 18 odst. 1 písm. c) zákona č. 100/1970 Sb., hovoří: „Příslušník musí být převeden na jinou funkci, c) není-li podle závěru služebního hodnocení způsobilý vykonávat dosavadní funkci.“

35 80. odbor I. správy SNB – odbor pro řízení rozvědné práce na území ČSSR.

36 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, OEK a OP k OEK Ján Zrubec (1949).

i chování příslušníků Sboru národní bezpečnosti zařazených v I. správě Sboru národní bezpečnosti. Náčelník generálmajor Sochor uvádí tyto problémy do čtyř oblastí:

„Zjištěné a projednávané přestupky a problémy lze charakterizovat do těchto základních skupin:

- a) *chování pod vlivem alkoholu, kdy dochází ke ztrátám a nebo odcizení služebních průkazů a jiných dokladů; k násilnému jednání a výtržnictví, končící zadržením příslušníky VB,*
- b) *vztahové otázky v kolektivu a rodině, které svědčí o značném morálním narušení příslušníků, řevnivosti, vážnému narušení manželských a rodinných norem a závazků, jakož i o nedostatečné výchově příslušníků reagovat na nejrůznější stresové situace,*
- c) *porušování konspirace a utajovaných skutečností, kdy dochází k narušení nejzákladnějších pravidel agenturně operativní práce, ke svévolnému výkladu práv a povinností příslušníka SNB,*
- d) *vztah k práci a plnění služebních úkolů, kdy dochází k nadřazování osobních zájmů nad zájmy služby a kolektivu, a vážnému narušení sounáležitosti k SNB.*

Vzniklý stav vyžaduje rozhodné řešení, kdy je nutné očistit řady SNB od všech jednotlivců, kteří svým ne-

zodpovědným jednáním a chováním znevažují a poškozují pověst a práci většiny poctivých a čestných příslušníků SNB.³⁷

Z uváděných skutečností, které náčelník I. správy Sboru národní bezpečnosti v citovaném rozkaze uvádí je hlavním problémem požívání alkoholu v pracovní době. A také při požívání alkoholu mimo dobu služby se dostává do situace, kdy proti příslušníkům Státní bezpečnosti pod vlivem alkoholu musejí zakročovat příslušníci ze složky Veřejné bezpečnosti. To samozřejmě pak i v očích příslušníků Veřejné bezpečnosti velmi snižovalo (oprávněně) nadřazené chování příslušníků Státní bezpečnosti vůči příslušníkům z řad složky Veřejné bezpečnosti.

Autor této práce chce poukázat na dva případy, kdy chování příslušníků, je přinejmenším politování hodné. A zároveň navozuje otázku, kdo se mohl dostat do řad I. správy Sboru národní bezpečnosti.

Ve zmiňovaném rozkaze je uveden velmi zajímavý případ vlastní dekonspirace příslušníkem I. správy Sboru národní bezpečnosti. Náčelník generálmajor Sochor uvádí tento skutek: „Kpt. Jašek Václav při pobytu na rezidentuře přechovával ve svém bytě slovník s razítkem inventarizace knihovny I. správy a kalendář s daty schůzek s agenturou. Mimo to přechovával ve

stole v kanceláři fotokopie pošt úkolů a pokynů centrály. Pro neplnění služebních úkolů a porušení zásad konspirace byl jmenovaný odvolán z rezidentury a přemístěn z I. S-SNB na jinou součást SNB.“³⁸

V tomto rozkaze jsou jména příslušníků zařazených v I. správě Sboru národní bezpečnosti uváděny pod jejich krycími jmény. Kapitán Václav Jašek podle příslušných archivních dokumentů – evidenční osobní karty příslušníka Ministerstva vnitra a její operativní příloha – je Ing. Václav Wallis.³⁹

Celou záležitost generálmajor Sochor řešil odvoláním z rezidentury, a přeložením na jiný útvar SNB – 1. června 1982 byl Wallis přeložen na II. správu Sboru národní bezpečnosti.⁴⁰ Wallis se po revoluci stal příslušníkem nástupnických služeb po Státní bezpečnosti,⁴¹ a jeho kariéru u bezpečnostních složek, naposledy ve Federální bezpečnostní informační službě, ukončila „Aféra Wallis“.⁴²

Generálmajor Sochor ve svém rozkaze uvádí další případ, který svědčí o tom, že se výběru příslušníků k I. správě Sboru národní bezpečnosti nevěnovala pozornost. Zejména pokud jde o ovládnutí emocí a chování v krizových situacích. Generálmajor Sochor podřízené seznamuje s následujícím: „KP rezidentury – por. Spálený Petr⁴³ přijel služebně do ČSSR, kde

37 Rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 23/1982 – Morálně politický stav. Č. j.: A 00230/10-82 [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/1sprava/rozkaz23-1982.pdf>

38 Rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 23/1982.

39 Pplk. Ing. Václav Wallis (1944) – původní povolání inženýr programátor. Nástup k MV: 1. 9. 1968. Absolvent VŠCHT Praha, fakulta automatizace (1966). Bezpečnostní vzdělání: Odborná škola 1. S FMV (1974) důstojnická. Vojenská služba – osvobozen. Člen KSČ: 15. 1. 1968. Dosažené hodnosti: podporučík (1. 9. 1968), poručík (1. 11. 1970), nadporučík (1. 6. 1973), kapitán (1. 6. 1977), major (1. 6. 1982), podplukovník (1. 6. 1988).

40 Rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 23/1982. 1. 7. 1974 – 31. 7. 1988 – Správa kontrarozvědky pro boj proti vnějšímu nepříteli. 1. 8. 1988 – 15. 2. 1990 – Hlavní správa kontrarozvědky Sboru národní bezpečnosti.

41 Prošel Úřadem pro ochranu ústavy a demokracie Federálního ministerstva vnitra, Federální informační službou Federálního ministerstva vnitra a Federální bezpečnostní informační službou.

42 Aféra Wallis. In: CHURANĚ, M. a kol. *Encyklopedie špionáže: ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*, s. 63.

43 Por. Petr Spálený – Petr Bolek (1950), syn technika, původní povolání automechanik. Nejvyšší dosažené vzdělání: Vysoká škola ekonomická (1982), jazykové znalosti: ruština 1. a 3. stupeň, angličtina 1. a 3. stupeň. Bezpečnostní vzdělání: Praporčícká škola I. správy FMV (1976), Důstojnická škola, důstojnická zkouška (22. 7. 1977). Nástup k FMV: 2. 7. 1973. Dosažené hodnosti: strážmistr (2. 7. 1973), nadstrážmistr (2. 7. 1974), podporučík (1. 6. 1977), nadporučík (1. 6. 1982), kapitán (1. 6. 1984). Člen SSM: 22. 11. 1971 – 17. 8. 1978, kandidát KSČ 6. 1. 1972 a člen KSČ 25. 2. 1974. Jmenovaný dnem 1. 12. 1982 přeložen na XI. Správu SNB, 31. 10. 1988 ukončen služební poměr uvolněním podle § 99 odst. 1 zákona o služebním poměru, na vlastní žádost, bez závažných důvodů.

byla plánována instruktážní schůzka s agentem. KP pozval bez svolení náčelníka na ‚schůzku‘ svoji manželku. ‚Schůzce‘ byli přítomnosti i 2 pracovníci PZO. ‚Schůzka‘ provedena formou večere pokračovala zábavou, při níž se tančilo. Podnapilí pracovníci PZO začali při tanci údajně obtěžovat manželku KP. KP vyvolal veřejný skandál, fyzicky napadal pracovníky PZO i manželku. Vše se odehrálo v interhotelu za přítomnosti agenta. Agent nabízel našemu KP, že celou záležitost s dvěma pracovníky PZO ‚urovná‘. Aby z toho KP neměl problémy a celou útratu – dosahující několika tisíc Kčs – zaplatil. Agent tímto způsobem dával jasně na vědomí svoji převahu nad KP. KP tímto způsobem kompromitoval čs. rozvědku, znemožnil další použitelnost na rezidentuře a způsobil značné morální i materiální škody I. správě SNB. Příklad je v současné době v řešení.“⁴⁴

Výše uvedený případ skončil tak, že náčelník I. správy Sboru národní bezpečnosti přefadil dnem 1. července 1981 ze II, zálohy na centrálu na 47. odbor I. správy Sboru národní bezpečnosti.⁴⁵ Dnem 1. prosince 1982 byl již tehdy npor. Bolek Petr přerážen na XI. správu Sboru národní bezpečnosti.⁴⁶ Jeho služební poměr příslušníka Sboru národní bezpečnosti skončil uvolněním na vlastní žádost 31. října 1988.

NEPOKRADEŠ

Dne 1. září 1979 nastoupil, po vykonané náhradní vojenské službě, do řad Sboru národní bezpečnosti Hynek Rödl.⁴⁷ Během absolvování praporčické školy mu byl dvakrát snížen služební příjem o 10 % pro svévolné

Medaila 40. roků Zboru národnej bezpečnosti

(Zdroj: A ÚPN)

vzdálení útvaru. Přesto mu byla snížena původní 18 měsíční zkušební doba na polovinu, a již 1. května 1980 mu byl vyplacen nástupní příspěvek ve výši 5 000 korun československých. Po absolvování praporčické školy na Pohotovostním pluku Veřejné bezpečnosti Československé socialistické republiky byl přeložen k I. správě Sboru národní bezpečnosti. 1. března 1981 jej kádrovým rozkazem náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 17/1981 generál Sochor ustanovil do funkce ři-

diče – mechanika 59. odboru I. správy Sboru národní bezpečnosti. Půl roku od jeho nástupu k rozvědce, jej generál Sochor propouští ze služebního poměru příslušníka Sboru národní bezpečnosti kádrového rozkazu náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti č. 79/1981 podle § 100 odst. 1 písm. e) zákona o služebním poměru. Jako důvod je v kádrovém rozkaze napsáno, „že se vědomě a nezodpovědně porušoval služební povinnosti a pravomoc veřejného činitele zvláště hrubým způso-

44 Rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 23/1982.

45 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Petr Bolek (1950); Kádrový rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné na: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/protokoly/kadrove-rozkazy-nacelnika-1-spravy-snb/>

46 XI. správa SNB – Správa kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky.

47 Nstrm. Hynek Rödl (1960), syn bývalého příslušníka SNB, původní povolání automechanik. Nejvyšší dosažené vzdělání – vyučen automechanikem, praporčická škola Pohotovostního pluku Veřejné bezpečnosti České socialistické republiky (dále PP VB ČSR), s maturitou (1981). Dosažené hodnosti: rotný (1. 9. 1979), strážmistr (1. 5. 1980), nadstrážmistr (1. 3. 1981). Člen SSM od 1. 11. 1975. Služební poměr skončil dnem 24. 9. 1981 propuštěním ze služebního poměru příslušníka SNB podle § 100 odst. 1 písm. e) zákona č. 100/1970 Sb.

Podpis dohody mezi rozvědkami ČSSR a NDR, Praha 1983. Za československou delegáciu podpisuje dohodu náčelník rozvědky K. Sochor (vpravo), za východonemeckú náčelník rozvědky Markus Wolf (Zdroj: ABS)

*bem, a jeho ponechání ve služebním poměru by bylo na újmu důležitých zájmů služby*⁴⁸. Rödlův personální spis obsahuje totiž sdělení Inspekce ministra vnitra Československé socialistické republiky, že dotyčného stíhá pro trestný čin ublížení na zdraví, a dalších skutků, kterých se dopustil při páchaní i jiné trestné činnosti. Jednalo se o vykrádání osobních automobilů, zabavování před prodejny TUZEX tuzexových bonů, kte-

ré pak se spolupachatelem používal pro vlastní potřebu. Byl také stíhán pro krádeže, vloupání do osobních automobilů, či ublížení na zdraví zaměstnanci Dopravního podniku hlavního města Prahy. Mezi prohršky dotyčného patří i využívání služebního vozidla ŽIGULI (LADA) k soukromým účelům, kdy najel bez souhlasu nadřízených cca 500 kilometrů protiprávně k soukromým účelům.⁴⁹

VE SLUŽEBNÍM POMĚRU BEZ VYKONANÉ VOJENSKÉ SLUŽBY

Při studiu osobních evidenčních karet mne zaujala skutečnost, že Zrubec, ani Wallis neměli vykonanou vojenskou základní (náhradní) službu, která byla u mužů povinná k přijetí do služebního poměru příslušníka Sboru národní bezpečnosti. U Wallise se nachází v kolonce o vykonání vojenské služby údaj – osvobozen s číslem dokladu⁵⁰, který

48 Kádrový rozkaz náčelníka I. správy Sboru národní bezpečnosti [online]. [cit. 2018-04-01]. Dostupné na: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/protokoly/kadrove-rozkazy-nacelnika-1-spravy-snb/>

49 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Hynek Rödl (1960); ABS, f. Personální spisy příslušníků MV, archivní číslo. 100/60, Personální spis nstrm. Hynek Rödl (1960).

50 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, OEK a OP k OEK Václav Wallis (1944).

byl vydán u OVS a u Zrubce je údaj o tom, že základní vojenskou službu nekonal.⁵¹

Vykonání základní (náhradní) vojenské služby bylo pro příslušníky Sboru národní bezpečnosti povinné, protože se jednalo o vstup do vojensky organizovaného, ozbrojeného bezpečnostního sboru. V době nástupu do služeb Sboru národní bezpečnosti u Václava Wallise byl v platnosti zákon č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů (k 1. září 1968) a na příslušníky Státní bezpečnosti a Veřejné bezpečnosti se vztahoval podle ustanovení § 34 citovaného zákona celý tento zákon s odchylkami. Jednalo se o nepoužití zjevně ustanovení platných pro vojáky z povolání a vojáky v základní (náhradní) službě, na vojenském cvičení či v další službě (např. služební poměr na dobu závazku, vojenská přísaha apod.) a měli jinak stanovené praporčické hodnosti.⁵² Podmínky k přijetí za vojáka z povolání (a tím ve vztahu k § 34 citovaného zákona) § 23 a § 24 odst. 1 citovaného zákona.⁵³ Z dikce zákona lze jednoznačně odvodit, že povinnost vykonat základní (náhradní) vojenskou službu se před přijetím

do služebního poměru vztahovalo i na příslušníky Veřejné bezpečnosti a Státní bezpečnosti. Podle § 27 odst. 1 zákona č. 70/1965 Sb., o Sboru národní bezpečnosti, který pravil „příslušníkem Sboru národní bezpečnosti se může stát politicky vyspělý, bezúhonný československý občan, splňuje-li i ostatní předpoklady pro výkon služby“.⁵⁴ Podle tehdejších zákonů tam by občan bez vykonání vojenské činné služby neměl co dělat.

V době nástupu Jána Zrubce na I. správu Sboru národní bezpečnosti byl již v platnosti zákon o služebním poměru. Ten mimo jiné v § 3 odst. 1 písm. e) zákona o služebním poměru že do služebního poměru příslušníka může být přijat občan, který mimo jiné „vykonal základní (náhradní) vojenskou službu, pokud podléhá branné povinnosti“.⁵⁵ Podle ustanovení § 5 odst. 2 zákona č. 92/1949 Sb., branný zákon, ve znění pozdějších předpisů (platných ke dni 1. prosince 1973),⁵⁶ vznikala u mužů v kalendářním roce, kdy dovršili 17 rok svého života a trvala do 31. prosince roku, v němž dovrší 60 let věku.⁵⁷ Je tedy zajímavé, že se do řad SNB dostal člověk, který nevykonal základní (náhradní) službu, ačkoliv podléhal branné povinnosti.

Podle ustanovení § 16 odst. 1 písm. a) Statutu I. správy ministerstva vnitra Československé socialistické republiky z března 1971 pravil, že: „Příslušníci I. S MV musí být čs. státní občané, plně oddáni věci socialismu, musí být třídně uvědoměni a politicky vyspělí a angažováni, stát pevně na zásadách marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu, musí mít vysoké charakterové a morální vlastnosti, odpovídající odbornou kvalifikaci spočívající zvláště v potřebném vzdělání a schopnostech pro rozvědnou a krycí práci, tělesnou a duševní způsobilost a vykonanou vojenskou službu.“ Stejně tak i následující Statut Hlavní správy rozvědky Federálního ministerstva vnitra, vydaný jako rozkaz náčelníka I. správy č. 29/1974 stanovil v § 19 odst. 1 písm. a), že „přijetí, výběr a rozmístování příslušníků HSR se zajišťuje v souladu se zákonem č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti“. Autor je tady překvapen i tím, že do řad rozvědky se dostali lidé, aniž by měli vykonanou vojenskou činnou službu.⁵⁸

Tyto dva případy více méně jen tak potvrzují domněnku, že do řad Sboru národní bezpečnosti byli vybíraní i lidé, kteří nevyhovovali daným

51 ABS, f. Osobní evidenční karty MV, OEK a OP k OEK Ján Zrubec (1949).

52 § 34 zákona č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků zněl následovně: „Ustanovení tohoto zákona se vztahují přiměřeně též na příslušníky Státní bezpečnosti a příslušníky Veřejné bezpečnosti, avšak s těmito odchylkami: a) nevztahují se na ně ustanovení § 2, § 24 odst. 2, § 36 a 37; b) hodnosti praporčiků se stanoví takto: rotný, strážmistr, nadstrážmistr, podpraporčík, praporčík, nadpraporčík; c) podrobnější úpravu kázeňského řádu stanoví kázeňský řád, který vydá ministr vnitra; d) ze služebního poměru lze propustit příslušníky Státní bezpečnosti a příslušníky Veřejné bezpečnosti na jejich žádost podanou ze zvláštních důvodů.“

53 § 23 zákona č. 76/1959 Sb., zněl následovně: „Za vojáky z povolání mohou být přijati jen občané bezvýhradně oddáni pracujícímu lidu a socialistickému zřízení, s potřebnou tělesnou zdatností, kteří splňují morálně politické a odborné požadavky stanovené prováděcími předpisy.“ § 24 odst. 1 zněl následovně: „(1) Vojáci z povolání jsou praporčíci, důstojníci a generálové, kteří vykonávají vojenskou službu jako své povolání ve služebním poměru, do něhož byli přijati na vlastní žádost po vykonání základní (náhradní) služby.“

54 Zákon č. 70/1965 Sb., o Sboru národní bezpečnosti nabyl účinnosti dnem 1. 8. 1965 a platil do 30. 6. 1974. Ustanovení § 27 však bylo zrušeno k 1. 1. 1971, kdy byl přijat zákon č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti.

55 § 3 odst. 1 zákona 100/1970 zněl následovně: „(1) Do služebního poměru může být přijat československý státní občan starší 18 let, který o přijetí požádá, a a) je oddán socialistickému společenskému zřízení, b) je bezúhonný, c) dosáhl požadovaného stupně vzdělání, d) je tělesně a duševně způsobilý pro výkon služby, a e) vykonal základní (náhradní) vojenskou službu, pokud podléhá branné povinnosti.“

56 Zákon č. 92/1949 Sb., branný zákon, ve znění pozdějších předpisů – pro námi sledovanou dobu (k 1. 12. 1973) úplně znění vyhlášené vyhláškou ministra národní obrany č. 20/1958 Sb., o úplném znění branného zákona.

57 § 5 odst. 2 zákona č. 92/1949 Sb. Branný zákon, ve znění pozdějších předpisů.

58 Kolektiv autorů. První správa. Československá rozvědka v dokumentech 1945–1990, s. 96.

podmínkám, tedy i lidé bez vykonané vojenské základní (náhradní) služby. Pak ani není divu, že se v tak „elitní“ složce Státní bezpečnosti, za jakou se I. správa Sboru národní bezpečnosti považovala, věci, které odporují požadavkům na příslušníky Sboru národní bezpečnosti. Nemám tím na mysli oddanost komunistickému režimu, ale profesní hledisko, kdy hlavní zásadou zpravodajského důstojníka je o své práci mlčet, a vše kolem ní tajit. A jak dokazuje tato studie, u I. správy Sboru národní bezpečnosti to tak ani zdaleka nebylo.

ZÁVĚR

Na základě předložených skutečností, které dokazují, že se do řad I. správy Sboru národní bezpečnosti dostávali i lidé, kteří tam neměli co pohledávat. Velmi překvapivým údajem je skutečnost, že v řadách Sboru národní bezpečnosti byli lidé, kteří nevykonali vojenskou činnou službu, a tudíž podle zákonných podmínek nemohli být příslušníky Sboru národní bezpečnosti. Lze také konstatovat, že se zřejmě psychologické

mu výběru budoucích příslušníků I. správy Sboru národní bezpečnosti nevěnovala odpovídající pozornost. Je nepřijatelné, aby se do řad Sboru národní bezpečnosti dostal člověk, který necelé dva roky po přijetí začal páchat trestnou činnost a zneužívat pravomoc. Je smutné, že i v kádrovém spise se píše, že měl suverénní chování, vznětlivou povahu apod., a přesto prošel psychologickým vyšetřením. Autora této práce také překvapuje, že v řadách I. správy Sboru národní bezpečnosti byli lidé, kteří nedodržovali zásady práce rozvědky. Ve výběru bylo nutné, aby se jednalo o spolehlivé soudruhy, kteří byli řádně, včetně své rodiny, oddáni socialismu a Komunistické straně Československa, nezpronevěřili se ideám socialismu v krizových letech 1968 a 1969, neměli nikoho v emigraci, než aby měli příkladné vlastnosti, které jsou důležité pro výkon služby rozvědky. Mezi ně jistě patří i to, že se podřídí autoritě nadřízených velitelů a náčelníků, bude dodržovat pravidla práce rozvědky a plnit povinnosti platné pro příslušníky Sbo-

ru národní bezpečnosti. Navíc samozřejmě i to, že se nebude dopouštět jednání, které je v přímém rozporu s požadavky na bezúhonnost příslušníka I. správy Sboru národní bezpečnosti, a to že nebude páchat trestnou činnost apod.

Když 15. února 1990 byly zrušeny všechny součásti složky Státní bezpečnosti, byla dnem 16. února 1990 vytvořena Zpravodajská služba Federálního ministerstva vnitra, koncem roku 1990 přejmenována na Úřad pro zahraniční styky a informace Federálního ministerstva vnitra. Po rozpadu České a Slovenské Federativní Republiky vzniká Úřad pro zahraniční styky a informace spadající do rozpočtové kapitoly Ministerstva vnitra. Příslušníci Úřadu pro zahraniční styky a informace, na rozdíl od bývalé I. správy Sboru národní bezpečnosti, nedisponují represivními pravomocemi. Úřad pro zahraniční styky a informace, po očistě od bývalých příslušníků a spolupracovníků Státní bezpečnosti, se vydal cestou nové, nestranné vnější zpravodajské služby České republiky.

Stanislav Grym • “James Bond-like” Policemen Working for the Intelligence Service Headquarters of the National Security Corps or Moral and Political Condition of its Members

The work deals with classified information protection principles broken by the members of National Security Corps working with the Intelligence Service Headquarters. It describes also the moral condition of the intelligence service members dealt with by General Sochor, the Intelligence Service Headquarters Chief Officer in the 1980s. The work dedicates also to the fact that often persons who did not go through the basic (substitutional) military service were hired as National Security Corps members. In principle, it was one of basic legal conditions which had to be met by a Czechoslovak citizen wishing to become a National Security Corps member.

Stanislav Grym (1975)

Lesník, etológ a kynológ. Venuje sa etológii a ekológii psových a mačkovitých šeliem, výskumu etológie medveďa hnedého, a popularizácii etológie v širokej verejnosti. Ako bádateľ sa venuje problematike Hlavnej správy rozvedky, služobnej kynológii Pohraničnej stráže v období od 25. februára – 29. decembra 1989 a činnosti Zboru národnej bezpečnosti do 31. decembra 1949.

PAVEL CHORVÁT (1905 – 1970) SPRAVODLIVÝ MEDZI NÁRODMI Z RADOV EVANJELICKEJ CIRKVI AUGSBURSKÉHO VYZNANIA NA SLOVENSKU

PAVOL MAKYNA

Aj v tomto čísle časopisu *Pamäť národa* pokračujeme v prezentovaní príbehov osobností z radov druhej najpočetnejšej cirkvi na Slovensku – Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. I títo hrdinovia získali za svoje konanie v prospech svojich blížnych ocenenie od štátu Izrael a radia tak Slovákov medzi národy s najväčším počtom osôb ocenených uvedeným titulom. Veď v období holokaustu riskovali to najcennejšie, čo mali – svoje životy, ale i životy svojich blížnych.

Pavel Chorvát sa narodil v roku 1905 v Bzinciach pod Javorinou v mnohodesetnej roľníckej rodine. Gymnázium absolvoval v Novom Meste nad Váhom a ďalej študoval na Vysokej škole teologickej Evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku v Bratislave i vo Viedni. Ako kaplán slúžil vo Vrbovom, Žiline a Starej Turej. V roku 1935 sa stal hlavným evanjelickým kňazom v Slatine nad Bebravou. Medzi ľuďmi bol známy svojou veselou povahou, ale i kritikou režimu v období druhej svetovej vojny, za čo bol prenasledovaný štátnymi orgánmi.¹

Keď v roku 1942 začala prvá vlna deportácii Židov zo Slovenska, Pavel Chorvát sa snažil pomáhať tak, že vybavoval falošné rodné listy a zabezpečoval prenasledovaných úkryt. Známy je i prípad, kedy P. Chorvát zabezpečil dva krstné listy pre deti svojho známeho notára z Bánoviec nad Bebravou, Maximiliána Feldmanna, resp. pre jeho syna Eugena a dcéru Margitu. Sám otec Feldmann zatiaľ odmietal ponuku s pomocou od Pavla Chorváta v nádeji, že situácia nebude taká zlá,

aby sa musel s manželkou skrývať. Avšak 23. septembra 1942 boli rodičia Feldmannovci deportovaní z Novák do Osvienčimu, kde boli zavraždení. Ešte predtým 20-ročná dcéra Margita odišla s pomocou P. Chorváta pracovať do Bratislavy ako služobná. Jej brat Eugen utiekol pod falošnou identitou do Prešova a neskôr vybavil pre Margitu miesto služobnej v Lipníku. Po vypuknutí SNP na jeseň 1944 zastrelili Eugena príslušníci Hlinkovej gardy. Margite, ale i jej ďalším súrodencom sa podarilo vojnu prežiť.²

Ďalšie svedectvo odhalilo, že Pavel Chorvát zachránil i židovského chlapca, vlastným menom Ján Deusch. Bol to vnuk rodinného známeho a lekára P. Chorváta, ktorému evan-

Pavel Chorvát (Zdroj: www.yadvashem.org)

jelický kňaz vybavil falošnú identitu s menom Jozef Marták, skryl ho u seba doma a chlapec mohol navštevovať

1 Yad Vashem – Pamätník obetí holokaustu [online]. [cit. 2017-10-29]. Dostupné z: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en & itemId=10277652>

2 MEŠŤAN, Pavol a kol. *Encyklopédia Spravodlivých medzi národmi, A – L*, s. 123 – 125.

Evanjelický kostol v Slatine nad Bebravou (Zdroj: www.turistika.cz)

evanjelickú internátnu školu v Slatine nad Bebravou. Ešte v roku 1942 bol Pavel Chorvát zatknutý za podozrenie z ilegálneho prevádzania osôb z Protektorátu,³ hoci bol neskôr prepustený, štátne orgány ho ďalej sledovali až bol na neho v roku 1944 vydaný zatykač. P. Chorvát sa musel sám skrývať a ukryvanému chlapcovi zabezpečila ďalšiu pomoc Anna Kučerová – gazdiná na fare. Jánovi Deutschovi sa ako Jozefovi Martákovi podarilo prežiť obdobie holokaustu najmä vďaka P. Chorvátovi.⁴

V povojnových 50. rokoch sa evanjelický kňaz zo Slatiny nad Bebravou dostal do väzenia, keďže bol trňom v oku ďalšiemu, tentokrát komunistickému režimu. Po opustení väzby bola P. Chorvátovi zakázaná pastoračná činnosť. S podlomeným zdravím žil od roku 1962 v Trenčianskych Tepliciach. Zomrel v auguste 1970, kedy podľahol rakovine. Očenenie spravodlivý medzi národmi mu bolo udelené in memoriam dňa 18. júna 2013, a to vďaka svedectvu zachránenej Margity Feldmanovej. Tá od roku 1968 žila vo Švajčiarsku, no do smrti P. Chorváta sa jej ho nepodarilo osobne vypátrať.⁵

Pavol Makyna • Pavel Chorvát (1905–1970). Righteous among the Nations within Members of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia

The “Righteous among the Nations” is the title granted to non-Jews who contributed to saving Jews in the period of the Holocaust by their behaviour. They risked not only their own lives, but also lives of their families, to help often people unknown to them without any financial gain expected in return. Many representatives of the Evangelical Church of the Augsburg Confession were among them, among almost 580 people from Slovakia given this award.

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (1987)

Históriu vyštudoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v súčasnosti pracuje ako odborný asistent. Aktuálne pôsobí ako vedecký pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa, kde sa zaoberá židovským holokaustom. Vo svojej činnosti sa venuje i regionálnym dejinám mesta Púchov a historickým otázkam vzájomného pôsobenia človeka a životného prostredia. Publikoval viacero vedeckých štúdií, odborných a popularizačných článkov. Je autorom niekoľkých výstav zameraných na regionálne dejiny a spoluautorom expozície Púchovského múzea.

3 Časopis *Týždeň* [online]. [cit. 2017-10-29]. Dostupné z: <https://www.tyzden.sk/casopis/15021/stato-n-slov-ci/>

4 MEŠŤAN, P. a kol. *Encyklopédia Spravodlivých medzi národmi, A – L*, s. 123 – 125.

5 Yad Vashem – Pamätník obetí holokaustu [online]. [cit. 2017-10-29]. Dostupné z: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en & itemId=10277652>

PAVEL POLLÁK

VYZNÁVAČ KRÁĽOVSTVA ĽUDSKÉHO IMRICH KRUŽLIAK

Martin: Matica slovenská, 2017,
207 strán

Dlhoročný kultúrny redaktor Rádia Slobodná Európa Imrich Kružliak patrí k tým osobnostiam slovenských dejín „krátkeho“ 20. storočia, ktoré sú bytostne späté s významným fenoménom slovenského politického exilu. Na Silvestra v roku 1949 po otrasných zážitkoch z vyšetrovacej väzby, kam ho tzv. ľudovodemokratický režim na jeseň 1947 v súvislosti s vykonštruovaným protištátnym sprisaháním na Slovensku uvrhol, emigroval do americkej okupačnej zóny v Rakúsku, neskôr sa presťahoval do Mníchova a na dlhé štyri desaťročia ho postihol osud emigranta, typický pre mnohých vynikajúcich slovenských intelektuálov po druhej svetovej vojne. Imrich Kružliak skrýva vo svojej osobe niektoré protirečenia slovenského politického vývoja od roku 1939. Bol popredným funkcionárom Ústredia slovenského katolíckeho študentstva založeného Karolom Sidorom, v rokoch 1940 až 1943 bol šéfom slovenskej tlače,

bol kultúrnym tajomníkom Slovenskej ligy a patrila takpovediac medzi elitu prvej Slovenskej republiky. Po vypuknutí Povstania vstúpil do jeho radov, počas Povstania sa stretával s Gustávom Husákom, Vavrom Šrobárom, Jánom Ursíny, Jánom Golianom a Rudolfom Viestom, pracoval ako redaktor pre *Národné noviny* a povstalecký časopis *Bojovník* a až do potlačenia Povstania distribuoval povstaleckú tlač po území stredného Slovenska (s. 18 – 20). Po víťazstve Demokratickej strany v posledných poloslobodných parlamentných voľbách na Slovensku v máji 1946, ku ktorému svojou činnosťou v prospech Aprílovej dohody nepochybne prispel, sa stal šéfom kabinetu na Povereníctve pre výživu a zásobovanie, ktoré viedol Kornel Filo a túto funkciu vykonáva až do zatknutia v septembri 1947 (s. 21).

Približne rok po úteku zo zkomunizovaného Československa, v apríli 1951, nastúpil Kružliak na prestížne miesto v mníchovskej redakcii Rádia Slobodná Európa (RFE) a až do roku 1979 viedol slovenskú kultúrnu redakciu. Dnes už vieme, že mnohí slovenskí exulanti sa do jednotnej československej redakcie RFE, sídliacej v Mníchove, dostať nemohli alebo nespeli; v Kružliakovom prípade zjavne dopomohli osobnosti pročeskoslovenského zamerania: bývalý československý veľvyslanec vo Francúzsku Štefan Osuský, bývalý minister Mikuláš Franek a bývalý povereník Martin Kvetko (s. 24). Dlhoročný redaktor RFE, katolícky laik Jozef Šramek, sa do redakcie dostal na priamu intervenciu amerického diplomata Royala Taylora, člena Národného výboru pre slobodnú Európu, ktorý bol presvedčený, že protikomunisticky zamerané médium nemôže fungovať bez účasti slovenských katolíkov. V československej redakcii podľa svedectiev niektorých slovenských emigrantov nesmel pracovať nik, kto stál za programom samostatnej Slovenskej republiky, kto-

rý napríklad propagovala Slovenská národná rada v zahraničí, a politicky sa mohol hlásiť maximálne k programu slovenskej autonómie. Treba ale na druhej strane povedať, že Kružliak spolu s už spomínaným Jozefom Šramekom a niektorými ďalšími slovenskými redaktormi, napríklad pátrom Fridrichom Osuským, sa od začiatku svojho pôsobenia usiloval o zriadenie samostatnej slovenskej redakcie, čo sa napokon stalo až v roku 1993. V Slobodnej Európe sa vysielali jeho pravidelné sobotňajšie relácie o slovenskej kultúre, relácie Slovo a svet, rozhlasové hry, polemické programy „Vot kultúra“ zväčša pod pseudonymom Antona Prokopa, rodáka z Detvy, ktorého v roku 1919 zavraždili bolševické hordy maďarského revolucionára Bélu Kuna (s. 24). V lete 1954 sa Kružliak aktívne angažoval v rámci tzv. Kerstenovho výboru, ktorý pod vedením významného amerického kongresmana Charlesa Kerstena vyšetroval komunistické zločiny na Slovensku.

Spoločné česko-slovenské vysielanie RFE začalo 1. mája 1951 v Mníchove v rámci československej redakcie. Na vysielaní sa podieľali českí a slovenskí emigranti z pofebruárovej emigračnej vlny. I keď vláde USA priamo nepodliehalo, plnilo počas celej studenej vojny záujmy zahraničnej politiky tejto veľmoci a až do roku 1971 bolo financované z rozpočtu pre CIA. Základ spravodajstva tvoril z polovice monitoring východných médií a tlačových agentúr, z druhej polovice sa správy získavali pomocou deviatich tlačových agentúr so sídlom vo Washingtone a pri OSN, z ďalekopisov a americkej tlače. Jednotná československá redakcia sa napriek memorandám a protestom z radov slovenskej emigrácie a niektorých slovenských redaktorov ani po federalizácii ČSSR nerozdelila. Vo vysielaniach sa odzrkadľovala aj určitá miera cenzúry. Československá redakcia sa rozdelila na českú a slovenskú až po vzniku

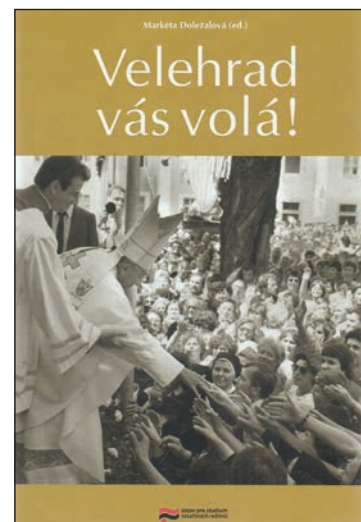
dvoch samostatných republík v januári 1993. Imrich Kružliak latentný čechoslovakizmus jednotnej redakcie kritizoval a v júni 1969 vypracoval anonymné memorandum pre Štefana Bohuslava Romana, budúceho predsedu Svetového kongresu Slovákov, v ktorom napísal: „Po uzákonení federácie v ČSSR očakávalo sa, že sa federatívny princíp konečne uplatní aj v česko-slovenskom oddelení Rádia RFE. Miesto toho, pomery sa tu ešte zhoršili. Čechoslovakizmus, ktorý je aj podľa tvrdenia komunistickej tlače na Slovensku mŕtvy, propaguje sa z vysielania RFE jednak v zastretých útokoch na federáciu, na čas a spôsob, kedy bola uskutočnená, a jednak miešaním českého a slovenského hlasu v jednotlivých programoch, najmä vo vnútropolitickom vysielaní.“

Významnejších funkcií v rámci slovenského exilového hnutia sa mu paradoxne dostalo až v roku 1970, kedy bol založený Svetový kongres Slovákov, v ktorého čelných radoch stál aj Kružliak (bol výkonným podpredsedom), za čo mu bola napokon v roku 1984 udelená Národná cena Svetového kongresu Slovákov. V roku 1987 sa stal po Mikulášovi Šprincovi a Andrejovi Žarnovovi alias Františkovi Šubíkovi predsedom Spolku slovenských spisovateľov a umelcov (SSSU) a ako jeho predseda sa zaslúžil o to, aby významný kultúrny časopis slovenskej emigrácie *Most* sa stal jeho tlačovým orgánom. Pod jeho vedením sa 30. septembra 1988 v Ríme konal zjazd slovenských kultúrnych pracovníkov v zahraničí, na ktorom zazneli významné referáty o stave slovenskej kultúry v zahraničí rok pred pádom komunizmu (dokumentárna príloha, s. 159). Ďalším významným počínom Imricha Kružliaka je jeho dlhoročné šéfredaktorstvo exilového časopisu *Horizont: slovenský nezávislý mesačník*, ktorý až do roku 1992 vychádzal v Mníchove. Toto sú základné biografické údaje k činnosti Kružliaka, o ktorých by sa

dalo v mnohom pokračovať. Kružliak viedol bohatú korešpondenciu s významnými politikmi, napríklad s bavorským ministerským predsedom Franzom Josefom Straussom, nemeckým spolkovým kancelárom Helmutom Kohlom, rakúskym spolkovým kancelárom Franzom Vranitzkyom a mnohými ďalšími slovenskými exulantmi, najmä s básnikom Rudolfom Dilongom, Jozefom Staškom, Andrejom Žarnovom. Bol blízkym spolupracovníkom predsedu Svetového kongresu Slovákov Štefana Romana. Pre belehradskú následnú konferenciu v rámci Helsinského procesu v roku 1977 vypracoval memorandum s názvom Slovensko po Helsinkách, v októbri 1983 zorganizoval v Mníchove medzinárodnú konferenciu „Mier a sloboda pre Európu“ s účasťou prominentných západonemeckých politikov a v roku 1986 zorganizoval návštevu slovenskej delegácie v Európskom parlamente v Štrasburgu. Bohatá je aj jeho literárno-publicistická činnosť. Keď sa po páde komunizmu vrátil na rodné Slovensko, stal sa poradcom predsedu vlády Milana Čiča, poradcom prezidenta Slovenskej republiky Michala Kováča, bol členom predsedníctva Matice slovenskej a významne sa angažoval na poli literárnej publicistiky (s. 50). Jeho činnosť nám približuje dokumentárna časť knižky, dokumenty z osobnej pozostalosti Kružliaka ako napríklad relácia v RFE v rámci kultúrneho programu z 27. novembra 1976, správa zo Zjazdu slovenských kultúrnych pracovníkov v Ríme 30. septembra 1988 alebo „Vážne pripomienky k bratislavskému procesu“ odvysielané Voice of America 2. novembra 1989 sú tu publikované po prvýkrát, i keď selektívne, nechronologicky a bez zjavného súvisu. Súčasťou knihy je aj podrobná bibliografia z bohatej literárno-publicistickej tvorby Kružliaka, ktorá bola zostavená bez profesionálneho feedbacku, je neprehľadná a len veľ-

mi ťažko sa v nej orientuje. Toto je zjavný nedostatok vydavateľa, ktorý si mal dať na vedeckých kritériách viac záležať. Textová časť knihy z pera docenta Pavla Polláka, ktorý sa s Kružliakom osobne poznal a ktorého normalizačný režim zbavil možnosti vedeckého pôsobenia, sa predovšetkým snaží priblížiť životné osudy významnej osobnosti. Nie je to však vedecká biografická a sú v nej určité nepresnosti. Vedecké spracovanie životopisu Imricha Kružliaka zostáva preto aj do budúcnosti deziderátom slovenskej historiografie. Napriek týmto nedostatkom treba publikáciu privítať, pretože prispieva k spoznávaniu „zabudnutých“ dejín slovenského povojnového exilu.

Beáta Katrebová Blehová

MARKÉTA DOLEŽALOVÁ (ed.)

VELEHRAD VÁS VOLÁ

Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, 408 strán

Na pulty kníhkupectiev sa v roku 2017 dostala kniha pod týmto ná-

zvom, ktorú vydal Ústav pro štúdium totalitných režimů v Prahe. Jej zostavovateľkou je Markéta Doležalová. Je vlastne zborníkom príspevkov, ktoré odzneli na rovnomennej konferencii, ktorá sa uskutočnila 11. – 12. júna 2015 na moravskom Velehrade pri príležitosti 30. výročia púte konej na pripomenutie 1100. výročia smrti sv. Metoda 6. – 7. júla 1985. Zároveň s konferenciou bola otvorená aj rovnomenná výstava s touto tematikou. Úvodné slová patrili na konferencii olomouckému arcibiskupovi Janovi Graubnerovi, riaditeľovi Ústavu pro štúdium totalitných režimů Zdeněkovi Hazdrovi a vtedajšiemu predsedovi Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrejovi Krajňákovi. Konferencia bola nielen spomienkou na tak výnimočnú a významnú udalosť pred 30 rokmi, kedy veriaci dali verejne najavo nespokojnosť s protináboženským bojom v Československu a túžbu po náboženskej slobode, ale zasadila dianie v Cirkvi do širších historických súvislostí. Čestným hosťom bol kardinál Joachim Meisner z Kolína nad Rýnom. Organizátorom konferencie z Ústavu pro štúdium totalitných režimů sa podarilo zhromaždiť historikov, teológov, občianskych aktivistov a pamätníkov pamätnej púte. Prednášajúcimi boli okrem českých aj slovenskí, poľskí, bieloruskí, ukrajinskí, ruskí a nemeckí odborníci, ktorí osvetlili pôsobenie tajnej cirkvi aj v iných krajinách strednej a východnej Európy a spôsoby boja totalitných režimov proti nej.

Príspevky sú v knihe zoradené do piatich častí podľa obsahových súvislostí. V časti *Od Helsínk po Velehrad* sú zaradené príspevky od Libora Svobodu (*Vplyv Helsínskej konferencie na rozvoj aktivít cirkví v stredoeurópskom priestore*), bývalého veľvyslanca vo Vatikáne Františka Xavera Halasa (*Velehradská púť 7. júla 1985 a diplomacia Svätého stolca*), Pavla Jakubčina z ÚPN (*Aktivity Štátnej bezpečnosti na Slovensku v súvislos-*

ti s púťou na Velehrade v roku 1985) a Stanislavy Vodičkovej z ÚSTR (*„Akcja Velehrad“. Plány, priebeh a vyhodnotenie štátnobezpečnostných akcií v súvislosti s velehradskou púťou v júli 1985*). V časti *Kresťania v zápase za slobodu vyznania* sú zhromaždené príspevky Arkadiusza Czwolka z Univerzity Mikuláša Koperníka v Toruni (*Situácia náboženských obcí v Bielorusku. Koniec komunizmu, súčasný stav a vyhliadky*), Vojtecha Vlčka z univerzity v Ostrave (*Politické procesy a perzekúcie kňazov a rehoľníkov v 70. a 80. rokoch 20. storočia v Českých krajinách*), Sylwie Galij-Skarbińskiej tiež z univerzity v Toruni (*Výbory nádeje a pomoci. Vznik a úloha cirkevných výborov na pomoc väzneným, internovaným, perzekvovaným a ich rodinám v Poľsku v dobe vojnového stavu*), Josefa Hallu z Masarykovej univerzity v Brne (*Zneužitie § 124 trestného zákona pri perzekúcií náboženských aktivít*), Jeleny Gluško, nezávislej bádatelky z Ruska (*Prečo v Rusku nebol Velehrad?*) a Patrika Dubovského z ÚPN (*Konfrontácia ŠtB s kňazmi a laickým apoštolátom v 80. rokoch 20. storočia*). Časť *Snahy o návrat cirkvi do verejného priestoru* ponúka príspevky Tomasza Szyszla z Vratislavskej univerzity (*Vplyv KBSE na konflikt okolo obrodeneckého procesu ukrajinských grékokatolíkov*) a Petra Borzu a Daniela Atanáza Mandzáka z Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity (*Sonda do života Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v období normalizácie*). Časť *Spolupráca s cirkvou v zahraničí* približuje príspevky Adolfa Hampela z Nemecka (*Pomoc nemeckých kresťanov českej katolíckej cirkvi v dobe normalizácie*), Mireii Ryškovej a Libora Ovečky z Katolíckej teologickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe (*Erfurtské štúdium saleziánov, neznáma kapitola spolupráce nemeckej a českej cirkvi v 80. rokoch 20. storočia*), Evy Vybíralovej z rovnakej fakulty (*Tajné svätenia Čechov a Slová-*

kov v zahraničí v dobe komunistickej totality) a Jaroslava Šebeka z Historického ústavu Akadémie vied Českej republiky (*Duchovné tradície ako nástroj odporu proti komunistickému režimu*). Záverečná časť *Iniciatívy za ľudské práva, cirkev a mladá generácia* spája odborné príspevky s príspevkami pamätníkov. Ako prvý je uvedený príspevek Petrušky Šustrovej – občianskej aktivistky, publicistky a prekladateľky (*Kresťania a iniciatívy za ľudské práva*), po ktorom nasledujú príspevky Rudolfa Smahela z Cyrilometodskej teologickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (*Tlač kresťanského samizdatu v rokoch 1974 – 1979*), Jana Wiśniewského z Univerzity v Toruni (*Enklávy slobody. Akademická pastoračia v Poľsku v rokoch 1975 – 1981*) a Markéty Doležalovej z ÚSTR (*Kde sa vzala všetka tá mládež na Velehrade? Pastoračia mládeže nielen v dobe normalizácie*).

Kniha je vydaná v pevnej väzbe, má 408 strán a je doplnená bohatými dobovými fotografiami. Sumár jednotlivých príspevkov je v angličtine. Pre mladších čitateľov poslúži k rozšíreniu rozhľadu aj zoznam skratiek. K ďalšiemu štúdiu predmetnej problematiky poslúži zoznam prameňov a literatúry a nechýba ani dôležitý menný register. Publikácia poslúži nielen ako zdroj informácií o prelomovej púti na Velehrad v roku 1985, ale čitateľom rozšíri pohľad na celé obdobie komunistickej totality v krajinách strednej a východnej Európy, osobitne na spôsob života kresťanov, ktorí sa neboli ochotní svojej viery ani za ponúkané výhody vzdať, ale jej boli verní a dokázali pre ňu prinášať aj obety a trpieť. Je vhodná ako pre odbornú tak i pre laickú verejnosť. Statočný boj mnohých kresťanov proti totalitnému režimu v rokoch 1948 – 1989 by nemal v spoločnosti upadnúť do zabudnutia, ale mali by sme si ho dôstojne pripomínať.

Ludovít Košík

50. VÝROČIE AUGUSTA 1968

August 1968 sa do myslí ľudí nezmazateľne zapísal ako mesiac, v ktorom snahu o demokratizáciu komunistického režimu brutálne potlačili vojská štátov Varšavskej zmluvy na čele so Sovietskym zväzom. V praxi sa ukázalo, že snaha o reformu režimu a jeho „poľudštenie“ nebola vo svete rozdelenom železnou oponou a pri veľmocenskom rešpektovaní sfér vplyvu možná. Reformný pokus zašiel hĺbkou zmien, ktoré prinášal, príliš ďaleko. Odstránenie cenzúry, umožnenie slobodne cestovať na Západ, snaha o reformu systému, povolenie drobného podnikania či vznik nekomunistických spolkov boli všetko kroky, ktoré svojím charakterom výrazne prekročovali hranice povoleného v susedných komunistických štátoch, za čo si lídri demokratizačného procesu vypočuli spršku kritiky na stretnutiach so Sovietmi a ďalšími štátmi Varšavskej zmluvy. Kritika nakoniec vyústila do vojenskej akcie, ktorá odštartovala zdĺhavý proces normalizácie a ktorá prispela k tomu, že komunistický režim v bývalom Československu vládol až do roku 1989. Na druhej strane demokratizačný proces vyvolal nadšenie a historické vzopätie obyvateľstva, ktoré sa po dvadsiatich rokoch vlády komunistického režimu nadýchlo slobody, a aj keď len nakrátko, predsa zanechalo v kolektívnej pamäti trvalé stopy ako mílnik dejín komunistického režimu na Slovensku. Ústav pamäti národa si 50. výročie tejto udalosti pripomenul sériou podujatí.

SPOMIENKA NA OBETE ROKU 1968 PRI PAMÄTNÍKU PETROVI LEGNEROVI

Ústav pamäti národa vzdal úctu obeť invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa položením venca k pamätnej tabuli Petrovi Legnerovi na Námestí SNP v Bratislave. Šestnásťročný učeň Peter Legner bol postrelený neznámym sovietskym vojakom pri pošte na Námestí SNP a zraneniam podľahol cestou do nemocnice. Pochovaný je na Martinskom cintoríne.

Pamätná tabuľa Petrovi Legnerovi na budove pošty na Námestí SNP v Bratislave
(Foto: Jerguš Sivoš)

VÝSTAVA AUGUST 1968: NÁDEJE A VYTRIEZVENIA

V predvečer 50. výročia invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa slávnostne otvorili zástupcovia Ústavu pamäti národa a Rozhlasu a televízie Slovenska v priestoroch budovy Slovenského rozhlasu na Mýtnej ulici v Bratislave výstavu s názvom *August 1968: Nádeje a vytriezvenia*. Jej súčasťou bolo šestnásť ilustrovaných panelov s odbornými textami, dobové audiovizuálne nahrávky, faksimile dokumentov, 3D predmety a svedectvá pamätníkov. Okrem tejto výstavy boli v budove Slovenského rozhlasu prístupné aj ďalšie dve expozície fotografií tragických udalostí z roku 1968.

Výstava August 1968: Nádeje a vytriezvenia v priestoroch budovy Slovenského rozhlasu
(Foto: Andrea Púčiková)

DEŇ OTVORENÝCH DVERÍ V ARCHÍVE ÚPN

Pri príležitosti 50. výročia invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa sa v dňoch 21., 22. a 27. augusta 2018 konal v Archíve ÚPN ďalší deň otvorených dverí. Zaujímavosťou si mohli prostredníctvom vystavených archívnych dokumentov, fotografií, letákov, dobovej tlače, ale tiež prostredníctvom historických filmových záberov a záznamov vysielania slobodných vysielateľov priblížiť atmosféru augusta 1968. V rámci komentovanej prehliadky mali možnosť nahliadnúť aj do priestorov depozitov Archívu Ústavu pamäti národa.

PIETNA SPOMIENKA NA OBETE INVÁZIE VOJSK VARŠAVSKEJ ZMLUVY

Bývalí politickí väzni, predstavitelia parlamentu a vlády, diplomati, zástupcovia armády či akademickej obce si 21. augusta 2018 pripomenuli 50. výročie invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa a jej obeť. Úctu obetiam týchto tragických udalostí vzdal aj zástupca Ústavu pamäti národa, riaditeľ sekretariátu predsedu SpR ÚPN Jerguš Sivoš. Pietna spomienka sa konala na Šafárikovom námestí v Bratislave, kde boli okupačnými vojskami smrteľne zranení Danko Košanová, Stanislav Sivák a Ján Holík. Hlavné spomienkové podujatie v Bratislave organizuje každoročne Konfederácia politických väzňov Slovenska.

Obnovený nápis na budove Univerzity Komenského ukazujúci stopu po strele, ktorá smrteľne zranila jednu z obetí na Šafárikovom námestí (Foto: Andrea Púčiková)

Diskusný večer v Historickom múzeu SNM k udalostiam z roku 1968

(Foto: Slovenské národné múzeum)

V SLOVENSKOM NÁRODNOM MÚZEU SA KONALA DISKUSIA K AUGUSTU 1968

Dňa 21. augusta 2018 sa v priestoroch Slovenského národného múzea – Historického múzea na Bratislavskom hrade v spolupráci s Ústavom pamäti národa uskutočnila diskusia historikov na tému augustových udalostí. Hostami diskusie boli Stanislav Sikora (Historický ústav SAV), Peter Jašek (Ústav pamäti národa) a Marek Junek (Národní museum, Praha).

Otázky moderátora, ktorým bol spisovateľ Michal Hvorecký, postupne odhalovali genézu demokratizačného procesu v 60. rokoch, priebeh invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 a jej dôsledky pre život spoločnosti v nasledujúcom období normalizácie. Do diskusie sa svojimi otázkami zapájalo aj početné publikum, ktoré si našlo v deň okrúhleho výročia cestu na Bratislavský hrad.

PIETNA SPOMIENKA PRI PRÍLEŽITOSTI 50. VÝROČIA OKUPÁCIE ČESKOSLOVENSKA V POPRADE

Svetové združenie bývalých politických väzňov zorganizovalo v spolupráci s Mestom Poprad pietnu spomienku pri Pamätníku obetiam okupácie Československa 21. augusta 1968. Presne po polstoročí si na Námestí sv. Egídia v Poprade blízko miesta, kde bol okupantmi zastrelený devätnásťročný Jozef Bonk, pripomenuli inváziu vojsk Varšavskej zmluvy zástupcovia organizácií politických väzňov (Svetové združenie bývalých politických väz-

ňov, Konfederácia politických väzňov a Zväz protikomunistického odboja), popradského magistrátu, Čestná stráž prezidenta Slovenskej republiky a ďalší pozvaní hostia i široká verejnosť. Za ÚPN vzdal úctu obetiam Augusta 1968 položením venca Ján Endrődi, ktorý vystúpil aj s krátkym príhovorom.

Príslušníci Čestnej stráže prezidenta Slovenskej republiky počas pietneho aktu (Foto: Ján Endrődi)

OTVORENIE VÝSTAVY PRAŽSKÁ JAR POD HRADOM MATÚŠA ČÁKA

Mesto Trenčín v spolupráci s Ústavom pamäti národa pri príležitosti 50. výročia okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy otvorilo výstavu s názvom *Pražská jar pod hradom Matúša Čáka*. Vernisáž výstavy sa uskutočnila 21. augusta 2018 v priestoroch Mestskej veže v Trenčíne. Prezentované boli archívne dokumenty Štátneho archívu v Trenčíne a Ústavu pamäti národa. Za ÚPN s príhovorom vystúpil Ján Mitáč.

Počas vernisáže vystúpil s príhovorom Ján Mitáč z Referátu Oral history ÚPN
(Foto: Vladimír Palko)

PIETNE SPOMIENKY NA OBETE AUGUSTA 1968 V REGIÓNOCH SLOVENSKA

Dňa 21. augusta 2018 si pracovníci Ústavu pamäti národa uctili obeť augusta 1968 položením vencov k pamätným tabuliam vo viacerých mestách na Slovensku. Pri pamätnej tabuli vo Zvolene si pripomenuli Jozefa Leváka, ktorý si na protest proti invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa na Námestí SNP vo Zvolene kľakol pred tank, no ten ho brutálnym spôsobom

usmrtil. V Detve si pripomenuli Štefana Zdechovana a osemnásťročného Rudolfa Gavorníka, ktorých smrteľne zranila strelba vojakov prechádzajúcich vojsk Varšavskej zmluvy. V meste Sliač sa konal pietny akt pri pamätníku odchodu sovietskych vojsk z Československa. Na spomienke sa zúčastnilo viacero osobností regionálnej politiky a kultúrneho života. Za ÚPN vzdal úctu obetiam Augusta 1968 položením venca Ján Mitáč, ktorý vystúpil aj s príhovorom.

Pamätník Jozefovi Levákovi vo Zvolene
(Foto: Vladimír Palko)

VO VARŠAVE SI PRIPOMENULI 30. VÝROČIE SVIEČKOVEJ MANIFESTÁCIE

V Slovenskom inštitúte vo Varšave sa koncom marca uskutočnilo podujatie venované 30. výročiu Sviečkovej manifestácie. Riaditeľ inštitútu Milan Novotný v úvodnom príhovore označil tzv. Bratislavský Veľký piatok z marca 1988 za najvýznamnejší verejný prejav odporu voči vtedajšiemu komunistickému režimu na území Slovenska a vyzdvihol odvahu účastníkov tohto protestného zhromaždenia.

Dobový kontext tejto demonštrácie slovenských veriacich priblížil prostredníctvom multimediálnej prezentácie kňaz Artur Sobotka, ktorý poukázal na udalosti predchádzajúce jej príprave a porovnal aj vtedajšiu situáciu katolíckej cirkvi na Slovensku

a v Poľsku. V tejto súvislosti predstavil tiež vlastný knižný preklad významnej publikácie o danom období – *Sila slabých, slabosť silných* do poľského jazyka. Jej autorom je jedna z najvýraznejších osobností slovenského exilu, kňaz a filozof Anton Hlinka.

Po následnej projekcii filmového dokumentu Ústavu pamäti národa *Sviečková manifestácia alebo Bratislavský Veľký piatok* nasledovala zaujímavá diskusia o paralelách i odlišnostiach politických a náboženských pomerov na Slovensku a v Poľsku v období 1945 – 1989.

Podujatie, ktoré sa stretlo s veľkým záujmom varšavskej odbornej i laickej verejnosti, zorganizoval Slovenský inštitút vo Varšave v spolupráci s Ústavom pamäti národa v rámci dlhodobého prezentačného projektu, venovaného významným udalostiam a osobnostiam slovenskej histórie.

Otvorenie podujatia, vpravo kňaz Artur Sobotka
(Foto: Archív Slovenského inštitútu vo Varšave)

PIETNA SPOMIENKA PRI BUSTE JÁNA LANGOŠA

Pracovníci Ústavu pamäti národa si pripomenuli disidenta, porevolučného federálneho ministra vnútra, poslanca a najmä zakladateľa ÚPN Jána Langoša. V deň 12. výročia jeho tragickej smrti, 15. júna 2018, sa zamestnanci stretli pri pamätníku na Námestí SNP v Bratislave.

Spolu s pracovníkmi ÚPN si Jána Langoša pripomenula aj jeho dcéra Nina Kurz, niekdajší disident a organizátor Sviečkovej manifestácie František Mikloško a jeden zo spoluzakladateľov revolučného hnutia Verejnosc' proti násiliu Peter Zajac.

Z pietnej spomienky na J. Langoša
(Foto Andrea Púčíková)

BÁDATELIA NA KONFERENCII V PRAHE

V Prahe si historici pripomenuli 50. výročie Pražskej jari na medziná-

Konferencia *Great crises of Communist régimes in Central Europe in a transnational perspective*, vpravo historik ÚPN Peter Jašek
(Foto: ÚPN)

rodnej vedeckej konferencii *Great crises of Communist régimes in Central Europe in a transnational perspective (Velké krízy komunistických režimov v strednej Európe z nadnárodnej perspektívy)*. Konferenciu zorganizoval Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR a Úřad vlády ČR v pražskom Lichtenštejnskom paláci 13. až 15. júna 2018. Ústav pamäti národa bol medzi partnermi podujatia.

Prednášky sa netýkali len diania v Československu v roku 1968, ale aj iných kríz komunistických režimov a reakcií západných krajín na udalosti vo východnom bloku. Témou boli aj

ďalšie revolučné hnutia roku 1968 či reflexia historického diania v politike a kolektívnej pamäti stredoeurópskych krajín po roku 1989.

Medzi účastníkmi boli okrem českých odborníkov aj prednášajúci z Poľska, Maďarska, Nemecka, Talianska, Spojených štátov amerických, Mexika či Číny.

Ústav pamäti národa zastupovali traja historici: František Neupauer, ktorý priblížil situáciu politických väzňov počas Pražskej jari, Ondrej Podolec, ktorý hovoril o represiách po prvom výročí okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy, a Peter Jašek, ktorý predstavil rok 1968 v slovenskej kolektívnej pamäti.

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA K VÝROČIU „PRAŽSKEJ JARI“ V RAKÚSKOM ST. PÖLTENE

Pri príležitosti 30. výročia vojenskej intervencie do Československa 21. augusta 1968 sa v dolnorakúskom hlavnom meste St. Pölten – sídle dolnorakúskej spolkovej vlády a hejtmana – uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia na tému potlačenia a násilného ukončenia „Pražskej jari“: *Die Niederschlagung des Prager Frühlings 1968*. Konferenciu už tradične organizoval Inštitút Ludwiga Boltzmannu pod vedením riaditeľky Dr. Barbary Stelzl-Marx, ktorý je v Rakúsku poprednou vedecou inštitúciou zaoberajúcou sa dejinami bývalého východného bloku. Konferencia sa udiala v spolupráci s prestížnym Davis Center for Russian and Eurasian Studies na Harvardskej univerzite za aktívnej účasti prof. Marka

Kramera a Dolnorakúskeho inštitútu pre vlastivedu pod vedením riaditeľky dr. Elisabeth Loining. V úvodnom referáte vystúpil český historik z Ústavu súdobých dejín Oldřich Tůma, ktorý zhrnul udalosti prebiehajúce vo vtedajšom Československu v pohnutom roku 1968. V prvom bloku konferencie, ktorý sa zamerl na medzinárodné súvislosti, zazneli referáty na témy súvisiace s rozhodovacími procesmi vo vtedajšom sovietskom vedení (Olga Pavlenko), v politických vedeniach intervenčných štátov (Peter Ruggenthaler), hovorilo sa o (ne)účasti bývalej Nemeckej demokratickej republiky na intervencii (Manfred Wilke), priblížila sa úloha poľského šéfa komunistov Gomulky (Wanda Jarzabek), úloha maďarského

najvyššieho predstaviteľa strany a štátu Jánosa Kádára (Mark Kramer) a pôsobenie najvyššieho bulharského predstaviteľa Todora Živkova predstavila Nadia Boyadjieva. V popoludňajšom bloku zazneli referáty týkajúce sa rakúskej politiky v súvislosti s vojenskou intervenciou, rozhodovacích procesov rakúskej vlády (Harald Knoll), vojenského zabezpečenia rakúskej štátnej hranice s Československom (Hubert Speckner), zabezpečenia prvej vlny utečencov z Československa (Sarah Knoll), úlohy Rakúskej komunistickej strany v súvislosti s reformným procesom (Maximilian Graf) a napokon špecifického postavenia Rakúska ako významného strediska tajných služieb (Dieter Bacher). V rámci konferencie mali účastníci možnosť pozrieť si expozície len nedávno zriadeného Domu histórie (Haus der Geschichte), ktorý je od minulého roku súčasťou Dolnorakúskeho zemského múzea a vypočut

si fundovaný výklad riaditeľa Domu histórie Christiana Rappa ako aj autora celkovej koncepcie Domu histórie a bývalého riaditeľa Inštitútu Ludwiga Boltzmann, prof. Stefana Karnera. Ústav pamäti národa spolupracuje s Inštitú-

tom Ludwiga Boltzmann na základe zmluvy o vzájomnej spolupráci a túto spoluprácu je nutné aj vzhľadom na nastávajúce výročie pádu komunistického režimu zintenzívniť. Na záver treba s poľutovaním dodať, že konferencia sa

uskutočnila bez účasti slovenskej diplomacie a neodznal na nej žiaden referát slovenského historika. Ústav pamäti národa na konferencii zastupovali Peter Jašek a Beáta Katrebová Blehová zo Sekcie vedeckého výskumu ÚPN.

PIETNA SPOMIENKA NA NESPRÁVODLIVO A PROTIPRÁVNE VÄZNENÝCH KOMUNISTICKÝM REŽIMOM V LEOPOLDOVE

Konfederácia politických väzňov Slovenska v spolupráci s Generálnym riaditeľstvom Zboru väzenskej a justičnej stráže usporiadali 25. augusta 2018 v Leopoldove pietnu spomienku na nespravodlivo väznených komunistickým režimom. Podujatie sa začalo svätou omšou vo Farskom kostole sv. Ignáca, ktorú celebroidal generálny riaditeľ Rádia Lumen Juraj Spuchlák. Pietna spomienka spojená s kladením vencov sa konala pri pamätnej tabuli politickým väzňom na

Podpredseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy počas pietneho aktu kladení vencov (Foto: Peter Jašek)

múre leopoldovskej väznice, za ktorým trpeli pred rokom 1989 tisíce nevinných odporcov totalitného režimu.

Po slávnosti položenia vencov sa prítomným prihovorel Branislav Tvarožek, zástupca Konfederácie politických väzňov Slovenska, ktorý bol odsúdený v 50. rokoch. Na príklade vlastného príbehu pripomenul utrpenie a príkoria, ktoré museli prežívať politickí väzni v Jáchymove či Leopoldove. S príhovorom vystúpila aj predsedníčka Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre ľudské práva a národnostné menšiny Anna Verešová, ktorá vyzdvihla obeť politických väzňov v období vlády komunistického režimu. Podpredseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy vo svojom príhovore pripomenul, že pravú tvár komunistického režimu ovieľa viac symbolizujú múry leopoldovskej väznice, než snahy o jeho „poľudštenie“, ktoré pred päťdesiatimi rokmi

násilne potlačili vojská Varšavskej zmluvy. Uistil prítomných, že Ústav pamäti národa v rámci svojho zákonného poslania urobí všetko preto, aby sa politickým väzňom dostalo primeranej spoločenskej satisfakcie a morálneho ocenenia, ktoré si za statočné postoje v období komunizmu zaslúžia. Prejav predniesli aj podpredseda Konfederácie politických väzňov Českej republiky Leo Židek, čestný predseda združenia Politickí väzni – Zväz protikomunistického odboja – III. odboj Arpád Tarnóczy a dekan-riaditeľ kancelárie Ústredia ekumenickej pastoračnej služby v Ozbrojených silách SR Dávid Vargaštok.

Po príhovoroch pokračoval program podujatia pietnou spomienkou pri pamätníku príslušníkov väzenskej stráže, ktorí tragicky zahynuli v novembri 1991, a vyvrcholil návštevou bývalého väzenského cintorína. Tam sa konala pietna spomienka pri pamätníku Petrovi Pavlovi Gojdičovi a panychída pri symbolickom hrobe neznámeho politického väzňa. Podujatia sa zúčastnilo početné obecnstvo, najmä členovia organizácií politických väzňov a ich rodinní príslušníci.

ZÁSTUPCOVIA ÚPN SI V BANSKEJ BYSTRICI PRIPOMENULI 74. VÝROČIE VYPUKNUTIA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA

Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici si 29. augusta 2018 pripomenulo slávnostným programom 74. výročie vypuknutia SNP. Za Ústav pamäti národa vzdali úctu účastníkom povstania položením venca k Pamätníku SNP podpredseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy a Peter Jašek zo sekcie vedeckého výskumu. Na spomienkovom zhromaždení sa okrem zástupcov hostujúcej inštitúcie prihovoreli prítomným aj najvyšší ústavní či-

nitelia: prezident Slovenskej republiky Andrej Kiska, predseda Národnej rady Slovenskej republiky Andrej Danko a predseda vlády Peter Pellegrini. Podujatia sa zúčastnili aj viacerí ministri, zahraniční diplomati, zástupcovia samosprávy a pamäťových inštitúcií.

Súčasťou programu boli okrem pietnej spomienky aj prelet leteckej techniky Ozbrojených síl SR, zoskok parašutistov a koncerty. Návštevníci podujatia mohli vidieť aj dobový vo-

Za Ústav pamäti národa vzdali úctu účastníkom povstania položením venca k Pamätníku SNP podpredseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy a Peter Jašek zo Sekcie vedeckého výskumu (Foto: Monika Kováčová)

jenský tábor klubov vojenskej histórie, pozrieť si dokumentárne filmy v kinosále Múzea SNP, či bezplatne si prezrieť expozíciu múzea.

VEDECKÁ KONFERENCIA V STAREJ LESNEJ

Téma ozbrojeného protikomunistického odporu v strednej a sýchodnej Európe v období od konca druhej svetovej vojny po rok 1953 je historický fenomén, ktorý tvorí integrálnu súčasť povojnových dejín spomenutého regiónu, Slovensko nevnímajúc. Preto konferencie, ktoré sa venujú vedeckému spracovaniu danej problematiky treba jednoznačne privítať.

Dominujúcimi témami konferencie, ktorá sa v dňoch 2. – 5. októbra 2018 uskutočnila v Kongresovom centre SAV Academia v Starej Lesnej boli protikomunistické partizánske hnutia na západnej Ukrajine, východnom Poľsku a v pobaltských štátoch. Z nich predovšetkým treba spomenúť pôsobenie Organizácie ukrajinských nacionalistov (OUN) a Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA), o. i. aj na území východného Slovenska v prvých dvoch povojnových rokoch

1945 – 1947. V širšej súvislosti zazneli aj témy, ktoré sa dotýkali perzekúcií ukrajinského obyvateľstva v súvislosti s likvidáciou UPA, program a ideologické východiská OUN, poľsko-ukrajinský konflikt na Volyni, resp. Volyňský masaker. Odznali aj témy venujúce sa protikomunistickému odporu na Slovensku, ako napríklad hnutie Biela légia (Vladimír Varinský), plánom slovenského povojnového exilu na vojenskú intervenciu voči komunistickému režimu (Anton Hruboň), zaznel referát k problematike prechodu UPA cez Československo v roku 1947, tzv. Akcia B (Vlastimil Ondrák) a k prepojeniu protikomunistického odporu na Slovensku so slovenským exilom, znázornenému na konkrétnom prípade agenta – chodca, poručíka Tomáša Chovana, ktorý za svoju protikomunistickú činnosť zaplatil vlastným životom (Beáta Katrebová

Blehová). Prínosné bolo aj zhodnotenie možností pre vyučovanie protikomunistického odporu v rámci výučby dejepisu na slovenských školách (Miroslav Kmeť).

Konferencia bola prínosná nielen v rovine vedeckého výskumu, ale aj vzhľadom na vzájomné slovensko-ukrajinské a slovensko-poľské vzťahy v súčasnosti. Zdá sa, že Slovenská republika predstavuje vhodnú neutrálnu pôdu pre objektívnu prezentáciu niektorých kontroverzných tém poľsko-ukrajinských vzťahov, ktoré si vzhľadom na ich závažnosť vyžadujú citlivý prístup a pokojnú atmosféru. Minimálne z tohto hľadiska konferencia splnila svoj cieľ. Do budúcnosti bude potrebné zamerať sa aj na kľúčové otázky protikomunistickej rezistencie na Slovensku v 40. a 50. rokoch, pretože je to problematika, ktorá si vyžaduje dlhodobý systematický prístup.

Beáta Katrebová Blehová

VEDECKÁ KONFERENCIA V KRAKOVE A BUDAPEŠTI

Pápež Ján Pavol II., ktorý svojim pontifikátom v rokoch 1978 – 2005 dopomohol k pádu komunizmu v tzv. socialistickom bloku, patrí právom medzi najvýznamnejšie osobnosti svetových dejín druhej polovice 20. storočia.

S rokom 1978 je spojený nástup jeho dlhého pontifikátu a z tohto dôvodu sa pri príležitosti jeho 40. výro-

čia konala medzinárodná konferencia, ktorú v Krakove a v Budapešti organizovali partnerské inštitúcie Ústavu pamäti národa – Ústav národnej pamäti (IPN) vo Varšave a Výbor pre pamäť národa v Budapešti. Konferencia konaná pod záštitou krakovského arcibiskupa Mareka Jędraszewského, predsedu Sejmu Mareka Kuchcińskiego a predsedu maďarského parlamentu Lászlóa Kövera, bola venovaná širokému okruhu tém súvisiacich s pontifikátom Jána Pavla II. a celkovým cirkevno-politickým vývojom v danom období. Záverečná časť konferencie, ktorá sa uskutočnila v bývalej Hornej snemovni Uhorského parlamentu v Budapešti, sa venovala špecifickým aspektom, ktoré sa týkali učenia poľského pápeža,

ako sú predovšetkým pojmy sloboda, ľudské práva a ľudská dôstojnosť (Henryk Skorowski), sociálnych encyklik Jána Pavla II. ako protiváhy socialistickému programu (Andrzej Zwoliński), jeho postoja k východným cirkvám, predovšetkým ku Gréckokatolíckej cirkvi (Igor Haľagida), ako aj postoja poľského protikomunistického hnutia Solidarita (Łukasz Kamiński). Odznali aj referáty na témy koordinácie tajných služieb v rámci socialistického bloku (Władysław Buľhak), reakcie komunistických tajných služieb na voľbu Jána Pavla II. (Attila Viktor Soós), tzv. bulharskej stopy v súvislosti s atentátom na pápeža v máji 1981 (Michał Skwara) a pričinením pápeža na páde Berlínskeho múru (Paweł Skibiński).

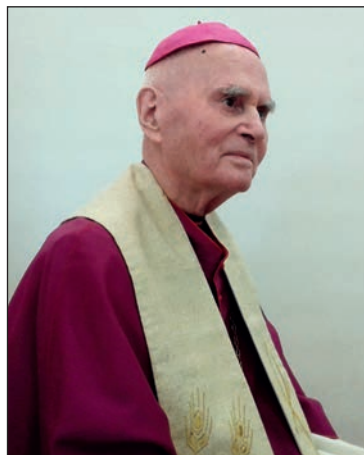
S uznaním treba konštatovať, že na záverečnej časti konferencie v Budapešti sa zúčastnilo viac než dvesto poslucháčov v prestížnych priestoroch Parlamentu Maďarskej republiky a bol zabezpečený simultánny preklad na vysokej úrovni.

Beáta Katrebová Blehová

Dejiskom záverečnej časti konferencie bol Parlament Maďarskej republiky (Foto: Beáta Katrebová Blehová)

ZA MONS. DOMINIKOM KAĽATOM (1925 – 2018)

Biskup Dominik Kaľata
(Zdroj: www.jezuiti.sk)

Dominik Kaľata sa narodil 19. mája 1925 v Novej Belej, v obci pod Tatrami, ktorá bola od roku 1920 súčasťou Poľska, no v rokoch 1939 – 1945 bola opäť pripojená k Slovensku. Jeho otec Alojz a matka Anna vychovali celkovo sedem detí. Do piatich rokov života trpel Dominik ťažkou anémiou (chudokrvnosť), pričom lieky mu vôbec nepomáhali. Vte-

dy jeho otec rozhodol, že pôjde ako pastier do hôr. Tam sa pridral k ostatným pastierom, kde úplne ožil. Rodičia i lekári boli prekvapení, že chorobu prekonal.

Prvé tri triedy školy navštevoval v Novej Belej, štvrtú v Novom Targu a ďalšie dva roky bol vo Varšave. V roku 1939 ho rodičia poslali študovať na gymnázium do Kežmarku, ale riaditeľ ho po preskúšaní neprijal, pretože nevedel dobre po slovensky. Nakoniec išiel študovať na gymnázium v Levoči, kde študovali viacerí krajanovia, napríklad Alojz Dlugi. Atmosféra v škole bola veľmi dobrá, hlavne potom, čo biskupské gymnázium prevzali do správy jezuiti. Vyučovali tam dobrí učitelia, ktorí mu boli príkladom nielen dobrého kresťanského života, ale aj serióznej odbornosti.

Po dovŕšení 18. rokov sa rozhodol spojiť svoj život so Spoločnosťou Ježišovou (jezuiti) a 31. júla 1943 vstúpil do noviciátu v Ružomberku, ktorý trval presne dva roky. V rokoch 1946 – 1947 navštevoval gymnázium v Ružomberku. Štúdium ukončil maturitou zo slovenčiny, francúzštiny, latinčiny a fyziky. V tom čase sa ale dozvedel aj bolestné a smutné správy z rodnej obce Novej Belej, ktorá bola po vojne opäť pričlenená k Poľsku. Navyše tam pôsobili rôzne partizánske skupiny, ktoré prepadávali obce, kradli a zabíjali. V apríli 1946 umučili aj jeho brata Jána.

V roku 1947 odišiel D. Kaľata na štúdiá do Džčina, no na jeseň 1950 musel narukovať do Komárna na základný vojenský výcvik k ženistom. Tri a pol roka slúžil ako vojak v pomocných technických práporoch (PTP). Počas týchto rokov tajne dokončil teologické štúdiá a 12. augusta 1951 ho biskup Pavol Hnilica tajne vysvätil za kňaza. Rovnako tajne ho 9. septembra 1955 Ján Chryzostom Korec vysvätil za biskupa.

V januári 1960 D. Kaľatu zatkla Štátna bezpečnosť a 19. marca 1960 na neho Krajská prokuratúra v Košiciach podala žalobu pre trestný čin podvracania republiky a trestný čin marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spo-

ločnosťami. Odsúdili ho na 4 roky odňatia slobody. Už v máji 1960 ho však v rámci amnestie prepustili na slobodu. Po návrate z väzenia pracoval ako elektrikár a v Košiciach si urobil priemyslovku s maturitou. Ďalej pokračoval aj v tajnej pastorácii – 18. mája 1961 tajne vysvätil za biskupa jezuitu Petra Dubovského. V roku 1963 ho Štátna bezpečnosť znova zatkla a komunistické súdy odsúdili opäť

na 4 roky väzenia, pričom mu ako amnestovanému väzňovi k novému trestu prirátali aj neodpykané roky z predchádzajúceho trestu. Odborné znalosti získané na priemyslovke mu vo výkone trestu pomohli, pretože mohol pracovať aj ako odborný laborant, fotograf a elektrikár. Prešiel najťažšími väzenskými zariadeniami v komunistickom Československu – trest si odpykával vo väzniciach v Mírove, Valdiciach, Příbrami a Leopoldove. Na slobodu sa dostal v rámci amnestie v máji 1968. Nedostal však štátny súhlas na vykonávanie duchovnej činnosti, preto pracoval ako robotník v zlievarni.

Jeho predstavení mu navrhli, aby odišiel do zahraničia a pomáhal Slovákom, ktorí emigrovali z Československa po roku 1968. Preto 9. marca 1969 vycestoval legálne do Rakúska a v Innsbrucku získal v roku 1974 doktorát z teológie. Neskôr odišiel do Nemecka, kde vykonával funkciu predstaveného v dome slovenských jezuitov v Staufen-Grünern. V roku 1976 sa stal pomocným biskupom v arcidiecéze Freiburg a o štyri roky neskôr ho nemecká biskupská konferencia poverila úlohou delegáta pre slovenskú pastoráciu v celom Nemecku. Pomáhal organizovať stretnutia mládeže, spolupracoval so Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme, Svetovým kongresom Slovákov, slovenskými jezuitami v Kanade a s Antonom Hlinkom v Mníchove.

Po páde komunizmu v roku 1990 sa dočasne vrátil na Slovensko. Keďže mal doktorát z teológie a praktické skúsenosti z pastorácie, v rokoch 1991 – 1992 prednášal teológiu v Kňazskom seminári biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskom Podhradí a do roku 2005 na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity v Bratislave. Na Slovensko sa vrátil definitívne v roku 2009.

Dominik Kaľata zomrel 24. augusta 2018 vo veku 93 rokov v Ivanke pri Dunaji. Pochovali ho 29. augusta v Trnave do hrobky pod katedrálou, vedľa biskupov Pavla Hnilicu a Petra Dubovského. Biskup Kaľata sa dožil najvyššieho veku zo štyroch biskupov (Pavol Hnilica, Ján Chryzostom Korec, Dominik Kaľata, Peter Dubovský), ktorých tajné svätenia boli na základe fakúlt, ktoré vydal pápež Pius XII. pre komunistické krajiny.

Stanislav Labjak

Biskupský erb D. Kaľatu
(Zdroj: www.wikipedia.org)

ZA VLADIMÍROM JAVORSKÝM (1958 – 2018)

Vladimír Javorský (Foto: ÚPN)

Vladimír Javorský sa narodil 3. júna 1958 v Banskej Bystrici. Vyrastal v rodine postihnutej perzekúciami komunistického režimu. Jeho otec Ladislav bol ako 18-ročný gymnazista v septembri 1947 zatknutý a umiestnený vo vyšetrovacej väzbe až do 28. augusta 1948, kedy bol na základe milosti prezidenta republiky prepustený na slobodu. V roku 1951 však jeho prípad znovu otvorili, pričom zatkli aj jeho matku a otca. Podrobili ho brutálnemu vyšetrovaniu a v rámci vyšetrovacích metód neváhali príslušníci ŠtB použiť aj mučenie. V novom procese odsúdili Ladislava na 6 rokov a matku na 18 mesiacov odňatia slobody. Trest si odpykával v Leopoldove a v jáchymovských uránových baniach. V januári 1954 ho po uplynutí polovice trestu prepustili na slobodu.

Jeho syn Vladimír študoval na Strednej priemyselnej drevárskej škole vo Zvolene, kde sa v treťom ročníku v dielni stretol s ruským dôstojníkom. Opýtal sa ho, či by nemal záujem o ruské biblie, s čím dôstojník súhlasil. Odovzdal mu tie, čo mal pri sebe, a keďže mal záujem aj o ďalšie, navštívil Silvestra Krčméryho v Bratislave, od ktorého zobral ďalších 50 kusov a ruskému dôstojníkovi ich odovzdával postupne.

Na Veľkú noc 1975 sa Vladimír v Bratislave stretol s tajným biskupom Jánom Chryzostomom Korcom a požiadal ho o duchovné vedenie. Odvtedy každý mesiac, až do pádu komunizmu, navštevoval biskupa Korca. To malo veľký vplyv na jeho duchovný život.

Počas hrebeňovky Spišskej Magury a Pienin v júli 1981 stretol poľských turistov a opýtal sa ich, či nevedia o miestach v Poľsku, kde by boli k dispozícii slovenské náboženské knihy. Následne pomáhal prenášať cez hory náboženskú literatúru.

Čím bol Vlado starší, narastal v ňom pocit, že treba niečo urobiť, keďže videl, čo všetko robia a organizujú osob-

nosti ako Ján Korec, Silvester Krčméry a Vladimír Jukl. V auguste 1987 išiel na dovolenku, počas ktorej navštívil v Ríme a v Mníchove Antona Hlinku a objavil nové a efektívnejšie spôsoby prevážania náboženskej literatúry autami z Maďarska.

Keď sa už po páde komunizmu dozvedel, že v roku 2007 vyšla v Poľsku publikácia *Kurierzy Słowa Bożego* od Mariana Szepanowica, urobil všetko pre to, aby vyšla aj v slovenskom preklade. Kniha *Kuriéri Božieho slova (Skúsenosť a dar)* vyšla roku 2017 nákladom sekulárneho inštitútu Spoločenstvo Fatima s finančnou podporou Poľského veľvyslanectva, Poľského inštitútu a Ústavu pamäti národa.

V septembri 2017 Vladimír Javorský poskytol svoje svedectvo o dobe neslobody Ústavu pamäti národa. Inšpirovalo ho k tomu aj zistenie jednej ankety, v ktorej sa redaktori 37 mladých ľudí vo veku do 30 rokov pýtali, čo vedia o Auguste 1968 – len dvaja vedeli odpovedať správne. To bolo pre neho šokom, a vtedy si uvedomil, že treba vyjsť z ulity a netreba sa báť povedať hlavne mladým ľuďom to, čo sa stalo a čo bola skutočnosť.

Dňa 30. augusta 2018 sme sa dozvedeli, že Vladimír Javorský zomrel vo veku 60 rokov. Na parte bolo uvedené: „*Spolu s vami sa chceme poďakovať Pánovi za život nášho drahého Vladimíra Javorského – Bernadetka, Kristínka, Anička*“; „*Utrpenie a smrť sú tajomnou oponou, za ktorou čaká človeka divadlo neslýchaných radostí života. Raz sa tato opona zdvihne: toto je večná, veľkonočná, radostná úfnosť kresťanov (Pavol Strauss)*.“ Na jeho poslednej ceste sme ho odprevadili 1. septembra 2018 v Kostole sv. Cyrila a Metoda v Ivachnovej.

Stanislav Labjak

SYMPÓZIUM ZÁSTUPCOV ARCHÍVOV, PAMÄŤOVÝCH INŠTITÚCIÍ A VÝSKUMNÝCH CENTIER

Archívy štátno-bezpečnostných služieb

Retrospektíva činnosti a problematiky inštitúcií spravujúcich dokumenty od vzniku až po súčasnosť

Ústav pamäti národa (ÚPN) v spolupráci s Európskou sieťou Pamäť a Solidarita (ENRS) privítajú v dňoch 11. – 12. decembra 2018 v Bratislave sympóziu pre zástupcov archívov a pamäťových inštitúcií zo Slovenskej republiky, Českej republiky, Poľska, Maďarska, Ukrajiny, Rumunska a Bulharska. Podujatie vychádza z potreby venovať väčšiu pozornosť využitiu a spracovaniu dokumentov bezpečnostných zložiek nedemokratických režimov, uložených v archívoch pamäťových inštitúcií v strednej a východnej Európe. Spoločná skúsenosť štátov strednej a východnej Európy z obdobia neslobody vytvára priestor na akademický diskurz odborníkov a bádateľov pracujúcich s unikátnymi zdrojmi materiálov o pôsobení represívnych aparátov. Cieľom sympózia je vytvoriť platformu zástupcov jednotlivých inštitúcií, ktorí vo svojich príspevkoch ponúknu komparatívny pohľad na problematiky spojené s prácou s materiálmi bezpečnostných zložiek, ako sú najmä spracovávanie fondov, ich sprístupňovanie širokej verejnosti a využitie vo vzdelávacom procese a médiách.

NOVÁ KNIHA ÚPN

Vydavateľstvo Michala Vaška
Ústav Pamäti národa
Bratislava 2018
ISBN 978-80-8198-020-6

HLAS SLOVENSKA V KONTEXTE SLOVENSKÉHO SAMIZDATU RÓBERT LETZ – MARTIN LAUKO (eds.)

Publikácia s názvom *Hlas Slovenska v kontexte slovenského samizdatu*, ktorú vydal Ústav pamäti národa v spolupráci s Vydavateľstvom Michala Vaška, prináša záujemcom pohľad na jedno z najvýznamnejších samizdatových periodík druhej polovice 80. rokov, *Hlas Slovenska*. So súhlasom tajného biskupa Jána Ch. Korca ho vydával aktivista skrytej cirkvi Martin Lauko v rokoch 1988 – 1989.

Samizdat *Hlas Slovenska* na svojich stránkach otvoril priestor pre dialóg a názorovú pluralitu v hodnotení moderných slovenských dejín, vrátane ich v tom čase tabuizovaných stránok. Okrem historickej publicistiky sa sústredil aj na zaujímavé aktuálne i nadčasové témy. Čitateľ sa v rámci publikácie môže zoznámiť nielen s jednotlivými číslami samizdatu, ale aj s vedeckou štúdiou prof. Róberta Letza o význame *Hlasu Slovenska* v kontexte slovenského samizdatu, ako aj s úvodným slovom tvorcu časopisu Martina Lauka.

Predložené dielo je prvým zväzkom edície Dokumentov Antológia slovenského samizdatu, ktorú sa podujal postupne vydať Ústav pamäti národa. V rámci tejto edície budú v nasledujúcich rokoch publikované najvýznamnejšie slovenské periodické samizdaty.